

T.C.
CELAL BAYAR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

744646

MANİSA (MERKEZ)'DA VELİ KÜLTÜ

Hazırlayan
Gürol PEHLİVAN

Danışman
Prof. Dr. Fikret TÜRKMEN

MANİSA
2004

**YÜKSEKÖĞRETİM KURULU DOKÜMANTASYON MERKEZİ
TEZ VERİ FORMU**

Tez No: 146666

Konu:

Üniv.Kodu:

Not: Bu bölüm merkezimiz tarafından doldurulacaktır.

Tezin yazarının

Soyadı: PEHLİVAN

Adı: GÜROL

Tezin Türkçe adı: MANİSA (MERKEZ)'DA VELİ KÜLTÜ

Tezin Yabancı adı: THE CULT OF SAINTHOOD IN THE CITY OF MANISA

Tezin yapıldığıÜniversite: CELAL BAYAR ÜNİVERSİTESİ Enstitü: SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ Yılı: 2004
Diğer kuruluşlar:

Tezin Türü: Yüksek Lisans

Dili: Türkçe
Sayfa sayısı: 261
Referans sayısı: 584**Tez Danışmanlarının**Ünvanı: Prof. Dr.
Ünvanı:Adı: Fikret
Adı:Soyadı: Türkmen
Soyadı:

Türkçe anahtar kelimeler:

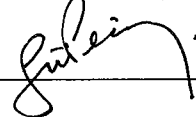
İngilizce anahtar kelimeler:

- 1- Manisa
- 2- Veli
- 3- Tasavvuf
- 4- Halk Bilimi
- 5- Halk inancı

- 1- Manisa
- 2- Saint
- 3- Mysticism
- 4- Folklore
- 5- Traditional beliefs

Tarih: 27.08.2004

İmza :

ÖZET

Türkler İslamiyet'e girdikten sonra yeni bir medeniyet dairesine dahil olmuşlardır. Bu bağlamda yeni dinlerine, daha önceden kültürlerinde mevcut olan bir takım unsurları taşımışlardır. Bu senkretik yapının en önemli oluşumlarından birini Vefî kültü meydana getirmektedir.

Saruhanoğulları tarafından fethedilen Manisa, daha sonra Osmanlı yönetimine girmiş olup köklü bir tasavvuf geleneğinden söz etmek mümkündür. Gerek eski Türk kültürünün getirileri gerekse bu şehirdeki köklü tasavvuf geleneği şehirde pek çok türbe ve yatırın ortaya çıkmasına ve etkisini günümüze değin sürdürmesine yol açmıştır. Geçmişte kırk kadar olan yatır sayısı, bugün yirmi üç tanedir.

Manisa halkı özellikle maddi istekleri için bu yatırları ziyaret etmekte ve bez bağlama, mum yakma, hayır dağıtma, kanlı kurban adama gibi uygulamalar yapmakta; bu şahısların hakkında çeşitli anlatmalar meydana gelmektedir.

Çalışmamızda vefî kültürünü oluşturan uygulama ve anlatmalar tespit ve tahlil edilmeye çalışılmıştır.

ABSTRACT

After Turkish people converted to Islam, they were included in a new civilization. They brought some elements of their old religion into their new one. This syncretism helped to make the sainthood cult a significant part of traditional beliefs in Turkey.

Manisa had been captured by Saruhanogullari but then it was ruled under Ottoman sovereignty, therefore in Manisa a strong Islamic mysticism emerged. Both what Turkish people had been inherited from their old religions, and this strong emergence of Islamic mysticism caused people of Manisa to build a lot of shrines and tombs throughout centuries. Only twenty three of these shrines survived to the present day.

People in Manisa visit these shrines for their worldly expectations. In or around shrines and tombs they perform traditional practices such as bounding pieces of cloth, lighting candles, charity, votive animal slaughtering. Legends about the saints are told.

In this study I tried to make an effort to define and analyze these legends and practices.

EK-6

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “**Manisa (Merkez)’da Veli Kültü**” adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin bibliyografyada gösterilen eserlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanmış olduğumu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

27.08/2004
Gürol Pehlivan

Gürol Pehlivan

TEZ SAVUNMA SINAV TUTANAĞI

Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü 06/08/2004 tarih ve 11/7 sayılı toplantısında oluşturulan jürimiz tarafından Lisans Üstü öğretim Yönetmeliği'nin 24. Maddesi gereğince Enstitümüz Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Halk Bilimi Programı öğrencisi Gürol PEHLİVAN'ın "Manisa (Merkez)'da Veli Kültürü" Konulu tezi incelenmiş ve aday 27/08/2004 tarihinde saat 10.00 de jüri önünde tez savunmasına alınmıştır.

Adayın kişisel çalışmaya dayanan tezini savunmasından sonra...90 dakikalık süre içinde gerek tez konusu, gerekse tezin dayanağı olan anabilim dallarından jüri üyelerine sorulan sorulara verdiği cevaplar değerlendirilerek tezin,

BAŞARILI olduğuna

OY BİRLİĞİ

DÜZELTME yapılmasına

OY ÇOKLUĞU

RED edilmesine

ile karar verilmiştir.

* Bu halde adaya 3 ay süre verilir.

** Bu halde adayın kaydı silinir.

BAŞKAN
Prof.Dr. Rikret TÜRKMEN

ÜYE
Doç. Dr. Nezahat ÖZTEKİN

ÜYE
Yrd. Doç. Dr. Bekir Sami ÖZSOY

Evet Hayır

*** Tez, burs, ödül veya Teşvik prog. (Tüba, Fullbright vb.) aday olabilir

Tez, mutlaka basılmalıdır

Tez, mevcut haliyle basılmalıdır

Tez, gözden geçirildikten sonra basılmalıdır.

Tez, basımı gereksizdir.

ÖNSÖZ

Türkiye, yaklaşık iki yüz yıldır çok hızlı bir değişim yaşamaktadır. Bu durum, törelerin ve dinin hayatı anlamlandırdığı her toplum için olduğu gibi, Türkiye için de sıkıntılar ve bocalamalarla doludur. Ancak toplumun bu değişmelerin yol açtığı kültürel boşlukları en uygun şekilde doldurma çabasında olduğu da dikkatlerden kaçmamaktadır.

Din ve onun etrafında oluşan kültürler, bu değişim rüzgarına direnen ve hatta muhalefet eden pek çok unsuru içerir. Bu kültürlerin önemli bir tanesi de “velî” etrafında oluşmuştur. Türklerin İslamiyet’i kabulünden sonraki yüzyıllarda teşekkül eden bu kültür, zaman içinde Türklerin hakim olduğu coğrafyalarda asli bir mevki kazanmış ve A.Yaşar Ocak’ın deyimiyle ana kültür haline gelmiştir. Halk İslam’ı büyük ölçüde Velî kültürü merkezlidir. Bu durum Sünni veya Alevi ayrımı gözetmemesiyle de dikkati çekmektedir.

Türk inanç sisteminde var olan “atalar ve tabiat” kültürleriyle; Budizm, Maniheizm, Hıristiyanlık gibi dinlerin katkıları Velî kültürünün oluşumunda ciddi bir belirleyiciliğe sahip olmuş, bu durum tasavvufun “esnek” düzleminde gelişip, yaygınlaşmıştır. Esasen “Velî kültürü”nün mutasavvıflar tarafından geliştirilen çok köklü bir düşünsel arka planı vardır ve bu durum Müslüman halkı ciddi bir biçimde etkilemiştir. 10. yüzyıldan itibaren tasavvufun tüm İslam dünyasında gitgide hakimiyet kazanması ve ulemanın dahi bu kubbenin gölgesine girmesi, karşı fikirlerin az ve soluk çıkmasıyla sonuçlanmıştır. Böylece velîlerin-ki hemen hepsi mutasavvıftır veya öyle kabul edilir-dünyayı yönettiği, hiyerarşik bir velîler piramitinin olduğu, Allah’ın iradesinin velînin iradesinde şekillendiği gibi fikirler kökleşmiştir. Türklerin Müslüman olmasında etkili olan mutasavvıfların bu fikirlerini yeni mühtedilere aşılammış olması düşünülemez. Böylece Türkler önceki inanç yapılarıyla uyum sergileyen “mistik

karakterli bir din”e sahip olmuşlardır. Bu durum yapılan çalışmalarla git gide daha net bir biçimde anlaşılmaktadır.

Bu çalışma Manisa şehir merkezinde Velî kültürünün incelenmesine hasredilmiş olup giriş, iki bölüm ve sonuçtan meydana gelmektedir:

Giriş kısmında, araştırma yöntemi ile araştırma yapılan yer ve tarihçesi hakkında bilgi verilmiştir. “Araştırma yöntemi” bahsinde çalışmanın hangi aşamalardan geçerek gerçekleştirildiği ve alan araştırması esnasında karşılaşılan bazı problemler hakkında bilgi verilmiştir.

Birinci bölüm, ”Velî Kültü” üst başlığını taşımakta olup Velî kültürünü oluşturan tasavvufi temeller ile bu temellerin meydana getirdiği “velî tipi” hakkında bilgi vermeye çalışılmıştır. Bu kısım özellikle geniş tutulmuş, mutasavvıfların “yüksek seviyeli” açıklamaları ile bu izahların daha sonra halk mistisizmi içindeki yansımaları gözler önüne serilmeye çalışılmıştır. Bu açıdan bakıldığında iki bölüm arasında kullanılan dil ve kelime seçimi dahi mevcut “ikiliğe” gönderme yapmaktadır.

İkinci bölümün tasnifi şimdiye değin bu konuda yapılan çalışmalarla kıyaslandığında oldukça farklıdır: Kimlikler, ziyaret mahalleri, anlatmalar, uygulamalar, inanç motifleri. Daha önceki çalışmalarda alan araştırması malzemeleri “yatır” merkezli sunulurken, biz “problem” merkezli bir tasnifi yeğledik. Böylece farklı yatırlarda karşımıza çıkan benzer inanç ve uygulamaları bir bütün halinde sunup değerlendirme imkanı ortaya çıkmıştır. “İnanç motifleri” kısmında ilgili unsurların Manisa’daki durumu özetlenmiş ve eski Türk inanç sistemiyle bağlantıları, tekrara düşmemek gayesiyle, kısaca izah edilmiştir.

Her araştırmada teşekkür edilmesi gereken pek çok kişi vardır. Ancak halk bilimi çalışmalarında bu sayı her zaman daha fazla olur. Öncelikle yaptıkları derlemelerle bu çalışmada katkısı olan öğrencilerime teşekkür ederim.

Konunun seçimi ve bazı kaynaklara ulaşılmasında değerli katkıları için Emrehan Küey’e, tezin yazımındaki katkılarından dolayı İlker Külbilge, Veysi Dörtbudak ve Bülent Bayram’a, tashihindeki yardımından dolayı Mehmet Ersal ve Nuri Erdem’e, çalışma ortamını olabildiğince rahat kılan hocam Yrd.Doç.Dr. Bekir Sami Özsoy’a, çeşitli konularda fikirlerinden istifade ettiğim hocam Doç.Dr. Metin Ekici’ye teşekkür ederim.

Son olarak “zor zamanlar”da destek veren, bilim adamlığının sadece “bilgi”yi değil, başka hasletleri de içerdığını hal ve tavrıyla gösteren, derslerinden ve fikirlerinden istifade ettiğim danışman hocam Prof. Dr. Fikret Türkmen’e teşekkürü bir borç bilirim.

Gürol Pehlivan

05/07/2004

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	1
KISALTMALAR.....	9
GİRİŞ.....	10
1. Araştırmanın Konusu, Alanı ve Amacı.....	10
2. Araştırmanın Yöntemi.....	11
2.1. Araştırmanın Seçiliş Tarihi ve Ön Hazırlık Dönemi.....	11
2.2. Kaynak Kişi Grubu.....	12
2.3. Teknik ve Araçlar.....	14
3. Coğrafi Yapı.....	15
4. Tarihçe.....	17
1. BÖLÜM.....	25
1. Vefî Kültü.....	25
1.1. Sözlük ve Terim Anlamıyla Vefî.....	25
1.2. Vefî Kavramının Mahiyeti.....	27
1.2.1. İnsan-ı Kâmil.....	27
1.2.1.1. Kozmik (Kevnf) Düzeyde İnsan.....	28
1.2.1.2. Ferdî Düzeyde İnsan.....	30
1.2.2. Vefînin Özellikleri.....	32
1.2.3. Vefîlerin Sınıf ve Dereceleri.....	34
1.3. Kerâmet Kavramı.....	36
1.3.1. Tanımı ve Mâhiyeti.....	36
1.3.2. Çeşitleri.....	40
1.3.3. Mûcize-Kerâmet ilişkisi.....	40
1.4. Vefî Tipi ve Kültü.....	42
1.4.1. Türk Vefî Tipi.....	42
1.4.2. Anadolu'da Vefî Tipleri.....	49
1.4.2.1. Kültürlerinin Mahiyetine Göre.....	49
1.4.2.2. Şahsiyetlerinin Niteliğine Göre.....	49
1.4.3. Vefî Kültürünün oluşumu ve Tespiti.....	51
2. BÖLÜM.....	56
2. Manisa (Merkez)'da Vefî Kültü.....	56
2.1. Vefîlerin Kimlikleri.....	56
2.1.1. Tarihî Şahsiyetler.....	58
2.1.1.1. Saruhan Bey (Saruhan Baba).....	58
2.1.1.2. İshak Bey (İshak Çelebi).....	63
2.1.1.3. Leblebici Dede (Kesikbaş Dede, Huy Dedesi).....	66
2.1.1.4. Kirdeci Baba.....	68
2.1.1.5. Yirmi İki Sultanlar (Şehzadeler).....	68
2.1.2. Mutasavvıflar ve Din adamları.....	70
2.1.2.1. Türkmen Babaları (Horasan Erenleri).....	70
2.1.2.1. Revak Sultan.....	72
2.1.2.2. İbrahim Seydî Dede.....	73
2.1.2.3. Hâkî Baba.....	74
2.1.2.4. Akbaldır Dedesi.....	75
2.1.2.5. Kırtık Dedesi (Arap Dede).....	76
2.1.2.6. Karaca Ahmed Sultan.....	77
2.1.3. Osmanlılar Devrinde Yaşayan Şeyh ve Din Adamları.....	80
2.1.3.1. Kemal Ümmî (?-1475).....	83
2.1.3.2. Attar Ece (Hoca).....	84
2.1.3.3. Yiğitbaş Vefî (Ahmed Şemseddin-i Marmaravi).....	85
2.1.3.4. Ayn-ı Ali (Aynalı) Dede.....	87
2.1.3.5. Şeyh Ahmed Dede.....	88
2.1.3.6. Kenzî Hasan Efendi.....	88
2.1.3.7. Tezveren Dede (Terzizade Ahmed Efendi).....	89
2.1.3.8. Şeyh Osman.....	90

2.1.3.9. Yarhasan Dede	90
2.1.3.10. Entekkeliler	90
2.1.3.10.1. Antakyevizade Ahmed Vehbi Efendi	90
2.1.3.10.2. Hasan Rüşdî Efendi	91
2.1.3.10.3. Hüseyin Kemaleddin Efendi.....	92
2.1.3.11. Çöplü Dede.....	93
2.1.3.12. Kayyım Hoca.....	94
2.1.3.13. Örtülü Mehmet Efendi.....	94
2.1.3.14. Hakim Baba (Yanı Yaralı Dede)	95
2.1.3.15. Murtaza Dede (Murtaza Eker).....	95
2.1.3.16. Hamza Baba	95
2.1.4. Meczublar.....	95
2.1.4.1. Kepenekli Hamdi Baba.....	96
2.1.4.2. Kargılı Dede	96
2.1.4.3. Çulsuz Yusuf	96
2.1.4.4. Eden Bulur Dede	97
2.1.5. Menşei Belli Olmayanlar	97
2.1.5.1. Yedi Kızlar	97
2.1.5.2. Hâcet Dede	100
2.1.5.3. Süt Dede	100
2.1.5.4. Sin Dede	100
2.1.5.5. Falcı Dede.....	100
2.1.5.6. Sana(Sancı) Dede	101
2.1.5.7. Çitlembik (Canavar) Dede.....	101
2.1.5.8. Kapaklı (Siğil) Dede.....	101
2.1.5.9. Yatırlı Çınar.....	101
2.1.5.10. Ethem Dede	101
2.1.5.11. Beşparmak Dede.....	101
2.1.5.12. İnci Dede	101
2.1.5.13. Hasan Dede.....	101
2.2. Ziyaret Mahalleri.....	101
2.2.1. Türbeler	102
2.2.1.1. Saruhan Bey (Gurhane/Körhane) Türbesi	102
2.2.1.2. İshak Çelebi Türbesi.....	103
2.2.1.3. Revak Sultan Türbesi	103
2.2.1.4. Yedi Kızlar (Gülgün Hatun) Türbesi.....	103
2.2.1.5. Karaca Ahmed Türbesi.....	104
2.2.1.6. Ayn-ı Ali Türbesi	104
2.2.1.7. Yirmi İki Sultanlar (Şehzadeler) Türbesi	105
2.2.1.8. Şeyh Ahmed Türbesi	106
2.2.1.9. Tezveren (Terzizade Ahmed Efendi) Dede Türbesi	106
2.2.1.10. Entekkeliler Dergahı Türbesi.....	107
2.2.1.11. Falcı Dede Türbesi	107
2.2.2. Mezarlar	108
2.2.2.1. İbrahim Seydî Dede.....	108
2.2.2.2. Hâkî Baba	108
2.2.2.3. Kırtık Baba	109
2.2.2.4. Hâcet Dede	109
2.2.2.5. Süt Dede	110
2.2.2.6. Yiğitbaş Veli.....	110
2.2.2.7. Attar Ece.....	111
2.2.2.8. Örtülü Mehmed Efendi.....	111
2.2.2.9. Siğil (Kapaklı) Dede.....	112
2.2.2.10. Murtaza Dede	112
2.2.3. Ağaçlar	112
2.2.3.1. Sin Dede	112
2.2.3.2. Yatırlı Çınar.....	112

2.2.4. Günümüzde Mevcut Olmayan Yatırlar	113
2.2.4.1. Kirdeci Baba Türbesi.....	113
2.2.4.2. Akbaldır Dedesi.....	113
2.2.4.3. Kemal Ümmî Dede.....	113
2.2.4.4. Yarhasan Dede Türbesi	114
2.2.4.5. Kenzî Hasan Efendi.....	114
2.2.4.6. Şeyh Osman Dede	115
2.2.4.7. Kargılı Dede	115
2.2.4.8. Kepenekli Hamdi Baba.....	115
2.2.4.9. Çöplü Dede.....	116
2.2.4.10. Kayyım Hoca.....	116
2.2.4.11. Sana (Sancılı) Dede	116
2.2.4.12. Hakim (Yanı Yaralı) Baba.....	116
2.2.4.13. Çitlembik (Canavar) Dede.....	116
2.2.4.14. İnci Dede	116
2.2.4.15. Hasan Dede.....	116
2.2.4.16. Beşparmak Dede.....	116
2.2.4.17. Çulsuz Yusuf.....	117
2.2.4.18. Eden Bulur Dede	117
2.2.4.19. Ethem Dede	117
2.3. Anlatmalar.....	117
2.3.1. Menkabeler.....	118
2.3.1.1. Saruhan Bey	119
2.3.1.2. İshak Çelebi.....	120
2.3.1.3. Revak Sultan.....	120
2.3.1.4. Hâkî Baba.....	122
2.3.1.5. Kırtık Dedesi (Arap Dede)	122
2.3.1.6. Karaca Ahmed.....	122
2.3.1.7. Attar Ece.....	122
2.3.1.8. Yiğitbaş Veli.....	123
2.3.1.9. Ayn-ı Ali	128
2.3.1.10. Tezveren Dede.....	131
2.3.1.11. Entekeliler	131
2.3.1.11.1. Ahmed Vehbi Efendi.....	131
2.3.1.11.2. Hasan Rüşdî Efendi	133
2.3.1.11.3. Hüseyin Kemaleddin Efendi.....	137
2.3.1.12. Kayyım Hoca.....	140
2.3.1.13. Örtülü Mehmed Efendi.....	142
2.3.1.14. Kepenekli Hamdi Baba.....	142
2.3.1.15. Kargılı Dede	147
2.3.1.16. Çulsuz Yusuf.....	150
2.3.1.17. Eden Bulur Dede	151
2.3.1.18. Yedi Kızlar	152
2.3.1.19. Hâcet Dede	154
2.3.1.20. Süt Dede	154
2.3.1.21. Hakim Baba (Yanıyaralı Dede).....	155
2.3.1.22. Çitlembik (Canavar Dede).....	155
2.3.1.23. Sin Dede	156
2.3.2. Memoratlar.....	156
2.3.2.1. Saruhan Bey	157
2.3.2.2. Leblebici Dede	159
2.3.2.3. İshak Çelebi.....	159
2.3.2.4. Yirmi İki Sultanlar.....	159
2.3.2.5. Revak Sultan.....	160
2.3.2.6. Hâkî Baba.....	161
2.3.2.7. Karaca Ahmed.....	162
2.3.2.8. Attar Ece.....	163

2.3.2.9. Yiğitbaş Veli.....	163
2.3.2.10. Ayn-ı Ali.....	164
2.3.2.11. Şeyh Ahmed Dede.....	167
2.3.2.12. Tezveren Dede (Terzioğlu Ahmed).....	168
2.3.2.13. Ahmed Vehbi Efendi.....	171
2.3.2.14. Hamza Baba	171
2.3.2.15. Yedi Kızlar	171
2.3.2.16. Hâcet Dede	172
2.4. İnançlar.....	172
2.4.1. Velfin Özellikleri.....	172
2.4.2. Ziyaret Sebepleri	174
2.5. Uygulamalar	175
2.5.1. Ziyaret Âdabı.....	175
2.5.1.1. Zamanı.....	175
2.5.1.2. Giriş ve Çıkış.....	177
2.5.1.3. Hazırlık.....	178
2.5.2. Şifa ve Sağlık Talebine Yönelik Uygulamalar	179
2.5.3. Bereket, Bolluk, Uğur Talebine Yönelik Uygulamalar	183
2.5.4. Mal, Mülk, Servet Talebine yönelik Uygulamalar	184
2.5.5. Talih ve Kısmet Açmaya yönelik Uygulamalar	184
2.5.6. Feyz Talebine Yönelik Uygulamalar.....	186
2.5.7. Özel Günlere Mahsus Uygulamalar	186
2.5.7.1. Namaz (Çıtır Pıtır) Gecesi	186
2.5.7.2. Peştamal Kuşatma (Damiye) Merasimi	188
2.5.7.3. Dana Bayramı (Arap Kabağı).....	190
2.5.8. Diğer Uygulamalar	191
2.5.9. Adaklar	191
2.5.9.1. Kansız Kurban.....	192
2.5.9.1.1. Dua	192
2.5.9.1.2. Namaz.....	192
2.5.9.1.3. Bez Bağlama.....	192
2.5.9.1.4. Dilek Kağıdı Asma.....	193
2.5.9.1.5. Giysi Koyma.....	194
2.5.9.1.6. Çeyiz Asma	194
2.5.9.1.7. Beşik Yapma	194
2.5.9.1.8. Taş Yapıştırma	195
2.5.9.1.9. Taş Koyma	195
2.5.9.1.10. Para Yapıştırma	195
2.5.9.1.11. Çivi çakma.....	195
2.5.9.1.12. Leblebi Bırakma	196
2.5.9.1.13. Mersin Dalı Göttürmek.....	196
2.5.9.1.14. Kabre Su Dökme	196
2.5.9.1.15. Mum Yakma.....	196
2.5.9.1.16. Kilit Asma	197
2.5.9.1.17. Taştan Ev Yapma	197
2.5.9.1.18. Toprak Alma.....	197
2.5.9.1.19. İsim Verme	198
2.5.9.1.20. Tespih Çözme.....	198
2.5.9.1.21. Tespih Okutma	198
2.5.9.1.22. Tespih Çekme.....	198
2.5.9.1.23. Göbek Atma	198
2.5.9.1.24. Tavaf.....	199
2.5.9.1.25. Hayır Dağıtma	199
2.5.9.1.26. Mevlit okutma	199
2.5.9.2. Kanlı Kurban	199
2.5.10. Dileklerin Gerçekleşmesi ile İlgili Anlatmalar.....	201
2.6. İnanç Motifleri	201

2.6.1. Bütü	201
2.6.2. Sayılar	204
2.6.2.1. Üç	204
2.6.2.2. Yedi	205
2.6.2.3. Bir	206
2.6.2.4. Dokuz	206
2.6.3. Taş	207
2.6.4. Tavaf	207
2.6.5. Ateş / Işık	208
2.6.6. Ağaç	208
2.6.7. Su	209
2.6.8. Renkler	210
2.6.8.1. Ak	210
2.6.8.2. Kara	211
2.6.8.3. Yeşil	211
2.6.8.4. Kırmızı	212
SONUÇ	214
Kaynak Kişi Dizini	217
BİBLİYOGRAFYA	221
EK: Fotoğraflar	233

KISALTMALAR

a.g.b.	Adı geçen bildiri
a.g.e.	Adı geçen eser
a.g.m.	Adı geçen makale
a.g.s.	Adı geçen söyleşi
a.g.t.	Adı geçen tez
bkz.	Bakınız
by.	Basım yeri yok
CBÜ	Celal Bayar Üniversitesi
çev.	Çeviren
der.	Derleyen
DİA	Diyanet İslam Ansiklopedisi
dn.	dipnot
ed.	Editör
H.	Hicri
haz.	Hazırlayan
İA	İslam Ansiklopedisi
M.	Miladi
mad.	Madde
R.	Rumi
s.	Sayfa
TDEA	Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi
TFA	Türk Folklor Araştırmaları
ty.	Tarih yok
Ü.	Üniversite(si)
vd.	Ve diğerleri
vr.	Varak

GİRİŞ

1. Araştırmanın Konusu, Alanı ve Amacı

Bu çalışmada Manisa şehir merkezinde “Velî” kavramının nasıl algılandığı, bu kavram çerçevesine giren kişilere nasıl özellikler yüklendiği, bu kişilerin yattığına inanılan yerler etrafında ne gibi uygulamaların olduğu incelenmeye çalışılmıştır. Bu konuyu seçme nedenimiz “sorun”un şimdiye kadar daha çok derleme noktasında ele alınması ve uzun boylu tahlillere konu olmamasıdır. Halk Bilimi ile ilgili kitap ve makalelere bakıldığında bu durum bütün açıklığıyla görülebilir. Ayrıca bu konuda yapılan çalışmalarda bir “iki ruhluluk”tan da söz etmemiz gerekmektedir. Bu iki ruhluluk aslında sadece Türk Halk Bilimi çalışmalarında görülen bir yansımadır. Velîler hakkındaki çalışmalar şimdiye dek ya yatırlar etrafında gerçekleştirilen uygulamalara ağırlık verilerek yapılmış veya velîler etrafında oluşmuş menkabeler, efsane konulu çalışmalarda değerlendirilmiştir. Bu durum “Velî kültürü”nü bir bütün halinde anlamayı ve açıklamayı zorlaştırmaktadır. Kitabî din ile her noktada bağdaşmayan ve tarihî kökleri dikkate alındığında bağdaşması da pek mümkün olmayan bu senkretik sistem tamamen kitabî din kaynaklı olarak ele alınmakta ve Halk Bilimi kaynakları yeterince bilinmediğinden doğru değerlendirilememektedir. Bütün bu nedenler, Velî kültürüne ilgi duyup bu konuda bizi çalışmaya sevk eden âmiller olmuştur.

Çalışma alanımız Manisa şehir merkezidir. Görev yaptığımız üniversitenin burada olması, dolayısıyla kaynak kişilere ve alana yakın olmamız; ayrıca Manisa'nın tarihî bir şehir oluşu, köklü bir Velî kültürü geleneğinin varlığı bu seçimimizi olumlu yönde etkilemiştir. Ancak tüm bu yan etmenlerin dışında Halk Bilgisinin kırsal alana özgü olmadığı, şehirlerde oluşmuş halk bilgisi ürünlerinin de varlığı¹ gerçeği bizde bu alanda çalışma arzusu doğurmuştur.

Pozitivist bilim geleneği bir araştırmadan, amaç noktasında, temelde üç şey ister: Genelleme yapmak, tahminde bulunmak ve nedensellik ilişkisini açıklama. Ancak 1960'lı yıllardan bu yana sosyal bilim metodolojisindeki değişimler bu amaçları sorgulamak gerektiğini göstermiştir. Bu sorgulamanın sonunda genelleme yerinde

¹ M. Öcal Oğuz, *Küreselleşme ve Uygulamalı Halkbilimi*” Ankara 2002, s.17 vd.

derinlemesine tasvir, tahmin yerine yorumlama, nedensellik ilişkisini açıklama yerine aktörlerin perspektiflerini anlama geçmiştir.² Bizim çalışmamızda bu düzlem üzerine bina edilmiş olup araştırma öncesinde herhangi bir varsayım geliştirilmemiş, alandan toplanan bulguların yorumlanması yoluna gidilmiştir. Bu yorumlamada tarihî yaklaşım ile anlamacı kuram birbirini tamamlar biçimde kullanılmıştır. Ayrıca Manisa şehrinde tasavvufun önemli bir yeri olduğu da dikkate alınarak, açıklamalarda tasavvufî arka plana vurgu yapılmıştır.

Bütün bu izahlardan sonra amacımızı; göçlerle değişen bir kültürel çehreye sahip olan Manisa'da "Velî"nin nasıl algılandığı, velîlerin yattığına inanılan yatırlar etrafında ne gibi uygulamaların yapıldığını tespit ve tahlil etmek şeklinde özetleyebiliriz.

2. Araştırmanın Yöntemi

2.1. Araştırmanın Seçiliş Tarihi ve Ön Hazırlık Dönemi

Araştırma konusunun seçimi 2002 yılının Nisan ayında başlamış ve üç aylık bir ön çalışma sonunda Haziran 2002 tarihinde belirlenmiştir. Bu ön çalışmada çeşitli bibliyografyalar taranıp araştırmanın yöntemi, kuramsal alt yapısı, derleme teknikleri, Velî kültü hakkında yayınlanmış çalışmaların tespiti ve künyelerinin fişlenmesi gerçekleştirildi.

İlk aşamada araştırma yöntemleriyle ilgili çalışmalar incelenmiştir. Bu inceleme sırasında sosyal bilimlerdeki yöntem tartışmaları değerlendirilmiş, neticede derleme ve verilerin değerlendirilmesi ile ilgili belli bir birikim oluşturulmaya gayret edilmiştir. Ön hazırlık sürecinde henüz neşredilmemiş bazı çalışmalar da daha sonraki safhalarda gözden geçirilmiştir.³

Daha sonra Velî kültü ve Manisa'da Velî kültü ile ilgili çalışmalar incelenmiştir. Velî kültü ile ilgili çalışmaları iki grup halinde ele alabiliriz: Metin merkezli çalışmalar ve alan araştırmaları. Metin merkezli çalışmalar genellikle menâkıbnâmelerin neşri ve tahlili tarzında olup meselenin tarihi arka planını anlamakta faydalı olmuştur. Bu tür

² Ali Yıldırım, Hasan Şimşek, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, Ankara 2000, s.37-39.

³ Taradığımız başlıca çalışmalar şunlardır: Fikret Türkmen, *Sahada Folklor Derleme Teknikleri*, İzmir 1992; Kenneth Goldstein, *Sahada Folklor Derleme Metodları*, çev., A. Edip Uysal, Ankara 1977; Özkul Çobanoğlu, *Halkbilimi Kuramları ve Araştırma Yöntemleri Tarihine Giriş*, Ankara 1999; Yıldırım, Şimşek, *a.g.e.*; Halil Seyidoğlu, *Bilimsel Araştırma ve Yazma El Kitabı*, İstanbul 2000; Jacques Barzun, Henry F. Graff, *Modern Araştırmacı*, İstanbul 1999; Metin Ekici, "Araştırma Yöntemleri", *Türk Halk Edebiyatı El Kitabı*, Ankara 2004, s.69-112.

çalışmalar özellikle de Ahmet Yaşar Ocak'ın yazdıkları⁴, Velî kültürünün senkretik yapısını anlamada oldukça önemli malzeme ve yorumlar içermektedir.⁵ Alan araştırmaları noktasında profesyonel çalışmalar oldukça azdır. En önemli çalışmalar Hikmet Tanyu'nun⁶ kitabı ile Ünver Günay-Harun Güngör-Vahap Taştan-Huzeyfe Sayın'ın birlikte yaptıkları araştırmalardır.⁷

Tarafımızdan, Manisa (merkez)'da Velî kültürü ile ilgili müstakil iki çalışma tespit edilmiş olup her ikisi de basılmamıştır.⁸ İbrahim Gökçen'in çalışması⁹ ise bir Halk Bilimi araştırması olmayıp zâviyeler hakkında şer'îye sicillerindeki belgelerin çeviri yazılarını veren bir tarihle ilgili bir çalışmadır. Bu araştırmaların dışında konu ile doğrudan veya dolaylı ilgili olan çeşitli yayınlar da tarafımızdan taranmıştır.¹⁰ Bu yayınlardan öncelikle Hüseyin Akgül'ün yazdıkları, derlenmiş malzemeye dayalı olup önemlidir. Kendisiyle yaptığımız görüşmede velîler hakkında derlediklerini bir dosyada topladığını; ama daha sonra kaybettiğini söylemiştir. Necdet Okumuş da Yiğitbaş Velî hakkında çeşitli menkabeler topladığını ve bunları bir kitap halinde yayınlayacağını söylemiş; ama tezimiz hazırlandığı süre içinde bu çalışma neşredilmemiştir. Son olarak Manisa hakkında araştırmalarıyla tanınan Sadık Karaöz (1925-1982)'ün de konu ile ilgilendiğini tespit ettik; ancak elindeki malzemenin akıbeti hakkında bir bilgi alamadık.

2.2. Kaynak Kişi Grubu

Manisa şehrinde Velî kültürü ile ilgili olarak görüştüğümüz kaynak kişiler oldukça ilginç bir dağılım göstermektedir. Öncelikle karşılıklı cinslere göre bir ayırım

⁴ *Bektâşi Menâkıbnâmelerinde İslam Öncesi İnanç Motifleri*, İstanbul 1983; *Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Menâkıbnâmeler (Metodolojik Bir Yaklaşım)*, Ankara 1992.

⁵ Taradığımız diğer çalışmalar: Abdurrahman Güzel, *Kaygusuz Abdal (Alaaddin Gaybi) Menâkıbnâmesi*, Ankara 1999; Abdurrahman Güzel, *Abdal Musa Velâyetnâmesi*, Ankara 1999; Abdülbâki Gölpınarlı, *Menâkıb-ı Hacı Bektaş-ı Velî "Vilâyetnâme"*, İstanbul 1990.

⁶ *Ankara ve Çevresinde Adak ve Adak Yerleri*, Ankara 1967.

⁷ *Ziyaret Fenomeni Üzerine Bir Din Bilimi Araştırması -Kayseri Örneği-*, Kayseri 2001. Ayrıca Zeki Başar, *İçtimâî Âdetlerimiz-İnançlarımız ve Erzurum İlindeki Ziyaret Yerlerimiz*, Ankara 1972; Kutlu Özen, *Sivas ve Divriği Yöresindeki Eski Türk İnançlarına Bağlı Adak Yerleri*, Sivas 1996; Necmi Akyalçın, *Balıkesir Yöresinde Yatır Efsaneleri Üzerine Bir Araştırma*, Balıkesir 1998, isimli eserler taranmıştır.

⁸ Bülent Takaş, *Manisa İli Ziyaret Yerleri*, Çanakkale Onsekiz Mart Ü. Sos. Bil. Ens., Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale 1998; Şerafettin Çıracı, *Manisa İli Merkez İlçesindeki Türbe Yatırların ve Bunlarla İlgili İnanç Değer Yargularının Toplum Yaşamındaki İşlevi*, Ankara Ü. DTCF, Sosyal Antropoloji Böl. Etnoloji Anabilim Dalı, Basılmamış Lisans Tezi, Ankara 1995.

⁹ *XVI. ve XVII. Asırlarda Saruhan Zaviye ve Yatırları*, İstanbul 1946.

¹⁰ Hüseyin Akgül, Necdet Okumuş, Çağatay Uluçay, İbrahim Gökçen, Bedriye Aksakal tarafından yapılan çalışmalar için bkz. Bibliyografya.

yapıldığında kadınların yatırlarda yapılan uygulamalar hakkında erkeklere nazaran çok daha bilgili olduğu görülmektedir. Bunun sebebi elbette bu geleneği yaşatan esas grubun kadınlar olmasıdır. Ancak sıra menkabelere geldiğinde durum değişmektedir. Kadınlar genellikle ziyarete geldikleri yataının kimliği ve menkabeleri hakkında pek bilgili değildirler. Bazan anlattıkları menkabeleri birbirine karıştırmakta veya eksik anlatmaktadırlar. Bu konuda erkeklerin daha bilgili olduğunu gözlemledik. Ancak şunu da ilave edelim ki bu durum tüm erkek kaynak kişiler için geçerli değildir. Menkabe konusunda bilgili olan erkek kaynak kişiler daha çok ehl-i tasavvuf veya dinî konularda hassasiyeti olan kişilerdir. Erkeklerin yatırlar etrafında gerçekleştirilen uygulamalara bakışları genellikle olumsuzdur. Kadınların yaptığı bu işleri hurafe, bid'at, haram, günah gibi kavramlarla değerlendirmektedirler.¹¹ Dolayısıyla uygulamalar hakkında bildikleri daha çok kulaktan dolma bilgilerdir.

Bu tip araştırmalarda türbedarlar çok önemlidir. Türbenin bakım ve temizlik hizmetini gören bu kişilere “durumdan faydalanarak para kazanan açık gözler” olarak bakmak yanlış olur. Türbede yapılanlar, türbeye dışarıdan ziyarete gelenler, menkabeler ve özellikle memoratlar hakkında çok önemli bilgi kaynaklarıdır. Elbette ki bu işten para kazananlar da vardır. Ancak araştırmacının türbedârlara “para” noktasından yaklaşması, sadece bir kaynak kişinin kaybıyla değil, bu türbeyle ilgili her türlü bilgiye veda etmesi anlamına da gelebilir.

Kaynak kişiler genellikle yatırların tarihi kimliği ile ilgili bilgileri yanlış vermektedir. Ancak bu bilgileri gereksiz boş laflar olarak algılamak da mümkün değildir. Çünkü bu bilgiler gerçek tarihi değilse bile halkın kafasındaki velî imajını ve bu imajın kutsallaştırılmış tarihini gözler önüne serer. Bu nedenle özenle değerlendirilmelidir. Bu konuda bir örnek vermek gerekirse: Revak Sultan Türbesinin türbedarına Revak Sultan'ın kimliği ile ilgili ne bildiğini sorduğumda bana Ehl-i Beytten olduğunu ve Emevi Padişahı II. Mahmud tarafından öldürüldüğünü; birkaç sokak aşağıdaki Yedi Kızlar'ın da müritleri olduğunu söylemiştir. Verilen bilginin tarihi gerçeklerle bağdaşmadığı açıktır. Saruhan Beyliği zamanında yaşamış Revak Sultan'ın

¹¹ Erkeklerin bu olumsuzlamasını kadınların evden dışarı çıkmalarına bir tepki olarak çözümleyen bir yaklaşım için bkz. Nancy Lindisfarne, *Elhamdülillah Laikiz, İslam ve Türkiye Cumhuriyetçiliği*, çev. Selda Somuncuoğlu, İstanbul 2002, s. 250 vd.

ne Emevilerle ne de Osmanlı Padişahı II. Mahmud'la bir ilişkisi olmamıştır. Ancak Bektaşî tarikatine mensup kaynak kişi için tarihte iki büyük zulüm devri vardır: Emevilerin Ehl-i Beyt'i öldürmeleri ve II. Mahmud'un Bektaşî ocağını kaldırması. Bu durumda velî olan Revak Sultan-ki kaynak kişiye göre bir insanın velî olabilmesi için Ehl-i Beyt'ten olması şarttır-bu "kutsal tarih"e eklenmekte ve şahsiyeti kutsallaştırılmaktadır.

2.3. Teknik ve Araçlar

Çalışmamız esnasında gözlem ve mülakat teknikleri kullanılmıştır. Yatırlar etrafında gerçekleştirilen uygulamalar mümkün mertebe tarafımızdan gözlemlenmiş; ancak çok problemlili bazı yatırlarda bayan öğrencilerimizin ve hatta annemizin yardımına başvurulmuştur. Bu, yatırla ilgili yapılan araştırmalarda çıkacak en önemli problemlerden biridir. Erkeğin, yatır ziyareti yapan onlarca kadının arasında bulunması, kadınlar tarafından kesinlikle hoş karşılanmamaktadır. Bu duruma "tahammül etseler" bile konu ile ilgili sorular sorulmaya başlandığında ciddî sıkıntılar çıkmakta ve araştırmacı "Show TV muhabiri" sanılmaktadır. Son yıllarda çeşitli televizyon kanallarında "Hurafeler, 21. yüzyılda hâlâ bunlardan kurtulamadık" tarzında çiğ söylemlerle karalanan yatır ziyaretleri ile ilgili haberler nedeniyle kaynak kişiler kendilerine her soru soranı ve fotoğraf çeken televizyon veya gazete muhabiri zannetmektedirler. Bu durum, sağlıklı bir alan araştırmasını bazan imkansız kılabilir. Ayrıca konunun "mahrem" bir konu olarak değerlendirilmesi dileklerin ve uygulamaların saklanması, bunlar hakkında bilgi verilmemesine yol açmaktadır. Bu nedenle gerek biz gerekse bize yardımcı olan bazı öğrencilerimiz birçok defa azarlandık. Bazan da araştırmacı olduğumuzu söylediğimizde memnun olan, bu tür şeylerin de araştırılmasından mutluluk duyan kaynak kişilerle karşılaştık. Bu kaynak kişilerin bir kısmı bize bilgi verirken diğer bir kısmı da yanlış bilgi vermek korkusuyla çok daha dikkatli ve ketum bir tavır sergilediler.

Yukarıdaki nedenlerle bazı derlemeleri araştırmacı kimliğimizi saklayarak yapmak zorunda kaldık. Bu durumun araştırmacıya birtakım ahlakî vazifeler yüklediğini bildiğimizden çok özel konularda anlatılan bazı bilgilerin kaynak kişilerini zikretmedik.

Mülakat esnasında oldukça serbest bir yol tutulmuştur. Standart bir soru listesi yapılmışsa da alan çalışması esnasında bu listenin çok anlamlı olmadığı görülmüş ve derlemeler sohbet şekline dönüştürülmüştür. Bu sohbetler esnasında kaynak kişilerin en

hassas oldukları konu “Evliyadan değil Allah’tan, evliyanın yüzü suyu hürmetine, istiyoruz.” cümlesiyle anlatılan “vesile” meselesidir. Gözlemediğimiz kadarıyla bu konuda net bir bilinçlilik hâli mevcuttur. Bilgi aldığımız kaynak kişiler, asıl failin Allah olduğunun bilincindedir. Bu bilinçlilikle birlikte bu tür ziyaretlerin şirk olarak algılanmasından dolayı da tedirgindirler. Hatta birçok defa onların bu konudaki tedirginliklerini yatıştırmak zorunda kaldık. Fotoğraf makinası kullanımında da bazan büyük tepkiler bazan da teşvikler gördüğümüzü ifade etmeliyiz. Ziyaret esnasında görüntülemek istediğimiz bazı kaynak kişiler bizden kaçarken bazıları da poz verdi! Yatırlarda yatan zatlara çekmek istediğimizde bize bağırıp çağırılar olduğu gibi “Sen çek; ama çıkmaz ki! Bu mübarekler fotoğraflarının çekilmesinden hoşlanmazlar.” diyenlere de rastladık. Bu tepkilerin kaynağı yatan zatlara hâlâ yaşıyor kabul edilmesi ve dolayısıyla fotoğraflarının çekilmesinin sakıncalı olacağı inancıdır. Bu inançta, Hz. Muhammet (SAV)’in resme karşı olması ve kendi resmini yaptırmamasıyla ilgili rivayetler etkili olmuştur. Ses kayıt cihazının kullanımında genel olarak çok problem çıkmamıştır. Zaten bilgi vermeyi kabul eden insanlar daha anlayışlı olduklarından seslerinin kaydedilmesine pek karşı çıkmadılar. Ancak sesi kaydedildiği için kimi kaynak kişilerin rahatsız olduğu, ağız özelliklerini İstanbul Türkçesine uydurmak istediklerini gözledik. Bazı şahıslar sadece memoraatları anlatıldığı anlarda kayıt cihazını kapatmamızı istediler. Hatta istemeden sesini alçaltanlar dahi oldu. Görüştiğimiz birkaç kadın kaynak kişi, mahrem olduğu gerekçesiyle seslerinin kaydedilmemesini şart koştu. Bunların dışında seslerinin kaydedilmemesini isteyenler herhangi bir gerekçe göstermediler.

3. Coğrafi Yapı

Manisa, Ege bölgesinin Ege bölümünde yer alır. Kuzeyden Balıkesir, kuzeydoğu ve doğudan Kütahya-Uşak, güneydoğudan Denizli, güneyden Aydın, batıdan İzmir illeri ile çevrilmiştir. Yüzölçümü 13.810 kilometrekaredir. Buna göller dahildir. İl merkezi 27 derece 27 dakika doğu boylamı, 38 derece 36 dakika kuzey enlemi üzerindedir. Manisa ili, genel olarak, Gediz vadisi ovalarıyla kısmen de dağlık bir alan üzerine yayılmıştır. Manisa şehrinin yüksekliği 50-70 metredir. Gediz nehrinin suladığı ovanın güney kıyısında kurulmuş olan şehir sırtını 1517 metre yüksekliğindeki Manisa (Spil) Dağı’na

yaslamıştır.¹² İlin diğer önemli dağ silsilesi Yunt dağları olup İçbatı Anadolu yaylasıyla birleşir. Manisa dağlarının genel yönünün doğu-batı doğrultusunda olması dağların aralarında geniş çöküntü ovalarının meydana gelmesini sağlamıştır. Bu ovalar akarsuların getirdiği alüvyonlarla dolarak verimli bir hale gelmiştir. Gediz ve Bakırçay ovaları Manisa'nın ekonomik hayatının can damarını oluşturmaktadır. En önemli akarsular Murat dağlarından doğan ve Foça'da denize ulaşan Gediz nehriyle Demirci dağlarının eteklerinden doğan Soma'nın iki kilometre kadar kuzeyinden geçerek Çandarlı körfezine dökülen Bakırçay'dır. Gediz nehri ilin en önemli, Ege bölgesinin ise ikinci büyük akarsuyudur.¹³

Akdeniz iklimine yakın bir karakter gösteren Manisa ikliminde sıcaklık yaz aylarında tropikal yerlerin sıcak değerlerine yaklaşmaktadır. Yağışlar soğuk aylara isabet etmektedir. En sıcak aylar haziran, temmuz, ağustos ayları; en soğuk ay ise ocaktır. Manisa'da en yüksek sıcaklık 42-45, en düşük sıcaklık ise -17.5 derece arasında tespit edilmiştir. En kalın kar örtüsü ise 44 santimetredir. Bölgede yerin karla örtülü kalışı 4-6 gün arasındadır. Sıcaklığın 30 derece üzerinde olduğu tropik günler ise 110 günü bulmaktadır. Bölgede sıcaklığın sıfır derecenin altında bulunduğu günler ancak 26 gündür.¹⁴

İlde genel olarak Akdeniz ikliminin tipik bitki örtüsü maki toplulukları hâkimdir. 600 metreye kadar olan yüksekliklerde kısa boylu sert ve etli yapraklı, kokulu bitkiler görülür. Akdeniz bitki topluluğunun karakteristik özelliklerini taşıyan zeytin, palamut meşesi, nane, kekik, lavantin yamaç alanları kaplar. Yükseldikçe karışık orman, palamut, meşe, çam cinsi orman bitkileri genişçe bir alana yayılır.¹⁵

Manisa ili nüfus varlığı bakımından 1997 yılı nüfus verilerine göre 1.232.015 toplam nüfusu ile Türkiye'de 11. sıradadır. 1927 yılından itibaren 14 nüfus sayımının gerçekleştirildiği 70 yıl boyunca istikrarlı bir nüfus artışına sahip olmuştur. 1927 yılında 372.558 olan toplam il nüfusu 1997 yılında 3, 3 katlık bir artışla 1.232.015'e ulaşmıştır. Manisa, coğrafi yapısı ve nüfus ögesi birlikte incelendiğinde, nüfusun alana dengeli ve kararlı biçimde dağıldığı bir il görünümünü vermektedir. Tarımsal potansiyel ve üretim

¹² *Cumhuriyetin 50. Yılında Manisa 1973 İl Yıllığı*, Ankara 1973, s. 17-19.

¹³ *a.g.e.*, s.19-22.

¹⁴ *a.g.e.*, s.24.

¹⁵ *a.g.e.*, s.32.

değeri nedeniyle, ilin neredeyse tamamının uygun yaşama alanı olması, nüfusun coğrafi alanda yığılma ve boşalmalarını önlemiştir.¹⁶ şehrin 2000 yılı nüfusu 214.162 ilin toplam nüfusu ise 1.265.850'dir.¹⁷

Manisa tarımsal ürünler bakımından çok zengindir. Üzüm, tütün, pamuk ve zeytin gibi dış satım ürünleri yetiştirilmektedir. Üretmiş olduğu tarımsal üretim değerleri ile Türkiye'de ilk üç il arasında yer alan Manisa, zaman zaman birinci il konumuna da yükselmiştir. Türkiye'den ihraç edilen çekirdeksiz kuru üzümün % 75-85'ini tek başına Manisa karşılamaktadır. Türkiye'den ihraç edilen Türk tipi tütünün %93'ünü Ege bölgesinde bunun da %50'ye yakın miktarı Manisa'da üretilmektedir. Son yıllarda hızla artan sofralık zeytin üretimi de dünya talepleri doğrultusunda artmaktadır. Manisa pamuk üretiminde de gerek verim gerekse kalite yönünden dünya ortalamalarının üzerindedir.¹⁸

4. Tarihçe

Manisa'da insanın yaşadığına dair ilk izler paleolitik devre kadar uzanır. Anadolu'da tarih çağlarının M.Ö. II. binde başladığı biliniyorsa da bu çağda Batı Anadolu'ya yazı henüz ulaşmamıştı. Hitit belgelerine göre bu bölgenin Assuva Devleti'ne ait olduğu, bu devletin de Hititlerin tabiyetinde olduğu anlaşılmaktadır. M.Ö. 1200'lerde Frigler, Hitit egemenliğine son vermiş, bu kavmin İç Anadolu'ya yönelmesiyle bu bölgede, başkenti bugünkü Manisa il sınırları içindeki Sard olan, Lidya devleti kurulmuştur. M.Ö. 546 yılında Lidya devletini yıkan Persler bölgeye hakim olmuş, bu hakimiyet M.Ö. 330 yılında Büyük İskender'in Anadolu'yu ele geçirmesine kadar sürmüştür. Büyük İskender'in ölümünden sonra komutanları arasındaki mücadeleler sonunda Manisa Seleukhoslar'ın eline geçti. (M.Ö. 282) M.Ö. 263-241 yılları arasında Manisa, Bergama Krallığının topraklarına katıldı. M.Ö. 129'da Bergama krallığını yıkan Romalılar şehri ele geçirdiler. Roma imparatorluğunun ikiye ayrılmasından sonra Bizans'ın elinde kalan Manisa, Müslümanlar tarafından ilk kez Muaviye döneminde (661-680) ele geçirildi. Daha sonra I. Velid (705-715) döneminde de şehir istila edildiyse de Bizans egemenliği devam etti. IV. Haçlı seferi sırasında

¹⁶ Nejdet Bilgi vd., *Manisa 2000*, by. ty., s.141.

¹⁷ Bilgi vd., *a.g.e.*, s.144.

¹⁸ Bilgi vd., *a.g.e.*, s.302.

merkezini İznik'e taşıyan (1204) Bizans, Selçukluların saldırılarını Akşehir'e kadar uzatmalarına rağmen, Manisa ve yöresini elinde tutmayı başardı. Ancak, Anadolu Selçuklu Devleti'nin zayıflamasıyla birlikte bağımsız davranmaya başlayan Türkmen beylikleri Bizans'ı zor duruma düşürdü. Nihayet, XIII. Yüzyılın sonlarında Alaşehir, Salihli, Demirci ve çevresinde etkili olan Saruhan Bey, 1313 yılında Manisa'yı Bizans'ın elinden aldı.¹⁹

Saruhan Bey devrinde Saruhanoğulları Beyliği; Aydınoğulları, Hamidoğulları ve Osmanlı Beyliğiyle devamlı ilişki içerisinde olmuştur. Donanması da olan bu Beyliğin kuvvetleri Ege denizine açılmış, Ege ve Makedonya kıyılarındaki Bizans topraklarını vurmıştır. Aydınoğulları ile ittifak kurarak Bizans imparatorluğunun taht kavgalarına karışmış; ancak başarılı olamamıştır. Saruhan Bey'in 1346'da ölümünü müteakiben yerine oğlu Fahreddin İlyas Bey geçti. İlyas Bey, Bizans içişlerine karıştı ve Trakya'ya kuvvet gönderdi. Ancak bu kuvvetler Bizans'a yardım edeceğine Umur Bey'in adamlarıyla anlaşarak Bulgaristan ve Trakya'yı yağmalayarak geri döndüler. Başlangıçta, Bizans İmparatoru V. Paleologos'la iyi ilişkiler geliştiren İlyas Bey, daha sonra imparatora esir düştü ve karısı tarafından fidye karşılığı kurtarıldı. 1363 tarihinde öldü. Yerine Muzaffereddin İshak Bey geçti ki Manisa'nın en parlak devirlerinden biri bu beyin zamanında yaşanmıştır. Osmanlılarla barış içinde yaşamaya dikkat eden İshak Bey zamanından kalma pek çok eser, bu zâtin hayırsever bir bey olduğunu göstermektedir. İshak Bey'in 1379 tarihindeki ölümünden sonra yerine Orhan Bey geçti. Orhan Bey de babasının siyasetini izleyerek Osmanlılarla barış politikası takip etmiştir. Ancak kardeşi Hızırşah Bey'le yaptığı iktidar mücadelesini kaybedince Orhan Bey, Anadolu Beyliklerinin oluşturduğu Osmanlı karşıtı ittifaka katılmıştır. Hızırşah Bey, Osmanlılarla iyi geçinmeye gayret ettiyse de Yıldırım Bayezid tarafından Beyliğin toprakları Osmanlı Devletine katılmıştır. Mücadele etmeyen Hızırşah Bey, Osmanlı hizmetine girdi. Timur'un Ankara savaşını (1402) kazanmasının ardından Saruhanoğulları tekrar kurulmuş ve Orhan Bey yönetimi ele geçirmiştir. Daha sonra Osmanlıların yardımıyla Hızırşah Bey tahtı tekrar ele geçirmiş ve Osmanlılar arasındaki taht kavgasında Süleyman Çelebi'nin yanında yer almıştır. Osmanlı hükümdarı Çelebi

¹⁹ Bilgi vd., *a.g.e.*, s.25-31.

Mehmet, Manisa'ya baskın yapmış ve Hızırşah Bey'in başını kestirerek Manisa'yı fethetmiştir (1410). Bundan sonra İshak Bey'in diğer oğlu Saruhan'ın bölgede yeniden hakim olduğu anlaşılıyorsa da bu durum kısa sürmüş ve yöre 1415'te kesin olarak Osmanlı Devleti'ne bağlanmıştır.²⁰

Manisa'da Osmanlı hakimiyeti ilk kez Yıldırım Bayezid ile başladı (1390). Yıldırım, Saruhan topraklarını Karesi ile birleştirerek bir sancak haline getirdi ve yönetimini oğlu Ertuğrul'a verdi. Şehzade Ertuğrul'un ölümünden sonra sancağın yönetimine Yıldırım'ın diğer oğlu Süleyman tayin edildi. Ankara savaşından sonra dirilen Saruhan Beyliğini, Çelebi Mehmet kesinlikle ortadan kaldırmıştır. Çelebi Mehmet döneminin en önemli olaylarından biri Şeyh Bedreddin isyanıdır. Şeyh Bedrettin'in Rumeli'deki isyanına paralel olarak, müridlerinden Börklüce Mustafa Karaburun ve Torlak Kemal de Manisa'da isyan çıkardılar. Aydın sancak beyi olan Aleksandır Şişman, Börklüce Mustafa üzerine gönderildiyse de başarılı olamadı. Saruhan sancak beyi Timurtaş Paşa oğlu Ali Bey de başarılı olamadı ve geriye kalan az sayıda askeriyle Manisa'ya kaçtı. Bunun üzerine Çelebi Mehmet, Sadrazam Bayezid Paşa ile o sırada Amasya sancak beyi olan oğlu Şehzade Murad'ı isyanı bastırmakla görevlendirdi. Bayezid Paşa önce Börklüce'yi ortadan kaldırdı. Ardından Yahudi dönmesi Torlak Kemal'i yendi ve Manisa'da idam ettirdi (1416)²¹. Bu isyanın Bulgaristan'ın Deliorman, Anadolu'da ise Aydın ve Manisa bölgelerinde çıkması önemli bir göstergedir. Bu bölgelerin erken ortaçağlardan beri (Yaklaşık 6-9. yüzyıllardan bu yana) düalist ve mesiyani karakterli iki heterodoks Hıristiyan mezhebini, yani Pavloşçuluk (Poliyanizm) kaynaklı Bogomilizm'in ve merkezlerinden biri Alaşehir (Philadelphia) olan Katharizm'in kuvvetle hakimiyeti altında bulunduğu dikkati çekiyor. Gerek Balkanlarda gerekse Batı Anadolu'da Bogomilist ve Katharist popüler Hıristiyanlığın, Mesiyani inançlara çok açık, kuvvetli heterodoks bir yapı sergilediği görülmektedir. Sözü edilen bölgelerde Türk hakimiyetinden önce yaşayan Yahudilerin bir kısmının bu mezhepleri kabul ettikleri, Türk hakimiyetinin gelişile de Müslüman oldukları anlaşılıyor. Börklüce Mustafa ve Torlak Kemal'in bu gruplardan olma olasılığının yüksek oluşu bize Şeyh Bedreddin isyanının karakteri hakkında da

²⁰ Bilgi vd., s.35-49.

²¹ Bilgi vd., a.g.e., s.39-40.

ipucu verir: Mesiyaniik karakterli ve dinlerin senkretizmini kabul eden bir toplumsal hareket.²² Tabii bizi burada ilgilendiren 14. yüzyılda Manisa ve yöresinde mevcut olan bu mezheplerin halk kültüründeki yansımalarıdır ki Manisa'da Velî kültü ile ilgili bazı yatırlarda bu durumu gözleme imkanına sahip olacağız.

Sultan II. Murad döneminde, içinde Saruhanlıların da olduğu, Batı Anadolu beyliklerinin birçoğu Aydinoğlu Cüneyd Bey önderliğinde ayaklandılar; ancak bu isyan bastırıldı ve Cüneyd Bey, oğlu ve kardeşiyle birlikte idam edildi (1425).

Manisa'da ilk sancak beyliği yapan Şehzadeler, Yıldırım Bayezid'in oğulları Ertuğrul ve Süleyman olmakla beraber, Şehrin Şehzadeler diyarı oluğu Sultan II. Murad devrinde başlamıştır. Bu devirde Manisa, Şehzadelerin sancağa çıkarıldığı en önemli Őehirlerden biri haline geldi. II. Murad, oğlu Şehzade Mehmed'i sancak beyi atadı. Bu gelenek III. Mehmet zamanına kadar devam etmiş olup Manisa'da sancak beyliği yapan Şehzadelerin sayısı on yediyi bulmaktadır.²³

Manisa, Osmanlılar devrinde en parlak çağını 16. yüzyılda yaşadı. Bu yüzyılda padişah namzetleri için küçük İstanbul görevi görmüş, birçok eser ile süslenmiştir.²⁴ Şehrin nüfusunda 1531'den 1575'e kadar % 27'lik bir artış olmuş, Şehir halkının %15'ini içinde idareci sınıfın da yer aldığı vergiden muaf zümreler teşkil etmiş, %10'luk kısmı ise hanedanın yakın adamları ve hizmetkrları oluşturmuştur. Şehir halkının ekonomik durumu oldukça iyi olup büyük kısmı küçük sanatlarla uğraşmakta ve ticaret yapmaktadır. Denize yakın olması nedeniyle Foça, İzmir, Seferihisar, eşme gibi iskelelerle dışa açılmış, bu da ticari hayatın canlanmasına yol açmıştır.²⁵ 16. yüzyılda görülen bu durum, Őehzadeleri sancağa çıkarma usulünün kalkması nedeniyle günden güne olumsuz bir seyir izlemeye başladı.²⁶ 17. yüzyılda Celli isyanları, Yeniçerilerin meydana getirdiği asayışsızlık, İzmir'in yeni bir ekonomi ve ticaret merkezi olarak ortaya çıkışı, yabancı tüccarların hammadde bulmak için üreticinin ayağına gidip yüksek fiyatlar vermesi sebebiyle Şehirdeki esnafın sıkıntıya düşmesi, 25 yıl süren Girit kuşatması sonucu halktan toplanan avarız vergileri ile savaşa giden

²² Ahmet Yaşar Ocak, *Osmanlı Toplumunda Zındıklar ve Mülhidler (15.-17. Yüzyıllar)*, İstanbul 1998, s.18.

²³ Bilgi vd., *a.g.e.*, s.40-41.

²⁴ ağatay Uluçay, İbrahim Gökçen, *Manisa Tarihi*, İstanbul 1939, s.53.

²⁵ Feridun M. Emecen, *XVI. Asırda Manisa Kazası*, Ankara 1989, s.298.

²⁶ Uluçay, Gökçen, *a.g.e.*, s.52.

devlet görevlilerinin yükü gibi nedenlerle Manisa bir durgunluk dönemine girdi.²⁷ 18. yüzyılda ise Osmanlı devletinin yaşadığı siyasî, iktisadî ve idarî sıkıntılara paralel olarak Manisa'da da birtakım değişimler yaşanmıştır. Savaşlar devletin mali durumunu sarsmış, bu da acil para ihtiyacını gündeme getirmişti. Bu durumda iltizam usûlü ihdas edilmiştir. Bu yüzyılda mültezimlerin yavaş yavaş merkezî hükümetin aleyhine güçlendiklerini ve âyân adı altında faaliyet gösterdikleri görülmektedir. Âyânların ahaliye zulm ettiği ve ahalinin zaman zaman bu durumu şikâyet ettiği kayıtlara yansımaktadır. Ayrıca savaş nedeniyle alınan avarız vergileri halkın ekonomik durumunu iyice sarsmıştır.²⁸ 18. yüzyılda Manisa'nın iktisadi hayatını sıkıntıya sokan iki önemli problem olduğu görülüyor. Bunlardan ilki ticaret kervanlarını soyan eşkıyalar, diğeri ise bu yüzyılda Manisa'nın İstanbul'un iaşesine katkıda bulunmasıdır. İstanbul'un iaşesi daha önce bazı Rumeli vilayetlerinden temin ediliyordu. Fakat 17. yüzyıldan itibaren Rumeli'de yaşayan gayr-ı müslim unsurlar arasında milliyetçilik fikrinin yayılması sonucu meydana gelen huzursuzluklar, bu hizmetin başka bölgelere kaydırılmasına neden oldu. Üstelik bu dönemde Manisa, Osmanlı-Rus ve Avusturya savaşları için cephelere asker, zahire ve mühimmat da göndermek zorundaydı. Bütün bunlar İzmir'in ard alanı olan Manisa'nın dış piyasaya yönelik bir ekonomi oluşturmasını frenlerken, halk için de ağır bir yük oldu.²⁹ 18. yüzyılın ortaları ile 19. yüzyılın ilk yarısında Manisa'da Karaosmanoğulları âyânlık yaptı. Bu aile 1743 yılında Hacı Mustafa Ağa'nın Saruhan mütesellimliğini elde etmesiyle bölgenin en kudretli ailesi haline geldi. Hacı Hüseyin Ağa döneminde nüfuz alanını genişleten aile, II. Mahmud'un 1812 Bükreş antlaşmasından sonra merkezileştirme politikasını uygulaması neticesinde nüfuzunu önemli ölçüde yitirdi. Bu aile, başlangıçta halkın üzerinde baskı kurduysa da daha sonra yaptıkları vakıf ve hayır faaliyetleriyle Manisa'nın gelişmesine hizmet etmiştir.³⁰ II. Mahmud'un idarî yapıda değişiklikler yapması sonucu Anadolu eyaleti dört eyalete bölünmüş, Saruhan sancağı da Aydın eyaletine bağlanmıştır. 1867

²⁷ Mehmet Günay, *XVII. Yüzyılın İkinci Yarısında Manisa'nın Sosyal ve Ekonomik Durumu (1650-1675)*, İstanbul Ü. Sos. Bil. Ens. Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 2000, s.195-196.

²⁸ Önder Bayır, *XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Manisa'nın Sosyal ve İktisadi Durumu*, İstanbul Ü. Sos. Bil. Ens. Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 2001, s.251.

²⁹ Yuzo Nagata, *Tarihte Âyânlar Karaosmanoğulları Üzerine Bir İnceleme*, Ankara 1997, s.11.

³⁰ Nagata, *a.g.e.*, s.191-193; Ailenin Manisa ve civarında yaptırdığı eserler için bkz. İnci Kuyulu, *Karaosmanoğulları Ailesine Ait Mimari Eserler*, Ankara 1992.

vilâyet nizamnâmesine kadar bazı değişiklikler olduysa da sonunda eyalet sistemi kaldırılarak vilâyet sistemine geçilmiş, Saruhan sancağı da Aydın vilâyetine bağlanmıştır. Manisa için bir diğer önemli gelişme de İzmir-Kasaba demiryolunun yapılmasıdır (1872). Bu demiryolu, tarımsal üretimin gelişmesini sağlamış ve sancağın ticari önemi artmıştır.³¹ Tarımsal ürünlerde birtakım değişiklikler olmuş pamuk, susam, tütün gibi endüstri bitkilerinin yetiştirilmesine başlanmıştır. 19. yüzyılda Manisa'da sanayinin pek fazla geliştiği söylenemez. Mevcut fabrikalar da daha çok tarımsal ürünlerin işlenmesine yöneliktir. Buna karşılık eğitim alanında ciddi hamleler yapılmış, yeni usûllere göre eğitim veren okullar açılmıştır.³²

1914 yılında başlayan ve dört yıl sürerek Osmanlı Devletinin de bulunduğu İttifak devletlerinin yenilgisiyle biten I. Dünya Savaşı sonunda Osmanlı Devleti, Mondoros Mütarekesini imzaladı (30 Ekim 1918). Bu mütarekeden sonra İtilaf devletleri Anadolu'nun çeşitli yerlerine asker çıkardılar. Batı Anadolu'daki Hıristiyanların güvenliği gerekçe gösterilerek, mütarekenin 7. maddesini uygulama görevi Yunanistan'a verildi. Yunanlılar 15 Mayıs 1919'da İzmir'e çıktı ve birkaç gün içinde yerli Rumların da desteğiyle burayı ele geçirdi. İlerlemeye başlayan Yunan birlikleri 25 Mayıs 1919'da Manisa'yı işgal ettiler. Bu işgal boyunca Manisa halkı büyük acılar çekti. Yerli Rumlar ellerinden gelen her fırsatta huzursuzluk çıkardılar. 22 Haziran 1920'de Milne hattından Anadolu içlerine Yunan taaruzu başladı ve İçbatı Anadolu'nun birçok şehir ve kasabasını ele geçirdiler. Bu durum karşısında İstanbul hükümeti Sevr Antlaşması'nı imzaladı (10 Ağustos 1920). Bu arada İçbatı Anadolu'da Kuva-yı Milliye hareketi başlamış, Yunanlılarla Gördes, Demirci, Alaşehir, Ahmetli vs. yerlerde silahlı mücadele ediliyordu. Bu durum karşısında Yunanlılar 10 Temmuz 1921 günü tekrar saldırılara başladılar ve 23 Ağustos-13 Eylül 1921 tarihlerinde gerçekleşen Sakarya savaşı ile durduruldular. 26 Ağustos 1922 sabah ise Türk genel taaruzu başladı, 30 Ağustos 1922'de Başkumandanlık Savaşı'nı kaybeden Yunanlılar, hızla İzmir istikametinde çekilmeye başladı. Bu çekilme esnasında geçtiği köy, kasaba ve şehirleri yakıp, yağmalayan, ahaliyi öldüren Yunanlılar Demirci'yi 30 Ağustos'ta; Gördes, Eşme

³¹ Bilgi vd., *a.g.e.*, s.46-47.

³² Hilal Ortaç, *Tanzimattan Birinci Meşrutiyete Manisa (İdari, Sosyal, Ekonomik ve Demografik Yapı)*, Ege Ü. Sos. Bil. Ens. Basılmamış Doktora Tezi, İzmir 1996, s.149.

ve Selendi'yi 3 Eylül'de terk ettiler. Türk kuvvetleri 4 Eylül'de Kula'ya, 5 Eylül'de Sarıgöl/İnegöl'e girdi. 7 Eylül'de Ahmetli, Turgutlu, Akhisar ve Saruhanlı kurtarıldı. Ardından Manisa şehri 8 Eylül 1922'de kurtarıldı. Manisa'ya ilk giren birliğin komutanı Teğmen M. Seyfettin (Çalbatur) Bey'di. Yunanlıların yaktığı ve yağmaladığı şehir halkı dağlara kaçmış, iki gün boyunca şehrin yanmasını seyretmek zorunda kalmıştır.³³ Türk ordusu şehre girdiğinde Manisa (Merkez)'da kayıp bilançosu şu şekildeydi: 11337 evden 4335'i, 2728 dükkandan 279'u, 40 han ve otelden 5'i, 9 hamamdan 2'si, 36 camiden 12'si, 60 mescidden 15'i, 23 okuldan 9'u, 15 tekkeden 7'si, 13 resmi binadan 8'i, 33 medreseden 2'si, 9 değirmenden 2'si, 6 fabrikadan 2'si, 4 kütüphaneden 3'ü ayakta kalabilmiş³⁴; 3500 kişi yakılmış, 855 kişi kurşuna dizilmiştir.³⁵

Millî mücadele sonrasında bağımsız sancak haline getirilen Saruhan'ın yaralarının sarılmasına çalışılmışsa da şehrin yanık görünümü 1940'lı yıllara kadar değişmemiştir. Bu yangın nedeniyle pek çok tarihi eser tahrip olmuş, Manisa'nın Osmanlı çehresi büyük ölçüde silinmiştir. Bu esnada pek çok türbe ve yatrın da yok olduğunu söylemek mümkündür. Yine Manisa tarihi için bize alternatif bilgi verebilecek olan menâkıbnâme, vefâyetnâme gibi bazı eserlerin de yok olduğu düşünülebilir.

Saruhan ilinin adı, 24 Ekim 1926 tarihinde Manisa olarak değiştirildi. Manisa ilinin 1927 sayımındaki toplam nüfusu 372.558'dir. Nüfus mübadelesi çerçevesinde buradaki Rumlar Yunanistan'a, oradaki Türkler ise Türkiye'ye gönderilmiştir. Ayrıca Yugoslavya ve Bulgaristan'dan gelen göçmen yerleşiminde de Manisa önemli bir iskan alanı olmuştur.³⁶ Manisa şehrinin, 1980'den sonra bir yerleşim yeri olarak cazibesi artmıştır. Özellikle, doğu illerimizden göç alarak büyümüştür. Bu göçmenler 1988 yılındaki verilere göre daha çok şehrin çeperlerinde yer alan Akmescit, Kaynak, Gediz, Bayındırlık, Nurlupınar gibi mahallelere yerleşmişlerdir. Bazı doğu illerinden gelen ve belirgin bir şekilde aynı grupların oturduğu mahalleler ise şöyledir: Yeni mahalle, Fatih,

³³ Bilgi vd., a.g.e., s.50-56; Millî Mücadele'de Manisa ve Yunan işgali için ayrıca bkz. Teoman Ergül, *Kurtuluş Savaşında Manisa (1919-1922)*, İzmir 1991; İbrahim Ethem Akıncı, *Demirci Akıncıları*, Ankara 1989; Kâmil Su, *Manisa ve Yöresinde İşgal Acıları*, Ankara 1982; H. Nusret Köklü, *Manisa İşgalden Kurtuluşu*, 2.Baskı, İzmir 1998; M. Nuri Yörükoğlu, *Manisa Yangını*, Manisa 2002.

³⁴ Köklü, a.g.e., s.108.

³⁵ Bilgi vd., a.g.e., s.s.56-57.

³⁶ Bilgi vd., a.g.e., s.56-57.

Barbaros, Nurlıpınar, Kuşlubahçe. Bu mahallelerde oturanlar Malatya, Siirt, Bitlis, Kütahya ve Yugoslavya'dan gelmişlerdir.³⁷

Şehir dokusuna bakıldığında Manisa şehrinde mahallelerin oluşumunda zâviyelerin de rolü olduğu anlaşılmaktadır.³⁸Bu mahallelerden Velî kültü ile ilgili olabilecekler şunlardır: Attar Ece, Eyne Ali, Seydî Hoca (1575); Akşemseddin, Attar Hoca (Ece), Ayn-ı Ali, Baba Kuyusu, Hâkî Baba, Hamza Baba, Küçük Tekke, Seydî Hoca (17. yüzyıl); Attar Hoca, Ayn-ı Ali, Baba Kuyusu, Hâkî Baba, Seydî Hoca, Tekke (1825); Akşemseddin, Ayn-ı Ali, Hamza Baba, Hâkî Baba, İshak Çelebi, Saruhan Bey (1922); Attar Hoca, Aynalı, Babakuyu, Hâkî Baba, Küçüktekke, Seyit Hoca (1934). 1936'da eski mahalle isimlerinin bir kısmı değiştirilmiş ve yeni isimlerle anılmaya başlanmıştır: Akgün (Akşemseddin), Arda (Aynı Ali), Dinçer (Hamza Baba), İshak Çelebi, Kaynak (Hâkî Baba), Saruhan (Saruhan Bey).³⁹

Cadde ve sokak isimlerinde de Velî kültü ile ilgili isimlendirmeler dikkati çekmektedir: Aynı Ali caddesi, Aynı Ali çıkmazı, Kenzî Caddesi (Akgün mah., 1946); Tekke, Tekke çıkmazı, Kenzî cad. (Arda mah., 1946); Huriler çeşmesi, Mevlana (Bayındırlık mah., 1946); Yedi Kızlar, Karyağdı (Dere mah., 1946); Yiğitbaş, Ayazma, Koyun Dede, Vak Vak Yokuşu (İshak Çelebi mah. , 1946); Hâkî Baba (Kaynak mah., 1946); Süt Dede (Kocatepe mah., 1946), Aynı Ali (Kuyualan mah., 1946); Hasan Dede, İnci Dede (Ulus mah., 1946); Falcı Dede, Tekke, İnci Dede, Çukur Dede (Mutlu mah., 1946); Tekke (Peker mah., 1946); Yiğitbaş (Saruhan mah., 1946); Tekke, Küçüktekke (Topçuasım mah., 1946). Bu isimlerin pek çoğuna 1983 yılında da rastlamaktayız.⁴⁰

Görüldüğü gibi eski bir yerleşim yeri olan Manisa şehri Saruhan Beyliğinden bu yana siyasi, iktisadi ve sosyal açıdan oldukça hareketli bir yerleşim yeri olup bu dinamizmi Cumhuriyet Türkiyesine taşımıştır.

³⁷ Nejdet Bilgi, *XX. Yüzyılın İlk Yarısında Manisa Kazası (1908-1950)*, Ege Ü., Sos. Bil. Ens. Basılmamış Doktora Tezi, İzmir 1996, s.190.

³⁸ Emecen, *a.g.e.*, s.51-52.

³⁹ Bilgi, *a.g.t.*, s.195-202.

⁴⁰ Bilgi, *a.g.t.*, s.213-217.

1. BÖLÜM

1. Velî Kültü

1.1. Sözlük ve Terim Anlamıyla Velî

“Dost, yâr, sevgili, eren, ermiş. Velînin çoğulu evliyâdır. Hakk’ın dostu ve sevgili kulu.”⁴¹ “Velî kelimesi hem fail, hem de mef’ûl anlamındadır. Fail olarak, taat halinde devamlı olan kişiyi; mef’ûl olarak da, Allah’ın nimetleri üzerinde devamlı olan kulu ifade eder. Kısaca, sürekli olarak taata devam eden, isyandan uzak duran şehvetlerden kaçınan âriflere, velî denir.”⁴²

“Bir kimsenin velî olması için her iki mânadaki velîlik vasfına haiz olması icabeder. Velînin en son haddine varıncaya kadar ve en mükemmel şekilde Allah Taâla’nın hukukuna riayet etmesi, Allah Taâla’nın ise gerek emniyette ve gerekse sıkıntıda velîsini devamlı olarak muhafaza etmesi lâzım gelir.”⁴³

Kur’an’ı Kerim’de velî ve velâyeti tarif eden çok sayıda âyet vardır. Bu âyetleri kısaca sıralayalım: Enfâl 8/34, Yûnus 10/62-64, Vâkıa 56/7-12, Fâtır 56/32, Lokman 31/15, En’am 6/90, Mâide 5/54, Mutaffifin 83/18-26, Bakara 2/20, Nûr 24/37, Âl-i İmrân 3/64, A’raf 7/196 vd.⁴⁴

Bu âyetlerden velîyi tasavvufî anlamıyla en açık biçimde tanımlayan âyetlerin başında Yûnus sûresinin 62-64. ayetleri gelmektedir: “Haberiniz olsun ki Allah’ın velî kulları için hiçbir korku yoktur. Onlar mahzun da olacak değillerdir. O velîler iman edip takvaya ermiş kimselerdir. Dünya hayatında da ahiret hayatında da onlar için nice müjdelere vardır. Allah’ın söz (ve hüküm) lerinde asla bir değişme yoktur. İşte bu en büyük kurtuluştur.” Bu âyetin tefsirinde Şeyh’ül İslam Ebu’s-Suud Efendi (ö. 1574),

⁴¹ Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Ankara 1997, s. 566.

⁴² Ethem Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, Ankara 1997, s.755; diğer tanımlar için bkz. Safer Baba, *İstulâhât-ı Sofîyye fî Vatan-ı Asliyye Tasavvuf Terimleri*, İstanbul 1998, s.305-306; Ahmet Yaşar Ocak, *Kültür Tarihi Kaynağı...*, s.1; Dilaver Selvi, *İslâm’da Velâyet ve Kerâmet*, İstanbul 1990, s.11, Hüseyin K. Ece, *Kur’an’a Göre Üç Evliya*, İstanbul 2002, s.13.

⁴³ Abdülkerim Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risalesi*, çev. Süleyman Uludağ, İstanbul 1991, s.426.

⁴⁴ Dilaver Selvi, *Kur’an ve Tasavvuf-Tefsirlerin Tasavvufa Bakışı-*, İstanbul 1997, s.82-84.

velîden kast edilenin, ruhlarıyla manevî olarak Allah ile yakınlık sağlayan müminlerin seçkinleri olduğunu ifade etmiştir.⁴⁵

Hadislerde de velîlerden bahsedilmektedir. Buharî, Müslim, İbn Mâce, Taberânî, Beyhakî, Deylemî, Tirmizî, Hâkim, Suyûtî, Ebu Davut vb. müelliflerin yazdığı hadis kitaplarında pek çok hadis bulunmaktadır.⁴⁶ Biz bunlardan en meşhur olan ve velînin özelliklerini en iyi anlatan bir hadis-i kudsi'yi zikretmekle yetiniyoruz: “Her kim, benim velî kullarımdan birisine düşmanlık ederse, muhakkak ben ona harp açar (Dostumun intikamını alır)ım. Bir kulum kendisine farz kıldığım şeylerden daha sevgili bir şeyle bana yaklaşmamıştır. Kulum bana nâfile ibâdetleriyle de durmadan yaklaşır; nihayet onu severim. Bir kere de onu sevdim mi, artık ben, o kulumun (Özel ihsân edeceğim nûrum ile) işiten kulağı, gören gözü, tutan eli, yürüyen ayağı olurum. Benden herhangi bir şey isterse onu verir, bana sığınırsa muhakkak onu himâye ederim.” (Buharî, Rikak, 38; İbn Mâce, Fiten, 16)⁴⁷

Bu hadisile ilgili olarak Hattabî (ö. 998) demiştir ki: “Hadiste geçen Allah u Teâlâ'nın sevdiği kulun gözü, kulağı, eli, ayağı olması ifadeleri birtakım misallerdir. Burada kastedilen; kulun bu âzâlarıyla yaptığı amellerinde Allah u Teâlâ'nın onu muvaffak kılması, amellerini devam ettirmesi ve onu Allah u Teâlâ'nın râzı olmadığı şeyleri karıştırmaktan muhafaza etmesi için kendisine muhabbet vermesidir.”⁴⁸

Kelam ve Akaid kitaplarındaki velî tanımları Ehl-i Sünnet, Mutezile, Şia ve Vehhabî kitaplarında farklılıklar gösterir. Biz çalışmamızda, yörede Ehl-i Sünnet anlayışı hâkim olduğu için, Ehl-i Sünnet'ten bir örnek vermek istiyoruz: “ Velî, Allah u Teâlâ'nın zât ve sıfatlarından bilinmesi mümkün olduğu kadarıyla onu tanıyan, taat ve ibadetlere devam eden, kötülüklerden kaçınan, dünyevî lezzet ve şehvetlere dalmaktan sakınan, dünyadan yüz çevirip kalbine yönelen ve devamlı Mevlâsının zikriyle meşgul olan kimsedir.(Aliyyü'l Kâri, Şerhü'l Emalî)” Bu açıklamaya Taftazânî (ö.1389) ve Seyyid Şerif el-Cürcanî (ö.1413) de birkaç ilave ile katılmakta olup genel olarak Ehl-i Sünnet kelâmının görüşünü özetlemektedir.⁴⁹

⁴⁵ Selvi, *İslâm'da Velâyet...*, s.13.

⁴⁶ bkz. Selvi, *Kur'an ve Tasavvuf...*, s.85-91.

⁴⁷ Selvi, *a.g.e.*, s.85.

⁴⁸ Selvi, *İslâm'da Velâyet...*, s.15-16.

⁴⁹ Selvi, *a.g.e.*, s.21. Şia'nın görüşleri için bkz. Ethem Ruhi Fırlalı, *İmamiyye Şiası*, İstanbul 1984, s. 209-

Velf konusunda en geniş külliyatı oluşturan zümre mutasavvıflardır. Hemen her tasavvufa giriş kitabında velf, velâyet, kerâmet gibi kavramların tanımını bulmak mümkündür. Biz bunlardan bir ikisini vermekle yetiniyoruz. Sehl bin Abdullah: Velf devamlı surette kendisinden Allah'ın iradesine muvafık fiiller sâdır olan zâttır, der.⁵⁰

“Velînin alameti üçtür: Meşguliyeti Allah iledir, firarı Allah'adır, dert ve düşüncesi Allah'dır.”⁵¹

“Ebu Ali Cüzcânî şöyle der: Velf kendi halinden fâni olan, Hakk'ın müşahadesinde bâki olan, işleri Allah Taâla tarafından görüldüğü ve idare edildiği için daimi surette üzerine tevellî (dostluk ve sevgi) nurları gelen, kendinden haber vermeyen (İlhamla konuşan) ve Allah'tan başkası ile beraber olmaya katlanamayan kimsedir.”⁵²

1.2. Velf Kavramının Mahiyeti

1.2.1. İnsan-ı Kâmil

Bu bölümde görüşlerinden yararlanacağımız en önemli mutasavvıf İbn Arabî'dir. Çünkü İbn Arabî, insân-ı kâmil ve velf kavramları hakkında görüşleri en kapsamlı ve derin olan mutasavvıfların başında gelmektedir. Özünü Hâkim-i Tirmizî'den alan görüşleri, yüzyıllar boyunca hemen hemen tüm tasavvufi okulları derinden etkilemiştir. Anadolu coğrafyasında da daha İbn Arabî yaşarken görüşleri tanınmış, sevilmiş ve etkili olmuştur. Bu bağlamda Osmanlı tasavvuf tarihinde İbn Arabî'nin fikirleri temel alınmıştır.⁵³

“İbn Arabî'ye göre insan iki ayrı düzeyde ele alınmalıdır. Birincisi kozmik (kevnî) düzeydedir. Bu düzeyde söz konusu olan, insanlık (beşeriyet) tir. Bu düzeyde insan, Hakk'ın sûreti (imago dei) üzerine yaratılmış olması nedeniyle, âlemdeki bütün varlıkların en kâmilidir. Bu anlamda insân-ı kâmile, âlemin kâmil bir özeti bütün varlıklar âlemin gerçek ruhu, âlemde tecellî etmiş olan ne varsa hepsini kendinde cem'

215, İrfan Abdülhamid, *İslam'da İtikadi Mezhepler ve Akaid Esasları*, 3. Baskı, çev. M.Saim Yeprem, İstanbul 1994, s. 37-41; Mutezile ve Vehhabîlerin Görüşleri için ise bkz. Selvi, *a.g.e.*, s.160-166, 169-188. Ayrıca Mutezile mezhebi için bkz. Abdülhamid, *a.g.e.*, s.93-131; Montgomery Watt, *İslam Düşüncesinin Teşekkül Devri*, çev. Ethem Ruhi Fırlalı, Ankara 1981, s.263-312. Vehhabîlik için ise Ethem Ruhi Fırlalı, *Çağımızda İtikadi İslam Mezhepleri*, 3. Baskı, İstanbul 1986, s.96-118.

⁵⁰ Kuşeyrî, *a.g.e.*, s.429.

⁵¹ Kuşeyrî, *a.g.e.*, s.430.

⁵² Kuşeyrî, *a.g.e.*, s.429.

⁵³ Ahmet Yaşar Ocak, “Düşünce Hayatı (XIV.-XVII. Yüzyıllar)”, *Osmanlı Medeniyeti Tarihi, I*, Ed. Ekmeleddin İhsanoğlu, İstanbul 1999, s.187-193; Michel Chodkiewicz, *Sahilsiz Bir Umman-Hakikat, Şeriat ve İbn Arabî-*, çev. Atilla Ataman, İstanbul 2003, s.36-40.

eden (birleştiren) bir varlık nazarıyla bakılır. Kısacası, bu düzeyde, insan Âlem-i Sagir'dir (mikro kozmosdur).

İkinci düzey göz önüne alındığında ise burada “insan” bir ferdi gösterir. Bu düzeyde insanların hepsi de eşit olarak kâmil değildirler. Bu bakımdan da insanlar arasında bir takım mertebeler bulunur. Ve bunlardan ancak pek azı İnsan-ı Kâmil sıfatına layıktır.”⁵⁴

1.2.1.1. Kozmik (Kevnî) Düzeyde İnsan

“Allah'ın, kendini seyredibilsin diye, ilk yarattığı şey âlemdi. Bu özel bağlamdaki âleme İbn Arabî, İnsan-ı Kebir (Büyük insan, yani Makrokozmos) adını vermektedir. İnsan-ı Kebir'in en belirgin vasfı ondaki her bir mevcûdun Allah'ın özel bir ve yalnız bir vechesini (İsmi) temsil etmesidir. Bu temsilde bunun tümünün kesin sınırları ve parçalarının birbirlerine belirgin irtibatları bulunmaz ve görünüş itibariyle de yalnızca münferit noktaların oluşturduğu gevşek bir küme gibidir. Sanki bir çeşit bulutsu bir ayna gibidir.

Buna karşılık Allah'ın kendini içinde seyretmek üzere yaratmış olduğu ikinci şey yâni insân ise her bir nesneyi gerçekten de olduğu gibi yansıtan iyi cilâlanmış kusursuz bir aynadır. Aslına bakılacak olursa insân, daha çok, âlem denilen bu aynanın bizatihî cilâsıdır. Bütün bu ucu bucağı olmayan âleme yayılmış, dağıtılmış olan somut nesnelere ise insân denilen bu noktasal odakta cem' ve tevhid edilmektedir. Bütün bu girift ayrıntılarıyla tüm âlemin yapısı apaçık ve parçaları birbiriyle iyice irtibatlandırılmış bir minyatür şeklinde İnsan'da yansımaktadır. Bu onun Mikrokozmos oluşunun anlamıdır.”⁵⁵

Bu durum bir başka mutasavvıf tarafından şu şekilde açıklanmıştır: “Nefs uçsuz bucaksız bir şeydir; bütünüyle kozmostur. Çünkü onun kopyasıdır. Âlemde bulunan her şey nefste mevcuttur; aynı şekilde nefste bulunan her şey de âlemde mevcuttur. Şu halde nefsinin efendisi olan tün âlemin efendisi olmuştur. Keza nefsinin kölesi olan tüm

⁵⁴ Toshihiko İzutsu, *İbn Arabî'nin Fusus 'undaki Anahtar Kavramlar*, çev. Ahmed Yüksel Özemre, İstanbul 1998, s.309-310.

⁵⁵ İzutsu, *a.g.e.*, s.313. Ayna sembolizmi için bkz. Titus Burckhart, *Akılın Aynası Geleneksel Bilim ve Kutsal Sanat Üzerine Denemeler*, çev. Volkan Ersoy, İstanbul 1994, s.127-135.

âlemin kölesi olmuştur.”⁵⁶ Bu ifade aynı zamanda velîlerin harikûlade olayları gerçekleştirebilmesinin irfanî açıklamasını vermektedir.

Ayna olan insanın “İyi cilâlanmış” olmasının sembolik anlamı, “şuur” sahibi olmasıdır. İnsan dışındaki tüm âlemin “bilinci” yoktur. Halbuki insan sadece Allah’ın isimlerinin âlemdeki tecellîlerini üzerinde toplamakla kalmaz, aynı zamanda bu durumun bilincine de sahiptir. Bu nedenle insan “Halife” ünvanına sahiptir.⁵⁷

“İnsan-ı Kâmil âlemde anâsır-ı erbaa’dan, mâdenlere, bitkilere ve hayvanlara kadar mevcûd ne varsa her şeyi nefsinde cem’ etmektedir. Ama burada önemli olan şudur ki bütün bunlar, İnsân’da, kendilerine özgü somut ferdî sûretleriyle değil, yalnızca “realiteleri” (hakâik’leri) ile mevcûddurlar. Her bir şeyin manevî hakikatinin bir sentezi olması bakımından insân, nefsinde âlemde ne varsa hepsini cem’ eder. İnsân-ı kâmil ise ancak bu özel anlamda âlemin bir zübdesidir (Hülasasıdır).”⁵⁸ Bu durum Şeyh Galib’in şu beyitinde billurlaşmış ifadesini bulmuştur:

“Hoşça bak zâtına kim zübde-i âlemsin sen
Merdüm-i dîde-i ekvân olan âdemsin sen”

“İnsanın kemâli ve ona tahsis edilmiş yüksek mertebe onun mikrokozmetik tabiatından, başka bir deyişle onun “cem’ etme” yeteneğinden ötürüdür. Ve İnsân’ın ‘cem etme yeteneği’ de ‘cem etme husûsundaki İlâhî Kudreti’ (İlahi Sentez Kudreti’ni) sâdikâne bir şekilde yansıtabilmesi ve tahakkuk ettirebilmesinden ibarettir.”⁵⁹

Bu cem’ etme yeteneği insana, başka hiçbir varlık tarafından paylaşılmayan iki özellik kazandırmıştır: İlki Allah’ın kâmil kulu (abd’i) olan tek varlık olması (Bunun sebebi bütün varlıkların aksine, insanın sınırlı sayıda Allah’ın ismini değil de bunların tümünü nefsinde birleştirmesidir.); ikincisi ise, bir bakıma, Hakk’ın kendisi olmasıdır. Ama insan-ı kâmil olan insanla Hakk arasında gene de temel bir fark vardır. Bu fark varlığın gerekliliği (vücûbu) yönüyledir. İnsan, varlık âleminde en yüce olandır. Ülüvv (Antolojik yücelik) mertebesine sahiptir. Ancak bu “yücelik”, “Hakk’ın yüceliği”

⁵⁶ Mulay el-Arabî ed-Darkavî, *Bir Mürşidin Mektupları*, çev. İbrahim Kalın, İstanbul 1995, s.18.

⁵⁷ İzutsu, *a.g.e.*, s.314-317.

⁵⁸ İzutsu, *a.g.e.*, s.321.

⁵⁹ İzutsu, *a.g.e.*, s.321-322.

değildir. Hakk'ın "Zâti" bir yücelik olmasına karşın, insanın yüceliği "tâli" (ikinci dereceden) bir yüceliktir.⁶⁰

1.2.1.2. Ferdî Düzeyde İnsan

Kevnî düzeyde insanın bizzat "insân-ı kâmil" olduğunu görmüştük. Ancak ferdî düzeyde insanların hepsi de "kâmil" değildir. Aksine bunlardan pek azı insan-ı kâmil pâyesine lâyıktır. Her insanda ontolojik açıdan cem' etme yeteneği mevcuttur ve ömrü boyunca bu yeteneğini kuvveden fiile çıkarması beklenir. İnsanlar bu yetenekle donatılmışlardır; ama beyinlerindeki berraklık dereceleriyle uyumlu olarak, hepsi bu durumun farkında değildirler. Bu bilinçlilik, çok yüksek bir mertebeden tamamen kapalı bir bilinç düzeyine değin, farklılıklar gösterir ve insan beyni (bilinç bakımından) ancak en yüksek berraklık düzeyindeyse insan-ı kâmil olabilmektedir. Meselenin ruhu da işte budur.⁶¹

"Bu bilinç düzeyindeki insan kendini tümüyle zikre adamıştır. Bu kişi batnî olarak Hakk'a ulaşmış ve O'nunla tevhide erişmiştir. Bu onu tüm mahlukattan üstün bir konuma getirir. Zikr'in, İbn-i Arabî'ye göre, Allah'ı yalnızca dille ve kalple zikretmek olmadığı ve bu kelimenin, daha çok, Allah Teâlâ'da ifnâ-i vücûd etmek anlamında olduğu göz önünde tutulmalıdır. Bu anlamda zikir, bir hâl ehlinin tüm varlığında geride hiçbir şey kalmayıp Allah'da yok olacağı şekilde maddî ve manevî güçlerini Allah'da teksif ettiği rûhânî bir hâldir."⁶²

"Ehlullahda zikrin bu en yüksek mertebesi vuku bulduğu zaman İnsân'ın kemâli de tümüyle gerçekleşir. Ve o, bu âlemde diğer bütün mahlukattan ve hatta meleklerden de daha yüksek bir mevki işgal eder."⁶³ İnsan-ı kâmiller Allah'ın ve âlemin tüm hakikatlerini kucakladıkları için tüm eşyada Allah'ı görürler. Âlemdeki herşeyin sahip olduğu bilgiyle Allah'ı bilirler; çünkü mikrokosmos olarak insan-ı kâmiller makrokozmosun hakikatini kuşatırlar.⁶⁴

⁶⁰ İzutsu, *a.g.e.*, s. 324-342.

⁶¹ İzutsu, *a.g.e.*, s.347-348.

⁶² İzutsu, *a.g.e.*, s.352.

⁶³ İzutsu, *a.g.e.*, s.352.

⁶⁴ William Chittick, *Hayal Âlemleri İbn Arabî ve Dinlerin Çeşitliliği Meselesi*, çev. Mehmet Demirkaya, İstanbul 1999, s.54.

Nitekim bu açıklamaların ışığında İbn Arabî, insanları üç şekilde sınıflandırmıştır. Birinci sınıflandırma insanları iki kategoriye ayırmaktır: 1-İdrakleri âhirete yönelik olanlar, 2-İdrakleri bu âleme yönelik olanlar. Birinci kategori: İdraki ve gönlü saf olan, her türlü arzu ve heveslerden kurtulmuş olarak nesnelere arkasındaki batınî gerçekleri görebilen, Allah'ı akıl ile değil, keşf ve zevk yoluyla bilen kimseler, yani Rabb'in kulu (abd-i Rabb) olan ârifler.

İkinci kategori: Cismani alakalarla bulanmış olarak, arzu ve heveslerinin esiri olan dolayısıyla eşyanın ardındaki gerçeği göremeyen kimseler. Bu kimseler dünyayı mantıkî akıl yürütme ile anlamaya çalışır ve akıl ile hükmederler ki bunlara Akl'ın kulu (Abd-ı Nazar) denir. Burada şunu da ilave edelim ki İbn Arabî "akl"ın itibarını düşürmeye çalışmamakta; ancak onun sınırlarını göstermeye gayret etmektedir. Nitekim gerçek ârif, "akl"a özel bir yer tahsis eden ve onun bu bölgeden dışarıya çıkmasına engel olan kişidir.⁶⁵

İbn Arabî'nin teklif ettiği ikinci sınıflandırmada ise insanlar: 1-Ârifler, 2-Ârif olmayanlar, 3-Cahiller, diye üç kategoriye ayrılmaktadır. Ârif: "Hakk'ı Hakk'dan, Hakk'da ve Hakk'ın gözüyle görür." Ârif olmayan: "Hakk'ı Hakk'dan, Hakk'da ve kendi nefsiyle görür." Cahil ise: "Hakk'ı ne Hakk'dan ne de Hakk'da görür; ama O'nu ahirette nefsinin gözüyle görebileceğini umar kimsedir."⁶⁶

Üçüncü sınıflandırma da üç kategoriden oluşmuştur. Bu sınıflandırmada en alt düzey: "Akl"ına güvenen ve bu nedenle hem Allah'ı hem de âlemi kendi düşünce gücüyle anlayan kimseler tarafından temsil edilir. Ortada bulunan düzey, "Hayal ehli" tarafından temsil edilmektedir. Bunlar Hakk'ı peygamberlerin ilhamlarının kendine mahsus suretlerini temel olarak anlarlar. Bu grup Nebi ve Resûllerin Hakk'dan haber verdikleri şeylerde onları taklid eden mukallitlerdir. En üst düzeyde de eşyanın hakikatini "keşfen" ve "zevkan" bilenler bulunur.⁶⁷ Bu grubun mertebesi yükselerek sonunda en yüksek mertebeye erişecek olursa burada "tanık" ile "tanık olunan"

⁶⁵ İzutsu, *a.g.e.*, s.354-355.

⁶⁶ İzutsu, *a.g.e.*, s.355-356.

⁶⁷ İzutsu, *a.g.e.*, s.358.

tamamen birleşirler. Bu safhada tanıklık eden ortak beşeri kalb değil, bizzat kendinden kendine tanıklık eden Hakk'dır. Bu safhaya erişen "velî" olur.⁶⁸

1.2.2. Velînin Özellikleri

İbn Arabî'ye göre bütün beşeri mertebeler arasında en yüce olan velâyet (velîlik) mertebesidir. Velî, Allah'ı en iyi tanıyandır ve dolayısıyla da (İbn Arabî'nin dünya görüşü çerçevesinde) varlığın aslî yapısıdır. Başka bir ifadeyle velî, insân-ı kâmilin zirvesidir.⁶⁹ Dolayısıyla diğer insanların (beşerin) sahip olmadığı birtakım özellikleri olması tabîidir. Bu özelliklerin neler olduğu hususunda pek çok eserde bilgi bulunabilir. Ancak dikkatle incelendiğinde akaid ve kelim âlimlerinin velîlerin özellikleri konusunda verdikleri bilgiler ile mutasavvıfların verdiği bilgiler arasında ilginç birtakım farklılıklar görülmektedir. Kelamcılar velîlerin zatlarına mahsus özellikleri ön plana çıkarırken, mutasavvıflar sıfatlara mahsus özellikleri- belki de farkına varmadan- ön plana çıkarmışlardır. Örneğin 12. yüzyılda İran ve Horasan'da yaşayan Aziz Neseî'nin üzerinde durduğu özellikler şunlardır: 1-Velîlerin dış görünüşü halktan farksız olacak, ancak içleri, has kulların içleri gibi temiz olacaktır, 2-Şeyhlik, liderlik gibi her türlü iddiadan uzak olmalıdırlar, 3-Zalimlerin ve hükümdarların hediye ve servetlerinden kaçınırlar, 4-Dünyevî ihtiraslarla sarılmış olanlarla oturup kalkmaktan hoşlanmazlar, 5-Uzletî tercih ederek, şehir ve gürültülü yerlerden uzak dururlar, 6-Fazla olan şeyleri terk ederler, 7-Herkesle barış içindedirler, 8-Herkese şefkat ederler, hizmetlerine koşarlar, 9-Herkese karşı mütevazıdırlar.⁷⁰

Burada Horasan Melâmiliğinin, Neseî'nin fikirlerini etkilediğini açık bir biçimde görmekteyiz. Neseî'ye göre velî, diğer insanlar içinde dikkat çekmekten kaçınan, harikûlade haller göstermekten sakınan bir Allah dostu şeklinde takdim edilmektedir.

⁶⁸ İzutsu, *a.g.e.*, s.366; Ancak burada sözü edilen birleşmenin hulûl ve ittihad ile ilgisi yoktur, nitekim bu durumu İzutsu şu makalesinde açık bir biçimde göstermiştir: "Vahdet-i Vücûd'un Bir Analizi: Bir Doğu Felsefeleri Meta-Felsefesine Doğru", *Yaratma ve Şeylerin Zamansız Nizâmı İslam Mistik Düşüncesi Üzerine Makaleler*, çev. Ramazan Ertürk, İstanbul 2002, s.81-113 ve özellikle 97-101; ayrıca bkz. İsmail Fenni Ertuğrul, *Vahdet-i Vücûd ve İbn Arabî*, Haz. Mustafa Kara, İstanbul 1991; Ferit Kam, *Vahdet-i Vücûd*, Haz. Ethem Cebecioğlu, Ankara 1994.

⁶⁹ İzutsu, *İbn Arabî'nin Fûsûs'ndaki...*, s.369.

⁷⁰ İbrahim Düzen, *Aziz Neseî'ye Göre Allah Kainat İnsan*, İstanbul 2000, s. 192-193.

Tasavvufî kaynakların velî takdimi ise bu sınırların oldukça ilerisine gitmektedir. Her ne kadar kerâmet gibi hâller meşhur mutasavvıflar tarafından daima kınanmışsa da, yine de tasavvuftan bahsedip de harikulade hâllerden bahsetmeyen müellif yok gibidir. Tasavvufî kaynakların üzerinde durduğu en önemli özellikler şunlardır: 1-Velî, Allah'ın teyid ve yardım ettiği kimsedir, 2-Allah'ın ona has ikramına nail olmasıdır. Bu ikramlar çeşitli tarzlarda görülür. En özel olanı, velayetini onaylayan ve sayesinde mertebesini öğrendiği kerâmetlerdir, 3-Velî, Allah'ta fânî ve Allah sevgisinde müstağrak olmuştur ki bu onun en önemli özelliğidir, 4-Şeriatı aykırı hareketten mahfuz (korunmuş)dur, 5-İnsanlara şefaet etmektir. Özellikle Doğulu sûfiler tarafından iddia edilmektedir,⁷¹ 6-Velîler evrenin yöneticileridir, 7-Birbirlerini tanır ve bilirler.⁷²

Burada nebî ile velî arasındaki ortaklıklar ile farklılıkları vermek gerekirse nebî ile velînin ortak özellikleri üç tanedir:

1-Mükelleftirler: Dinin emir ve yasaklarına tamamıyla uymak mecburiyetindedirler,

2-Mükellefiyet zamanla ortadan kalkmaz: Dinin kurallarına uymak ölünceye kadar sürer. Belirli bir mertebeye ulaşanlardan ibadet vs. kurallara uyma mecburiyeti ortadan kalkmaz,

3-İnsanî özellikler taşımaktadırlar: Her iki grup da diğer insanlar gibi yaşar ve faaliyetlerde bulunur.

Nebî ile velî arasındaki farklılıklar ise aşağıdaki gibi özetlenebilir:

Nebî	Velî
1-Vehbîdir, peygambere hastır.	1-Çalışmakla kazanılır.
2-Mucize şarttır.	2-Kerâmet şart değildir.
3-Erkeklere aittir.	3-Cinsiyet farkı yoktur.
4-Vahiy mevcuttur.	4-İlham mevcuttur.
5-İlan şarttır, tebliğ görevi vardır.	5-İlan şartı yoktur. Her velî tebliğ ve irşadla görevli değildir.
6- Peygamberler ma'sumdur.	6-Velî ma'sum değil, mahfuzdur (Günahtan korunmuştur).
7-Yeni bir şeriat söz konusudur.	7- Bir nebîye uymak şarttır.
8-Zamanla kayıtlıdır.	8- Zaman yoktur, kıyamete kadar vardır. ⁷³

⁷¹ Ebu'l-Alâ Affî, *Tasavvuf İslâm'da Manevi Hayat*, çev. Ekrem Demirli, Abdullah Kartal, İstanbul 1996, s.254-296.

⁷² Annemarie Schimmel, *Tasavvufun Boyutları*, çev. Yaşar Keçeci, İstanbul 2000, s.233.

⁷³ Selvi, *İslam'da Velâyet...*, s.49-160.

Ehl-i sünnete göre hiçbir velî, peygamberlerin hatta onların sahabelerinin yüksek derecelerine ulaşamaz. Ancak İslam tasavvuf tarihinde Kûfe İmamiyyesine mensup bazı sûfiler, Şam sûfilere arasındaki bazı isimler, Horasan'daki Mücessime mensupları Velînin nebîden üstün olduğunu iddia etmişlerdir. İbn Arabî ise konuya farklı bir bakış açısı getirmiş; Peygamberlerin öncelikle velî, ikincil olarak nebî veya resûl olduğunu ifade ederek, velâyetin risaletten daha yüksek olduğunu belirtmiştir.⁷⁴

1.2.3. Velîlerin Sınıf ve Dereceleri

Mutasavvıflar velîlerin derece, sınıf ve statüleri konusunda değişik taksim ve farklı yaklaşımlara sahiptirler. İlk zamanlarda özel bir ismi olmayan velîler için, daha sonra “abdâl” kelimesi kullanılmıştır. Abdâl anlayışının ortaya çıktığı sırada bu terim, âbid ve zâhidlerle birlikte muhaddis ve fâkihler için de kullanılmaktaydı. Daha sonraki dönemlerde “abdâl”, “evtâd”, “ferd” isimleri tasavvufî çevrelerde kâmil ve ârif kimseler için kullanılmaktayken Hakîm et-Tirmizî (ö.898) ile belli bir düzen ve kurgu içinde ifade edilmeye başlanmış ve ricâlî’l-gayb kavramı ile adlandırılmaya başlanmıştır. Ricâlî’l-gayb, lügat mânası olarak, bilinmeyen, görülmeyen kişiler demek olup tasavvufî istilahta bu isim, insanlar arasındaki gizli velîlere, salih cinlere, bilgi ve rızıklarını gaibden elde eden bir grup insana verilir.⁷⁵ Allah, dünyanın cismanî düzenini sağlamak için bazı insanların bir takım görevler üstlenmesini dilediği gibi, âlemdaki manevî ve ruhanî intizamın korunması, hayırların temini, kötülüklerin giderilmesi için de sevdiği bazı kullarını görevlendirmiştir. Herkes tarafından kolayca tanınmadıkları veya gizli olan hakîkatlere ve sırlara vâkıf oldukları için ricâcî’l-gayb adı verilen bu seçkin kişilerin kendi aralarında bir hiyerarşisi vardır.⁷⁶

Bu hiyerarşinin en üstünde bulunan kişiye “Kutb’ul-Aktab” denir. Bütün âlem Kutb’un iradesiyle döner, herkes ona, o da Allah’ın irâdesine tâbidir. Kutb’dan sonra manevî bakımdan ona en yakın iki kişi vardır -ki bunlara iki imam anlamına “imameyn” denir- ve biri Kutb’un sağında, öbürü solunda farz edilir. Kalb solda olduğu için Kutb’un tasarrufuna vâris olacak eren, soldakidir. Kutb ölünce, sol yanındaki onun yerine geçer. İmâmeyn denen bu iki erenden sonra dört eren vardır: Bunlara direkler

⁷⁴ Affî, *a.g.e.*, s.260-265.

⁷⁵ Selvi, *Kur’an ve Tasavvuf*, s.134-135.

⁷⁶ Ahmet Ögke, “Bir Tasavvuf Terimi Olarak Ricâcî’l-Gayb-İbn Arabî’nin Görüşleri”, *Tasavvuf*, 2/5 (Ocak 2001), s.162.

anlamına “Evtâd” denir. Bunlardan sonra yedi eren vardır, bunlara da “Abdâl” adı verilir. Bu ad, kötü huylarını iyi huya tebdîl ettiklerinden yahut diledikleri vakit, diledikleri yerlerde göründüklerinden dolayı verilmiştir. Kutb’un ölümü üzerine sol yanındaki kutb, onun yerine evtâddan biri, evtâddan boşalan yere de abdâldan biri geçer. Abdâl’ın dokuz, yahut kırk kişi olduğu zikredilmekteyse de daha fazla bulunduğunu söyleyenler de vardır. Abdâl’dan sonra yetmiş, yahut yetmişten fazla eren gelir ki onlara da özü soyu temiz kişiler anlamına “Nücebâ” derler. Nücebâ’dan sonra üçyüz altmış tane temiz kişi vardır. Kutb ölünce aşağı tabakalardan birer kişi, daha üst tabakaya geçirilir. Üçyüz altmış erenden biri Nücebâ’ya katılır, halktan biri de üçyüz altmış erenden açık kalan yere alınır ve böylece sayı tamamlanır. Halk, kutbla iki imâma “üçler”, “abdâl’a “yediler, kırklar” der. Bu velîlerin her birinin farklı bir görevi vardır.⁷⁷

Kutb, devrinin en üstün sūfisidir ve manevî âlemdeki meclise başkanlık eder. Üyelerinin bu toplantıya katılmasını, zaman ve mekânın rahatsız edici hayalleri engelleyemez. Bütün bunlar birbirlerini bilirler ve ancak birbirlerinin rızasıyla hareket edebilirler. Her gece bütün âlemi dolaşmak “evtâd”ın işidir. Gözünden kaçan bir yer olursa, ertesi gün orada bir eksiklik görülür. O zaman bu zayıf noktaya dikkatini yöneltmesi ve himmetiyle kusuru telâfi etmesi için Kutb’a haber vermeleri gerekir.⁷⁸

Kutb, Allah ismini izhar eder; çünkü Kutb, Allah’ın tam anlamıyla fiilleşmiş, istisnasız tüm ilâhi sıfatlarını kendisinde toplayan ve temsil eden sūretidir. İki imam, Melik ve Rabb isimlerini izhar eder; yâni, âlemi yöneten ve denetleyen olarak Tanrı (Mutlak) ile âlemdeki her şeyi besleyip büyüten olarak Tanrı (Sonsuz)’yı. Dört Evtâd; Hayat sahibi, Bilen, Dileyen ve Kudret Sahibi isimlerinin etkilerini izhar eder. Yedi Abdâl; Hayat sahibi, Bilen, Merhametli, Kudretli, Lütuf sahibi, İşiten ve Gören isimlerinin özelliklerini açığa vurur.⁷⁹

Bu kurgu, yüzyıllar boyunca mutasavvıflar tarafından işlenmiş ve halk tabakaları nezdinde pek gözde olmuştur. Halk tarafından “Üçler, Yediler, Kırklar” formülüyle

⁷⁷ Abdûlbaki Gölpınarlı, *100 Soruda Tasavvuf*, İstanbul 1985, s. 73-74; İbn Arabî’nin eserlerindeki tasnifler için; Nihat Keklik, *İbn’ül-Arabî’nin Eserleri ve Kaynakları İçin Misdak Olarak El-Futûhât El-Mekkiye*, Ankara 1990, s.440-444.

⁷⁸ Reynold A. Nicholson, *İslâm Sufileri*, çev. M. Dağ, K. Işık vd. Ankara 1978, s.106-107.

⁷⁹ William Chittick, *Varolmanın Boyutları*, çev. Turan Koç, İstanbul 1997, s.65.

ifade edilen bu anlayış, sadece Anadolu’da değil, tüm Ortadoğu ve Türkistan’da da yaygın bir inanç olarak günümüzde de yaşamış, yer isimlerini (örneğin Kırklareli) dahi etkilemiştir.⁸⁰

Ricâlî’l-gayb inancının İslam’daki yeri öteden beri tartışılmalıdır. Bu konuda rivâyet edilen hadislerin sıhhati ile ilgili tartışmalar, bir kısım müellifleri bu düşüncenin kaynağını ehl-i sünnet dışında aramaya sevk etmiştir. İbn Teymiye ile İbn Haldun bu grubun başında gelmektedir. İbn Teymiye, bu inancın Hıristiyanlık ve aşırı Şii fırkalarının inancı biçimlerini yansıttığını söylerken; İbn Haldun ise bu anlayışın Irak sûfilerinde görüldüğünü, bu sebeple ricâlî’l-gayb ile ilgili kavramların ortaya çıkışında Şia ve Râfizîliğin ardından da İsmailiyye’nin etkili olduğunu ileri sürmüştür.⁸¹

1.3. Kerâmet Kavramı

1.3.1. Tanımı ve Mâhiyeti

“Kerâmet lûgatte, ikrâm mânâsına gelir. İstılâhta ise, mü’min ve salih bir kimsede meydana gelen hârikulâde hallerdir.⁸²

Sûfiler, kerâmetin, ilâhî kudretin bir tecellisi olarak sâlih kullarda tezahür ettiğini, o kulun sadâkat ve makbûliyetine bir delil olduğunu, Kitap ve sünnetle amelin bir sonucu olarak ikram edildiğini ve gâyesinin, imanı takviye, nefsin hevâsına meyli kesme, zühd ve takvâyâ temin olduğunu belirtmişlerdir.⁸³ Bu konuyu ispat etmek için sûfiler üç yola başvurmuşlardır: a-Naklî delilin (Kitap ve sünnetin) ispatı, b-Tevâtüre ulaşan vâkıadaki haberler, c-Aklî delil ve kıyas.⁸⁴

Kur’an-ı Kerim’de kerâmet ile ilgili birkaç hâdise zikredilmektedir: Hz. Meryem ile ilgili rivâyetlerde (Mâide 5/75, Âl-i imrân 3/37, 45, 47, Meryem 19/17-21) de Hz. Meryem’in melekleri görmesi ve onlarla konuşması, üzerine kurumuş hurma ağacından taze hurma dökülmesi, babasız olarak çocuk (Hz. İsa) doğurması hep kerâmettir. Yine Ashab-ı Kehf’in hallerini anlatan haberler (Kehf 18/13, 17, 18, 25), Hz. Süleyman’ın yanındakilerden salih bir kulun (Âsaf b. Berhiyâ) Belkıs’ın tahtını Yemen’den Kudüs’e

⁸⁰ Schimmel, *a.g.e.*, s.232-233.

⁸¹ Ögke, *a.g.m.*, s. 162-163; Erol Güngör, *İslâm Tasavvufunun Meseleleri*, İstanbul 1993, s. 101-102.

⁸² Selçuk Eraydın, *Tasavvuf ve Tarikatler*, 5. baskı, İstanbul 1997, s. 123; Ayrıca bkz. Selvi, *İslâm’da Velayet...*, 212; Uludağ, *a.g.e.*, s. 307-308; Cebecioğlu, *a.g.e.*, s.446; Safer Baba, *a.g.e.*, s. 161-162; Ece, *a.g.e.*, s. 126 vd.

⁸³ Selvi, *Kur’an ve Tasavvuf*, s. 514.

⁸⁴ Selvi, *a.g.e.*, s. 517.

göz açıp kapayıncaya kadar taşması (Neml 27/38-40) ve Hz. Musa ile Hızır arasında cereyan eden hâdise (Kehf 18/60-82).⁸⁵

Hadislerde kerâmetin varlığına dair deliller olduğu iddia edilmiştir. Üç çocuğun beşikte konuşması (Buhârî, Enbiyâ, 48; Müslim, Birr, 2); yolda öküzüne ağır yük vuran bir adama, hayvanın dönüp:”Ben bunun için mi yaratıldım?” şeklinde soru sorması (Buhârî, Enbiyâ, 54; Müslim, Fedâilü’s-Sahâbe, 1) gibi hadisler bunlara örnek gösterilebilir.⁸⁶

Halk nazarında velîlerin dualarının kabul olacağına dair kuvvetli bir inanç vardır. Bu inanç şu hadise dayanmaktadır: “Saçları dağınık, üstü başı tozlanmış, kendisine hiç itibar ve iltifat edilmeyip kapılardan kovulan nice kimseler vardır ki , Allah’a itimat ederek; ‘Şu işi yap!’ diye yemin edecek olsa, Allah onun yeminini yerine getirir, duâsını kabul eder.” (Müslim, Birr, 138).⁸⁷

Tevâtüre ulaşan haberler ise İslâm tarihi boyunca Ashâb, tâbiûn ve selef arasında geçen pek çok kerâmet örnekleridir. Hz. Ebubekir’in vefatını haber vermesi, Hz. Ömer’in Medine’den Nihavend’deki ordu komutanına seslenerek emir vermesi, Hz. Osman’ın yanına gelen birinin günahını yüzünden anlayıp uyarması, Hz. Ali’nin kendisini yalanlayan bir kimseye beddûa etmesiyle o kişinin ânında gözlerinin kör olması bunlara verilen örneklerdir.⁸⁸

Kerâmetin aklî ispatı konusunda en güzel açıklama Fahreddin Râzî (ö. 1210) tarafından yapılmış, sonrakiler bu konuda ondan istifade etmişlerdir. Râzî bu konuda beş delil zikrederek aklî açıdan da kerâmetin gerçek olduğunu ispata gayret etmiştir.⁸⁹

Kerâmetin nasıl meydana geldiği konusunda en derin izâhı İbn Arabî yapmıştır. İbn Arabî insân-ı kâmilde hususi bir sihirli güç teşhis etmektedir. Buna şaşmamak gerekir; çünkü ârif, tanımı gereği, sıradışı bir manevî güce sahiptir. Bu açıdan idraki de olağanüstü bir faaliyet içindedir. Bu olağanüstü güce, yoğunlaştırılmış ruhani enerji anlamında, “Himmat” denmektedir. İbn Arabî’ye göre bir ârif, eğer isterse, sadece bütün ruhânî enerjisini üzerinde yoğunlaştırmak sûretiyle herhangi bir nesneye tesir

⁸⁵ Ayrıntı için bkz. Selvi, s. 517-520.

⁸⁶ Ayrıntı için bkz. Selvi, *a.g.e.*, s. 520-523.

⁸⁷ Selvi, *a.g.e.*, s. 522.

⁸⁸ Ayrıntı için bkz. Selvi, *a.g.e.*, s. 523-526. Sûfilerden sâdir olan bazı kerâmetler için ise bkz. Kuşeyrî, *a.g.e.*, s. 543-571.

⁸⁹ Ayrıntı için bkz. Selvi, *a.g.e.*, s. 526-530.

edebilir; hatta hâlen mevcut olmayan bir nesneyi dahi varlığa büründürebilir. Kısacası bir ârif herhangi bir şeyi kendi irâdesine mahkum kılabilir. Onda “teshir”⁹⁰ kudreti vardır.⁹¹

Himmetin ne olduğunu anlamak için İzutsu şöyle bir akıl yürütme yapmaktadır: “Bunu belki de bizim hayâl etme yeteneğimize benzeterek daha kolay anlayabiliriz. Şöyle ki biz , bu dış âlemde mevcûd olmayanı da dâhil olmak üzere, istediğimiz her şeyi hayâlen üretebilir ve tasavvur edebiliriz. Bu yolda hayâl edilmiş olan bir nesne de ancak bizim zihnimizde mevcûd olur. Buna benzer bir tarzda Velâyet mertebesine erişmiş gerçek bir Ârif de bir konuya yoğunlaştırdığı rûhânî kudretiyle hâlihâzırda mevcûd olmayanı üretebilir, şu temel farkla ki o bunu hayâlinde değil, realitenin bu dış âleminde vücûd bulacak şekilde üretebilir. Bu, âşikârdır ki bir çeşit ‘yaratma’ dır (hâlk’dır). Ama bunu Cenâb-ı Hakk’ın hilkiyle özdeşleştirmemek ve karıştırmamak gerekir.”⁹²

“Meselâ Ârif bir kuş halk ve tasvîr murâd etse himmeti ile hâriçte, yâni Âlem-i Şehâdete, ona vücûd verir. Ve herkes o kuşu görür. Eğer Ârif, Âlem-i Şehâdet’in müşahadesinden gafletle Âlem-i Misal’e müteveccih olsa, o kuş Âlem-i Şehâdet’te ma’dûm (yok) olup âlem-i Misal’e intikâl eyler. Ve onun sûreti Âlem-i Misal’de mahfuz olduğu gibi ondan evvelki âlemlerde, yâni Âlem-i Ervâh’da ve A’yan-ı sâbite Âlemi’nde de mahfûz olur.”⁹³

Burada “Varlığın Beş Hazreti”ni hatırlatmak gerekmektedir. Hazret, yaratılış mertebesi demektir. Bütün Varlık (vücûd) Âlemi’ni :1-Hisler Hazreti (Hislerle idrak olunabilen hâdiselerin vuku bulunduğu düzey, âlem-i Şehadet’de denir.), 2-Âlem-i Misal Hazreti (Burası varlığın ilâhi bölgesi olan 3, 4, 5. bölgeler ile “gerçek” denen maddi hisler âlemi arasındaki geçiş bölgesidir), 3-Âlem-i Ervah Hazreti (Bu mertebede ilmî sûretlerden her biri birer basit cevher olarak zâhir olur. Zaman, yer, şekil ve renkten münezzehtir. Cisim olmadıklarından bozulma kabul etmezler), 4- Akıllar (Ukûl) Hazreti (Zât’ın ulûhiyyet mertebesine tenezzülüdür. Bu tenezzül Zât’ın zuhura meylinin bir neticesidir. Vücûd bu mertebede, kendisindeki isim ve sıfatları ayrıntısızca bilir), 5-Zât

⁹⁰ Teshir: Zabt etme, ele geçirme, birini mecburi hizmete tâbi tutma, bir şeyi iradesine bağlama.

⁹¹ İzutsu, *a.g.e.*, s. 385.

⁹² İzutsu, *a.g.e.*, s. 385-386.

⁹³ Ahmed Avni Konuk, *Fusus’ul-Hikem Tercüme ve Şerhi, III*, Haz. Mustafa Tahralı-Selçuk Eraydın, İstanbul 1991, s. 121.

Hazreti (Vücûd bu mertebede sıfat ve vasıf bağından ve bütün kayıtlardan münezzehtir. Bu mertebeye Allah'ın hakikatidir.).⁹⁴

“Bu mertebeler aşağıya doğru düzenlenmişlerdir. Şöyle ki herhangi bir mertebeye kendi üstündeki mertebede bulunan şeyler yansıdığı gibi, kendisinde bulunan şeyler bir alt mertebeye yansır. Bazan eşyanın, sadece ulvî mertebelerde varlığı bulunur, aşağı mertebelerde varlığı bulunmaz; bazan ise, herhangi bir şeyin bütün mertebelerde varlığı bulunabilir.

‘Ârif himmetiyle herhangi bir şeyi yaratır’ cümlesinin anlamı, ârifin daha üst bir âlemde bilfiil varlığı olan bir şeyi his âleminde izhâr etmesi demektir, yoksa daha önceden var olmayan bir şeyi varlığa çıkartması demek değildir. Ârif, himmetini herhangi bir mertebede eşyanın sûretinde yoğunlaştırmakla, o şeyi, mahsûs bir sûret içinde harici varlık alanına çıkartabilir; herhangi bir şeyin sûretini herhangi bir ulvî mertebede korumakla da sûfli mertebelerde onun sûretini korumuş olur. Bunun aksi de doğrudur, yâni himmet gücüyle herhangi bir sûfli mertebede bir şeyin sûretini korur ise , ulvî mertebede de bu şeyin sûretini korumuş olur; çünkü malûlün bekâsı, illetinin de bekâsını gerektirir.

İbnü'l-Arabî, bunun için şöyle demektedir: ‘Ârif, herhangi bir hazreti şahit olup, o hazrette onun mahlûku sûretinden hasıl olan şeyi koruduğu halde, bir veya birkaç hazretten gafil olsa, gafil olmadığı hazrette o sûreti koruduğu için bütün sûretler korunmuş olur.’ İbnü'l- Arabî, Allah katındaki yaratma kuvvetini de bu şekilde yorumlamaktadır. Şu var ki , Allah yaratması ile insanın yaratması arasında fark vardır: İnsanın beş mertebeden bir veya birkaçından gafil olması gerektiği halde, Allah, hangi mertebede olursa olsun yaratmış olduğu şeylerin sûretlerini müşahade etmekten gafil değildir.”⁹⁵

Himmet, aslen, bir ârifin bütün ruhani güçlerini belli bir noktaya teksif etmesinden ve bu güçlerin yoğunlaştığı kalbinin belirli bir istikamete yönlendirilmesinden ibârettir. Bu fiil birbirinden farklı; ama birbirine sıkı sıkıya bağlı iki yoldan icrâ olunur:

⁹⁴ İzutsu, *a.g.e.*, s. 387-368; ayrıca 42-43; Eraydın, *a.g.e.*, s. 223-238.

⁹⁵ Ebu'l-Âlâ Affî, *Fusûsu'l-Hikem Okumaları İçin Anahtar*, çev. Ekrem Demirli, İstanbul 2002, s. 168-169.

1-Bir şeyin ya da özel bir durumun hislere hitâp edecek şekilde mevcûd olmadığı bir yerde o şeyi ya da özel durumu üretmekle, ya da

2-Aklın perdesini koparıp atarak arkasına gizlenmiş olan hakikati ortaya çıkarmakla.⁹⁶

Bu ise açıkça anlaşılacağı üzere kerâmet göstermek şeklinde anlaşılır. Kerâmet, eşyanın tabiatına aykırı bir şekilde onun üzerinde teshir etmektir. Kısacası, tabiat kanunlarının hilafına gösterilen harikûlâde hadiselerin genel adıdır.

1.3.2 Çeşitleri

Kerâmeti öncelikle iki gruba ayırabiliriz:

a-Manevi, Kalbi kerâmet: Buna hakiki kerâmet de denir. Kalbin Allah'ı tanıması, ihlas ve istikametle ihsan makamına ulaşmasıdır.

b-Kevni ve sûrî kerâmet:Müşahade âleminde, maddi, gözle görülür, elle tutulur işlerde meydana gelen harikûlâde hadisedir. Hayvanlarla konuşmak, su üzerinde ve havada yürümek gibi olaylar bu kısma girer.

Bunlar içinde en üstünü kalbi kerâmettir. Nitekim velâyette kalbi kerâmet şart, kevni kerâmet ise şart ve gerekli değildir.⁹⁷

Tasavvuf kaynaklarında sıkça geçen kevni kerâmet örnekleri şunlardır: İlhâma kavuşmak, başkasının kalbindeki düşünceleri keşfetmek, gelecekle ilgili haberler vermek, olayların oluşmasından önce keşfedip haber vermek, melekleri görmek ve konuşmak, duaların kabul edilmesi, hayvanların hizmet ve hürmet göstermesi, kabirdekilerle konuşma, insanın dışındaki canlı-cansız varlıkların zikirlerini işitmek, hiçbir maddi sebep olmadan yiyecek-içecek vs. imkanlara kavuşmak, hava ve su üstünde yürümek, ateşe girip yanmadan çıkmak, tayy-ı mekan-tayy-ı zaman yoluyla kısa zamanda uzun mesafeleri katetmek, az zamanda çok iş yapmak, Arş'ı veya çok uzak mesafeleri görmek, Allah'ı rüyada görmek, peygamberlerin ruhlarıyla konuşmak vs.⁹⁸

1.3.3. Mûcize-Kerâmet ilişkisi

İslâm düşünce tarihinde mûcizeyi kabul ettikleri halde kerâmeti reddeden düşünürler olmuştur. Bu durum, bu iki kavram hakkında eserler yazılması ve

⁹⁶ İzutsu, *a.g.e.*, s. 390-391.

⁹⁷ Selvi, *İslâm'da Velâyet...*, s. 234.

⁹⁸ Selvi, *a.g.e.*, s. 240-251.

tartışmaların yapılmasına sebep olmuştur. İslam kelâmcılarına göre mûcize ve kerâmetin birleştikleri ve ayrıştıkları noktalar şunlardır.

Birleştikleri Noktalar:

a-Allah'ın fiilidirler:Yaratma yönüyle bütün fiiller Allah'a aittir. İnsan ve diğer yaratıklar bu fiiller için bir mahaldir. Tüm bu fiiller "Allah'ın izniyle" gerçekleşebilir.

b-Harikûlâde özelliğini taşırlar: Her ikisi de insanların alıştıkları normal kanunlara aykırı hâdiselerdir.

c-Sahiplerinin hak üzere olduğuna delildirler:Mûcize, peygamberin hak peygamber olduğunun bir delili olurken, kerâmet de sahibinin doğru yolda olduğunun ve peygambere sadakatla bağlı olduğunu gösterir.

d-İlâhi iradeyi ispat ederler:Tabiat kanunlarının bu hâdiseler esnasında alt üst olmasıyla ilahi iradenin varlığına delil olurlar.⁹⁹

Ayrıldıkları Noktalar:

a-Mûcize peygamberlerden, kerâmet ise velîlerden zuhur eder.

b-Mûcize peygamberin karşıtlarına meydan okuduğu bir zamanda ve isteği doğrultusunda gerçekleşir. Kerâmet ise velînin hiç beklemediği ve istemediği bir zamanda da olabilir.

c-Mûcize, inkârcıların peygamberden mûcize göstermesini istediği zaman vuku bulmak zorundadır. Kerâmet ise, başkasının hatta velînin istediği bir zamanda dahi vuku bulmayabilir.

d-Mûcize, peygamber için şarttır, kerâmette böyle bir durum yoktur.

e-Mûcize sahibi, elinde meydana gelen harikûlâde hâdisenin mûcize olduğunu kesinlikle bilir. Fakat velî, kendisinden zuhur edenin kerâmet mi "istidrac"¹⁰⁰ mı olduğunu bilemez.

f-Mûcize, peygamberin hak peygamber olduğu hususunda kesin delildir. Kerâmet ise velînin velîliğini ispat için yeterli delil sayılmaz.

g-Mûcize hem peygamberi hem ümmeti bağlar. Yâni bunlara iman ve gereğine göre amel vâcibdir. Kerâmet ise, ancak sahibini bağlar.

⁹⁹ Selvi, *a.g.e.*, s. 251-253.

¹⁰⁰ İslâm düşüncesinde kâfir ve fâsık kişilerde zuhûr eden harikûlâde hadiselere verilen isimdir.

h-Kur'an'da zikredilen mûcizelere inanmak vâcib, inkâr etmek küfürdür. Kerâmet hadisesinin vâki olduğuna inanmak vâcibtir. Çünkü Kur'an'da kerâmet özelliği gösteren hadiseler açıkça gösterilmiştir. Ancak, bunun dışında herhangi bir velîden sâdır olan kerâmete inanmak ümmet için vâcib değildir.

1-Velîden zuhur eden kerâmetler, bağlı bulunduğu peygamberin bir mucizesi olarak kabul edilir.¹⁰¹

1.4. Velî Tipi ve Kültü

1.4.1. Türk Velî Tipi

Yukarıda İslâmiyet'in özellikle de İslâmiyet'in özel bir yorumu olan tasavvufun velî hakkında oluşturduğu inanç ve açıklamaları vermeye çalıştık. Bu açıklamalar Türk toplumunun velî telakkisini elbette etkilemiştir. Ancak Türklerin velî algılamasını sadece İslamiyet'ten devşirdiğini düşünmek pek doğru bir yaklaşım değildir. İslâmiyet öncesi Türk inançları, Budizm, Şamanizm, Hıristiyanlık gibi inanç sistemlerinden alınan birtakım öğeler bu anlayışın şekillenmesinde etkili olmuştur.¹⁰²

Atalar kültü, Velî kültürünün temellerinin hazırlanmasında önemli bir rol oynamıştır. Bu kült, genel olarak ecdâdın takdisine dayanır. Atanın bizzat kendine tapınma niteliğinde olmayan bu kültte, atanın öldükten sonra birtakım üstün güçlerle donatılmış olması dolayısıyla korku ile karışık bir saygı duyma söz konusudur. Bu nedenle ataların ruhlarına kurban kesilir, eşyaları ve mezarları kutsal kabul edilirdi.¹⁰³

Eski Türk inanç sistemi içerisinde Göktürk devrinden beri sızan Şamanizm'de¹⁰⁴ Şamanın çok önemli bir yeri vardır. Şaman hastaları iyileştirmek için cin çağırır, ölümlere öteki dünyaya olan yolculuklarında eşlik eder, kurban törenlerini yönetir. Bu âyinler esnasında trans durumuna geçerek mistik parçalanma (ölüp dirilme tecrübesi) yaşar.¹⁰⁵ Gelecekte haber veren, hava şartlarını değiştiren, felaketleri önleyen, göğe çıkıp uçan, ateşte yanmayan Türk şamanları Anadolu'daki velî tipinin ortaya çıkışında etkili olmuştur. Bahsettiğimiz işlevleri yerine getirebilmek için şamanların sıkı bir eğitimden

¹⁰¹ Selvi, *a.g.e.*, s. 254-261.

¹⁰² Ocak, *Kültür Tarihi Kaynağı...*, s. 10

¹⁰³ Ocak, *a.g.e.*, s. 12; İbrahim Kafesoğlu, *Türk Milli Kültürü*, İstanbul 1992, s. 291-295.

¹⁰⁴ Orhan Türkoğlu, *Türk Tarihinin Sosyolojisi*, İstanbul 1996, s. 190.

¹⁰⁵ Sedat Veyis Örnek, *100 Soruda İlkellerde Din Büyü Sanat Efsane*, İstanbul 1988, s. 49-69; ayrıntı için bkz. Mircea Eliade, *Şamanizm İlkellerde Eski Teknikleri*, çev. İsmet Birkan, Ankara 1999, s. 213-291.

geçtiği ve riyazata girdiklerini de biliyoruz.¹⁰⁶ Şamanlar hakkındaki anlatılarla vefiler hakkında anlatılan menkabelerde ciddi benzerlikler bulunmaktadır.¹⁰⁷

Anavatani Hindistan olan Budizm, Türklerin girdiği yabancı dinler içinde onları en fazla etkileyen dinlerden biri olmuştur. Hunlar ve To-balar devrinden itibaren Türkler tarafından tanınan bu din, özellikle Uygurlar zamanında yaygınlık kazanmıştır.¹⁰⁸ Uygurlar bol miktarda Budist metni tercüme etmişlerdir ki bunların büyük bir kısmı Buda'nın ve öteki Budist azizlerin menkabelerini anlatan metinlerdir. Bilindiği gibi Budizm'in temel inancı olan tenâsüh gereğince canlılar, nirvana (ebedi mutluluk) ya ulaşmaya kadar öldükten sonra değişik kalıplarda bir çok defalar yeniden dünyaya gelirler. İşte bu menkabeler, her yeniden geliş sırasındaki maceraları anlatmaktadır ki bu nedenle konumuzla yakından ilgilidir. Bu menkabeler İslamiyet'in kabulüne kadar halk arasında çok yayılmıştı. Türkler müslüman olduktan sonra, belli ölçüde, Ahmed Yesevi (ö. 1167) ve benzeri evliyanın şahsiyetine uygulanarak evliya menkabeşi şekline dönüştürülmüştür.¹⁰⁹

Türkler Anadolu'ya yerleşmeye başladıklarında Anadolu'da bulunan Hıristiyanlık, putperestlik kalıntıları ile mecz edilmiş bir haldeydi. Birçok heterodoks mezhep mevcuttu ve Bizans bunları tam anlamıyla yok edememişti.¹¹⁰ İslam medeniyeti ile eski Türk kültürünün bir terkiibini yapan Türk toplumunun Hıristiyanlıktan alabileceği çok şey yoktu. Ancak ortak yaşam bir takım öğelere hoşgörüyle bakılmasını sağlamıştır.¹¹¹ Halk seviyesinde bakıldığında ise etkileşimlerin daha sıkı olduğunu görüyoruz. Türkler yerleştikleri yerlerde, oralara özgü pagan ve Hıristiyan kült alanları, ritüeller ve inançlarla karşılaştılar. Özellikle İslamiyet'i henüz sindirememiş göçer gruplar bu kültlere ait bir takım unsurları benimsedi. Özellikle ziyaretgâhlarla ilgili menkabeler zamanla benimsenerek İslamîleştirildi. Hatta bazı eski ziyaret mahalleri

¹⁰⁶ Ocak, *a.g.e.*, s. 11; Eliade, *a.g.e.*, s. 139-175.

¹⁰⁷ Fuzuli Gözelov, Celal Mehmedov, *Şaman Efsaneleri ve Söylemeleri*, Bakü 1993, s. 38-71. Burada ateşten yanmama, gökte uçma, hayvanlara söz geçirme, don değiştirme vs. ile ilgili metinler bulunmaktadır.

¹⁰⁸ Ocak, *Bektaşî Menakıbnamelerinde*, s. 36-42.

¹⁰⁹ Ocak, *a.g.e.*, s. 42-43; Ahmed Yesevi Menkabeleriyle Budist menkabelerin benzerliği için ayrıca bkz. Fuad Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Ankara 1991, s. 33.

¹¹⁰ Ocak; *a.g.e.*, s. 62 vd.

¹¹¹ Köprülü, *a.g.e.*, s. 191, dn. 7.

Müslüman velîlerinmiş gibi tazim gördü ve zamanla İslamî bir kimliğe büründü.¹¹² Bu İslamî kimliğe büründürmede İslâmiyetin Hz. Muhammed (S.A.V.)'in peygamberliğinden önceki kitabi dinleri hak saymasının da etkili olduğunu düşünüyoruz. Anadolu'ya gelen Türkler bu ziyaretgâhlarda yatan azizlerin Hıristiyanlığın hak kabul edildiği dönemden kalmış gerçek “velî”ler olduğunu düşünmüş ve benimsemiş olabilirler.

Görüldüğü gibi İslâmiyet öncesinde harikülâde işler başaran, Tanrı ile kul arasında önemli vazifeler yerine getiren “kam, şaman” anlayışı İslam tasavvufunun “insan-ı kâmil” anlayışı ile çok rahat meczedilebilir bir haldedir ve edilmiştir. Türklerin İslamiyet'i tasavvuf kanalıyla tanınması oldukça “mistik” bir dine sahip olmaları sonucunu doğurdu. Ahmed Yesevi, Horasan tasavvuf okulundan yetişerek Türkler arasında hem İslamiyet'i hem de Yesevi tarikatını yaydı. Onun halifeleri bu faaliyetlere devam ederek, “velî” tipinin oluşması için gerekli ortamı meydana getirmişlerdir.¹¹³ Tüm bu sürecin sonunda Türk velî tipinin en somut örneğini, A. Yaşar Ocak'a göre, Dede Korkut'un şahsında buluruz. Dede Korkut Kitabı'nda, Dede Korkut'u vafeden şu cümleler Türk velî tipolojisini özlü olarak vermektedir: “Resul aleyhisselam zamanına yakın Bayat boyundan Korkut Ata dirler bir er kopdu. Oğuzun ol kişi tamam bilicisiydi. Ne dir ise olur idi. Gayıbdan dürlü haber söyler idi. Hak Taâla anun gönline ilham ider idi... Korkut Ata Oğuz kavminun müşkilini hall ider idi. Her ne iş olsa Korkut Ata'ya danışmayınca işlemezler idi. Her ne ki buyursa kabul iderler idi. Sözü'n tutup tamam iderler idi.”¹¹⁴

Ocak, açıklamalarının devamında şunları söylemektedir: “Bu satırlarda Dede Korkut'un her ne kadar velî kelimesiyle nitelendirildiğini görmüyorsak da sayılan vasıfları kendisinin böyle telakki edildiğini açıkça gösteriyor.”¹¹⁵ Halbuki Vatikan nüshasında Dede Korkut “vilayet” sahibi olarak vasıflandırılmaktadır. Bu da Ocak'ın

¹¹² Ocak, *a.g.e.*, s. 67; Ocak, *Kültür Tarihi Kaynağı ...*, s. 16-18; Örnekler için bkz. Ahmet Yaşar Ocak, “XII-XV. Yüzyıllarda Anadolu'da Türk-Hıristiyan Dini etkileşimleri ve Aya Yorgi (Saint Georges) Kültü”, *Belleten*, 214 (1991), s. 661-673.

¹¹³ Ahmet Yaşar Ocak, “Türk Kültüründe Ahmed-i Yesevî: Hayatı, Şahsiyeti, Mesajı ve Etkileri”, *Türk Süfiliğine Bakışlar*, İstanbul 1996, s. 31-51; Ahmed-i Yesevî ve Türk Müslümanlığı, *a.g.e.*, s. 74-88.

¹¹⁴ Ocak, *Kültür Tarihi Kaynağı ...*, s. 13; *Dede Korkut Kitabı, I Giriş-Metin-Faksimile*, Haz. Muharrem Ergin, Ankara 1994, s. 73.

¹¹⁵ Ocak, *a.g.e.*, s. 14.

Dede Korkut'un velî olarak algılandığı hakkındaki, görüşünü teyid etmektedir.¹¹⁶ Nitekim tarihi kaynaklarda Dede Korkut, bir velî olarak görülmüş ve saygıyla anılmıştır.¹¹⁷ Günümüz Türk dünyasında da Dede Korkut bir velî olarak kabul edilmekte, ziyaret edilen bir çok makamı bulunmaktadır ve hakkında pek çok menkabe anlatılmaktadır.¹¹⁸

Anadolu'nun Türkler tarafından fethinde dervişlerin rolü bugün git gide daha iyi bilinmektedir. Yesevi, Haydari, Vefai, Kalenderi zümrelerinin Anadolu'da cihad ettikleri, bunlara hükümdarlar tarafından zâviye açmaları için toprak temlik edildiği, halkın üzerinde manevi nüfuzlarının oldukça kuvvetli olduğu bilinmektedir.¹¹⁹ Bu günlerin hatıraları günümüze kadar gelmiş olup Anadolu'da bulunan pek çok yatırda kimin yattığı sorulduğunda "Horasan Ereni" olarak cevaplanmaktadır. Özellikle köy ve kırsal alanlarda bulunan yatırların bu isimle anıldığı düşünüldüğünde, bu hatıraların önemli bir kısmının belli bir tarihi gerçekliği barındırdığı düşünülebilir. Bu yatırlarla ilgili yayınlanan arşiv vesikaları bu görüşlerle paralellik arz etmektedir. İşte bu heterodoks dervişler yarı şaman, yarı derviş görünümündeydiler ve sınır boylarında akın ve cihad yapan Türk boylarının "din adamı" telakkilerine uygun bir cevap veriyorlardı. Menkabelerde bu kişiler: "Tahta kılıçlarıyla harb eden, kaleler alan, bir avuç müridi ile

¹¹⁶ Vatikan nüshasındaki kısım şu şekildedir: "Hazret-i Resûl zamanına yakın Bayat boyından Korkut adlı bir er kobmuştu. Oğuzun içinde tamam vilâyeti zâhir olmuştu. İlham-ı Rabbânîle neçe sözler söylediler... Korkut Ata Oğuz kavminin müşkilin hall ederdi. Her ne iş olsa ana tanışmayınca işlemezler idi. Netekim ol buyurursa kabul ederlerdi." *Dede Korkut Oğuznâmeleri*, Haz. Semih Tezcan, Hendrik Boeschaten, İstanbul 2001, s. 197. Bu iki alıntıdaki temel farklar Dresden nüshasında "vilâyet" kelimesinin olmayıp bu kelime yerine "bilici"nin kullanılmasıdır. Ayrıca Dresden nüshasında "könlüne ilham ider idi" denirken, Vatikan nüshasında "İlham-ı Rabbâni ile neçe sözler söylediler..." cümlesi kullanılmaktadır. Buradan yola çıkarak Vatikan nüshasının müstensihinin tasavvufi terimlere daha yakın olduğu düşünülebilir. Zaten Vatikan nüshasının müstensihinin daha bilgili olduğu Tezcan ve Boeschaten tarafından (a.g.e., s. 9) ifade edilmiştir.

¹¹⁷ Abdülkadir İnan, "Kitab-ı Dede Korkut Hakkında", *Makaleler ve İncelemeler, I*, Ankara 1987, s. 166-168.

¹¹⁸ İnan, a.g.m., s. 168-173; hakkında Kazakistan'da anlatılan menkabeler için bkz. Fuzuli Bayat, *Korkut Ata Mitolojiden Gerçekliğe Dede Korkut*, Ankara 2003; Dede Korkut'un Anadolu ve Rumeli'de oluşan kolları için ise bkz. Fikret Türkmen, "Dede Korkut Hikâyelerinin Anadolu ve Rumeli'de yaşayan Kolları", *Türk Kültürü Araştırmaları*, 29, s. 345-369.

¹¹⁹ Fuad Köprülü, "Anadolu'da İslâmiyet. Türk istilasından Sonra Anadolu Tarih-i Dinisine Bir Nazar ve Bu Tarihin Menbaları", *Anadolu'da İslâmiyet*, Haz. Mehmed Kanar, İstanbul 1996; Fuad Köprülü, *Osmanlı Devletinin Kuruluşu*, Ankara 1991; Ömer Lütfi Barkan, *Kolonizatör Türk Dervişleri*, Ankara ty.; Ahmet Yaşar Ocak, *Osmanlı İmparatorluğunda Marjinal Süfilik: Kalenderiler*, Ankara 1999; Gyula Kaldry-Nagy, *Osmanlı İmparatorluğu'nun ilk Yüzyıllarında Kutsal Savaş (Cihad)*, çev. P. Emiralioğlu, *Söğüt'ten İstanbul'a Osmanlı Devletinin Kuruluşu Üzerine Tartışmalar*, Der. Oktay Özel-Mehmet Öz, Ankara 2000, s. 397-407.

binlerce düşmanı ezen, Müslümanlığı yayan Abdal lâkablı bir çok dervişler... yâni Rum Abdalları”dır.¹²⁰

Aşıkpaşazâde’ye göre Abdallar, Anadolu’da mevcut dört zümreden biridir. Diğer zümreler: a-Gâziyân-ı Rum, b-Ahiyan-ı Rum, c-Bâciyân-ı Rum’dur.¹²¹ Diğer zümrelere bakıldığında bunların da dervişlerle yakın ilişkisi olduğu, hatta aslında fonksiyon yönünden çok fazla ayrım olmadığı görülmektedir. Özellikle Ahi ve Bacı teşkilatları kökeni fütüvvete bağlı kurumlardır. Fütüvvetin ise Melâmetiyye ile ilişkisi açıktır: “Esasen Melâmetle fütüvvet aynı şeydir. Biri ideolojiyi temsil etmekte, öbürü, o ideolojiyi halka yaymakta, halkı teşkilatlandırmaktadır. Fütüvvetle mürüvvet, yâni erlik, yiğitlikle adamlık, insanlık daima beraber anılmaktadır. Yâni onlarca Melâmet ehli, aynı zamanda erdir, yiğittir ve insandır; Melâmetî, hem nefsiyle savaşır hem yaşayış savaşında müsbettir; çalışır, yaşar ve yaşatır. Bu yolda, herkesin, bir iş, bir güç sahibi olması şarttır. Herkes elinin emeğiyle, alnının teriyle yaşayacak, kimse, kimseye eğilmeyecek, kimse, kimsenin sırtından geçinmeyecek, kesesine ortak olmayacaktır. Vakıf malıyla değil, el emeğiyle yaşanacaktır.”¹²²

Anadolu’da bulunan yukarıda saydığımız Haydari, Kalenderi gibi tarikatlerin Melâmetîlikten doğduğunu göz önüne aldığımızda, Horasan’da yerleşmiş bu dervişlere neden “Horasan Erleri” denildiği anlaşılmaktadır.¹²³

Geçmişte bu velîlerin, dervişlerin nasıl algılandıklarına dair en iyi kaynak menâkıbnâmelerdir. Menâkıbnâmeler, hakkında yazıldığı velînin hayatı ve kerâmetlerini anlatan bir türdür. Gerçek dünyada geçer; ancak kahramanının özelliğinden dolayı bu unsurlar kutsal bir özellik kazanırlar. Velî, ahlak bakımından insanoğlunun ulaşabileceği son basamaktır. Bu nedenle Allah onun tüm işlerini üzerine almıştır ve ona zorluk yoktur. Kerâmetlerin anlatımı aslında bir araçtır. Menâkıbnâmenin asıl işlevi müride hayat kılavuzluğu yapmak ve doğruyu öğretmektir.¹²⁴

¹²⁰ Köprülü, *a.g.e.*, s. 101.

¹²¹ Köprülü, *a.g.e.*, s. 84-94.

¹²² Gölpinarlı, *a.g.e.*, s. 117-118.

¹²³ Gölpinarlı, *a.g.e.*, s. 120-127, Mürsel Öztürk, *Anadolu Erenlerinin Kaynağı Horasan*, Ankara 2001, s. 39-109.

¹²⁴ Ocak, *Kültür Tarihi Kaynağı ...*, s. 40-69; Ahmet Yaşar Ocak, Mustafa Kutlu, “Menâkıbnâme”, *TDEA*, VI, İstanbul 1986, s. 253-257; Ahmet Ateş, “Menâkıb”, *İA*, VII, İstanbul 1993, s. 701-702.

Bu dervişlerin dünyadan el-etek çeken münzeviler olduğunu düşünmek yanlıştır. Tam tersine bu zümreler savaştan, toprak açan, açılan topraklarda zâviyeler kurup tarım yapan ve diğer insanların bu topraklara yerleşmesini sağlayan faal kişilerdir. Bu durumu, Ömer Lütfi Barkan çok güzel izâh etmiştir: “Kolonizatör Türk Dervişinin hakim vasfı üretici olmaktır. Gidiyorlar, gerek Türklerin feth ettiği gerek henüz feth etmediği bir Hıristiyan ülkesine, orada hemen bir dergâh açıyorlar. Bu dergâh çok enteresandır. Bir Türkleştirme, İslamlaştırma kültür merkezi olduğu gibi bir üretim merkezidir. O devirdeki gazi dervişler savaş halinde eline kılıcı alan ama savaş olmayan zamanlarda elinden sabanı düşmeyen.... loncalarda olduğu gibi ticaretin geliştirilmesinde rol oynayan unsurlardır.”¹²⁵

Mehmet Kaplan, yukarıda verilen arka planı da dikkate alarak Türk edebiyatında velîyi en iyi Yunus Emre'nin tasvir ve temsil ettiğini düşünmektedir. Yunus Emre bir şiirinde dervîşi, meyvesinden herkesin istifade ettiği, yaprağı dertli için derman olan bir ağaca benzetmiştir. Dervişlerin tabiatla haşır neşir olması eserlerinde toprak, su ve bitkilerin önemli bir yerinin olması sonucunu doğurmuştur. Yunus Emre, Akşemseddin gibi mutasavvıfların eserlerinde bu durum belirgindir.¹²⁶ Velî tipi bir önceki dönemin hakim tipi olan “Alp”le mukayese edildiğinde oldukça farklı iki zihniyetle karşılaşırız. Alp tipi dışa dönük, mekândan genişlemek isteyen, hayvanlar veya başka insanlarla çarpışan insanı, göçebe ve akıncı Türk'ü temsil eder. Alp, beşeri iradenin maddi kuvvet şeklindeki tezahürünü ifade eder. Alp'in tasvirinde hayvani özellikler ağır basar.¹²⁷ İslamiyet'e geçişle birlikte Türk ruhunda büyük değişimler meydana gelmeye başlamış, maddi kuvvetin yerini manevi kuvvet almış, insan dıştan içe dönmüştür. İslâmi-Türk edebiyatının özünü manevi kuvvetler ile maddi kuvvetler arasındaki mücadele teşkil eder. Dıştan içe, mekândan ruha, maddeden mânaya, kuvvetten zayıfa, insandan Allah'a, dünyadan ahirete dönüş, Anadolu Türk edebiyatını dolduran en büyük temeldir.¹²⁸

¹²⁵ Taha Akyol, “Kültür Meselelerimiz (Mülakat)”, *Töre Dergisi*, 12/139 (Aralık 1982), s. 26'dan Nurettin Öztürk, *Türk Edebiyatında İnsan*, Ankara 2001, s. 101.

¹²⁶ Mehmet Kaplan, “Velî Tipi”, *Tip Tahlilleri Türk Edebiyatında Tipler*, İstanbul 1991, s. 129-130; ayrıca bkz. Mehmet Kaplan, “Yunus Emre ve Nebatlar”, *Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar*, 1, İstanbul 1995, s. 117-131.

¹²⁷ Mehmet Kaplan, “İki Destan İki İnsan Tipi”, *a.g.e.*, s. 22-23.

¹²⁸ Kaplan, *a.g.m.*, s. 23-24.

Yukarıdaki çıkarımların sonunda M. Kaplan şu sonuca varmaktadır:

“Oğuz Kağan ve Dede Korkut kahramanları ile kendisini idealize eden eski Türk insanı tamamiyle dışa dönük mekânda genişlemek isteyen ve maddi kuvvete inanan bir insandır. Yunus’un ortaya koyduğu insan tipi ise içe dönük, ruhları derinleştiren, manevi varlığı yüksek tutan, Tanrı’ya ulaşmayı gaye bilen bir velîdir. Bu iki insan tipinin dünyaya ve başka insanlara karşı almış olduğu tavır tamamiyle başkadır. Alp tipi için dünya fethedilecek bir yer, diğer insanlar galebe çalınacak, tâbi kılınacak düşmanlardır. Velî tipi için dünya değersizdir. Madde ve mekân değersizdir. Diğer insanlar düşman değil dosttur, çünkü onların içinde de aynı ilâhî ruh vardır.”¹²⁹

Mehmet Kaplan’ın tespitlerine göre Türk velî tipinin temel özelliklerini şu şekilde sıralayabiliriz:¹³⁰

a-Velîler kendilerini genellikle maddi iktidar sahiplerinden üstün görmüşlerdir. (s. 120).

b-Velîler, büyük manevi tesir güçleriyle tarihi şahsiyetler ve hâdiseler üzerinde önemli roller oynamışlardır (s.125).

c-Şeyhlerin sülaleleri sahâbelere kadar çıkartılır. Bundan amaç onların manevi gücünü dini-tarihi bir geleneğe bağlamaktır (s. 125).

ç-Sıkı bir terbiye-riyâzet görmek gerekir (s. 126).

d-Gerçek velîlerin sayısı çok azdır ve bunlar gizlidir (s. 127).

e-Maddi iktidar ve zenginliği reddederler (s. 128).

f-Velîlerin esas gayesi varlığın gizli sırrına ve Tanrı’ya ulaşmak olmakla beraber, onlar aynı zamanda iyi insanlardır (s. 129).

g-Eski Türk toplumunda saray, ordu ve bürokrasinin ezici, maddi ve mutlak gücüne karşı; onu küçümseyen, tenkit eden, yerli yerine oturtan manevi bir güç vücûda getirmişlerdir (s. 130).

h-Velîler, İslamiyet’in ve eski Türk toplumunun en yüce ve en insani değerlerini temsil eden insanlardır (s. 131).

¹²⁹ Kaplan, a.g.m., s. 38.

¹³⁰ Kaplan, “Velî Tipi”, *Tip Tahlilleri...*, s. 120-131.

1.4.2. Anadolu'da Velî Tipleri¹³¹

Anadolu'da mevcut velî kùltleri dikkate alındığında velîlerin kendi aralarında farklı gruplara ayrıldığını söylemek mümkündür.

1.4.2.1. Kùltlerinin Mahiyetine Göre

Mensubu buldukları tarikatın Anadolu'nun ücra bir köşesinde temsilciliğini yapmışlar, genellikle yazılı kaynaklara da yansımadıkları için kendi dar çevrelerinde bilinen bir kùlt alanı oluşturmuşlardır. Bir çoğunun gerçek adı unutulmuş, Kara Dede, Alaca Şeyh gibi lâkaplar altında tanınan velîlerdir.

Bunlar Mevlanâ, Yunus Emre gibi ùlke çapında şöhret bulmuş velîlerdir. Yazdıkları eserlerle, kurdukları tarikatlerle ve tasavvuf sistemleriyle şöhret bulmuşlar; dolayısıyla çok geniş bir kùlt alanına sahip olmuşlardır.

1.4.2.2. Şahsiyetlerinin Niteliğine Göre

Bir kısım velîlerin gerek yazılı kaynaklar, gerekse sözlü rivâyetler yoluyla veya kendilerinden kalan belgelerin şهادetiyle gerçekten yaşadığı bellidir. Bunlar da kendi aralarında çeşitli tipler teşkil ederler.

Bunlar genellikle Konya, Tokat, Kayseri, vs. şehirlerde yaşayan 13-16. yüzyılda Anadolu'da teşkilatlanan Sühreverdilik, Kübrevilik, Halvetilik, Mevlevilik gibi tarikat çevrelerine mensup kişilerdir. Daha çok aydın, bürokrat ve aristokrat çevrelere hitap etmişler ve yüksek düzeyde bir tasavvuf anlayışını temsil etmişlerdir.

Anadolu Selçukluları ve Osmanlı devirlerinde Anadolu'nun fethine katılarak, yeni toprakları iskân eden adı bilinen-bilinmeyen pek çok velî bu gruba girer. Bunlar çoğunlukla heterodoks bir İslâm anlayışına sahiptiler ve önemli bir kısmı aşiret reisi idi.

¹³¹ Ocak, *Kùltür Tarihi Kaynağı ...*, s. 18-27'den özetlenmiştir.

Bunların bir kısmı sonradan yaygın bir ün sahibi olmuştur ki bunlara Sarı Saltuk, Karaca Ahmed Sultan ve Dede Garkın örnek verilebilir.

Bunlar 13-14. yüzyıllarda Anadolu ve Rumeli'nin fethine katılmış velîlerdir. Bir kısmı yukarıda bahsedilen aşiret velîleri içinde de yer alır. Sarı Saltuk, Abdal Musa, Seyyid Ali Sultan (Kızıl Deli), Otman Baba, vs. bu grup içindedir.

Gazi-savaşçı velîlerin bir kısmı ile diğer gruplara girenlerden bazıları, yaşadıkları yerde İslâmiyet propagandası yapan misyonerler hüviyetindedir. Bunlar ya kendi fethettikleri ya da önceden fethedilmiş topraklarda tekkeler açarak İslâmiyet'i yaymaya çalışıyorlardı. Hacı Bektaş ve halifeleri bu zümredendir.

Meslek piri Velîler Anadolu'da 16. yüzyıla değin süren Ahilik ve Fütüvvet erbâbının geleneksel pirlere dir. Debbağların piri Ahi Evran, fırıncıların piri Somuncu Baba (Hamidüddîn Aksarayî), vs. dir.

Yaşadıkları engin mistik hayat ve geniş kitleleri irşad yetenekleriyle ön plana çıkan velîlerdir. Mevlanâ, Hacı Bayram gibi.

Bunlar halk arasında kült konusu olmakla beraber, ne yazılı ne de sözlü olarak kaynaklarda haklarında bir şey bulunmayan, yaşadıkları hakkında elde belge mevcut olmayan velîlerdir. Belli bir şahıs ismi taşımaktan çok Buğday Dede (Tire), Susuz Dede (İzmir), Hâcet Dede (Manisa) gibi yiyecek, içecek, madde, ağaç, vs. adıyla anılırlar. Bunlar, İslâmiyet öncesi tabiat kültlerinin, İslâmî dönemde velî olarak şahıslandırılmalarıdır.

Bu tip velîlerin bir kısmı dağ kültü ile ilgilidir. Orta Asya'dan getirilen bu kültde dağ ve yüksek tepelerde mevcut olduğuna inanılan bir takım tabiat üstü güçler ve ruhlar, İslâmî devirde kimliği meçhul velîler hâline dönüştürülmüş ve bu yolla dağ kültü yaşamaya imkan bulmuştur.

Bir takım ulu ağaçların dibinde de velîlerin yattığına inanılmaktadır. Bu ağaçlar saygı görmekte, yaprak ve dalları kopartılmamakta ve Çınar Dede, Çitlembik Dede gibi isimlerle anılmaktadır ki bu da ağaç kültürünün bir devamıdır.

Hıristiyanlığın etkisiyle Danyal ve Yuşa peygamberler velî kabul edilmişlerdir. Çünkü İslamî kaynaklarda bu kişilerin peygamber olduğuna dair bilgi yoktur. Yine Samson da Şem'un Gazi adıyla Anadolu'da velî olarak kabul edilmiştir.

Yedi Uyurlar (Ashab-ı Kehf) ve Hızır-İlyas gibi Kur'an'da kıssası anlatılan velîler bu gruba girer. Bunlar Hıristiyanlar tarafından da takdis edilmekteydi. Bunlara pek çok makam atfedilir.

Dört Halife, Emevi, Abbasi dönemlerinde İslam-Bizans savaşları esnasında ölmüş gazilerdir. Ebû Eyyub el-Ensari, en tanınmışlarıdır. Ayrıca Battal Gazi, Hüseyin Gazi, Abdülvehhab Gazi gibi Emevi komutanlarına ait pek çok mezar Anadolu'nun muhtelif yerlerine dağılmıştır. Bunların dışında çok sevilen ve kendisine çeşitli makamlar izafe edilen bir diğer Arap velîsi de Veysel Karani'dir.

Bunlar, belki de hayatlarında tasavvufla ilgisi olmamış, fiilen bu yolda açılması gereken merhaleleri aşmamışlardır. Ancak yaşadıkları sırada şahsi tavır ve ahlaki faziletleri, yahut yaptıkları çok önemli bazı işler sebebiyle halk tarafından velî olarak algılanmışlardır. Özellikle devlet adamı ve sultanların bu kategori içinde yer aldığı görülüyor. Fatih Sultan Mehmet'in Veziriazamı Mahmut Paşa, Fatih Sultan Mehmet, II. Bayezid, Yavuz Sultan Selim, Kanuni, II. Abdülhamid bu gruba girmektedir. Ancak şu noktaya dikkat çekilmelidir ki bu gruptakiler nâdiren bir külte mevzû teşkil ederler.

1.4.3. Velî Kültürünün Oluşumu ve Tespiti

Tüm dinlerde dini tecrübenin ifade şekilleri ortak özelliklerine göre ele alındığında bir takım şemalar ortaya konulabilir. Örneğin Joachim Wach bu durumu üç madde halinde tasnif etmiştir:

- 1-Dini tecrübenin teorik anlatımı: Akide (doktrin),
- 2-Pratik anlatım: İbadet (Kült),

3-Sosyolojik anlatım: Dini cemaat ve topluluk.¹³²

Glock ve Stark'ın araştırmaları ise bu ikiliyi beşli bir tasnife götürmüştür:

- 1-İnanç (blief) boyutu,
- 2-Dini pratikler (practice) boyutu,
- 3-Tecrübe (experience) boyutu,
- 4-Bilgi (knowledge) boyutu,
- 5-Etkiler (consequences) boyutu.¹³³

Bu iki tasnifte de ortak olan, pratikler yâni ibadet boyutudur. Tüm dinler mensuplarından belirli bir ibadeti talep eder. Bu ibadetlerin de belirli zaman, mekan, vs. şartları vardır. Daha sonraki yüzyıllar içinde bu ibadetler daha ayrıntılı bir şekil alır ve bazı yeni unsurlar eklenir. Bu arada bu dini kabul etmiş milletlerin mistisizminin de etkisiyle, daha önceki inanç ve uygulamaları da bu halitayı zenginleştirir. Bu noktada “kült” kavramını şöyle tanımlamak mümkündür:

“Antropolojik anlamıyla bir kült, bir grubun yerel bir tanrıya ilişkin inançlar ve pratikler bütününü, tapınmasını anlatır. Sosyolojide ise kült, inançları tipik biçimde senkretik, ezoterik ve bireyci olan küçük bir dinsel aktivist grubundan oluşur.”¹³⁴ Kült, her zaman bir tapınmayı içermez. Bir çok defa saygı yeterli olur. Nitekim kült’n bu durumunu göz önüne alan Ahmet Yaşar Ocak Velî kültünü şu şekilde tanımlamıştır: “...fevkalâde kuvvet ve kudretlerle mücehhez olup Tanrı’ya yakın kabul edilen bir şahsiyetin herhangi bir konuda -sağ veya l iken- yardımının dokunacağına inanılması ve bunu temin için ritüel yollara başvurulmasıdır.”¹³⁵

Velî kültü, İslamiyet’in hakim olduğu tüm coğrafyalarda gözlemlenmektedir. Fas’tan Hindistan’a kadar binlerce türbe ziyaret edilmekte ve buralarda ibadet edilmektedir. Velden istimdat ve kabir ziyareti meselelerinin İslâm düşünce tarihinde tartışmalı konumu düşünüldüğünde bu nokta oldukça ilginçtir. Çok yaygın olan tarikatler, halkı etkilemiş ve geniş bir Velî kültünün oluşmasını sağlamıştır. Öyle ki sağlığında mtevaz bir yaşama sahip sûfiler bile öldükten sonra en azından mahalli bir Velî kültü olmuşlar, hatta tasavvufa, kabir ziyaretine hoş gözle bakmayan limler dahi

¹³² Joachim Wach, *Din Sosyolojisi*, ev. nver Günay, İstanbul 1995, s. 45-62.

¹³³ nver Günay, *Din Sosyolojisi*, İstanbul 1998, s. 217.

¹³⁴ Gordon Marshall, *Sosyoloji Szluğ*, ev. O. Akınhay, D. Kömürcü, Ankara 1999, s. 441.

¹³⁵ Ocak, *a.g.e.*, s. 6.

bu kült içinde kendilerine bir yer bulmuşlardır. Bu konuda Lindholm iki ilginç örnek vermektedir:

“Örneğin müminler, evliya ve manevi arabulucu olarak kutsal saydıkları put kırıcı İbn-i Hanbel’in türbesi başında 855’teki ölümünden sadece kırk yıl sonra dua etmeye başlamışlardı; oysa günümüzde İbn-i Hanbel, put kırıcı sûfi karşıtlığının hamisi olarak kabul edilmektedir. Benzer şekilde, Fas’ın güneyinde bulunan Tamgrut’daki Nasiriye Tekkesi on yedinci yüzyıl başlarında, esrik danslara ve transa müsaade etmeyen, büyüü kınayan ve namaza sıkı sıkıya uyulması ve Peygamber’in iyice anlaşılıp izlenmesinden yana bir sûfi olan Ben Nasır tarafından kurulmuştur. Ancak ölümünden sonra kendisine gizemli güçler atfedilmiş ve tekkesi türbesinin merkez olduğu standart bir sûfi kültüne dönüşmüştü.¹³⁶

Benzer bir duruma Türkiye’de İzmir/Ödemiş Birgi’de yatan Birgivi Mehmet Efendi örnek gösterilebilir. Bu müderris, “Kitab ve Sünnet” dışında yüzyıllar içerisinde İslamiyet’in içine girmiş bütün inanç ve pratikleri bir sapkınlık (bid’at) olarak nitelmiş, görüşleriyle özellikle taşrada bulunan âlimleri etkilemiş ve İslâm dünyasında yaygın bir ün sahibi olmuştur. Özellikle kabir ziyaretleri ve buralarda yapılan uygulamalar hakkında çok sert hükümler vermiş bir âlimdir.¹³⁷ Ancak ölümünden sonra kabri bir ziyaretgâh olmuş ve tenkid ettiği şeylerin tamamı kabrinde yapılagelmiştir.

Burada şu nokta önemlidir. Niçin bazı velîler öldükten sonra unutuluyorlar da bazıları etrafında bir kült oluşuyor? Öncelikle bazı velîlerin toplumun birtakım inanç ve heyecanlarının temsilcisi olduğu söylenebilir. Bu durum belki o kişi yaşarken söz konusu değildir. Ancak daha sonra o velî hakkında oluşturulan anlatılar, velî ile toplumun değerlerini tam anlamıyla uzlaştırır. Bu anlatmalar içerisinde velînin menkabeleri çok önemli bir rol oynar. Bu menkabeler ve daha sonra ortaya çıkan memoraatlar velînin yardım gücünün büyüklüğü ve kerâmetleri konusunda halkı ikna eder. Kültün oluşumunda kerâmet bir harç görevi görür. Ayrıca birtakım psikolojik etkenler de kültün oluşumunu tamamlar. Bu durumu Ocak şu şekilde özetlemektedir:

¹³⁶ Charles Lindholm, *İslamî Ortadoğu Tarihsel Antropoloji*, çev. Balkı Şafak, Ankara 2004, s. 345.

¹³⁷ Ocak, Din, *Osmanlı Medeniyeti...*, I, s. 154-155; İmâm-ı Birgivi, *Bid’at ve Müstehab Kabir Ziyaretleri*, çev. A. Muhammed Beşir, İstanbul 1997. Aslı Arapça olan bu eserde Birgivi, özellikle İbn Teymiye’den faydalanarak, sûfi ve halkın kabir ziyaretlerini sert bir dille tenkid etmiştir.

“1-Velî, fevkalâde ruhani kudretlerle mücehhez olduğu için, artık toplumda ona karşı korku ile karışık bir saygı duygusu hakim olmaya başlar. Velfye karşı yapılan herhangi bir saygısızlığın, çarpılma, âniden veya feci bir şekilde ölüme yakalanma vs. şeklinde cezalandırılacağına inanılır.

2-Buna paralel olarak, velînin söz konusu ruhâni kudretinden, birtakım iyiliklerin celbedilmesi ve kötülüklerin giderilmesi yolunda faydalanma arzusu doğar (feyz ve bereket kavramı).

3-Nihayet, dünyada bu tarzda menfaati sağlanacak velînin, öbür dünyada da Tanrı katında yardımcı olması için onu memnun etme çabası ortaya çıkar ve bunun sonunda bir tatmin duygusu müşahade edilir.”¹³⁸

Bütün bu etkenler sayesinde Velî kültü oluşumunu tamamlar. Velînin maddi dünyadaki ölümünün akabinde hemen kült oluşmayabilir. Bazan belli bir müddetin geçmesi gerekir, bu süre duruma göre uzun veya kısa olabilir.

Bir velînin kült konusu olup olmadığını anlamak için, Ocak’a göre, şu üç unsura bakmak gerekir:

“1-Velî adına yapılmış bir mezar veya türbenin, yahut kendisinden kalan, kaldığına inanılan bir kısım eşyaların bulunması,

2-Söz konusu mezar, türbe ve eşyanın; meselâ bazı dileklerin gerçekleşmesi, hastalıkların tedavisi gibi herhangi bir maksatla ziyaretlere ve bunlar esnasında adak ve kurbanlara sahne olması,

3-Dua mahiyetinde olarak velî ile ilgili ve onun adı geçen bir takım sözlerin mevcudiyeti.

Bu sayılan üç unsurun aynı zamanda ve bir arada bulunması şart değildir. Bazan bunlardan biri bile tek başına yeterli olabilir. Ancak bunlar arasında özellikle birincisi, diğerlerine nisbetle daha kuvvetli bir işarettir.”¹³⁹

Mezar ve türbelerin fiziki şekli, büyüklüğü, eskiliği içinde yatan velînin çok itibarlı olduğuna ve büyük bir kültün varlığına delalet eder. Halbuki kıyıda köşede

¹³⁸ Ocak, *Kültür Tarihi Kaynağı ...*, s. 8.

¹³⁹ Ocak, *a.g.e.*, s. 9.

kalmış mtevezı bir mezar sahibi veliler ise çoğu zaman mahalli bir kültün konusunu teşkil ederler.¹⁴⁰

¹⁴⁰ Ocak, *a.g.e.*, s. 9.

2. BÖLÜM

2. Manisa (Merkez)'da Velî Kültü

2.1. Velîlerin Kimlikleri

Halkın türbelerde yatan kişilerle ilgili bilgileri çok sınırlıdır. Bu durum aslında bu kimliklerin fazla önemsenmediğinin de göstergesidir. Ziyaretçiler için önemli olan velînin tarihi şahsiyeti değil, ne derece büyük bir velâyete sahip oluşudur. Çünkü velî öldükten sonra dahi bu velâyet sayesinde kendinden yardım isteyenlere yardım edebilir. Bu nedenle türbesinin etrafında ciddî bir kült oluşmuş şahıslar hakkında dahi çok az bilgi bulunabilmektedir. Bulunan bilgilerin sıhhati de tartışmalıdır. Çünkü halk genellikle çok bilinen bir takım kalıplarla cevap vermektedir. Örneğin “Horasan Ereni, Manisa’yı fethetmiş komutanlardanmış” tarzında cümlelerle karşılaşmak çok olasıdır. Bir çok defa kaynak kişilerin ziyaret ettiği türbede yatan zâtlarla ilgili dişe dokunur hiçbir şey bilmediğine şahit olduk. Bu durum bizce Velî kültünün zayıfladığına değil, tam tersine kuvvetine işarettir. Çünkü velînin hayatı hakkındaki esrar perdesi genellikle onu daha cazib bir hâle getirmektedir. Örneğin Saruhan Bey veya İshak Bey gibi hükümdarların hayatını bilen birisi için bunların velîliği, ister istemez, şüpheli bir konumda olacaktır. Ancak halk muhayyilesinde Saruhan Bey, Manisa’yı yeşil sarıklı erenlerin himmetiyle fethetmiş büyük bir komutandır ve bu nedenle kendisi de ermiştir.

Burada şuna işaret etmek gerekmektedir. Halk zihnindeki tarih “ahlaki” bir yapıdadır. Önemli olan gerçekler değil, ahlaki çıkarımlar ve kıssadan hisse almaktır. Bu tip tarih anlayışında; velî velâyeti ile hükümdara galip gelir, ülkeler açar veya insanlara kerâmetiyle yardım eder. Bunların tarihi mevsukiyeti sorgulanmaz, verili olan kabul edilir. Ayrıca bu konudaki inançsızlığın başa bela getireceğine, “çarpılarak” kötü sona ulaşılacağına itikad edilmektedir.

Manisa’da yatır haline gelmiş velîleri tasnif edecek olursak dört gruptan bahsetmek mümkündür:¹⁴¹

¹⁴¹ Tasnif yapılırken şu çalışmalardan istifade ettik: Fikret Türkmen, Kırgızistan’da Ata Kültü ve Kutsal

- 1-Tarihi şahsiyetler,
- 2-Mutasavvıf ve din adamları,
- 3-Meczuplar,
- 4-Menşei belli olmayanlar.

Birinci kısımda Manisa'da önemli ziyaretgâhlar olarak hemen göze çarpan Saruhan Bey, İshak Bey gibi Saruhanoğulları devrine ait türbeler ile Osmanlı şehzadelerinin çocuklarının yattığı Yirmi İki Sultanlar Türbesi ele alınmıştır. Ocak, "tarihi şahsiyetler" başlığında ele aldığı bu grup etrafında nadiren bir kült teşekkül ettiğini ifade eder¹⁴²; ancak bu durum Manisa için geçerli değildir. Saruhanoğulları zamanından kalma bu ziyaretgâhlar çok işlek ve hemen her tür uygulamanın yapıldığı yerler olmuştur.

İkinci şıkta ele aldığımız "Mutasavvıflar"ı ise iki alt kısma ayırmak mümkündür: a-Saruhanoğulları devrinde buranın fethine katılmış ve zâviye kurmuş, halk tarafından "Horasan Erenleri" adı ile anılan Türkmen Babaları, b-Osmanlılar devrinde şehir hayatının icaplarına göre yaşayan çeşitli tarikatlere mensup şeyhler ve din alimleri.

Üçüncü kısımda ise meczup kökenli velîler ele alınacaktır. Allah aşkı ile akli dengesini yitirmiş kişiler olarak kabul edilen bu zümre ile ilgili daha çok menkabeler bilinmektedir. Bu kişilerin mezar ya da türbeleri günümüze ulaşmamıştır. Mezar ya da türbeleri olmadığı için günden güne unutulmakta ve sadece belirli bir kesim tarafından hatırlanmaktadırlar.

Son olarak ele alacağımız grup, kimliği hakkındaki bilgilerin güvenilmez söylentilerden ibaret olduğu Hâcet Dede, Falcı Dede, Süt Dede gibi yatırlardır. Biz bunların bir kısmının eski Türk inanç sisteminde önemli bir yer işgal eden tabiat kültlerinin bir kalıntısı olduğunu düşünüyoruz. Bunlardan bazılarının Anadolu'da Türklerden önce yaşayan kültürlerle de bir ilişkisi olabilir.

Yerler, *Uluslararası Türk Dünyası İnanç Önderleri Kongresi* (23-28 Ekim 2001, Ankara), Ankara 2001, s. 867-868; Ocak, *a.g.e.*, s. 18-26; Günay vd., *Ziyaret Fenomeni...*, 95-101.

¹⁴² Ocak, *a.g.e.*, s. 26.

2.1.1. Tarihî Şahsiyetler

2.1.1.1. Saruhan Bey (Saruhan Baba)

Manisa'da Saruhan Bey'in Manisa'nın fatihi ve komutan olduğunu hemen herkes bilmektedir. Ayrıca Manisa şehrinin ismini değiştiren (K.K. 1), birtakım manevi güçleri olan (K.K. 2), görenler tarafından “yıldız gibi parlak” şeklinde nitelenen (K.K. 3) bir şahıstır. Halk nazarında velî olarak kabul edilir ve pek çok kişi tarafından “Saruhan Baba” olarak isimlendirilir. Genellikle Saruhan Bey ile Saruhan Baba'nın aynı kişi olduğu düşünülmeğe de Nusret Köklü, bu konuda farklı bir fikre sahiptir:

“...Saruhan Baba'nın, Saruhan Bey olduğu da şüphelidir. Baba sözcüğü manevi önderlere verilen bir unvan olup ‘Şeyh’ anlamında kullanılmaktadır. Nitekim aynı zamanlarda yaşamış Hâkî Baba da böyle bir kişidir. Şer’i kayıtlarda Saruhan Baba'nın ismi geçerken, yine aynı zamandaki şer’i kayıtlarda Saruhan Bey için de ‘Vilayetin fatihi Saruhan Bey’ diye bahsedilmektedir. Bu hale göre Saruhan Baba ile Saruhan Bey'in ayrı ayrı kişiler olduğu belirtilmiştir”.¹⁴³

Köklü'ye göre İshak Çelebi tarafından yaptırılan bu türbe, babası İlyas Bey içindir. Bu görüşünü, 1670 yılına ait bir şer’iye sicilindeki şu kayda dayandırmaktadır: “Körhane mahallesindeki fatih-i memleket olan Saruhanoğlu İlyas Bey türbesi üzeri ve cidâr-ı mürûr u eyyâm ile harabe müşrif olduğu...”¹⁴⁴

Bu belgeler ortaya birtakım soru işaretleri çıkarmaktadır:

1-1670 gibi oldukça geç tarihli bir belgede geçen “...fatih-i memleket olan Saruhanoğlu İlyas Bey...” tabiri ne derece doğrudur ? Bilindiği gibi Manisa'yı fetheden Saruhan Bey'dir. Dolayısıyla İlyas Bey “fatih-i memleket” olamaz. Bu durum belgeyi kaleme alanın bir dalgınlığından veya yanlış bilmesinden kaynaklanmış olabilir.

2-Belgeyi doğru kabul edersek de Körhane semtinde hem Saruhan Bey'in hem de İlyas Bey'in türbelerinin olmaması için hiçbir sebep yoktur. Nitekim Köklü de türbenin restorasyonu esnasındaki bazı gözlemleriyle belgede geçen “türbenin şark tarafının cidarı tamire muhtaç sakfı dahi merimmete muhtaç” cümlesinden yola çıkarak

¹⁴³ Nusret Köklü, “Saruhanlılar Devrinde Manisa(1)”, *Manisa*, 2/4(Nisan 1983), s. 29-30.

¹⁴⁴ Nusret Köklü, “Saruhanlılar Devrinde Manisa(2)”, *Manisa*, 2/5 (Ağustos 1983), s. 40.

Saruhan Bey Türbesinin yanında bulunan teraslığın eskiden İlyas Bey'e ait bir türbe olabileceğini söylemiştir.¹⁴⁵

3-Saruhan Baba adlı bir şahsa ait zâviye ve türbe Gediz nehri civarındadır. Çünkü vakfedilen araziler Nif Çayı ile Gediz Nehri arasındadır.¹⁴⁶

İlhami Bilgin bu şahsa ait başka bir vesika bulunmamasından yola çıkarak Saruhan Baba'nın Saruhan Bey'e zaman içinde halk tarafından verilmiş bir isim olduğunu, bu zâviyenin de Saruhan Bey tarafından yaptırıldığını düşünmektedir.¹⁴⁷

Bütün bu yazılanların sonucunda, bizce Saruhan Bey Türbesi ile İlyas Bey türbesi eskiden birbirine bitişikti. Daha sonra bilmediğimiz sebeplerle İlyas Bey türbesi yıkıldı. Köklü'nün Saruhan Baba dediği kişi, Saruhan Bey ile aynı şahıs değilse bile -ki bizce aynı şahıstır-, Gediz Nehri yakınlarında zâviye ve türbesi olması nedeniyle Saruhan Bey (Körhane) türbesinde yatan kişi o değildir. Saruhan Bey hakkında tarih eserlerinin verdiği bilgiler oldukça sınırlıdır. Genellikle Harezm emirlerinden biri olduğu hakkında verilen bilgiler pek sıhhatli değildir. İbn Bibi'nin bahsettiği Harezm emirlerinden Saruhan ve onun soyundan gelenlerin Erzurum bölgesine yerleştiği ve 16. asrın ortalarında dahi bu bölgede buldukları tespit edilmiştir.¹⁴⁸ İbn Bibi'nin kaydında Saruhan Bey'in izi Erzurum'da kaybolur. Bu bilgiyi Şikari'deki kayıtlarla birleştirerek onu Karaman Beyinin hizmetinde göstermek, biraz iddialı bir yaklaşımdır. Şikari Tarihi'ndeki kayıtların güvenilirliği göz önüne alındığında bu kaynağın çok dikkatli kullanılması gerekmektedir. Kaldı ki bu eser hakkındaki tereddütleri bir yana bıraksak bile, bu ve benzeri bilgilerin Karamanlıların diğer beylikler karşısındaki üstünlük iddiasının bir yansıması olabileceği de düşünülmalıdır.¹⁴⁹

Menşesi hususunda söylenebilecek tek husus Saruhan Bey'in babasının adının bir vakıf kaydına müsteniden "Alpagı/Alpagu" olduğudur. Bu isim bir şahıs adı olmaktan ziyade bir askeri ünvana benzemektedir. Bu durumda hanedanın basit bir Türkmen boy beyine dayanmaktan çok, bir uc veya akıncı beyi olması ihtimali ortaya çıkmaktadır. Yazıcızâde Ali'nin ve onun takipçilerinin ortaya koyduğu gelenek, Saruhan Bey'in

¹⁴⁵ Köklü, a.g.m., s. 40.

¹⁴⁶ Köklü, a.g.m., s. 41.

¹⁴⁷ İlhami Bilgin, "Manisa Saruhan Bey Türbesi ve Zâviyesi", *Manisa*, 2/4 (Nisan 1983), s. 46.

¹⁴⁸ Feridun M. Emecen, "Saruhanogulları ve Uç Dünyası", *İlk Osmanlılar ve Batı Anadolu Beylikleri Dünyası*, İstanbul 2001, s. 104-106.

¹⁴⁹ Emecen, a.g.m., s. 105.

Sultan Mesud'un nökerlerinden, Selçuklu uç emirlerinden birisi olduğu bilgisini verir. Öte yandan onun, Aydın Beyi Mehmet ve Karesi Beyi gibi, Germiyan Beyinin kumandanlarından biri olarak faaliyet gösterdiği de belirtilir. Bu konuda kesin bir karar vermek mümkün değilse de Yazıcızâde geleneğini takip etmek, şimdilik, daha makuldür.¹⁵⁰

Saruhan Bey'in Manisa'dan önce 1300'lü yılların başında bu bölgede bazı yerleri ele geçirdiği ve Manisa'yı abluka altına aldığı anlaşılmaktadır. 1302'de Manisa'da kamp kuran Bizans İmparatorunun oğlu IX. Mikael'in ordusunun kısıtım kuşatan ve Edremit'e çekilmesini sağlayanın da Saruhan Bey'in kuvvetleri olması kuvvetle muhtemeldir. 1303 senesinde Bizans tarafından parayla tutulmuş Katalan kuvvetleriyle mücadele etmişti ki ilk kez tarihi kaynaklarda adı bu münasebetle anılmıştır. 1304'te Katalanların çekilmesinin ardından Manisa'nın abluhasını sıkılaştırmış ise de Manisa'yı 1310'dan sonra fethedebilmiştir. Bu hususta 1313 tarihi kabul edilmekteyse de muasır kaynaklarda bu tarihi doğrulayacak herhangi bir kayıt yoktur. İlginç olan husus Manisa'nın fethi ile ilgili bir efsanenin bugün dahi halk arasında anlatılmasıdır. Bu efsanenin tarihi bir değeri yoksa da halk nazarında kuvvetle yaşaması ilginçtir.¹⁵¹ Efsane şöyledir:

“Saruhan Bey, Manisa'yı bir harp hilesi ile zabtetmiştir. Saruhan Bey, Manisa'ya dağ tarafından hücum etmiş, askerini çok göstermek için de, Manisa dağından, keçilerin boynuzlarına mum takarak yakmış ve kal'a üzerine sevk etmiş. Saruhan Bey sabaha kadar Kırtık'da (halk bu kelimenin 'düşmanı kırdık'dan geldiğini söyler. En eski kayıtlarda bu köyün ve mevkiin adına rastlanıyor) savaşıyorlar, sabaha karşı, Bizanslılar yeniliyor ve kaçıyorlar; tam şehrin batısındaki Horoz köyüne gelince, horozlar ötmeye başlamış; ondan dolayı bu köye de Horoz Köy adını vermişler. Düşman yenildiğinden Manisa şehri ve kal'ası, Saruhan Beyin eline geçmiş. Savaşın başladığı yerde, Kırtık'ta Kırtık Baba Türbesi; bittiği yerde de; Horoz köyün kuzeyinde, Karaca Ahmed Türbesi vardır.”¹⁵²

¹⁵⁰ Emecen, a.g.m., s. 106; Bu konuda çeşitli kaynakların verdiği bilgilerin kritiği için bkz. Emecen, *XVI. Asırda Manisa...*, s. 17, dn.20.

¹⁵¹ Emecen, a.g.m., s. 106-107; Uluçay-Gökçen, *a.g.e.*, s. 22-23.

¹⁵² Çağatay Uluçay, *Saruhanogulları ve Eserlerine Dair Vesikalar, II*, İstanbul 1946, s. 8.

Manisalılar, şehrin alınışının Recep ayının ilk Cuma gecesi yâni Regaib kandilinde olduğuna inanmakta ve her sene “Namaz Gecesi” adı altında kutlamaktadırlar. Bu tarih kabul edildiği takdirde Manisa 26 Ekim 1313’de fethedilmiştir. Elbette bu bilgiler çok güvenilir değildir. Bilindiği gibi antik devirlerden beri çeşitli şehirlerin alınmasıyla ilgili benzer efsaneler anlatılmıştır¹⁵³; hatta yine Manisa’nın Soma ilçesine bağlı Tarhala (şimdiki adı Darkale)’nın fetih efsanesi tıpkı Manisa’nın fethi efsanesi gibidir.¹⁵⁴ Bu efsanede dikkat çekici olan nokta Manisa’nın fethinde “erenler”in rolüne yapılan vurgudur. Kırtık Baba, Karaca Ahmed, Süt Dede, Hâkî Baba Manisa’nın fethi ile irtibatlandırılmıştır. Saruhan Bey’e velîlik izafesi de muhtemelen bu fetih ve ardından gelen Hıristiyanlarla mücadelesi nedeniyle.

Saruhan Bey, Aydınogulları ile ittifak kurarak Teselya ve Makedonya bölgelerine donanma ile akınlar yapmış, Bizans ve Latinlerle mücadeleye atılmıştır. Bu ittifaka zaman zaman Menteşe Beyliği de destek vermiştir. Osmanlı Beyliğinin Orhan Bey liderliğinde güçlenmesinden endişe eden Bizans imparatoru III. Andronikos (1328-1341) ile Saruhan ve Aydınoglu Umur Beyler arasında Foça’da bir ittifak aktedilmiştir. Bu ittifak Bizans açısından Orhan Bey’e karşı ise de Saruhan ve Umur Beyler daha çok Latinleri dikkate alarak bu ittifakı imzalamışlardır. Nitekim anlaşmaya rağmen Umur Bey, Sakız’ı vurmuş; ardından Saruhanlılar ile müttefikten Gelibolu üzerine sefer yapmış (1331); hemen akabinde de Eğriboz ve Semandirek’i yağmalamıştı (1332). 1335’te Saruhanoglu Süleyman Bey emrindeki Saruhan donanması Umur Bey ile birlikte Mora seferine çıktı (1335). Manisa’nın fethinden hemen sonra Foça’daki Ceneviz kolonisinin Saruhan Beyliğine vergi verdiğini görüyoruz.¹⁵⁵ Foça Beyi Dominik, hileyle Saruhanoglu Süleyman ve 24 asilzade genci esir etmiş; III. Andronikos, Saruhan Bey ve Umur Bey komutasındaki üçlü ittifak Foça’yu beş ay kuşatmış ve sonuçta Foça ele geçirilememişse de esirler kurtarılmıştır. Bu vesile ile 1335 sonbaharında Saruhan Bey ile III. Andronikos bir anlaşma yaptılar. 1341’de Bizans’ın iç mücadelelerinden yararlanan Saruhan Bey, Gelibolu’yu yağmalamış; ancak onun ardından gelen bir Bizans donanması da Saruhan sahillerini vurmuştur. Kıbrıs,

¹⁵³ Emecen, a.g.m., s. 107.

¹⁵⁴ Uluçay-Gökçen, a.g.e., s. 23.

¹⁵⁵ Emecen, a.g.m., s. 108-109.

Ceneviz, Rodos, Venedik gemilerinden oluşan bir donanma Umur Bey'in donanmasını yaktı ve 28 ekim 1344'de İzmir'i ele geçirdi. Bu durum denize açılma imkanlarını kısıtladığı için Saruhanoğullarını da zor durumda bıraktı. Umur ile irtibatı kesilen Kuntakuzenos, Karesi ve Osmanlılara başvurdu; Umur Bey de Saruhan topraklarından geçiş izni istedi. Saruhan Bey, oğlu Süleyman Bey komutasında bir kuvvet ile Umur Bey'i destekledi. Bu kuvvetler Çanakkale üzerinden Trakya'ya geçtiler, İstanbul üzerine yürüdüler daha sonra Makedonya'ya çekildiler. Bu sırada Süleyman Bey hummadan öldü. Bunun üzerine Umur Bey geri döndü. Oğlunun vefatına çok üzülen Saruhan Bey, ittifaktan ayrılmış ve Kuntakuzenos'un rakibi imparatoriçe Anna ile görüşmeye başlamışsa da Bizans elçi heyeti Manisa'ya geldiğinde Saruhan Bey ölmüştü(1345).¹⁵⁶

Saruhan Bey, 40 yılı aşkın hakimiyeti boyunca Saruhan Beyliğinin uçtaki yerini sağlamlaştırmış, hatta bu bölgeden İstanbul ve Trakya'ya kadar olan bölgede etkin bir siyasi ve askeri güç olmuştur. El-Ömeri'nin bu beyliği tasviri de bu durumu ortaya koyar niteliktedir: "Bu memleket sahibinin [Saruhan Bey] on beş şehri, yirmi kalesi var. Askeri ise on bin atlıdan ziyadedir. Onlara yollar dar gelir, çünkü savaş ehli kişilerdir. Onların denizde daimi deniz korsanları ve gazileri vardır. Bunların kölelerini ve cariyelerini kimse ellerinden almaya muktedir değildir. Bunların durumu önceki komşularının hali gibidir. Gerek bunları gerekse komşularının şayani dikkat ve önemli savaşları ve cihadları vardır."¹⁵⁷

Saruhan Bey zamanında Manisa'yı ziyaret etmiş İbn Batuta da bu beylik hakkında birinci derecede önemli bilgiler vermektedir ki bunların en önemlileri Saruhan Bey'in bir oğlunun ölümü ve cesedinin mumyalanıp türbesine gömülmesi ile ilgilidir:

"Şehrin hakimi Saruhan adını taşır. Şehre geldiğimiz zaman onu, birkaç ay evvel ölmüş bulunan oğlunun türbesinde bulduk. Bayram gecesi ile sabahını anne ve baba her ikisi de bu türbede geçirmişlerdi. Çocuğun cesedi tahnit edilerek kalaylı demir kaplı tahta bir tabut içine konmuş ve cesetten çıkan kokunun kaybolması için çatısı örtülmemiş bir kubbeye asılmıştı. Bir süre sonra çatı örülecek, tabut yere indirilerek

¹⁵⁶ Emecen, a.g.m., s. 109-111; Kemal Irmak, *Manisa Tarihi*, İstanbul 1937, s. 9.

¹⁵⁷ El-Ömeri, *Mesâlikü'l-Ebsâr*'dan, Yaşar Yücel, *Anadolu Beylikleri Hakkında Araştırmalar*, I, Ankara 1991, s. 200-201.

ortaya konacak, üstüne de ölenin elbiseleri örtülecekti. Bir çok hükümdar için böyle yapıldığını daha önce de görmüştüm.”¹⁵⁸

Bu satırlar sayesinde Saruhan beyliğinde tahnitleme işleminin bilindiğini ve kullanıldığını görüyoruz. Ayrıca ölenin giysilerinin tabutu üzerine örtülmesi de eski Türklerde görülen, ölenin eşyasının yanına bırakılması ile ilgili olup günümüzde de izlerine rastlanmaktadır.¹⁵⁹

Yazılanları toplarsak Saruhan Bey, yöreyi Bizanslılardan fethetmiş, daha sonra da gerek karada gerekse denizlerde gaza ile meşgul olmuş bir uç beydir. Tüm bu hatıralar onun daha sonraki yüzyıllarda kutsallaştırılıp bir velî olarak telakki edilmesine sebep olmuştur. Manisa'nın imarı için çalışmış iki çeşme, bir mescid, Gediz üzerinde bir köprü¹⁶⁰ ve üç zâviye¹⁶¹ yaptırmıştır.

2.1.1.2. İshak Bey (İshak Çelebi)

İlyas Bey'den sonra tahta tek oğlu olan Muzaffereddin İshak Bey geçmiştir (1362-1365 arası). İshak Bey 768 (1366) tarihli Ulu Camii ve minber kitabesinde kendisinin Mevleviliğe girmesi veya ilgisi münasebetiyle “Çelebi” ünvanı ile zikredilir. Yaptırmış olduğu eserlerde “Sultanu'l-‘azam, Han, Emirü'l-Âdil, Müstahdemü-erbabu'l-seyf ve'l-kalem, el-İskenderü's-sâni, Kâhirü'l-kefere el-mücâhide, Sahibü'l-hayrat ve'l-hasenat” gibi ünvanlarla zikredilmektedir.¹⁶²

Saruhan beyliğine klasik formunu kazandıran bey, İshak Bey'dir. Onun döneminde çok dikkatli bir politika izlendiği ve komşu beyliklerle iyi bir diyalog kurulduğu söylenebilir. Fakat yavaş yavaş I. Murad'ın nüfuzu etkili olmaya başlamış ve İshak da durumunu ona göre ayarlamak mecburiyetinde kalmıştır.¹⁶³ Bu arada 13.

¹⁵⁸ *İbn Batuta Seyahatnamesinden Seçmeler*, Haz. İsmet Parmaksızoğlu, Ankara 1999, s. 36; Bu oğlun Süleyman Bey, olmasına imkan yoktur. Çünkü İbn Batuta 1335 tarihinde Manisa'ya gelmiştir. Bkz. Irmak, *a.g.e.*, s. 9-10; Uluçay ve Gökçen'e göre bu kişi 1332 yılında Umur Bey'le sefere çıkmış olan Orhan ve Timur Beylerden birisidir. Bkz. Uluçay-Gökçen, *a.g.e.*, s.25.

¹⁵⁹ Eski Türklerde mumyalama için bkz. Jean-Paul Roux, *Eskiçağ ve Ortaçağda Altay Türklerinde Ölüm*, çev. Aykut Kazancıgil, İstanbul 1999, s. 259-260; Mezara ölen kişinin eşyalarının bırakılması için ise bkz. Roux, *a.g.e.*, s. 290-294; Bu uygulamanın günümüz Anadolu'sundaki yansımaları için bkz. Sedat Veyis Örnek, *Anadolu Folklorunda Ölüm*, Ankara 1979, s. 72-75.

¹⁶⁰ Çağatay Uluçay, *Manisa Ünlüleri*, Manisa 1946, s. 87.

¹⁶¹ Mustafa Korkmaz, “Evkaf Defterlerine Göre XVI. Yüzyılda Saruhanoğulları Vakıfları”, *Manisa Araştırmaları*, 1, Manisa 2001, s. 67-68.

¹⁶² Mustafa Eravcı-Mustafa Korkmaz, *Saruhanogulları ve Osmanlı Klasik Döneminde Manisa'da Yaşayan Kültürel İzleri*, Manisa 1999, s. 43-44.

¹⁶³ Feridun M. Emecen, “Batı Anadolu Türkmen Beyliklerinin Son Direniş Devirlerinde Saruhanoğulları

yüzyılın ikinci yarısında Mevlevilik, Anadolu'da giderek yayılmaya başlamış; özellikle Ulu Ârif Çelebi'nin (ö. 1319) gayretleriyle Batı Anadolu'da bulunan Germiyan, Mentеше ve Aydın Beyliklerine nüfuz etmişti.¹⁶⁴ Aydınogulları ile sık sık ittifak kurup ortak hareket eden Saruhanogulları ise özellikle 1330'lu yıllardan biraz önce Mevleviliğin tesirini hissetmeye başlamış olmalıdır. Bu tesir 1360'lı yıllara doğru Karamanoğlu Alaeddin Bey'in faaliyetleriyle daha da artmış görünmektedir. Alaeddin Bey; Aydın, Mentеше ve Saruhan Beyliklerini tabiyeti altına almış, hatta bu beyin meşhur Gorigos Seferine Saruhanlı askerleri de katılmıştır. Bunda en önemli itici güç Osmanlıların giderek güçlenmesiydi. İşte bu ilişkiler anlaşıldığı kadarıyla Saruhan topraklarında Mevleviliğin iyice güçlenmesini sağladı.¹⁶⁵ İshak Bey devrinde Manisa'da Mevlevilik âdeta bir üst tarikat niteliği kazanmış, bey ailesi ve şehrin ileri gelen zümrelerini kendi safına çekmiştir. İshak Bey, Ulu Camii ve külliyesini yaptırırken şehre hakim bir mevkiye de Mevlevihane'yi inşa ettirdi. Aslında bu eserlerin inşası 14. asırda Saruhanogullarının iktisadi gücünün bir göstergesidir. Zenginliğin kaynağı ise korsanlık seferleri ile İtalyan şehir devletleriyle yapılan ticaretti.¹⁶⁶ Ulu Cami külliyesinin cami kitabesi 768/1366-1367, minber kitabesi 778/1376-1377, medrese kitabesi 780/1378-1379 tarihlerini taşımaktadır. Mevlevihane ise 770/1368-1369 tarihlidir.¹⁶⁷ İshak Çelebi zamanında tanzim edilen vakfiye Fatih Sultan Mehmet tarafından onaylanmıştır. Vakfiyeden anlaşıldığı kadarıyla, Mevlevihane'de beş vakitte hazır olan cemaate namaz kıldırabilecek bir imam ve müezzin bulunacak; bir nâzır masraflara, bir kayyım temizlik işlerine bakacak, bir katip giderleri kaydedecek, Mesnevi okuyup takrir edebilen bir âlim ile Mesnevi'yi güzel sesle okuyacak iki hânende istihdam edilecek, yemek işi için ise bir vekilharç ve bir aşçı görev yapacaktı. Ayrıca buradaki Mevlevihane şeyhine günde on dirhem tahsis edilmişti. İmamın tahsisatı günde dört, müezzinin bir, kayyımın bir, mesnevihanın iki, manzum okuyanların ikişer, vekilharcın iki, aşcının bir ve nakibin bir dirhem idi. Zaviyenin

ve Osmanlılar", *a.g.e.*, s. 127.

¹⁶⁴ Ekrem Işın, "Ulu Ârif Çelebi'nin Seyahatleri; 14. Yüzyıl Beylikler Dünyasında Mevleviliğin Toplumsal Kurumlaşması, 2. *Uluslar arası Mevlânâ, Mesnevi ve Mevlevihaneler Sempozyumu (18-20 2002)*, basılmamış tebliğ.

¹⁶⁵ Feridun M. Emecen, "Saruhanogulları ve Mevlevilik", *Ekrem Hakkı Ayverdi Hatıra Kitabı*, İstanbul 1995, s. 287-288.

¹⁶⁶ Emecen, *a.g.m.*, s. 288.

¹⁶⁷ Emecen, *a.g.m.*, s. 289.

bütün mahsul ve gelirini şeyh kontrol ediyor, burada her ikindi namazı zamanı yemek pişirilerek her isteyene dağıtılıyordu; eğer gelir kifayet ederse her Cuma gecesi yarım kile beyaz pirinçten pilav pişiriliyordu. Bu sonuncusu o dönem için oldukça lüks sayılabilecek bir yemek çeşididir. Yiyecek, yağ, tuz ve odun masrafları da ayrıca gösterilmişti. On kişinin görev yaptığı Mevlevihane, zaviye-imaret şeklinde kurulmuş ve hanedan mensuplarının dışında şehir halkını da cezbedecek şekilde kurulmuştur.¹⁶⁸

İshak Bey'in ikinci önemli imar faaliyeti Ulu Camii külliyesidir. Cami, medrese, türbe, hamam ve çeşmelerden oluşur. Aslında mevlevihane de bu külliyenin bir parçasıdır. Manisa'nın bugün de en önemli yapılarından olan bu külliye onun halk nazarındaki itibarını arttırmıştır. Bu cami ile ilgili bir anlatma şudur:

“Ulu Caminin inşaatını yaptırmış. O zamanlar insanlar camiin arkasında kalede yaşarlarmış. Yakınında bulunanlar: ‘Sultanım câmiyi şehrin en altında yapıyorsun kim gelecek’ derler. İshak Bey de ovaya bir bakar ve ‘Öyle bir gün gelecek ki şehir alta taşınacak, cami tepede kalacak’ der”.(K.K. 2)

Bu anlatmadaki mesaj, kaynak kişinin daha önceki ifadeleriyle birlikte düşünüldüğünde, onun bir kerâmeti olarak algılanmaktadır.

İshak Bey sadece Mevleviliği değil, topraklarındaki diğer tarikatleri de desteklemiş ve bunlara zâviyeler yaptırmıştır: Hâkî Baba, Kırtık Baba, Karaca Ahmed, Esirüddin Baba, Baba Ali, Yolageldi Baba, Sindel Baba, Abdal Musa, Seyyid Mehmet, Ahi Ahmed, Baba Haykıran.¹⁶⁹

Bunların bir kısmının daha önceki beylerle bir ilişkisi vardı da bunları belirli vakıf kurallarına bağlayan İshak Bey miydi? Yoksa bu zaviyeleri bizzat kendisi mi kurdu? Bu husus net değildir. Ancak her halükârda İshak Bey'in bölgedeki tarikatleri düzene sokup sisteme eklediği kesindir.

İshak Bey, bunların dışında beylik toprakları üzerinde bir cami, iki mescid, imarethane, üç çeşme, bir türbe, bir hamam yaptırmış¹⁷⁰; ayrıca hemen hepsi şeyh olan yirmialtı kişiye toprak vakfetmiştir.¹⁷¹ Bütün bu hayır işleri ve özellikle tarikat erbâbına yönelik politikaları, anlaşıldığı kadarıyla, İshak Bey'in bir velî olarak algılanmasında

¹⁶⁸ Emecen, a.g.m., s. 292-293.

¹⁶⁹ Korkmaz, a.g.m., s. 67-68.

¹⁷⁰ Uluçay, a.g.e., s. 87.

¹⁷¹ Korkmaz, a.g.m., s. 80-83.

önemli bir rol oynamıştır. 1379 tarihinde ölen İshak Bey¹⁷² Ulu Cami’de bulunan türbesine defnedilmiştir.

2.1.1.3. Leblebici Dede (Kesikbaş Dede, Huy Dedesi)

Leblebici Dede, Saruhan Bey Türbesinin sol tarafında bulunan tek mezardır. Bu mezarın Hızırşah Bey’e ait olduğu ileri sürülmektedir.¹⁷³ İrmak ise “Gürhane türbesinin içindeki mezar¹⁷⁴ Hızır Şahındır” derken türbenin içindeki bir sanduka mı yoksa türbe alanının içerisindeki tek mezarı mı kastetmektedir, bu belli değildir. Halk rivâyetlerine dayanan bu bilginin ne derece güvenilir olduğunu tespit etmek mümkün değildir. Buradaki mezara Kesikbaş Dede de denilmesi, Hızırşah Bey’in Osmanlı Padişahı Çelebi Mehmed tarafından öldürüldüğü göz önüne alındığında, halk rivayetlerini destekler niteliktedir. Biz de bu mezarın Hızırşah Bey’e ait olduğunu kabul ediyoruz.

İshak Bey’in ölümünden sonra yerine oğlu Orhan Bey geçti (1378/1379). Ancak kardeşi Hızırşah Bey, Orhan Bey’in hakimiyetini tanımadı ve iktidar mücadelesine girişti. 1380’den itibaren yaklaşık on yıllık bu dönem karışıklıklar içinde geçti. Bu arada Osmanlıların beylik üzerindeki nüfuzu oldukça arttı. Hatta I. Kosova savaşı esnasında Osmanlı ordusundaki yardımcı kuvvetler arasında Saruhanlı askerleri de vardı. Bu savaş sonrasında (1389) ve arifesinde Saruhan Beyliğinin başında Hızırşah Bey vardır. Muhtemelen kardeşi Orhan Bey’i Osmanlı kuvvetlerine dayanarak yenilgiye uğratmıştır. Karamanoğlu Alaeddin Bey önderliğinde Anadolu beyliklerinin Osmanlılara karşı cephe alması Yıldırım Bayezid’i harekete geçirdi ve Yıldırım öncelikle Batı Anadolu’dan işe başladı. Yıldırım, Manisa’ya geldiğinde Hızırşah Bey tarafından dostça karşılandı ve beylik Osmanlılara bağlandı. Hızırşah Bey’e Demirci, Kemaliye, Kayacık tarafları verildi. Nitekim Hızırşah’ın bu bölgedeki vakıfları ve imar faaliyetleri bu dönemin hatırasıdır.¹⁷⁵ Orhan Bey, Alaeddin Ali’nin yanına sığınmış, daha sonra Yıldırım’ın Karaman seferinden sonra Osmanlılarca yakalanmış, fakat bir fırsatını bulduğunda kaçarak önce İsfendiyar Bey’e, sonra da Timur’a sığınmıştır.

¹⁷² Eravcı-Korkmaz, *a.g.e.*, s. 51.

¹⁷³ M. Çağatay Uluçay, *Saruhanlı Beylikleri ve Eserlerine Dair Vesikalar (773 H.-1220 H.)*, İstanbul 1940, s. 111; Uluçay-Gökçen, *a.g.e.*, s. 40; Eravcı-Korkmaz, *a.g.e.*, s. 61.

¹⁷⁴ İrmak, *a.g.e.*, s. 14.

¹⁷⁵ Eravcı-Korkmaz, *a.g.e.*, s. 51-57; Emecen, “Batı Anadolu Türkmen Beyliklerinin...”, *a.g.e.*, s. 127-129.

Yıldırım ise Manisa'yı Karesi ile birleştirerek bir sancak haline getirmiş; önce oğlu Ertuğrul'u, o ölünce de diğer oğlu Süleyman'ı sancak beyi olarak atamıştır.¹⁷⁶

1402 Ankara savaşından sonra Orhan Bey'i tekrar Saruhan Beyliğinin başında görüyoruz. Fakat 1404 ile 1410 tarihleri arasında Hızırşah Bey tarafından ortadan kaldırılmıştır. Hızırşah Bey de değişen durum nedeniyle Aydınoğlu Cüneyd Bey'le birlikte hareket etmeye başlamış ve Osmanlı şehzadesi Süleyman Çelebi'yi tutmuştu. Çelebi Mehmed bu kuvvetleri yenilgiye uğratmış ve daha sonra Manisa'ya bir baskın yaparak Hızırşah Bey'i hamamda eğlenirken yakalamıştır. Bu olayın 1406 ile 1410 yılları arasında gerçekleştiği sanılmaktadır. Hızırşah Bey, kendisinin öldürülmesini emreden Çelebi Mehmed'den iki şey rica etmiştir: Kendisinin Kõrhane (Saruhan Bey) türbesine gömülmesi ve vakıflarına dokunulmaması. Çelebi Mehmed bu iki isteği de yerine getirmiştir.¹⁷⁷ Osmanlı kaynaklarında sefih, ayyaş ve ahlaksız olduğu ifade edilen Hızırşah Bey hakkında verilen bu bilgilere ihtiyatla yaklaşmak gerekmektedir. Anadolu birliğini kurmak için çaba harcayan Osmanlılara karşı koyan beylere Osmanlı müverrihleri "eşkıya" gözüyle bakmış ve bu nedenle bazan bu tarz bir üslûp kullanmışlardır.

Bıraktığı eserlere baktığımızda Hızırşah Bey de, babası gibi, hayır ve hasenat sahibi bir beydi: sekiz zaviye, iki cami, bir imaret, bir medrese, bir hamam yaptırmış; ayrıca yirmibeş kişiye toprak vakf etmiştir. Bu kişilerin hemen hepsi şeyh veya şeyhzadedir.¹⁷⁸ Bu vakıfların kardeşiyle olan mücadelesinde taraftar toplamaya matuf bir hareket olduğu düşünülse bile, sonuç itibariyle halkı etkileme gücüne sahip mutasavvıfları kendi tarafına çektiği düşünülebilir. Hızırşah Bey'in şeyhlerle olan münasebetine dair Demirci'nin Durhasan köyünde şöyle bir menkabe anlatılmaktadır:

"Hızırşah, bir gün Durhasan hocanın ayağını atına çiğnetiyor. Durhasan hoca, bir taşa binerek Hızırşah'ın önünden kaçıyor! Hızırşah, hocanın peşini bırakmıyor, yakalayamayınca 'Durhasan' diye bağıyor o da Durhasan köyünün 400 metre kuzeyinde duruyor. Hızırşah, Ecenin bindiği taşa kılıcını vurarak ikiye bölüyor ve 'Ben hasımlarımı kılıçla böyle ikiye bölerim' diyor. Durhasan hoca da, kolunu taşın içine

¹⁷⁶ Emecen, *XVI. Asırda Manisa...*, s. 20-21.

¹⁷⁷ Eravcı-Korkmaz, *a.g.e.*, s. 59-61; Emecen, *a.g.e.*, s.21; Uluçay-Gökçen, *a.g.e.*, s.36-40.

¹⁷⁸ Korkmaz, *a.g.m.*, s. 67-83; Uluçay, *Manisa Ünlüleri*, s. 88.

sokarak, ‘Ben de taşı hamur yaparım’ diyor. Bu, Hızır Paşa’nın hoşuna gidiyor, bir keçiye bırakıyor; gezindiği yerleri, Ece Sultan’a temlik ediyor. Ece Sultan bu arazinin geliri ile zaviyesini yaptırıyor, kazan kaynatıyor, gelen gidenlere ikram ediyor.”¹⁷⁹

Bu menkabe varyantlarını sıkça gördüğümüz bir vak’a zincirine sahiptir ve genellikle burada olduğu gibi uhrevi hakimın dünyevi hakimi yenmesiyle neticelenir. Bu noktada bizi ilgilendiren Hızırşah’la ilgili bir takım hatıraların halk zihninde yaşamasıdır ki Hızırşah Bey’in buradaki görüntüsü hakka teslim olan mert ve cömert bir yöneticidir. Bizce yapmış olduğu hayır işleri, halk üzerinde büyük etkisi olan şeyh ve dervişleri hoş tutması ve Çelebi Mehmed tarafından öldürülmesi nedeniyle halk tarafından bir velî olarak takdis edilmiştir. Son şıkta ileri sürdüğümüz durum Osmanlı yönetimine bir tepki olarak da düşünülebilir. Osmanlıların Anadolu’da ele geçirdikleri yerlerin halkları eski hakimlerine bağlı idiler. Nitekim 1402 Ankara savaşından sonra beyler derhal eski topraklarını zapt edebilmişler, herhangi bir mukavemetle karşılaşmamışlardı. Saruhan coğrafyasında da halkın Osmanlı idaresini hemen kabul etmemesi çok olasıdır. Kaldı ki bu olaydan birkaç sene sonra çıkan Şeyh Bedreddin isyanının Anadolu ayağının bu bölgede kendine taraftar bulması bu hoşnutsuzluk ile de ilgili olsa gerek.

2.1.1.4. Kirdeci Baba

Adı vesikalarda Kirdeci İsmail bin İbrahim şeklinde geçmektedir. 795/1392-1393 tarihinde Kirdeci mescidini inşa ettirmiştir.¹⁸⁰ “Kirdeci” lakabıyla anılmakta olup; kirde, tandır ekmeği veya pide anlamına gelir.¹⁸¹ Zaten halk arasında da Saruhan Bey’inin yufkacıbaşı olduğu dair bir söylenti vardır.¹⁸² Eğer bu rivayet doğruysa Hızırşah Bey’in emrinde çalıştığı söylenebilir.

2.1.1.5. Yirmi İki Sultanlar (Şehzadeler)

Manisa, Yıldırım Bayezid tarafından fethedilince bu padişah oğulları Ertuğrul, ardından da Süleyman’ı buraya sancak beyi olarak atadı. Bu geleneği Yıldırım Bayezid’in oğlu Çelebi Mehmed de sürdürdü ve daha sonra II. Murad adıyla tahta çıkacak olan şehzadesini buraya sancak beyi yaptı. Daha sonra Fatih Mehmed; Fatih’in

¹⁷⁹ Uluçay, *Saruhanoğulları...*, II, s. 58.

¹⁸⁰ Gökçen, *Saruhan Zaviyeleri*, s. 43.

¹⁸¹ Cem Dilçin, *Yeni Tarama Sözlüğü*, Ankara 1983, s. 141.

¹⁸² Gökçen, *a.g.e.*, s. 43.

oğlu Mustafa; II. Bayezid'in oğulları Abdullah, Şehinşah, Korkud, Âlemşah; Kanuni Sultan Süleyman ve oğulları Mustafa, Mehmet, Selim; III. Murad ve III. Mehmed bu görevi yerine getirdi.¹⁸³

Fethedilen beylik topraklarında Osmanlı idaresinin yerleşmesi uzun sürmüştür. Ayrıca bu bölgeler fethedildikleri dönemde "sınır" idi. Dolayısıyla Türk devlet geleneğine göre bu gibi yerlerde hanedandan birisinin olası lüzumluydu. Manisa da Amasya, Kütahya, Sivas, Konya, Isparta, Antalya, Kastamonu, Trabzon gibi şehzadelerin idaresine verilmişti. Bunların bazıları İstanbul'a yakınlıkları veya sınırda olmaları nedeniyle diğer şehirler arasında sıvrılmıştır. 16. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Amasya'nın önemini kaybetmesiyle Manisa, şehzade sancaklarının en gözdesi olmuştur. Böylece, Manisa 16. yüzyılın sonlarına kadar "şehzadeler şehri" olarak şöhret kazanmış; bu yüzyılın sonlarına kadar herhangi önemli bir sosyal olaya sahne olmamış; şehzadelerin taht mücadelesi, şehre gelmeleri, sonrasında padişah olarak İstanbul'a gitmeleri, burası için belli başlı olayları teşkil etmiştir. Bu dönemde şehir âdetâ ikinci bir payitaht özelliği kazanmıştır.¹⁸⁴

Burada devlet yönetimi için bir nevi eğitim gören şehzadeler ve onların yanlarında getirdikleri anneleri ve kapı halkı Manisa'nın imarı için büyük bir gayret göstermişlerdir. II. Murad tahtı bırakıp Manisa'ya geldiğinde burada "Sârây-ı Âmire"yi yaptırmış, burası daha sonra şehzadelerin ikamet yeri olmuştur. Kısaca şehzadelerin ve ailelerinin Manisa'da yaptırdığı eserlere göz atarsak şöyle bir tablo ile karşılaşırız: Fatih'in oğlu Mustafa¹⁸⁵, Sultan yaylasında bir saray; II. Bayezid'in oğlu Şehinşah'ın annesi Hüsnüşah Sultan Hatuniye Camii ve Kurşunlu Han'ı; Kanuni Sultan Süleyman'ın annesi Hafsa Sultan kendi adıyla anılan bir külliye; III. Murad, Muradiye külliyesi gibi eserler yaptırmışlardır.

Bu türbe, Şehzade Şehinşah tarafından yaptırılmıştır. Bu türbede hangi şehzadelerin zevce, kız ve erkek çocuklarının yattığı belli değildir. Yalnız ölen şehzadelerin buraya gömülmediğini, İstanbul veya Bursa'ya götürüldüğünü biliyoruz.¹⁸⁶

¹⁸³ M. Çağatay Uluçay, *Manisa'daki Sarây-ı Âmire ve Şehzadeler Türbesi (849 H.-1296 H.)*, İstanbul 1941, s. 5.

¹⁸⁴ Emecen, *a.g.e.*, s. 26-27.

¹⁸⁵ Ayrıntı için bkz. Hakkı Acun, *Manisa'da Türk Devri Yapıları*, Ankara 1999

¹⁸⁶ Uluçay, *a.g.e.*, s. 23-24.

Türbenin içinde yatanlar, burada sancak beyliği yapan şehzadelerin çocuklarıdır. Biri büyük olmak üzere yirmi iki tane sanduka mevcuttur. Sandukaların durumundan ve mezar taşlarından sekizinin erkek, on dört tanesinin kız olduğu anlaşılmaktadır.¹⁸⁷

Türbede yatanların kimliği ile ilgili halk pek fazla bilgiye sahip değildir. Genellikle “Burada ölen/öldürülen şehzadelerinmiş” tarzında cevaplarla karşılanmaktadır. Nitekim bu türbede yatanlarla ilgili herhangi bir menkabe veya rivayetin olmadığını 1930’lu yılların Manisa’sını anlatan Yeğınobalı da doğrulamaktadır.¹⁸⁸ Bu şehzadelerin kimliği ile ilgili bilgi veren bir kaynak kişi, şehzadelerin IV. Murad tarafından öldürüldüğünü ve yaptırılan bu türbeye gömüldüğünü nakletmiştir (K.K. 4). Burada yine halk tarihi devreye girmekte Osmanlı tarihinin en sert ve kanlı padişahlarından biri kabul edilen IV. Murad’a¹⁸⁹ Manisa’daki şehzadelerin öldürülmesi fiili yüklenmektedir. Açıkta ki kaynak kişi kafasındaki “sert ve kan dökücü IV. Murad” imgesini yerel tarihe ve çevresine transfer etmiş ve sonuçta böyle bir kanaate ulaşmıştır.

2.1.2. Mutasavvıflar ve Din adamları

2.1.2.1. Türkmen Babaları (Horasan Erenleri)

Manisa Türkler tarafından fethedildikten sonra tam bir Türk-İslam şehri hüviyetine kavuşmuştur. Manisa’nın fethine katılan dervişler daha sonra bu topraklarda zaviyeler, tekkeler açmışlar ve irşad faaliyetine başlamışlardır. Bu, tüm Anadolu’da görülen bir durumdur. Devrin seyahatnameleri gözden geçirildiğinde bu vaziyet bütün açıklığıyla görülebilir. Örneğin İbn Batuta, Anadolu’da bulunduğu süre içerisinde Ahi zaviyelerinde konaklamış ve Anadolu topraklarının hemen her yerinde görülen muhtelif tarikatler hakkında bilgi vermiştir. Bu eser dikkatle okunduğunda Anadolu’daki dervişlerin bir çoğunun Türkistan ve Horasan’la olan bağları fark edilmektedir. Bu

¹⁸⁷ Uluçay, *a.g.e.*, s. 26.

¹⁸⁸ Nihal Yeğınobalı, *Cumhuriyet Çocuğu*, İstanbul 2000, s. 57. Burada “Yirmi Bir Şehzadeler türbesi” denmektedir ki hatıra sahibinin hafızası kendisini yanıltmaktadır.

¹⁸⁹ IV. Murad’ın bu imgesi Osmanlı vekayinüvislerinden Cumhuriyet tarihçiliğine intikal etmiş, özellikle halkın “entrikalı tarih” beklentilerine cevap veren bir takım amatör tarihçiler tarafından işlenmiştir. Turan Oflazoğlu da “IV. Murad” adlı bir tiyatro eseri yazmış ve bu eser aynı isimle televizyon dizisi haline getirilmiştir. IV. Murad, burada otoriter, pазusu kuvvetli ve yeri geldiğinde gaddar bir tiptir. Ancak bu tipi yaratan sosyal şartlar da ihmal edilmemiştir. Bu dizi yayınlandığı yıllarda büyük bir ilgi ve beğeni ile karşılanmıştır. Daha sonraki yıllarda Mustafa Altıoklar tarafından çekilen “İstanbul Kanatlarını Altında” filminde ise çok daha olumsuz bir IV. Murad imajı çizilecektir.

durum Manisa'da da karşımıza çıkar. Saruhan Devri mutasavvıfları hakkındaki en önemli belgelerden biri olan Revak Sultan vakfiyesi şahitlerine baktığımızda, Bektaş-ı Horasanî oğlu Yolageldi Baba, İbrahim-i Horasanî oğlu Arık Dede, Süleyman-ı Horasanî oğlu Karaca Ahmed, ... Horasanî oğlu Hâkî Baba, Yunus-ı Horasanî oğlu Oklu Horos Dede, Hüsrev-i Horasanî oğlu Sindel Baba isimleri bu bağlantıyı açıkça göstermektedir. Bu kişilere Saruhan beyleri toprak vakfetmişler ve bu topraklarda zaviye açmalarına izin vermişlerdir.¹⁹⁰ Elimizdeki vesikalardan Saruhanoğulları dönemi Manisa'sında hangi tarikatlerin olduğunu tam olarak kestiremiyoruz; ama Mevleviyye, Halvetiyye, Kalenderiyye ve Ahiliğin bu bölgede yerleştiği söylenebilir. Mevleviyye için daha önce bilgi vermiştik. Burada şunu tekrar edelim ki bu tarikat Saruhanlı Manisa'sında bir üst tarikat kimliği taşımış, yönetici zümrenin en çok itibar ettiği kurum olmuştur. Halvetiyye'nin varlığını Revak Sultan Türbesindeki Halveti tacına benzeyen mezar taşlarından ve daha sonraki yüzyıllarda bu yörenin önemli bir Halveti merkezi olmasından çıkarıyoruz. Kalenderiliğe gelince bu konu biraz daha karışıktır. Yukarıda belirttiğimiz gibi Saruhanlı dönemi şeyhlerinin pek çoğu Baba yahut Dede ünvanı taşımaktadır. Bu ünvanları bu yüzyılda daha çok Heterodoks tarikat mensuplarının taşıdığı bilinmektedir. Bu kişiler menakıbnamelerde ve halk arasında "Horasan Erenleri" olarak nitelendirilmektedir. Bu nitelendirmede genellikle bu dervişlerin Horasan'dan Anadolu'ya göç etmiş oldukları ima edilir. Ancak evliya menakıbnamelerine bakıldığında bu terimin 9. yüzyıldan itibaren Horasan'da çıkmış olan Melametilik ile ilgili olan dervişleri kast ettiği anlaşılmaktadır.¹⁹¹

"Baba, Dede veya Abdal" ünvanı¹⁹² taşıyan bu kişiler bozkırlarda göçebe hayat süren Türkmenlerle birlikte bulunan ve eski kam-ozanlara benzemektedirler. Medrese kökenli fakihlere göre daha basit ve sade bir İslâmiyet anlayışı yayıyorlar ve bu arada Anadolu'nun şartlarına uygun bir halk tasavvufunu da oluşturuyorlardı. Telkin edilen bu müslümanlık çeşitli din ve inançların etkileşimiyle (senkretizm) ortaya çıkan bir

¹⁹⁰ Gökçen, *a.g.e.*, s. 12-14.

¹⁹¹ Ahmet Yaşar Ocak, *Babailer İsyanı*, İstanbul 1996, s. 64.

¹⁹² Baba kelimesine tasavvufi bir terim olarak Selçuklular devrinden beri tesadüf edilmektedir. Yesevilik tesiriyle Türklerin hakim olduğu tüm coğrafyalara yayıldığı söylenebilir. Ayrıntı için bkz. Fuad Köprülü, Baba mad. , *İA*, II, s. 165-166; Abdurrahman Güzel, Şükrü Kaya Seferoğlu, "Milli kültürümüzde Babalar", *Bazı Müesseselerimiz ve Şahsiyetler etrafında Milli Kültür-Milli Birlik*, Ankara 1991, s. 231-58; Abdurrahman Güzel, "Anadolu Türk Tarihi İtibariyle Babalar", *a.g.e.*, s. 58-72.

yapıdaydı. Bu yüzden medrese çevreleri tarafından şiddetle tenkit ediliyordu. Bu İslâm anlayışında özellikle şaman ve atalar kültürünün ciddî bir ağırlığı vardır.¹⁹³ Bu heterodoks dervişler zümresinin tek bir tarikat yapısı içinde barınmadığı bilinmektedir. Kalenderilik, Yesevîlik, Haydarîlik, Vefailik adını taşıyan tarikatlerde örgütlenmişler ve Anadolu'da faaliyet göstermişlerdir.¹⁹⁴ Manisa'ya yerleşen "Baba, Dede" ünvanlı dervişlerin bu zümrelerden birine mensup olması kuvvetle muhtemeldir.

Babalardan sonra en kalabalık grubu "Ahi" ünvanını taşıyan kişiler oluşturmaktadır. Bu ünvan dini olduğu kadar, mesleki bir mensubiyeti de ifade etmektedir. Ahi zaviyeleri hem dini hem de mesleki eğitimin verildiği kurumlardır.¹⁹⁵

2.1.2.1. Revak Sultan

Barak adlı birinin oğludur.¹⁹⁶ Barak, Horasanlıdır¹⁹⁷ ve muhtemelen o da şeyhtir.¹⁹⁸ Revak Sultan, Saruhan Beyi İshak Çelebi zamanında yaşamıştır. Bu Bey'in temlik ettiği arazi üzerine zâviye ve türbesi yapılmıştır. Gurre-i Muharrem 773/15 Temmuz 1371 tarihli vakfiyesine göre tekkesinin vakıf işleri Halveti tarikatından bir şeyh eliyle tanzim edilecektir. Bu şart ve zâviye haziresinde mevcut Halveti başlıklı mezar taşları Revak Sultan'ın Halveti olması ihtimalini akla getirmektedir.¹⁹⁹ Hazirede ayrıca Bektaşî mezarları da vardır.²⁰⁰

Halk rivayetlerinde ise Revak Sultan, Saruhan Bey'in çağdaşı ve Manisa'nın fethine katılmış "Horasan Erleri"nden biridir: "Saruhan Bey'le birlikte gelmişler. Revak Sultan ve Karaca Ahmed, Ahmed Yesevî'nin müritlerindedir. Saruhan Bey, burada Manisa'yı almak için cengaverlik yaparken onlar da bayraktarlığını yapmışlardır ve Manisa, Saruhan Bey'in oğullarına geçince onlar da yeni Manisa'da yer edinmiştir." (K.K. 5)

¹⁹³ Ocak, *a.g.e.*, s. 63.

¹⁹⁴ Ocak, *a.g.e.*, s.66-67; Kalenderilik için ise bkz. Ahmet Yaşar Ocak, *Osmanlı İmparatorluğunda Marjinal Süfilik; Kalenderilik (XIV-XVII. Yüzyıllar)*, Ankara 1999.

¹⁹⁵ Neşet Çağatay, *Bir Türk Kurumu Olan Ahilik*, Ankara 1989, s. 155-163.

¹⁹⁶ Uluçay, *Saruhanogulları...*, s. 25. Burada "بَرَاق" imlasıyla yazılan isim "Berrak" okunmuştur ki hatalıdır.

¹⁹⁷ Uluçay, *Manisa Ünlüleri*, s. 84.

¹⁹⁸ Nitekim 16. yüzyılda Revak Sultan zâviyesi Barak zaviyesi olarak geçmektedir (Emecen, *a.g.e.*, s. 105-106).17. yüzyılda ise "Revak – Barak Sultan" diye anılmaktadır (Günay, *a.g.t.*, s. 155) Bu durum, Uluçay'ın verdiği "Horasanlı Berrak, Barak Sultan" bilgisini (*Manisa Ünlüleri*, s. 84) destekler mahiyettedir.

¹⁹⁹ Uluçay, *Saruhanogulları ...*, s.27; Gökçen, *a.g.e.*, s. 21.

²⁰⁰ Uluçay, *Saruhanogulları ...*, s.27; Gökçen, *a.g.e.*, s. 21.

2.1.2.2. İbrahim Seydî Dede

Bektaş-ı Horasanînin oğludur.²⁰¹ Bektaş-ı Horasanî, tahminen Saruhan Bey devri meşayihindedir. İbrahim Seydî ise İshak Çelebi devrinde yaşamış olup Revak Sultan vakfiyesi şâhitleri arasındadır.²⁰² Tarihi şahsiyeti hakkındaki bilgilerimiz bundan öteye gitmemektedir. Halk arasındaki söylentiler ise farklı farklıdır. Bir rivâyete göre İshak Çelebi'nin alemdârı (sancaktarı)²⁰³, diğer bir rivâyete göre de şeyhülislamıdır.²⁰⁴ Ancak zaviyesinin duvarında asılı olduğu ifade edilen “tahta kılıç” onun tarihi hüviyetini ortaya çıkarmak için bir ipucu verir. Buna göre İbrahim Seydî Dede, Anadolu’da pek çok örneğin gördüğümüz heterodoks dervişlerin biri değildir. Çünkü “tahta kılıç” gayr-i sünni menakıbnamelerde sıkça karşımıza çıkan bir motif olup bu motife sünni menakıb kitaplarında rastlanmamaktadır.²⁰⁵ Bu motifin Şamanizmden geldiği ve şamanların ayinler esnasında yanlarında bir tahta kılıç bulunduğu düşünüldüğünde²⁰⁶ bu farklılığın sebebi anlaşılmaktadır.

İbrahim Seydî Dede'nin kimliği ile ilgili iki rivayet şöyledir: “Kendisi İshak Çelebi'nin hizmetçisi ve bayraktarıdır. Horasan erenlerindedir. Kendisi için Çöpçü Dede lakabı da kullanılmıştır. Türbesinin bulunduğu yere zâviyesini kurmuştur. Zâviyede açlar doyurulur, yolcular da barındırılırdı. Yağmur duasına çıkan insanlar onu da yanlarına alarak duada bulunmasını istiyorlardı. Kendisi Mevlevihane’ye çıkmadan yağmur yağardı. Çocuklarının olmasını isteyenler de ona gidip duada bulunmasını isterlerdi. Onlara, çocuğun kız mı erkek mi olacağını kerâmeten bildirirdi.” (K.K. 6)

“Horasan erenlerindedir. İshak Çelebi, ‘Beni ziyaret etmeden onları ziyaret edin’ demiş. İshak Çelebi'nin faytoncuları denir.” (K.K: 2)

İlk anlatmada tarihi gerçeklerin birbirine karıştırıldığını görüyoruz. Kaynak kişinin Çöpçü Dede dediği kişi, “Çöplü Dede” olarak bilinen ve İbrahim Seydî Dede'nin türbesine bitişik Kadiri hane'nin haziresinde yatan bir Mevlevi dervişidir (bkz.

²⁰¹ Uluçay, *a.g.e.*, s.28.

²⁰² Uluçay, *a.g.e.*, s. 28.

²⁰³ M. Nuri Yörükoğlu, *Manisa Tarihi*, CBÜ Manisa Türk Tarihi ve Kültürünü Araştırma ve Uygulama Merkezi Nihat Yörükoğlu Kitaplığında bulunan yazma eser, s. 56; buradan naklen Nusret Köklü, “Saruhanlılar devrinde Manisa (4)”, *Manisa*, 3/7(Nisan 1984), s.6; Nihat Aytürk-Bayram Altan, *Türkiye’de Ziyaret Yerleri*, Ankara 1992, s. 245.

²⁰⁴ Yörükoğlu, *a.g.e.*, s. 56.

²⁰⁵ Ocak, *Kültür Tarihi K aynağı...*, s. 71-72.

²⁰⁶ Ocak, *Bektaşî Menakıbnamelerinde ...*, s. 129-130.

Çöplü Dede). Öte yandan İbrahim Seydî'nin zâviyesinin olduğuna dair verilen bilgi doğrudur. Kadirihane'nin tamir kitabesinde bu zâviyeyi İbrahim Seydî'nin yaptırdığı kayıtlıdır.²⁰⁷ Daha sonra verilen bilgilerin İbrahim Seydî'ye ait olup olmadığı önemli değildir. Çünkü bunlar hemen her velî için anlatılan özelliklere uygun düşen “Türk velî tipi”nin bir yansımasıdır.

İkinci anlatıda İshak Çelebi'nin “Beni ziyaret etmeden onları ziyaret edin” demesi de bazı türbelerde görülen bir özelliktir. Özellikle hocası veya şeyhi de aynı yörede yatıyorsa bazı velîlerin ziyaretinden önce bunların ziyaret edilmesi gerektiğine inanılır ve bu inanç saygı gereği rivayetler ile desteklenir.

2.1.2.3. Hâkî Baba

İshak Çelebi devri şeyhlerindedir. Revak Sultan Vakfiyesinde şahit olarak ismi geçer.²⁰⁸ Babasının ismi İlyas-ı Horasanî'dir.²⁰⁹ Mezarının bulunduğu zâviye eskiden beri Bektaşî tarikatine aittir ki bu da onun Saruhanoğulları zamanında Heterodoks tarikatlerden birinin şeyhi olduğunu gösterir niteliktedir. Uluçay, bazı şiirlerinin olduğunu ve Manisa gazetelerinden birinde bir şiirin neşredildiğini ifade ediyorsa da mevsukiyetine inanmadığından şiiri vermemiş ve hangi gazetede yayımlandığını da açıklamamıştır.²¹⁰

Halk tarafından “Horasan Erleri”nde olduğu kabul edilir.²¹¹ Genellikle Saruhan Bey zamanında Manisa'ya geldiği; Karaca Ahmed, Çapa Çarık Dedesi, İbrahim Çelebi gibi kişilerle çağdaş olduğu; Manisa'nın fethine katıldığı ve daha sonra camiini yaptıran talebe yetiştirdiğine inanılmaktadır:

“Aksaray ve Niğde'de bulunan Somuncu Baba'nın torunlarından olup oralardan Manisa'ya Saruhan Bey zamanında göç etmiştir. Bunlar Saruhan Bey, Hâkî Baba Sultan, Çapa Çarık Dedesi, Karaca Ahmed Dede. Bunlar altı yedi kişi savaş sırasında keçilerin boynuzlarına mum takarak düşmanı kaçırp, Spil'den Manisa'ya doğru ilerlemişler ve düşmanı horozlar ötünceye dek kovalamışlar. Bugünkü Horozköy ismini

²⁰⁷ M. Nuri Yörtükoğlu, *Manisa'nın Mimari Tarihi*, CBÜ Manisa Türk Tarihi ve Kültürünü araştırma ve Uygulama Merkezi Nihat Yörtükoğlu Kitaplığında bulunan yazma, s. 136.

²⁰⁸ Uluçay, *a.g.e.*, s. 28; İbrahim Gökçen, *Manisa Tarihinde Vakıflar ve Hayırlar (Hicri 954-1060)*, I, İstanbul 1946, s.142.

²⁰⁹ Eravcı-Korkmaz, *a.g.e.*, s. 130.

²¹⁰ Uluçay, *a.g.e.*, s. 90.

²¹¹ Hüseyin Akgül, “Manisa'daki Horasan Erenleri”, *Manisa*, 2 (Şubat 1993), s. 13.

bu olaydan alıyormuş. Düşmanı kaçııp Manisa'yı o dönemin Konstantin'inden kurtarmışlar. Daha sonra burada yaşayıp vefat etmişler.” (K.K. 7)

“Karaca Ahmed, İbrahim Çelebi ve Hâkî Baba kardeşmiş ve Saruhan Bey zamanında Manisa'ya gelmişler. Bu üç kardeş, savaş zamanları gider savaflara katılırlarmış.” (K.K. 8)

“İstanbul'dan Saruhan Bey zamanında gelen Hâkî Baba, şu anda avlusunda yatırı bulunan Hâkî Baba camiini kendisi tek başına yapmış. Caminin avlusuna bulunan diğer mezarlar Hâkî Baba'nın akrabalarına ve öğrencilerine aitmiş. İstanbul'da Beşiktaş ve Galata'da Hâkî Baba'nın akrabalarının yatırları varmış.” (K.K.9)

“Hâkî Baba, Manisa'da bir çok öğrenci yetiştirmiş ve bu talebelerin mezarları türbenin hemen yanında halen bulunmaktadır.” (K.K. 10).

İlk anlatıda yer alan “6-7 kişi” ve ikinci anlatıdaki “üç kardeş” sıkça karşımıza çıkan bir formeldir. Bir yöreye gelen erenler genellikle üç veya yedi kardeş olur ve bölgenin fethine katılırlar. Manisa'da da bu formel farklı farklı isimler için tekrar edilir.

Üçüncü anlatıda yer alan “...camiini kendisi tek başına yapmış” ifadesi bu tür kişilerin velâyet gücüyle her şeye kâdir olduklarını ve başkalarından yardım istemediklerini ihsas ettirmektedir.

İlk iki anlatıda cengâver bir velî olarak vasıflandırılan Hâkî Baba, üç ve dördüncü anlatıda bir “hoca” (şeyh) olarak nitelendirilmektedir. Aslında anlaşıldığı kadarıyla savaş zamanı cenk eden, barış zamanı ise tarikat faaliyetlerine devam ederek mürid yetiştiren bir şeyh görüntüsü çizmektedir ki bu durum Anadolu'da yüzlerce örneğini gördüğümüz Heterodoks derviş tipine uymaktadır.

2.1.2.4. Akbaldır Dedesi

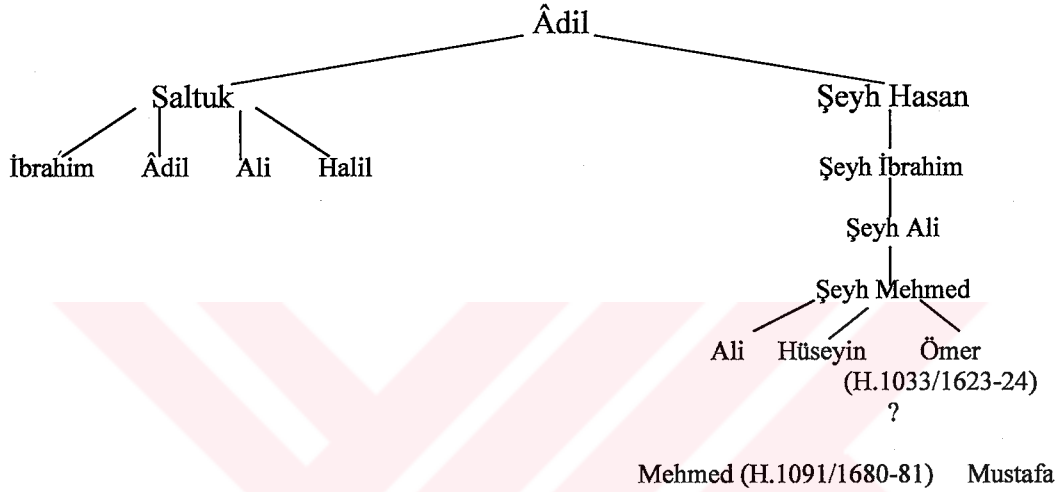
Çaybaşı (Akbaldır) deresi yakınlarında ve Revak Sultan Türbesinin güneyinde yatmaktadır. Halk rivâyetlerine göre Revak Sultan'ın arkadaşıdır. Dere ve vadinin adı Revak Sultan'la birlikte içtikleri rakıya bu zatın “ak baldır” demesinden gelmiştir. Bir başka rivâyete göre ise Yedi Kızlar Türbesinde yatan kızlar bu dereden akan suda ayak ve bacaklarını yıkarlarmış, görenlerin “ak baldır” demesi nedeniyle bu isim verilmiş.²¹²

²¹² Uluçay, *a.g.e.*, s. 28.

Nuri Yörükoğlu ise, bu şahsın kabrine ait H. 1286 / M. 1869-70 tarihli tamir kitabesinde yazılı olan “İkbaldır” kelimesinin yanlışlıkla “akbaldır” olarak okunmasından dolayı bu zatın adının Akbaldır Dede şekline dönüştüğü görüşündedir.²¹³

2.1.2.5. Kırtık Dede (Arap Dede)

Kırtık Baba'nın tarihi kimliği hakkında kesin bir şey söylemek mümkün değildir. Uluçay ve ondan naklen diğer araştırmacılar, Kırtık Baba'nın Saruhanoğulları devri ricalinden olan Şeyh Adil Paşa olduğu görüşündedirler.²¹⁴ Gökçen arşiv vesikalarına dayanarak Âdil Paşa'nın sülalesinin şeceresini çıkartmıştır:²¹⁵

Fatih Sultan Mehmed döneminden kalma bir vesikaya göre Saruhanoğlu İshak Çelebi, Kırtık isimli yeri Âdil Paşa'ya vakf etmiş; onun vefatından sonra oğlu Şeyh Saltuk Baba'ya, onun da ölümünü müteakiben Şeyh Halil, Ali, Âdil ve İbrahim'e kalmıştır.²¹⁶ Yine Uluçay, bu yerin Saruhanoğlu Süleyman Bey veya İlyas Bey'e de ait olabileceğinden bahsetmektedir.²¹⁷

Nuri Yörükoğlu ise bu konuda farklı bilgiler vermektedir. Ona göre Kırtık Baba ismiyle tanınan kişi Hacı Hüseyin Efendi'dir:

“Hacı Hüseyin Efendi, Kırtık Baba ünvanıyla mârufdur. Bu ünvanın menşei ananevi hurâfe âlûd bir hikayedir: Gûyâ şehrin zaptında muharebeye iştirak eden Hacı

²¹³ Yörükoğlu, *a.g.e.*, s. 38.

²¹⁴ Uluçay, *Manisa Ünlüleri*, s.65; Uluçay, *Saruhanoğulları ...*, II, s. 14-15; Gökçen, *Saruhan Zaviye...*, s. 42.

²¹⁵ İbrahim Gökçen, *Manisa Tarihinde Vakıflar ve Hayırlar (H. 1060/Miladi 1650'den sonra)*, II, İstanbul 1950, s. 39.

²¹⁶ Gökçen, *a.g.e.*, s. 38-39.

²¹⁷ Uluçay, *a.g.e.*, s.14.

Hüseyin Efendi, bir harp kumandanı olmak dolayısıyla maiyetini teşci için ‘kır dök’ dermiş. Bilâhire bu cümle ‘Kırtık’ şekline tahavvül etmiştir. Mamafih Fatih’in hayat-saltanatında kendine ve ahfadına verilmiş olan fermanlara nazaran Hacı Hüseyin Efendi Manisa’nın Osmanlılar tarafından zaptı sıralarında bulunmuştu. Medfun bulunduğu havali, kendisinin zâviyesini teşkil etmişti.”²¹⁸

Yörükoğlu ve Gökçen’in bilgilerinin dayandığı belgelerin her ikisi de Fatih Sultan Mehmed devrinden kalmadır. Bu durumda meseleyi çözmek mümkün görünmemekteyse de biz Uluçay ve Gökçen’in iddiasını daha sağlam buluyoruz.

Halk, Kırtık Dede’yi bir şehid olarak biliyor ve onu genellikle Manisa’nın fethi ile ilişkilendiriyor. Halk rivayetlerine göre Manisa, Kırtık ve Çaybaşı mevkilerinden yapılan bir saldırı ile ele geçirilmiştir. Kırtık’da şiddetli bir savaş olmuş, burada düşman askeri yok edildiği için ‘düşmanı kırdık’ anlamında ‘kırtık’ denmiştir.²¹⁹

Arap Dede denmesinin nedeni ise, burada zencilerin senede bir defa “Arap Kabağı” yapmalarıdır (bkz. Bölüm 2.5.7.3.).

2.1.2.6. Karaca Ahmed Sultan

773 / M. 1371 tarihli Revak Sultan vakfiyesinin şahitleri arasında Horasan Erenlerinden Süleyman oğlu Karaca Ahmed de vardır.²²⁰ Bu durumda İshak Bey zamanında hayatta olduğu ve manevi bir nüfuza sahip olduğu anlaşılmaktadır. Aşıkpaşazade ve Şakâyık ise onu Orhan Bey devri meşayihinden sayar²²¹ ki vakfiyedeki tarihe uygundur. Şakâyık’a göre, babası Cem diyarı mülükündenmiş; kendisi cezbe galebesi ile Anadolu’ya gelmiş ve Akhisar civarına yerleşerek burada vefat etmiş. Mezarı halk arasında hastalara şifa vermekle ün kazanmıştır.²²² Âli ise Bektaşilik geleneğine bağlı olarak onun Anadolu erenlerinin kutbu olduğunu, Sivrihisar’da bulunan Seyyid Nureddin tarafından yetiştirildiğini ve elli yedi bin müridi olduğunu

²¹⁸ Yörükoğlu, *Manisa Tarihi*, s. 74.

²¹⁹ Hüseyin Akgül, *Manisa Folkloru*, Manisa (ty.), s. 103.

²²⁰ Uluçay, *Saruhanogulları...*, s.28; Uluçay, *Manisa Ünlüleri*, s. 51-52.

²²¹ Aşıkpaşazade, *Tevârih-i Âl-i Osman*, İstanbul 1332, s. 199-200; Şakâyık Tercümesi, I, s.33’den Köprülü, *a.g.e.*, s.259.

²²² Köprülü, *a.g.e.*, aynı yer.

yazar.²²³ Saruhanoğulları devri emirlerinden olan Hoşkadem Paşa'nın H.800/1379 tarihli bir vakfiyenamesine göre bu tarihte Karaca Ahmed yaşamamaktadır.²²⁴

Alevi-Bektaşî geleneği içinde özel bir yeri olan Karaca Ahmed, Hacı Bektaş-ı Velî'den feyz alan Rûm erenlerindedir. Hacı Bektaş-ı Velî'nin güvercin donunda Anadolu'ya girdiğini diğer Rûm erenlerine haber vermiş²²⁵, daha sonra gördüğü kerâmetler sonunda Hacı Bektaş'ın çevresine dahil olmuş ve eski görevi olan "Gözcülük"ü devam ettirmiştir.²²⁶ Bu durum anlaşılan pek çok Karaca Ahmed Türbe ve makamının doğmasına neden olmuştur. Bunlardan bazıları şuralardadır: Manisa / Horozköy, Akhisar / Karaköy; Uşak / Eşme / Karaca Ahmed Köyü; Afyon / İhsaniye / Karaca Ahmed Köyü; Isparta / Barla; İstanbul / Üsküdar; Ankara / Polatlı / Tekke köyü; Aydın / Zafer mahallesi; Denizli / Sarayköy / Kumluca köyü; Bursa İnegöl-Yenişehir arası; Turgutlu Geren mıntıkası.²²⁷

Çeşitli kaynaklarda Karaca Ahmed'in tabib olduğu ve akıl hastalarını iyileştirdiği zikredilmektedir.²²⁸ Karaca Ahmed tekkeleri yüzyıllar boyunca sinir hastalıklarının tedavi edildiği yerler olmuş ve olmaktadır.²²⁹

Manisalılar için Karaca Ahmed, Manisa'yı fetheden ordunun ileri gelenlerindedir.²³⁰

"Karaca Ahmed, 1313 yılında Saruhan Bey döneminde askermiş. Asıl adı Süleymanoğlu Karaca Ahmed'dir. Karaca Ahmed, Gediz'de harp olduğunda kellesi kesilir; ama kellesini koltuğunun altına alarak savaşmaya devam etmiştir. Savaşı

²²³ Âli, Künhü'l-ahbâr, V, s. 55'den Köprülü, a.g.e., aynı yer.

²²⁴ Uluçay, a.g.e., s.30-31.

²²⁵ Menakıb-ı Hacı Bektaş-ı Velî "Vilâyetnâme", Haz. Abdülbâki Gölpınarlı, İstanbul, 1990, s. 18-19.

²²⁶ Menakıb-ı Hacı Bektaş-ı Velî, s. 89; Gözcü:Bektaşî Âyin-i Cem'de on iki görevden biri. Gözcü, kapıya bakan ve "gerçek" olmayanların, özellikle Bektaşî ya da Alevi olmayanların içeri girmesini önleyen kimsedir, bkz. İrene Melikoff, *Hacı Bektaş Efsanesinden Gerçeğe*, İstanbul 1998, s. 111. Kimi yörelerde Gözcü postuna, Şeyh Karaca Ahmed Makamı adı verilir, bkz. Esat Korkmaz, *Ansiklopedik Alevilik Bektaşîlik Terimleri Sözlüğü*, İstanbul 1993, s. 144.

²²⁷ Naci Kum, "Karaca Ahmed'ler Hakkında İncelemeler, Düşünceler -1-", *TFA*, 4/94 (Mayıs 1957), s. 1500-1503; Nezihe Araz, *Anadolu Evliyalari*, İstanbul 1984, s. 423; Bedri Noyan, *Bektaşîlik Alevilik Nedir ?*, İstanbul 1995, s. 587 vd.; Arzu Kahraman, *Anadolu Erenleri ve Anma Törenleri*, İstanbul 2003, 182 vd.; Hüseyin Akgül, "Karaca Ahmed Sultan", *Manisa ve Mesir*, 1/5 (Mart 1996), s. 44.

²²⁸ Bedri Noyan, "Karaca Ahmed Sultan", *Türk Folkloru*, 3/33 (Nisan 1982), s. 12; Kazım Büyüktaksoy, *Hak Yolunun Önderleri (Yüce Velîler)*, İstanbul 1973, s. 431-432.

²²⁹ Ali Haydar Bayat, "Anadolu'da Akıl Hastalıklarının Tedavisi ve Karaca Ahmed Tekkeleri", *1. Mesir Konferansları (20-30 Nisan 1982)*, Manisa ty., s. 7-15; Edip Ali Bakı, *Karaca Ahmed ve Delileri Tedavi Yurdu*, İstanbul 1947.

²³⁰ Araz, a.g.e., s. 423; Ayten Lermioğlu, *Tasavvuf Âleminde (Evliya Menkibeleri)*, İstanbul 1974, s. 78.

kazanınca ovada ölür ve buraya türbesi yapılır. Bu kişi zamanında yardımseverliğiyle, iyiliğiyle İslam uğruna savaşmasıyla tanınmıştır.” (K.K.2)

“Karaca Ahmed Dede’nin, Revak Sultan hazretleriyle beraber Revak Sultan zaviyesinde adı geçer. Saruhan Bey’le birlikte gelmişler. Revak Sultan ve Karaca Ahmed, Ahmet Yesevi’nin müritlerindedir. Saruhan Bey burada Manisa’yı almak için cengâverlik yaparken onlar da bayraktarlığını yapmışlardır ve Manisa, Saruhan Bey’in oğullarına geçince onlar da yeni Manisa’da yer edinmişler.” (K.K.5)

“Hacı Bektaş Veli’nin talebesidir. Diğer rivayete göre Yunus Emre’nin talebesidir, denir. Aynı zamanda yaşadıkları söylenir. Zamanında paşalık yapmışlar. Hamza Baba, onun kardeşidir. Bunlar yedi kardeşirler. Karaca Ahmed kimisine asker, kimisine şeyh olarak görünür. Karaca Ahmed’in 1270-1350 yılları arasında yaşamış olduğu söylenir. O zaman ki padişahlar buraya gelip bir ay kadar kalıp konaklarmış. Mübarek 650 senedir burada yatar.” (K.K. 13)

“Yaklaşık altı yüz sene kadar önce Manisa’ya gelmiştir. Manisa’nın kurulmasında ve Saruhan Bey zamanında hizmetleri olmuştur. Asıl mesleği gözcülüktür. O zamanki usullere göre gözleri tedavi ederdi. Kimseden para almazdı. Bu işi karşılık için yapmazdı. Ama kendisine getirilen yağ, peynir vb. hediyeleri kabul ederdi.” (K.K.14)

Yukarıdaki anlatmalarda dikkati çeken ilk nokta kaynak kişilerin okudukları ile halk rivâyetlerini birbirine ulamalarıdır. Tam tarihler vermeleri, Ahmed Yesevi’den bahsetmeleri okudukları kaynaklar sonucu elde ettikleri bilgilerdir. Ancak daha sonra halk rivâyetleri veya kendi kurguları için içine girmekte: “kellesini koltuğuna alan, Saruhan Bey’in sancaktarlığını yapan, yedi kardeşi olan-onlardan biri Hamza Baba’dır-, padişahları ağırlayan” bir Karaca Ahmed portresi ortaya çıkmaktadır.

Son anlatmadaki “gözcülük” meselesi oldukça ilginç bir folklorik değişim örneğidir. Yukarıda açıkladığımız biçimiyle “Gözcülük”ün ne olduğunu bilmeyen kaynak kişi bir şekilde öğrendiği bu bilgi ile Karaca Ahmed’in göz hekimi olduğu sonucuna varmıştır. Bu sonuca varmasında bu velî için anlatılan “tabib” rivâyetinin ne derece etkili olduğunu ise tesbit edemiyoruz. Sonuçta “gözcülük” gibi bir göreve uzak bir sosyal çevrede yaşayan kaynak kişi, bilgiyi kendine göre yorumlayarak yeni bir kurguya varmıştır. Halk epistemolojisinde bu tür değişimler sıkça olmakta ve verilen bilgileri etkilemektedir.

2.1.3. Osmanlılar Devrinde Yaşayan Şeyh ve Din Adamları

Manisa'nın Osmanlılar tarafından feth edilmesinden sonra da şehirde zaten canlı olan tasavvufi hayat kesintisiz devam etmiştir. Hepsisi de tasavvufa meyyal olan Fatih Sultan Mehmed, Kanuni Sultan Süleyman, II. Selim, III. Murad gibi Osmanlı padişahlarının şehzadeliklerinde burada sancak beyliği yapmalarının bu durumda ne derece etkili olduğu tam olarak bilinmemektedir. Ancak anlaşıldığı kadarıyla bu şehzadeler buradaki tahsil hayatları sırasında çeşitli tarikatlerle ilişkiler kurmuşlar ve şeyhlerden etkilenmişlerdir. Örneğin Şehzade Mehmed sancak beyi olarak Manisa'ya geldiğinde yanında Halveti halifesi olan Akşemseddin'i de getirmiş ve ondan ders almıştır. Yine Şehzade Süleyman'ın yanına annesi Hafsa Sultan'ın isteğiyle, Sünbülü Halifesi Merkez Efendi gönderilmiş ve Merkez Efendi, buradaki bir zaviyede beş yıl görev yapmıştır.

Manisa'da pek çok tarikatın bulunduğu anlaşılmaktadır: Mevlevilik, Halvetilik, Sünbülilik, Uşşakilik, Rifailik, Kadirilik, Nakşibendilik, Bektaşilik, Ahilik ve Celvetilik bunlardan tesbit edebildiklerimizdir.

Mevlevilik, Saruhanoğulları devrinden bu yana Manisa'da mevcut olup Osmanlı devrinde de Manisa mevlevihanesi önemli Mevlevi asitanelerinden biri olmuştur.²³¹ Bunun nedeni Manisa'nın II. Selim'den itibaren taht varislerinin gönderildiği yegane sancak olmasıdır. Tıpkı tahta geçecek şehzadeler gibi, özellikle son çelebiler zamanında Konya makamındaki Çelebi Efendi yerine geçecek kişiler buraya şeyh olarak gönderilmiştir.²³² 1580'lere doğru mevlevihane vakfının maddi gücünün artışı nisbetinde Mevlevihane şeyhleri giderek nüfuz sahibi olmaya başladılar. 17. yüzyıldan itibaren vakıf mütevelliliği ile şeyhlik aynı şahsın elinde toplanmıştır.²³³ Mevlevihanede 1663 yılında Mehmed Efendi şeyhti. Daha sonra bunun yerine Ali Efendi tayin edilerek (1664) hem şeyhlik hem de mütevellilik görevini uhdesinde toplamıştır. Yaptığı değerli hizmetlerle kendinden sonra gelen oğul ve torunlarının da halk tarafından benimsenmesini sağlamıştır.²³⁴ Ali Efendi'den sonra oğlu Mehmed Lütfi, Osman

²³¹ Sezai Küçük, "Manisa Mevlevihanesi", *Manisa Araştırmaları*, 2, Manisa 2002, s. 15.

²³² Küçük, a.g.m., s.16.

²³³ Emecen, "Saruhanoğulları ve Mevlevilik", s. 295

²³⁴ Mehmet Günay, "XVII. Yüzyılda Manisa Mevlevihanesi ve Şeyh Ali Efendi'nin Faaliyetleri", *Birinci Uluslar arası Mevlana, Mesnevi ve Mevlevihaneler Sempozyumu Bildirileri (19-21 Aralık 2001)*, Haz.

Efendi, Bahaeddin Efendi, Ahmed Efendi, Osman Efendi, Mustafa Efendi, Mustafa Şefik Efendi'ler bu aileden şeyh olmuştur.²³⁵ Daha sonra Fahreddin Efendi, Abdülvahid Çelebi, Abdülhalim Çelebi, Murtaza Çelebi, Celaleddin Çelebi postnişin olmuşlardır.²³⁶ Bu tarikat Manisa'da pek çok alim, şair ve sanatçı yetişmesine vesile olmuştur ki bunların en bilinenleri: Kâmilî (ö.1657), Birri (ö.1715), Ferruhi, Lâli, Nehci, Derûni'dir.²³⁷

Manisa'da Halvetiyye ve kolları anlaşıldığı kadarıyla en güçlü tarikatlerden biriydi. Revak Sultan'ın Halveti olma ihtimali, Ahmed Şemseddin-i Marmaravi'nin (ö. 1504-1505) burada tekke açarak bu tarikatın Ahmediyye kolunu kurması bu tarikatın Manisa'da köklü bir şekilde yerleştiğini göstermektedir. Yine Halvetiyye'nin kollarından olan Sünbülüyye Merkez Efendi'nin Manisa'ya atanmasıyla buraya yerleşmiş, 17. yüzyılda Kenzî Hasan Efendi'nin faaliyetleri neticesinde Ahmediyye'nin aleyhine büyümüştür. Uşşakilik ise Ahmediyye'nin bir alt koludur. 16. yüzyılda ortaya çıkıp yaygınlaşmıştır. Hüsameddin-i Uşşaki'nin Manisa'da bulunduğu ve on bir halifesinin Manisa'lı olduğu bilinmektedir²³⁸ ki bu da tarikatın Manisa'daki yaygınlığını açıkça gösterir. 1891-1892 (R. 1307) tarihli Salname'ye göre Manisa'da 6 Halveti, 2 Uşşaki tekkesi bulunmaktadır.²³⁹ Bu tekkeler Manisa yangını esnasında yok olmuş, sadece Kabak Tekkesi (Uşşaki) ayakta kalabilmiştir.²⁴⁰

Rifailiğin bu yöreye tam olarak ne zaman geldiği bilinmemektedir. Ancak İbn Batuta'nın tanıklık ettiği üzere 1300'lü yıllarda İzmir'de bir Rifai (Ahmedi) tekkesi mevcuttur. Hatta tekke dışında da yüz kadar gezgin dervişle başka bir Rifai şeyhi konaklamaktaydı.²⁴¹ Manisa'da Rifailik ile ilgili ilk kayıt, 1883 tarihinde Ahmed Vehbi Efendi'nin Manisa'ya gelişi dolayısıyla. Burada irşad faaliyetini sürdürmüş ve dokuz halife yetirtirmiştir.²⁴² Bu kolun dışında Rifai tarikatından adını tesbit edebildiğimiz iki

Emrehan Küey, Manisa 2002, s. 333-343.

²³⁵ Uluçay, a.g.e., s 92-93.

²³⁶ Küçük, a.g.m., s.17; Keşfi Karadanışman, "Manisa'da Mevlevilik", *Manisa* 1/1 (Nisan 1982), s. 37.

²³⁷ Küçük, a.g.m., s.18.

²³⁸ Mahmud Erol Kılıç, "Manisalı Şeyh Memicân-ı Saruhani (ö. 1008/1600) ve Eserlerinde Mevlana'dan Tesirler", *Birinci uluslar arası Mevlana, Mesnevi ve Mevlevihaneler Sempozyumu Bildirileri (19-21 Aralık 2001)*, s. 208.

²³⁹ Bilgi, a.g.t., s. 240.

²⁴⁰ Yörükoğlu, *Manisa'nın Mimari Tarihi*, s. 142.

²⁴¹ İbn Batuta *Seyahatnamesinden Seçmeler*, s.34.

²⁴² Necdet Okumuş, *Manisa Rifai Dergahı Entekkeliler (Bir Tekkenin Tasavufi ve Sosyal Tarihi)*, Manisa

tekke daha vardır: Gözlükçü Süleyman Efendi Dergahı ve Dandingöbek Hacı Mehmet Efendi dergahı.²⁴³ 1891-1892 (R.1307) Salnamesi ise Manisa'da iki Rifai dergahı olduğunu ifade eder.²⁴⁴

Kadiriyye'nin de Manisa'da iki tekkesi vardır.²⁴⁵ Muhtemelen bunlardan biri, Kadiriye diye bilinen İbrahim Seydi türbesinin yanındaki yapıdır. Harap olan yapı H.1318 / M. 1900-1901 tarihinde tamir ettirilmiştir.²⁴⁶

Nakşibendilik, Halvetilikten sonra tekke sayısı bakımından ikinci tarikat olup şehir içinde üç tekkeye sahipti.²⁴⁷ Özellikle ulema nezdinde itibar bulan bu tarikat Manisa'da da benzer bir durumdadır. Müderris Azadlızade Hacı Mehmed Efendi'nin Nakşibendi olduğunu biliyoruz.²⁴⁸ Nakşibendi tekkeleri hakkında fazla bilgi yoktur. Dere mahallesinde Küçük cami bitişiğinde²⁴⁹ bir Nakşibendi tekkesi vardı. Ayrıca Uşşakilere ait Kabak tekkesinin haziresinde de H. 1200-1250 / M. 1785-1835 yılları arasında ölen Nakşi dervişlerine ait mezar taşları bulunmaktadır.²⁵⁰

Bektaşiliğin şehirden çok çevrede yaygın olduğu anlaşılmaktadır. Hâkî Baba zaviyesi ve Ayn-ı Ali tekkesi en önemli Bektaşî dergahlarıdır. Ayrıca Revak Sultan zaviyesinin de zaman içinde Halvetilerden Bektaşîlere geçtiği düşünülebilir.

Ahilik, özellikle Saruhanoğulları ile Osmanlıların bölgeye geldikleri yıllarda etkili olmuştur. 16. yüzyılda Ahi Hüseyin zaviyesinin varlığı dikkat çeker.²⁵¹ Özellikle Manisa'da debbağ esnafının bulunduğu Akbaldır deresinde de bir Ahi zaviyesinin bulunduğu söylenebilir; çünkü Akbaldır Dedesi'nin tamir kitabesinde bu yönde bir ima vardır.

Celvetiyye ile ilgili bilgilerimiz oldukça sınırlıdır. 18 Cemaziyelahir 1126/M. 1 Temmuz 1714 tarihinde Celveti Şeyhi Ali bin Hüseyin tarafından Hâkî Baba mahallesinde yaptırılan camiye Üsküdar'daki Celveti tekkesi şeyhi tarafından devamlı

2003, s. 19, 27.

²⁴³ Yörükoğlu, *a.g.e.*, s. 140-142.

²⁴⁴ Bilgi, *a.g.t.*, s. 240.

²⁴⁵ Bilgi, *a.g.t.*, s. 240.

²⁴⁶ Yörükoğlu, *a.g.e.*, s. 136.

²⁴⁷ Bilgi, *a.g.e.*, s. 23.

²⁴⁸ Uluçay, *a.g.e.*, s.23.

²⁴⁹ Uluçay, *a.g.e.*, s. 57; Gökçen, *a.g.e.*, s. 88.

²⁵⁰ Uluçay-Gökçen, *a.g.e.*, s. 120.

²⁵¹ Emecen, *XVI. Asırda Manisa*, s. 105-106.

bir şeyh tayin edilmesi şartıyla arazi ve dükkan vakfedilmişti.²⁵² Ayrıca dere mahallesindeki Kurşunlu Cami de Celvetilerin tekkesi olarak iş görmekteydi.²⁵³

Görüldüğü gibi pek çok tarikatın hayat sürdüğü Manisa'da ölen şeyhlerin bir kısmı Velî kültürüne dahil olmuş, hayatları hakkında fazla bir şey hatırlanmasa bile, hürmet ve tazim görmeye devam etmişlerdir. Ayrıca velî ile ilgili, yukarıda açıkladığımız, tasavvufi yaklaşımın halk zihninde yer etmesinde bu tarikatlerin faaliyetlerinin etkili olduğu şüphesizdir .

2.1.3.1. Kemal Ümmî (?-1475)

Asıl adı İsmail olup bazı araştırmacılara göre Niğde'de doğmuş veya en azından burada uzun süre yaşamıştır. Muhammed Bahaeddin-i Erzincani'nin halifelerindendir. Kaynakların hepsi Karaman'da asılarak öldüğünü yazarlar. Kemal Ümmî şiirde Yunus Emre'nin takipçisi olmuş, 15. yüzyılda aruz vezniyle kaside, mesnevi, gazel gibi klasik nazım şekilleriyle tasavvufi şiirler söyleyerek kendisinden sonrakilere örnek teşkil etmiştir. Şiirlerinde sade bir Türkçe kullanmış, bilhassa ilahi tarzında oldukça başarılı olmuştur. Ünü Anadolu sınırlarını aşmış olup Kırım, Kazan, Başkurt ve Özbekler arasında da tanınan bir şairdir. Divan'ı özellikle dil açısından önemli olup beyit sayısı 2371'dir. Hakkında bir de menakıbnâme bulunmakta olup menkabelerinin 16. yüzyılda halk arasında yaygın olduğu anlaşılmaktadır. Manisa, Bolu/Mudurnu ve Niğde mevlevihanesinde birer mezarı vardır. Bu mezarlar da halk arasında ne derece sevildiğinin bir göstergesidir.²⁵⁴

Bugün Manisa müzesinde olduğu söylenen mezar taşındaki "İrtihalleri takriben bade el-elf" ifadesine nazaran ölüm tarihi M. 1591-92'den sonradır.²⁵⁵ Bu bilgiyse diğer kaynaklarla uyuşmamaktadır. Bu mezarın başka bir Kemal Ümmî'ye mi ait olduğu bilinmemektedir. Bugün mezarı yok olduğundan unutulmuştur.

²⁵² Gökçen, *a.g.e.*, s. 49.

²⁵³ Gökçen, *a.g.e.*, s.151-152

²⁵⁴ İskender Pala, Kemal Ümmî, *TDEA*, 5, İstanbul 1982, s. 271-272; ayrıca bkz.Bursalı Mehmet Tahir bin Rifat, *Aydın Vilayetine Mensub Meşayih, Ulema, Şuara, Müverrihin ve Etibbanın Teracim-i Ahvali*, Haz. M. Akif Erdoğan, İzmir 1994, s. 12; Mehmet Halit Bayrı, "Kemal Ümmî Hakkında", *Halk Bilgisi Haberleri*, 3/31(1933), s. 212-217.

²⁵⁵ Gökçen, *Saruhan Zaviye...*, s. 21.

2.1.3.2. Attar Ece (Hoca)

Attar Ece'nin kimliği hakkında bilinenler maalesef birtakım tahminlerden öteye gitmemektedir. Uluçay. H.956?/M. 1549 yılındaki bir sicil kaydına dayanarak Attar Ece'nin Revak Sultan'ın kardeşi olduğunu iddia etmiş, Gökçen de bunu aynen kabul etmiştir.²⁵⁶ Halbuki vesikada geçen şahsın isminin "Mehmet bin Mehmet bin İçe[Ece]" olması, bu Ece'nin Attar Ece olmasını gerektirmez. Ece kelimesi reis, ulu, ileri gelen anlamlarına gelmektedir.²⁵⁷ Manisa'da bu yüzyılda Ece isim/ünvanına sahip başka şahıslar da vardır²⁵⁸. Bu nedenle biz Uluçay'ın fikrine katılmıyoruz.

Halk arasındaki rivayetler ise genellikle Attar Ece'nin Manisa'nın fethine katılmış Horasan Erenlerinden olduğu yönündedir.²⁵⁹ Daha önce söylediklerimiz hatırlanırsa bu tip rivayetlerin hemen her kişi için anlatıldığı, dolayısıyla herhangi bir tarihi kanıt sayılamayacağı aşikardır. Ancak yine de topladığımız bazı rivayetleri, halk tarihinin göstergesi olması münasebetiyle, aktarıyoruz:

"Saruhan Bey, Manisa'yı Romalıların elinden almak için Revak Sultan, Attar Hoca, Hâkî Baba, Karaca Ahmed, İbrahim Seydî, Gürle Dede gibi erenleri Manisa'ya getirmiş." (K.K. 1)

"Attar Hoca, Halveti tarikatindenmiş. Revak Sultan ile öz be öz kardeş olduğu bilinmektedir." (K.K.12)

"Aktar Hoca, Karaköy camiinin yanında kendisi manifaturcılık yapmış, aktarlık yapmış. O yüzden Aktar Hoca diye kalmış adı. Aktar Hoca, Karaca Ahmed, Gürle Dede, Revak Sultan ve bunların yanısıra beş alim; hep beraber Manisa'ya geldikleri, halkın çok ilgisini gördükleri, halka müslümanlığı öğrettikleri için çok önemli bir fonksiyona sahiptirler." (K.K. 5)

"Attar Hoca, Karaköy'de testicilik yapıyor ve bu işten kazandığı parayla Attar Hoca Camii'ni yaptırıyor." (K.K.11)

Bu anlatılarda göze çarpan ilk hususiyet "Ece" isminin "Hoca"ya çevrilmesidir. Anlaşılan "Ece" kelimesi kültür değişmesi neticesinde anlamını yitirmiş

²⁵⁶ Uluçay, *Saruhanoğulları...*, s. 161; Gökçen, *Manisa Tarihinde Vakıflar...*, I, S: 41-42.

²⁵⁷ Dilçin, *a.g.e.*, s.78.

²⁵⁸ Bunlardan Salih Ece, Derviş Turasan Ece, Numan Ece, Ece Sultan, Saruhan Beyliği döneminde yaşamış olanlardır. Mkz. Eravcı-Korkmaz, *a.g.e.*, s. 164-167.

²⁵⁹ Akgül, "Manisa'da Horasan Erenleri", s. 12.

ve bu kelimeye bir anlam veremeyen halk, esasen “Ece” kelimesiyle belli bir ses yakınlığı olan “Hoca” kelimesini diğerinin yerine ikame etmiştir. Hoca kelimesinin din adamı çağrışımı da bu kimsenin bir velî, eren olarak düşünülmesine yol açmış olabilir.

Üç ve dördüncü anlatmalardaki ilginç nokta Attar Hoca'nın zanaat erbabı olduğunun ifade edilmesidir. Attarlığın güzel kokular, baharat, iğne, iplik, vs. satan kimselere verilen bir isim olduğu düşünüldüğünde ve “Ece” ismiyle birleştirildiğinde Attar Ece'nin esnaf zümresine mensup olduğunu²⁶⁰, belki de Ahilik teşkilatı içerisinde belirli bir payeye sahip olduğunu düşünebiliriz. 16. yüzyılda yaptırdığı Attar Ece Camii'ne Karaköy pazarında bulunan başhane, kasap, börekçi dükkanlarını vakfetmesinden²⁶¹ zengin bir esnaf olduğu anlaşılmaktadır.

2.1.3.3. Yiğitbaş Velî (Ahmed Şemseddin-i Marmaravi)

H.839/M.1435-36 yılında Saruhan sancağının Akhisar kazasına bağlı Marmara (bugünkü ismiyle Gölarmara) nahiyesinde doğmuştur. Babasının adı İsa Halife'dir ve muhtemelen Halveti şeyhidir. Yiğitbaş Velî çocukluk ve gençlik yıllarını bu nahiyede geçirmiş, muhtemelen babasından ve sonra da yöredeki medreselerden zahiri ilimleri tahsil etmiştir. Bazı kaynaklarda Hanefi olduğu kayıtlıdır. Çok genç yaşlarda babası tarafından Uşak'ın Kabaklı köyünde yaşayan Halveti şeyhi Alaeddin Uşşaki'ye götürülüp teslim edilmiş, geçirdiği seyr-i sülûk sonucunda “etvâr-ı seb'a” denilen nefsin yedi mertebesini başarı ile ikmal ederek hilafet almıştır.

Alaeddin Uşşaki'nin emriyle Manisa'ya gelmiş, önce camilerde va'z u nasihat etmiş, şeyhinin ölümüyle (1485) onun yerine posta oturarak Seyyid Hoca mahallesinde ismiyle anılan yerde mescid ve tekke yaptırarak faaliyetlerini sürdürmüştür. Kısa zamanda ünü artmış ve “şeyhler şeyhi” (şeyh'üş-şuyûh) ünvanını almıştır. Manisa'da üç sene irşadda bulunduktan sonra, bir ara İstanbul meşayihî arasında tarikat işleriyle ilgili bazı batını meseleler yüzünden çıkan ihtilafın çözümüne memur edilerek İstanbul'a çağrılmıştır. O da şeyhler arasındaki ihtilafları halledip bazı ehliyetsiz kimselerin tekke faaliyetlerine son verdirtmiştir. Bu olayın tam olarak hangi padişah devrinde gerçekleştiği bilinmemekle beraber büyük ihtimalle II. Bayezid devridir. Yiğitbaşî ünvanı Ahilik ile ilgilidir. Ancak Marmaravi'nin bu teşkilatla ilgili olup olmadığı

²⁶⁰ Emecen, *a.g.e.*, s. 93.

²⁶¹ Emecen, *a.g.e.*, s. 93.

bilinmemektedir. Ancak yukarıdaki hadise dolayısıyla ona “Yiğitbaş” lakabı verildiği çeşitli kaynaklarda kaydedilmiştir.²⁶² Halk ise Yiğitbaş Velî'nin savaşa katılıp şehit düşen bir “Yiğit” olduğunu düşünmektedir (K.K. 15, 16). Bu nedenle Yiğitbaş ünvanıyla anıldığına inanılır. Ancak bu zatın mezarının başına bir çerçeve içinde hayatı yazıldığından beri bu kanaat değişmekte ve asıl hüviyeti halk tarafından da bilinmeye başlanılmaktadır.

Yiğitbaş Velî, Halvetiyye tarikatinden “Orta Kol” olarak bilinen ve en çok şubesi bulunan “Ahmediyye” şubesinin kurucusudur. Ebu Abdillah Siraceddin Ömer b. Ekmeleddin el-Lahci el-Halveti (800/1397) tarafından Azerbaycan'da kurulan Halvetiyye, pîr-i sâni Yahya Şirvani'den (868/1463) sonra şu dört ana şubeye ayrılmıştır: Ruşeniyye, Cemaliyye, Ahmediyye, Şemsiyye.

Yiğitbaş Velî'nin silsilesi: Alaeddin Uşşaki (890/1485), İbrahim Taceddin Kayseri (ö.883/1478), Pir Muhammed Bahaeddin Erzincani (869/1464) yoluyla Yahya Şirvani'ye ulaşır.

Ahmediyye şubesinin Halvetiyye'den ayrıldığı en önemli nokta, sülûk için esma-i seb'a'yı tamamladıktan sonra beş ismin daha eklenerek Allah'ın toplam on iki isminin zikredilmesini gerekli görmüş olmasıdır. Bu şubeden daha sonra Sinaniyye (İbrahim Ümmî Sinan), Uşşakiyye (Hasan Hüsameddin Uşşaki), Ramazaniyye (Mahfi Ramazan Efendi), Mısriyye (Niyazi-i Mısri) kolları kurulmuştur.

Marmaravi'nin ölüm tarihi hususunda çeşitli görüşler ileri sürülmüştür. Necdet Okumuş, 1550'li yıllarda²⁶³, Ahmet Ögke ise 1505 yılında²⁶⁴ vefat ettiğini yazmaktadır. Bizce Ögke'nin görüşü daha doğru görünmektedir.

Yiğitbaş Velî'nin Türkiye'nin 6 ayrı ilindeki 14 kütüphanede toplam 14 eseri vardır ve bunların toplam 200'ü aşkın nüshası bulunmaktadır. Bu durum, geniş bir coğrafyada sıkça okunduğunu göstermektedir. Eserlerinin isimleri şunlardır:

Câmiu'l-Esrâr, Risâle-i Tevhîd, Mukaddimetü's-Sâliha, Keşfü'l-Esrâr, Ravzatü'l-Vâsılîn, İrfânü'l-Maârif, Hurde-i Tarîkat, Risâletü'l-Hüdâ li-üli'l-İhtidâ,

²⁶² Ahmet Ögke, *Yiğitbaş Velî Ahmed Şemseddin-i Marmaravi Hayatı, Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri*, İstanbul 2001, s. 36-45. Bu çalışmada Marmaravi hakkında yapılmış tüm çalışmalar değerlendirilmiştir.

²⁶³ Necdet Okumuş, “Yeni Kaynakların Işığında Ahmed Şemseddin Marmaravi (Yiğitbaş)Hakkında Bazı Yanlışlıkların Düzeltilmesi”, *Kubbealtı Akademi Mecmuası*, 25/4 (Ekim 1996), s. 178-179.

²⁶⁴ Ahmet Ögke, “Yiğitbaş Velî'nin Vefat Tarihi Üzerine”, *Kubbealtı Akademi Mecmuası*, 30/3 (Temmuz 2001), s. 60-64.

Atvâr-nâme-i Seb'a, Tabakâtü'l-Evliya, Risâle-i Makâlat-ı Şeyh Muhyiddin-i Arabi, Ahvâlü'l-Ebrâr ve'l-Mukarrebîn, Bahreyni'l-aşk, Silsile-i Ehl-i Tarikat.²⁶⁵

2.1.3.4. Ayn-ı Ali (Aynalı) Dede

15. yüzyılda²⁶⁶ ve II. Bayezid²⁶⁷ devrinde yaşamış bir Bektaşî şeyhidir.²⁶⁸ Eski vesikalarda adı İne²⁶⁹ veya Eyne²⁷⁰ şeklinde okunabilecek bir imla ile yazılmıştır. II. Bayezid tarafından vakfı bulunmayan zaviyesine, Saruhanoğlu'nun vakf-ı âmmı olan bir çiftlik yer tahsis edilmiştir.²⁷¹ 16. yüzyılda geliri en çok zaviye olması, Eyne Ali Baba zaviyesinin siyasiler nezdindeki itibarının yüksek olduğunu göstermektedir. Oğlu Cafer Çelebi'dir.²⁷²

Halk arasında Ayn-ı Ali, Saruhan Bey'in komutanlarından biri olarak tanınmaktadır.²⁷³ Hz. Ali'ye boy pos olarak benzediği için "Aynı Ali" denilmiştir (K.K. 5, 17, 18, 19).²⁷⁴ Halk arasında söylene söylene bu isim de "Aynalı" haline gelmiştir (K.K. 19). Bu konuda bir anlatma da mevcuttur:

"Ayn-ı Ali esas ismi, 700 sene evvel yaşamış. Bir kadın onu görmüş, oğlu Ali'ye benzetmiş. Aynı oğlum Ali'ye benziyor demiş. Dede de kadına söz vermiş: Oğlunu sana göstereceğim, diye. Dede, harp zamanı çocuğu getirmiş." (K.K. 20)

Ayn-ı Ali genellikle maliyeci olan ve "Kavanin-i Al-i Osman" isimli eseriyle tanınan Ayn Ali Efendi ile karıştırılmaktadır.²⁷⁵ Bu nedenle halk arasında defterdar olarak bilenenlere (K.K. 5) rast gelinmektedir.

Ayn-ı Ali'nin ölüm tarihi bilinmemektedir. Ancak türbesinin tamiri sırasında H. 818 / M. 1415-16 tarihine rastlanmıştır.²⁷⁶

²⁶⁵ Bu eserlerin hangi kütüphanelerde bulunduğu ve çeviri yazıları için bkz. Ögke, *a.g.e.*, s. 69-95, 353-611.

²⁶⁶ Uluçay, *Manisa Ünlüleri*, s. 22.

²⁶⁷ Gökçen, *a.g.e.*, s.43.

²⁶⁸ Uluçay, *a.g.e.*, s.23; Gökçen, *a.g.e.*, s.43.

²⁶⁹ Gökçen, *a.g.e.*, s. 43.

²⁷⁰ Emecen, *a.g.e.*, s. 105.

²⁷¹ Emecen, *a.g.e.*, s. 105.

²⁷² Uluçay, *a.g.e.*, s. 23.

²⁷³ Mustafa Çetin, "Vakıflar Eski Başkatibi Keşfi Karadanışman İle Bir Mülakat", *Manisanın Sesi Mesir*, 1/1(Nisan 1979), s. 37.

²⁷⁴ Çetin, *a.g.m.*, s.37; Yörtükoğlu, *a.g.e.*, s.144.

²⁷⁵ Örneğin Sabah Gazetesinin 28 Mayıs 1998 tarihli sayısında Ayn-ı Ali için şu bilgi verilmiştir: "Ayn-ı Ali bir Bektaşî dedesi. Aynı zamanda maliyeci. Kentte ilk bütçeyi yapanlardan. 'Aynı', tıpkısı anlamında değil, hani maddi değil de 'aynı' derler ya, karşılığı mal anlamında. İşte o Aynı Ali Dede'nin adı. Hayatı için bkz. Çağatay Uluçay, "Aynı Ali Kimdir?", *Gediz*, 8/84(Eylül 1945), s. 3; Ayn Ali Efendi için bkz. Mehmet İpşirli, Ayn Ali Efendi mad. , *DİA*, 4, s. 258-259.

2.1.3.5. Şeyh Ahmed Dede

Kimliği hakkında fazla bir şey bilinmemektedir. H. 1061/M. 1650-51 yılında hayatta olmadığını biliyoruz²⁷⁷ “Osmanlı döneminden önce yaşamış olup Hz. Ali'nin sülalesindedir.” (K.K 21) şeklindeki bilginin ise herhangi bir dayanağı yoktur. Ancak bu bilgi veliler için tasarlanan genel kurguya uygun düşmektedir.

2.1.3.6. Kenzî Hasan Efendi

Mutasavvıf, şair ve bestekar olan Kenzî Hasan Efendi'nin doğum yeri hakkında farklı bilgiler vardır: Alâiye (Alanya)²⁷⁸, Ankara/Ayaş²⁷⁹, Manisa²⁸⁰, Manisa/Alaşehir²⁸¹. Babasının adı Ahmed²⁸² olup Manisalıdır²⁸³. Eski kaynakların hiçbirinin Kenzî'nin Manisalı olduğunu kaydetmemesi Manisalı olma ihtimalini azaltmaktadır. Okumuş'un da belirttiği üzere²⁸⁴ uzun yıllar Manisa'da yaşaması, “Mağnisalı” diye anılması sonucunu doğurmuş olmalıdır. Küçük yaşta İstanbul'a gelerek tahsilini burada tamamlamıştır. Daha sonra Kocamustafapaşa Sünbülî asitanesi şeyhi Alaeddin Efendi'ye intisap ederek seyr-i sülûkunu tamamladıktan sonra irşad izniyle Manisa'ya gönderilmiştir.²⁸⁵ Hasan Efendi, irşada başlayınca şehir dışında bir cami ile tekke yaptırdı ise de eşkıyalar tarafından yıkıldı. Bunun üzerine H.1110/M. 1698'de Ayn-ı Ali türbesinin 150 adım kadar kuzeyine cami ve tekkesini yaptırdı. Daha sonra türbe de bunlara ilave edildi.²⁸⁶ Şeyhlik hizmetinin yanında Ulu cami, Sultan Camii ve Alibey Camiinde yıllarca halka vaaz etmiştir. Ayrıca Ayn-ı Ali zaviyesinde de zaviyedar olarak görev yapmıştır.²⁸⁷ Hasan Efendi'nin hayırsever bir zat olduğu 5 Recep

²⁷⁶ Yörtükoğlu, a.g.e., s.145.

²⁷⁷ Gökçen, *Manisa Tarihinde Vakıflar...*, II, s. 40.

²⁷⁸ Mustafa Safayî Efendi, *Tezkire-i Safayî (Nuhbetü'l-Âsâr Min Fevâidil-Eşâr) İnceleme-Metin-İndeks*, Haz. Pervin Çapan, Ankara 1999, s. 560.

²⁷⁹ Şeyhi, *Vakayiu'l-Fudalâ*, I, s 428 ve Sâlim Tezkiresi, vr. 252b'den naklen Necdet Yılmaz, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf Süfîler, Devlet ve Ulema (XVII. Yüzyıl)*, İstanbul 2001, s. 90; Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri, I-II-III Ahmed Remzi Akyürek, Meftahü'l-kütüb ve Esami-i Müellifin Fihristi, tıpkı basım ve dizin*, Haz. Cemal Kurnaz, Mustafa Tatçı, Ankara 2000, s. 154.; Tahir, *Aydın Vilayetine Mensub ...*, s. 12.

²⁸⁰ Uluçay, a.g.e., s. 64; Gökçen, a.g.e., s 73,

²⁸¹ Ayvansarayî, *Tercümetü'l-Meşayih*, vr. 20a'dan naklen Necdet Yılmaz, a.g.e., s.90.

²⁸² Gökçen, a.g.e., s.73; Necdet Okumuş, “Hasan Kenzî Efendi'nin Hayatı, Eserleri ve Vakfiyesi”, *Kubbealtı Akademi Mecmuası*, 21/2 (Nisan 1992), s. 58.

²⁸³ Gökçen, a.g.e., s. 73.

²⁸⁴ Okumuş, a.g.m., s.58.

²⁸⁵ Yılmaz, a.g.e., s. 90; Okumuş, a.g.m., s.58-59.

²⁸⁶ Uluçay, a.g.e., s.64; Okumuş, a.g.m., s.59.

²⁸⁷ Okumuş, a.g.m., s.59.

1122/30.08.1710 tarihinde tanzim ettirdiği vakfiyesinden anlaşılmaktadır²⁸⁸. 1126/1714 veya 1127/1715 tarihinde vefat eden ²⁸⁹ Kenzî Hasan Efendi'nin karısının ismi Fatma binti Abdullah, çocukların ismi ise Alaeddin, Ahmed, Ayşe ve Hüseyin'di.²⁹⁰ Hasan Kenzî Efendi "Kenzî" mahlasıyla ilahiler yazmış, kendi güftelerini büyük bir maharetle bestelemiştir. Bu besteler, Halveti tekkelerinde uzun yıllar okunagelmiştir.²⁹¹ Şiirleri bir divançe oluşturacak kadardır.²⁹² Ayrıca musiki nazariyesine dair bir edvar risalesi kaleme almışsa da bulunamamıştır.²⁹³

2.1.3.7. Tezveren Dede (Terzizade Ahmed Efendi)

17. yüzyılda yaşadığı bilinmektedir.²⁹⁴ Eski adı ile Deveciyan mahallesinde türbesi vardır. Bu nedenle Deveci Dede de denmektedir (K.K.22).1049/M.1639 tarihli bir duruşma, bu şeyhin hayatta olduğunu göstermektedir.²⁹⁵ Keşfi Karadamışman ise Süruri Ağa türbesi ile bu türbeyi birbirine karıştırdığından ayrı iki kişiyi aynı kimse olarak kabul etmektedir.²⁹⁶

Tezveren Dede'nin de kardeş ve akrabalarının vefî olduğuna ve Manisa'nın çeşitli yerlerine gömüldüklerine inanılmaktadır:

"Bunlar yedi kardeştir. Turgutlu'nun Sinirli köyündeki Garip Dede, Bekir Dede; Turgutlu/Karaca Ahmed mevkiindeki Karaca Ahmed Dede; İzmir /Kemalpaşa Hamza Baba köyündeki Hamza Baba; Manisa'daki Tezveren Dede; Hâcet Dede; Turgutlu'daki Ahmet Dede [K.K. bu son şahıstan emin değil]" (K.K. 23).

"Akraba ve kardeşleri Çobanisa'da yatıyor" (K.K. 24).

Mesleği ve kişiliğiyle ilgili olarak şu rivayetler yaşamaktadır:

"Terzilik yapan, alim birisidir" (K.K. 5).

²⁸⁸ Okumuş, a.g.m., s.61-63;Uluçay, a.g.e., s.64.

²⁸⁹ Yılmaz, a.g.e., s.91.

²⁹⁰ Gökçen, a.g.e., s.73.

²⁹¹ Okumuş, a.g.e., s.60; Yılmaz, a.g.e., s.91; Uluçay, a.g.e., s.64-65.

²⁹² Nail Tuman'ın özel kütüphanesinde olan bu divançe Mustafa Tatçı tarafından yayına hazırlanmış olup Kültür Bakanlığına basılmak üzere teslim edilmiştir. Şiirlerinden örnekler için bkz. Okumuş, a.g.m., s. 60-61; Uluçay, a.g.e., s.65; Tahir, a.g.e., s.13.

²⁹³ Sadettin Nüzhet Ergun'un Türkiyat Enstitüsü Saadettin Arel bölümünde olduğunu söylediği bu eser, Okumuş tarafından söylenen yerde aranmış fakat bulunamamıştır. Okumuş, a.g.m., s.60; Kenzî için ayrıca bkz. Ramazan Muslu, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf (18. yüzyıl)*, İstanbul 2003, s. 157-158.

²⁹⁴ *Evlîyalar Ansiklopedisi*, 12, İstanbul 1993, s.22.

²⁹⁵ Gökçen, *Manisa Tarihinde Vakıflar, II*, s. 264.

²⁹⁶ Çetin, a.g.m., s. 37.

“Zamanında çok kükreyip sert mizaçlı, celalli bir yapısı varmış. Dilekler, muradlar tez zamanda gerçekleştiğinden türbeye Tezveren Dede denilmiş” (K.K.25).

Bu yatacın kimliğiyle ilgili en önemli nokta budur. Halen herkes tarafından dileklerin çabuk (tez) gerçekleştiği bir mekan olarak bilinmekte (K.K. 19, 26, 22). Dolayısıyla çok sayıda ziyaretçi olmaktadır.²⁹⁷

2.1.3.8. Şeyh Osman

1993-1994 yılında bu şahsın mezarı ortadan kaldırılmış ve üzerine apartman yaptırılmıştır (K.K.27). 1984-1985 yıllarında Hüseyin Akgül tarafından çekilen bir fotoğrafı vardır (bkz. Fotoğraf No: 56).

2.1.3.9. Yarhasan Dede

Kimliği hakkında bir şey bilinmemektedir. H.955/M.1548-49 tarihli bir vesikadaki “Yarhasanlar Şeyhi Emrullah Efendi” ibaresinden bu tarihte burada bir zaviye olduğu anlaşılmaktadır.²⁹⁸ Yine H. 999/M. 1591 tarihli bir kayda nazaran burada Yarhasan Dede adına bir türbe olduğu açıktır.²⁹⁹ Ayrıca burada bir çeşme vardır. Çeşmeyi H.1176/M. 1762-1763 tarihinde Derviş Hasan isimli biri yaptırmıştır.³⁰⁰ Bu durumda bu kişi ile Yarhasan Dede aynı kişi olamaz.

2.1.3.10. Entekkeliler

Halk arasında bu isimle tanınan dergahı Antakyevizade Ahmed Vehbi Efendi kurmuştur. Şu anda bu dergahın içindeki türbede bu zat ile birlikte ikinci şeyh Hasan Rüşdî ve son şeyh Hüseyin Kemaleddin Efendilerin kabirleri bulunmaktadır.³⁰¹ Antakya isminin halk tarafından “entekke” olarak telaffuz edilmesi nedeniyle dergah, bu isimle anılmıştır.

2.1.3.10.1. Antakyevizade Ahmed Vehbi Efendi

Antakya’da doğdu. Doğum tarihi kesin bilinmemekle beraber 1833’de Manisa’ya geldiği ve bu tarihte aşağı yukarı kırk yaşlarında olduğu bilindiğinden, muhtemelen 1209/1793’de doğmuştur. Babasının adı Mehmed Emin Efendi’dir. İlk tahsilini Antakya’da yapmış, akabinde Mısır ve İstanbul’da tahsilini tamamlamıştır.

²⁹⁷ Aytürk-Altan, *a.g.e.*, s.245.

²⁹⁸ Gökçen, *Saruhan Zaviye...*, s.34.

²⁹⁹ Emecen, *a.g.e.*, s.106; Gökçen, *a.g.e.*, s52.

³⁰⁰ Acun, *a.g.e.*, s.603.

³⁰¹ Okumuş, *a.g.e.*, s.111.

Bir süre Fatih Medresesinde müderrislik yaptı. Bu yıllarda İstanbul/Kartal'da dergahı olan ve Rifaiyye'nin Maarifi kolunun kurucusu Muhammed Fethü'l-Marifi ile tanışmış ve ona intisab ederek seyr ü sülûkunu tamamladıktan sonra irşad vazifesiyle Manisa'ya gönderilmiştir. Hatuniye ve İbrahim Çelebi camilerinde müderrislik yaptıktan sonra Manisa eşrafının yardımıyla İbrahim Çelebi Camii karşısındaki arsayı satın alır ve oraya tekkesini açar. Bu tekkede yaklaşık 18 sene şeyhlik yaptıktan sonra 19 Zilhicce 1267/15.10.1851 tarihinde vefat eder. Ölmeden dört gün önce vakfiyesini tanzim ettirerek tekkesine bir fırın ve değirmen vakfetmiş olup tekkesine devletten vakıf kabul etmemiştir. Hanımının adı Meryem binti Abdullah'dır. 14 kızı olmuş, bunlardan 12'si sağlığında ölmüştür. Dokuz tane halife yetiştirmiştir.³⁰²

Aynı zamanda şair olan Vehbi Efendi'nin şiirleri kayıp olup sadece iki tanesi eldedir.³⁰³

2.1.3.10.2. Hasan Rüşdî efendi

1250/1834'de Manisa'da doğdu. Sandıkçı Emin Ağa'nın oğludur. Çocuk yaşta Vehbi Efendi'ye intisab emiş, dolayısıyla ilk tahsilini ondan almıştır. Bilahare Vehbi Efendi onu Azadlızade Ömer Efendi'ye teslim etmiş, ondan Arapça ve Farsça öğrenmiştir. Yirmi üç yaşında Vehbi Efendi'nin kızı Rabia Hanım ile evlendirilmiş ve posta oturtulmuştur (H.1270/M.1853-54). Altmış iki yıl şeyhlik yapmış 1335/1919'da vefat etmiştir. Biri erkek, ikisi kız olmak üzere üç çocuğu olmuştur.

Uzun boylu, "Kara Hasan" namını alacak derecede güzel bir esmerliktedir. Sesinin çok güzel olduğu ve ney üflediği bilinmektedir. Hattatdır, Manisa müzesinde bir hat icazetnamesi vardır. Aynı zamanda şairdi, şiirlerinde "Rüşdî" mahlasını kullanmıştır. Şiirlerini bir divanda toplamıştır. Şiirlerinde tasavvufi duygular, ehl-i beyte muhabbet, pîrana bağlılık ana temalardır. Gazel ve ilahilerinin çoğunu bestelemiş olup bugün dahi bu tekkeye bağlı olanlar tarafından meclislerde okunmaktadır. On yedi halifesi vardır, bunlar Ege bölgesinin çeşitli il ve ilçelerinde görev yapmışlardır.³⁰⁴

³⁰² Okumuş, *a.g.e.*, s.19-27; ayrıca bkz. Necdet Okumuş, "Manisa Rifai Dergahı (Entekkeliler) (Sanat Tarihi ve Tasavvuf Tarihi Açısından Bir İnceleme)", *Kubbealtı Akademi Mecmuası*, 22/4(Ekim 1993), s. 67-68; Hür Mahmut Yücer, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf (19. Yüzyıl)*, İstanbul 2003, s. 415-416; Uluçay, *a.g.e.*, s. 17-20; Gökçen, *a.g.e.*, s. 48.

³⁰³ Okumuş, *a.g.e.*, s.20-21.

³⁰⁴ Okumuş, *a.g.e.*, s.29-30, 36; M. Adnan Başoğlu-Necdet Okumuş, *Hasan Rüşdî Divanı*, Manisa 2003.

2.1.3.10.3. Hüseyin Kemaleddin Efendi

Tekkenin üçüncü ve son şeyhi Hüseyin Kemaleddin Efendi 1296/1888 tarihinde Manisa'da doğdu. Babası Manisalı Beyzade Nuri Efendi, annesi Hasan Rüşdi Efendi'nin kızı Fatıma Hanımdır. Kemaleddin Efendi, Hasan Rüşdi'nin diğer kızı Atiye Hanımın kızı Şadiye Hanım ile evlenmiş ve bu evlilikten bir oğlu bir kızı olmuştur. Küçük yaşlardan itibaren tekkede eğitilmiş; Karafakı ve Rüstemzade Vehbi Efendi'den icazet almıştır. Manisa'daki Şems-i İrfan mektebinde Arapça ve Rüşdiye'de din dersleri hocalığı yapmıştır. 1334/1918'de hilafet almış ve bir sene sonra posta oturmuştur. Tekkelerin kapanış tarihine kadar (30 Kasım 1925) bu görevine devam etmiştir. Bundan sonra çarşıda Bedestende bir elbise dükkan açarak esnafılık yapmıştır.³⁰⁵ Bu yıllarda çocuk olan bir Manisalı'nın, Hüseyin Kemaleddin Efendi ile ilgili intibaları şöyledir: "Perşembe sabahları bedesten önünde kalabalık olur, çarşının sevilen sayılan hocaefendisi, lakabı 'Entekkelî Hoca' bedesten kapısında tüm halka dua ettirir, bu dua sonunda herkese hayırlı işler diler, bir anlamda alışverişi açardı. Bu duadan önce tellallar bağırtılır, herkes duaya davet edilir. Dua bitmeden alışveriş yapılmazdı. Gelen müşteriler geri çevrilirdi. Tellalların 'Haydin duaya' sözleri hala kulaklarımda yankılanmaktadır. Hocaefendinin dua sonunda 'Haydi Allah hayırlı işler versin' diyerek esnafı göndermesi anlatılacak gibi değil."³⁰⁶

1949 yılında hacca gitmiştir. İbrahim Çelebi Camiinin hatipliğini ve vaizliğini yapmıştır. Ölümüne kadar hiçbir ücret talep etmeden bu görevine devam etmiştir. 08.07.1951'de Ramazan Bayramının üçüncü günü vefat etmiş ve Karaköy mezarlığına defnedilmiştir. 1968 yılında naaşı Entekkeliler dergahındaki türbeye taşınmıştır.³⁰⁷

Kemaleddin Efendi, Yunanlıların Manisa'yı yakması esnasında, evinin balkonundan mavzeri ile ateş ederek Yunan kundakçı ve çapulcularını bulunduğu mahalleye sokmamıştı.³⁰⁸ Bu husustaki bir başka hatıra ise şu şekildedir:

"Dün gece saat ikiye yakın Şevki Efendi bizim mahalleye doğru gelen nal sesleri duyar gibi olmuş, merakla anahtar deliğinden gözetlemiş. Tam o sırada ellerinde tutuşturulmuş yağlı paçavralar, iki kundakçı Ermeni bizim sokağa sapmışlar. Şeyh

³⁰⁵ Okumuş, "Manisa Rifai Dergahı...", s.49.

³⁰⁶ Suat Örs, "Manisa Özlemi", *Manisa ve Mesir*, 1/6 (Nisan 1996), s.42.

³⁰⁷ Okumuş, *a.g.e.*, s.49-51.

³⁰⁸ Köklü, *a.g.e.*, s.96; Su, *a.g.e.*, s.70.

Efendi hiç yanından ayırmadığı Koca kapının anahtarını kapı aralığından uzatmış: ‘Dur, davranma!’ diye bağırmış. Bağırmış ve her yeri boş bulmaya alışkın Ermeniler paçavraları evlere atmadan dört nala geriye kaçmışlar. Bu sayede bizim mahalle yanmaktan kurtulmuş. Bu zat mahallemizin en ihtiyarı idi. Çok soğukkanlı, cesur, hepimizin hürmet ettiği bir adamdı. Dağa çekilmeyi ona da teklif etmiş ve çok ısrar etmiştik. Fakat her ısrarımızda: ‘O korkaklar buralara kadar gelemez’, demiş ve evde kalmayı tercih etmişti.”³⁰⁹

Kemaleddin Efendi’nin okumaya ve okuduklarını paylaşmaya değer verdiği anlaşılmalıdır:

“Onun sohbetleri ile büyüdük. 15 yaşına kadar onun sohbetleri ile büyüdük. Geceleri sabahları kadar okurlardı. Diz çökerler, sohbet ederlerdi. Başları önlerinde dinlerler, sessizce gözyaşı dökerlerdi.” (K.K.28)

“Toleranslı ve hoşgörülüydü dedeçeğim. Ağzından çıkan hal oluyor, üzerinde. Bir şey söylesin mevcut oluyor, üzerinde. Okumaya değer verirdi. Dedem halı satardı. Gördes’ten halı getirirdi. %10 kârla satardı, %10. Evi de bal gibi dökümlüydü.” (K.K. 28)

Bu durum yaz aylarında bağ evlerine gidildiğinde bile devam etmiştir:

“...Şeyh Hüseyin Efendi çok bilirim ki teravih namazına haylice pek yakın olmayan bağından yola çıkar, arada bir gelip iştirak ederdi. O tevarih namazı kılındıktan sonra ne olur? Uzunca bir süre sohbet yine devam ederdi. Şimdi düşününüz, Şeyh Hüseyin Efendi gelmiş, söz sırası o gün artık onundur.”³¹⁰

2.1.3.11. Çöplü Dede

Bugün ne mezarı ne de kendisi hakkında bir şey hatırlanmaktadır. Bu nedenle hakkındaki yegane kaynak Nuri Yörükoğlu’nun yazdıklarıdır:

“Mevlevi tarikatine müntesip, harabati bir tabiat sahibi idi. Bu tabiatı, kendisini pek süfli, pek perişan bir hayat yaşatmıştı. Pek yakın bir geçmişte yaşayan Çöplü Dede halkın büyük bir saygı ve sevgisine mazhar olmuştu. Bu saygı ve sevgi halkın dilleriyle intikal ede ede, torunlara kalan anane ve rivayetlerin doğmasına sebep olmuştur.

³⁰⁹ O. Tuğrul, “İşgal Hatıraları-Manisa Yanarken”, *Yeni Doğu*, 11-12 (Eylül-Birinci Teşrin 1934), s. 13’den Bilgi, *a.g.t.*, s.74.

³¹⁰ Tezcan Karadanışman-Hüseyin Akgül, “Manisa Hakkında Konuşmalar”, *Manisa*, 20 (Aralık 2000), s.64.

Çünkü Çöplü Dede, anane ve rivayetlerin tesis ettikleri kanaat ve zihniyete göre kalplerin, ruhların sırlarına muttali bir sima olarak yaşamıştı.

Gureba hastanesinde kendine tahsis edilen yerden hiçbir suretle dışarı çıkmayan ve bütün ihtiyaç ve zaruretlerini orada gören Çöplü Dede'nin odası, sanki güzel kokular serpilmiş salonlardan daha güzel kokardı.

Herkesin, bilginler ve büyük kişilerin, halkın, erkek ve kadının ziyaretine mazhar olan Çöplü Dede, ziyaretçilerin daha kapısından girerken kalbinin sırlarını keşfe mazhar olurdu.

Memleketin Cami-i Kebir mahallesinde, Kadiri hane dergahında gömülü olan Çöplü Dede'nin mezar taşındaki kitabesi, halkın kanaat ve saygısının derecesini ispat eder:

Hüve'l-bâkî 1297 [M.1879]
Magnisa'nun bir kâmili Çöpli Dede
Sûret içre dîde-i âlemden etdi ihtifâ
El çeküp hâşâk-ı dünyâdan o zât-ı zevi'l-hümen
Oldı kurb-ı maksad-ı medfende şimdi pûr-safâ
Her cihetden keşfi rûşen saf-dil bir pîr idi
İhtiyâr-ı zillet etmişdi kemâl-i sabr ile
Bildigi çün âlem-i hesti dâr-ı ibtilâ
Gevher-i irfân ile mâmur idi delik
Gösterirdi kendini ehl-i harâbât sûretâ
Rûh-ı pâkinden hemîşe isti'âne eylegil
Budur evlâ ehl-i kubûrun bî-riyâ
Rihlet târihin tamâm söyledi ilhâm ile
"Bezm-i Hakka vuslat etdi Hû diye Çöpli Baba"
Ruhuna Fatiha"³¹¹

2.1.3.12. Kayyım Hoca

Sultan Camii kayyumu Hacı Nafiz Efendi'ye verilen isimdir. Musikişinas Çorapçı Ahmet Efendi ve İbrahim Efendi adlı iki oğlu vardır. Kayyım Hoca'nın torunları İstanbul'a yerleşmişlerdir.³¹² 19. yüzyılın ikinci yarısında yaşamıştır.

2.1.3.13. Örtülü Mehmet Efendi

"Manisa'nın 19. yüzyılda yetiştirdiği bilginlerin başında gelir. İstanbullu Şevket ve Manisalı Emin Efendilerden icazet aldı. Eser vermediyse de çok sayıda talebe

³¹¹ Yörükoğlu, a.g.e., s.129-130.

³¹² Hüseyin Akgül, "Kayyım Hoca", *Manisa ve Mesir*, 1/3, (Ocak 1996), s. 47.

yetiştirdi. İvaz Paşa Camii müderrisi iken 5 şaban 1311/11.02.1894'de öldü ve aynı cami mezarlığına gömüldü. İlm-i nahiv ve mantıkta ihtisası varmış.³¹³

2.1.3.14. Hakim Baba (Yanı Yaralı Dede)

Manisa'da kadılık yapmıştır. Kadılık postunun arkasındaki duvarda bir dülger zembili asılı dururmuş. Gelen şahitlere yemin ettirirken: "Doğru sylcen mi? Doğru söylemezsen bu zembil evine girsin", dermiş. (K.K.27)

2.1.3.15. Murtaza Dede (Murtaza Eker)

Sdi meşayihinden olup 1893 yılında Köprülü'de doğmuştur. Babasının adı şaban'dır. 8.01.1969 yılında lmştir. Yanındaki mezarda eşinin mezarı vardır, bu taştan eşi Gülşah Hanımın 1895'te doğduğunu ve 28.07.1978 yılında öldüğünü öğreniyoruz.

2.1.3.16. Hamza Baba

16. yüzyılın sonlarında doğup H.1045? / M. 1635–36 yılında lmştir. Önceleri müderris iken, sonra tasavvufa intisab ederek Nakşibendi şeyhi olmuştur. Tire'de Feriştezade medresesinde müderris iken Manisa Yenicami vakfını kurmuş, caminin yanına bir zaviye ile beş odalı bir medrese yaptırmıştır.³¹⁴

2.1.4. Meczublur

Meczub, Allah aşkı ile cezbolunmuş, çekilmiş, yüksek mertebeye ulaşmış kişi için kullanılır. İki türlü meczub vardır: 1-Salik meczub, 2-Meczub salik.

Birincisi tasavvufi eğitimden sonra cezbeye ulaşanlara verilen isimdir. İkinçisi ise bir anda zat tecellisine, şeyhe bağlı olmadan direkt maruz kalmaları ve bunun sonucu akıl nurunun yanması şeklindedir. Bu tipler, aile sahibi olamaz, nefsani bazı özellikleri kaybolmuş, bir tür sürekli tecelli sarhoşu kişilerdir.³¹⁵ Akıl ve şuurlarını yitirdiklerinden dinin emir, yasak ve ibadetleriyle mükellef değillerdir. Bunlar akıllarına geleni doğru-yanlış, sevap-günah söyler, ilerinden nasıl gelirse öyle hareket ederler. Çıplak gezen, köpeklerle düşüp kalkan, Allah'a serzenişte bulunan meczublur çoktur.³¹⁶ Bu gibi halleri nedeniyle halk tarafından sevilen, sayılan ve aynı zamanda da korku duyulan bir zümre olmuşlardır. Özellikle bu insanlara kötü davrananların, horlayanların başlarına

³¹³ Uluçay, *a.g.e.*, s.73.

³¹⁴ Acun, *a.g.e.*, s. 250.

³¹⁵ Cebecioğlu, *a.g.e.*, s.495.

³¹⁶ Uludağ, *a.g.e.*, s.353.

gelenlerle ilgili yüzlerce menkabe oluşmuştur. Manisa da akıl hastanesinin varlığından dolayı meczubu çokça bir şehirdir. Bugün bu durum nisbeten azaldıysa da geçmişte bu hususta yaygın bir ününün var olduğu bilinmektedir.

2.1.4.1. Kepenekli Hamdi Baba

19. yüzyılın sonlarıyla 20. yüzyılın başlarında Manisa'da yaşamıştır. Ali Bey Camiinin güneyindeki metruk Çukur Hamamda yatıp kalktığı, üzerinde giyecek olarak yaz kış bir kepenek taşıdığı, ona Deli Hamdi de dendiği ifade edilmektedir.³¹⁷ Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Deli Hamdi'ye herkesin akıl danışmaya geldiğini ve sözlerinde bir hikmet olduğuna inanıldığını yazmaktadır.³¹⁸

Hamdi Baba çarşı ve pazarda görülünce, esnaf koşturur, alışverişine bereket getirmesi için uğruna inandığı bu zatı dükkanına çağırır koltuğunun altındaki mendile para koymaya çalışır. Ancak o, herkesten para almazmış.³¹⁹ Öldüğünde şimdiki Ulupark'ın yerinde olan mezarlığa gömülmüş, zamanın Manisa Kadısı Haydar Molla, kabir taşına şu ibareyi yazdırmıştı:

“Vâkîf-ı esrâr-ı Hüdâ

Hamdi Baba ruhuna Fâtiha”

Bu taş 1937'de mezarlık tasfiye edilip park haline dönüştürülürken Paşalar mezarlığındaki bazı taşlarla birlikte müzeye götürülmüştü. Daha sonra 1981'de Mevlevihane'de sergilenen mezar taşları ve kitabeler arasında yer almıştı. Şimdi müzededir.³²⁰

2.1.4.2. Kargılı Dede

19. yüzyılın sonu ile 20. yüzyılın başlarında yaşamıştır. Hayatı hakkında bilinen tek şey meczub olduğu ve bir kargıya binerek at gibi sürdüğüdür (K.K. 27, 2).

2.1.4.3. Çulsuz Yusuf

Muhtemelen 19. yüzyılın ikinci yarısında yaşamıştır. Hakkındaki tek menkabeği Yakup Kadri Karaosmanoğlu nakletmiştir.³²¹

³¹⁷ Akgül, *Manisa Folkloru*, s.133-134; Hüseyin Akgül, “Kepenekli Hamdi Baba”, *Manisa ve Mesir*, 1/1 (Kasım 1995), s.44.

³¹⁸ Yakup Kadri Karaosmanoğlu, *Anamın Kitabı*, İstanbul 1957, s.43.

³¹⁹ Akgül, a.g.m., s.44.

³²⁰ Akgül, a.g.m., s.44.

³²¹ Karaosmanoğlu, a.g.e., s.73-75.

2.1.4.4. Eden Bulur Dede

Hangi tarihte yaşadığı belli değildir. Manisa’da bu zat hakkında bilgisi olan bir kişiye bile rastlanmamıştır. Bir menkabesini Mehmet Eminoğlu kaydetmiştir.³²²

2.1.5. Menşei Belli Olmayanlar

Bu grup içinde yer alan yatırların kimliği hakkında ya bilgi yoktur veya bazı bilgiler bunların menşeiini izah etmekten, bizce, uzaktır. Bu yatırların kimliği hakkında halktan toplanan bilgiler pek çok defa bir biri ile çelişmekte, hatta bazan diğer yatırlarla karıştırılmaktadır. Bunun nedeni esasen ziyaretçilerin yatırların menşeleri ile pek fazla ilgili olmamalarıdır. Daha önce de zikrettiğimiz gibi bir yatır ziyaretinde ziyaretçinin aklına gelen en son şey, yatırın menşei ve kimliği hakkında bilgi almaktır. Soranlar ise çok genel cevaplarla yetinirler ve verilen bu cevabı fazla sorgulamadan benimserler. Önemli olan dileklerin gerçekleşip gerçekleşmediği meselesidir.

Biz bu yatırların daha çok tabiat kültlerinin bir velî imajı çerçevesinde devam ettirilmesi neticesinde ortaya çıktığını düşünüyoruz. Yatırların isimleri bile bu durumu teyid eder mahiyettedir. Hâcet, Süt, Toprak, İnci, Siğil, Sancı, Falcı, Sin, Çitlembik (Canavar) gibi. Bu isimler ya tabiattaki unsurlara veya yatırın şifacı yönüne vurgu yapan isimlerdir.

2.1.5.1. Yedi Kızlar

Bu yatırın menşei hususunda iki önemli rivayet mevcuttur:

- a- Yedi kızlar, Yunan mitolojisinde adı geçen Niobe’nin kızlarıdır,
- b- Gülgûn Hatun ve kızlarıdır.

Halk arasında yaptığımız derlemelerde her iki rivayete de inananların olduğunu gözlemledik:

“İki kral varmış, Niobe’nin yedi kızı varmış. Kötü kral hazmedemiyor ve Niobe’yi öldürüyor. Yedi kızının mezarı işte burası.” (K.K. 29)

“Ağlayan Kaya, Yedi Kızların anneleri.” (K.K. 30)

“Yedi Kızlar, Ağlayan Kaya’nın çocukları. Onlar öldükten sonra taş haline gelmiş.” (K.K. 31)

“Bir kadının yedi kızı oluyor ve onların başlarını kesiyor.” (K.K. 32)

³²² Mehmet Eminoğlu, *Geçmişin Perceresinden*, Konya 2002, s. 262-263.

Manisa'da, özellikle kadınlar arasında Yedi Kızların bir annenin kızları olduğu ve çocuklarının öldürülmesi karşısında ağlarken Allah'a dua edip taş olmak istediği bunun üzerine olduğu yerde taş kesildiği efsanesi yaygındır. Bu inancın Cumhuriyetin ilk yıllarında da aynı olduğu anlaşılmaktadır:

“Çocukluğumun Manisa'sında insanlar onu, büyülenmesinin bedelini pek ağır ödemiş acılı bir ana olarak benimsemiş ve kendi mitoslarıyla bütünleştirmişti. Manisa minarelerinde akşam ezanları okunurken Niobe'nin taş gözlerinden sahici yaş sızdığı söylenirdi. Biz çocuklar bunu yadırgamazdık. Nasıl ki taş Niobe'nin yakınındaki Yedi Kızlar Türbesi de, her şeyiyle düpedüz bir Müslüman Türk türbesi olmasına karşılık, Niobe'nin yedi bahtsız kızının türbesi olarak bilinirdi...”³²³ Bu yatrın Hristiyanlar tarafından da kutsal kabul edildiği ve “Yedi Azizler” diye isimlendirildiği bilinmektedir.³²⁴

Niobe ile ilgili efsane muhtemelen İyon kaynaklı olup daha sonra Yunan mitolojisine mal edilmiştir³²⁵ :

“Thebai'de Amphion'la Niobe, uzun bir süre mutluluk içinde egemenliklerini sürdürdüler. Ama [babası] Tantolos'un küstahlığı, Niobe'nin içine yerleşmişti bir kere. Pelops'un kardeşi, kendisini bütün ölümlülerden üstün görüyordu. Zengindi, soyluydu, güçlüydü. Yedi tane yiğit, yakışıklı oğul, yedi tane de birbirinden güzel kız doğurmuştu. Tanrılara babası gibi gizliden gizliye değil, açık açık meydan okumayı koymuştu aklına.

Thebai halkına, kendine tapınmalarının söyledi bir gün, ‘Leto benim yanımda nedir ki?’ dedi. ‘Topu topu iki çocuğu var: Apollon'la Artemis. Benimkiler onların yedi katı. Üstelik ben Kraliçeyim. O ise, Delos'a sığınıncaya kadar, yersiz yurtsuz gezginin biriydi. Artık Leto'ya değil, bana tapacaksınız.’

Kendi gücüyle başı dönenlerin kızgınlıkla söyledikleri sözler gökyüzünde hemen duyulur. Çok geçmeden Apollon'la Artemis, Thebai'ye geldiler, bir vuruşta Niobe'nin bütün çocuklarını yere serdiler. Niobe, yas içinde, o genç, güçlü gövdelerinin yanına

³²³ Yeğınobalı, *a.g.e.*, s.53.

³²⁴ Aytürk-Altan, *a.g.e.*, s. 245;Yörükoğlu da Manisa'da Hristiyanların üç ziyaretgahı olduğundan bahsediyorsa da (Manisa Tarihi, s. 104) isimlerini vermemektedir.

³²⁵ Azra Erhat, *Mitoloji Sözlüğü*, İstanbul 1993, s.218.

çöktü, yüreği taş kesilmişti sanki. Gözlerinden oluk gibi yaşlar akıyordu. Tanrılar, gece gündüz ağlayan bir taş parçasına çevirdiler onu.”³²⁶

Eski Yunan’dan beri Niobe’nin taş kesildiği dağın Spil olduğu nakledilmektedir.

İkinci görüş ise 1930’lu yıllardan itibaren Nuri Yörükoğlu, Çağatay Uluçay ve İbrahim Gökçen gibi araştırmacıların Osmanlı belgelerine dayanan kitaplarını yayınlamaya başladıkları yıllarda bulmuş oldukları vesikalara istinaden ortaya çıkmıştır. Bu çalışmalar neticesinde Yedi Kızlar Türbesinin Saruhan beylerinden birinin eşi olan Gülgün Hatun isimli biri tarafından yaptırılmış olduğu ortaya çıkarılmıştır.³²⁷ Esasen türbenin Türk-İslam mimarisinin bir ürünü olduğu açıktır ve tartışmaya dahi gerek yoktur. Ancak bu durum, burada yatanların kimliğini ispat etmemektedir. Esasen H.1100/M. 1688-89 yılından önceki belgelerde de türbeden bahsedilmemekte, sadece “Gülgün Hatun Zaviyesi” denmektedir.³²⁸

Şimdiye kadar tüm araştırmacılar bu türbede yatanların kimliğini açıklarken ya eski Yunan’a ya da Türklere bağlamışlardır. Bizce durum her ikisi de değildir. Niobe efsanesinde karşılaştığımız taş kesilme motifi bütün dünyada görülen bir motiftir ve her toplumun halk edebiyatı içerisinde kendine yer bulmuştur. Hem eski Yunan hem de eski Türk kültürü ve inanç sistemi içerisinde bu motifin bulunduğu bilinmektedir.³²⁹ Bizce Türkler bölgeyi fethettiklerinde yörede zaten mevcut olan bu efsaneyi ve kayayı benimsemişler; çok tanrılı biçiminden arındırarak Türk-İslam anlayışına uygun bir hale getirmişlerdir ki halk arasındaki rivayetler bu görüşü doğrular niteliktedir. Bu anlayışın çerçevesinde İslamlaştırılan ve ziyaretgah özelliğini muhafaza eden bu yere, daha sonra Gülgün Hatun tarafından bir türbe yaptırılmış olabilir. Bilindiği gibi Hıristiyanlıktan kalma yerlerin İslamlaştırılmasında bu gibi mekanların yanına zaviye/türbe yapılması ve eski kült alanlarının cazibesinden yararlanılması yoluna gidilmesi sıkça rastlanan bir

³²⁶ Edith Hamilton, *Mitologya*, çev. Ülkü Tamer, İstanbul 1996, s.177-178.

³²⁷ Uluçay, *Saruhanoğulları...*, s. 60 Daha sonraki çalışmalar buradaki anafikri kabul etmişlerdi, örneğin bkz.Acun, *a.g.e.*, s. 400; Gülgün Hatun’un kimliği hakkında ayrıntılı bir tartışma için ise bkz. Kamil Su, “Gülfem Öteki Adıyla Gülgün Hatun’un Manisa’daki Vakıf ve Hayırları”, *1. Mesir Konferansları*, s.33-48.

³²⁸ Uluçay, *a.g.e.*, s. 175 dn. 1;Eravcı-Korkmaz, *a.g.e.*, s.157.

³²⁹ Ayrıntı için bkz.Saim Sakaoğlu, *Anadolu-Türk Efsanelerinde Taş Kesilme Motifi ve Bu Efsanelerin Tip Kataloğu*, Ankara 1980, s. 45-62.

durumdur. Bu sayede yöredeki Hıristiyanların daha çabuk Müslüman olmaları sağlanmaya çalışılmıştır.³³⁰

2.1.5.2. Hâcet Dede

Hakkında hemen hiçbir bilgi yoktur. Anlaşıldığı kadarıyla burası Hızır'ın görüldüğü ve belki namaz kıldığına inanıldığı bir yerdir. Çünkü Hıdırellez'de ziyaret olmaktadır. Eskiden mescit olması da bu ihtimali akla getirmektedir:

“Seyahat eden bir zat, bir yolcu şu anda harabenin yerinde konaklar. Namaz kılar dua eder. Duası kabul olur.” (K.K. 33)

Bu anlatmanın Hızır ile irtibatlandırılması mümkündür. Çünkü Hızır genellikle seyyah olarak tasavvur edilir. Burada namaz kılması ve dua etmesi de mescidin yapılma nedeni olabilir.

2.1.5.3. Süt Dede

Kimliği ile ilgili tek bilgi, onun Manisa'nın fethi esnasında Saruhan Bey'in komutanlarından biri olduğuna yönelik bir anlatıdır:

“...Çarpışmalar sırasında ismi şimdi bilinmeyen, ama Süt Dede diye anılıp ziyaret edilen komutana Saruhan Bey sordu:

-Vaziyet nedir?

-Ortalık süt liman beyim! diye cevap verdi. Ama biraz sonra şehit oldu. Sabahleyin onu şehit olduğu ve kabrinin bulunduğu yere defnettiler.”³³¹

Bu tarz isimlendirmeler halk etimolojisinde sıkça karşımıza çıkmakta olup genellikle doğru değildir. Bizce bu yer pagan dönemlerden Hıristiyanlığa, onlardan da Türklere geçmiş eski bir kutsal mekandır.

2.1.5.4. Sin Dede

Çok zulüm gören ve bir gün ölümle karşı karşıya gelince çitlembiklerin arasına saklanarak kurtulmaya çalışırken, ecel ona çitlembiklerin içinden gelerek yetişir. Ölüsünü çitlembik ağacının altına gömerler.³³²

2.1.5.5. Falcı Dede

Falcıların büyüklerinden olduğuna inanılmaktadır.³³³

³³⁰ Ocak, “XII-XV. Yüzyıllarda Anadolu’da Türk-Hıristiyan Dini Etkileşimleri...”, s. 670.

³³¹ Yasin Altan, Hüseyin Akgül vd., *Manisa Anıt Ağaçları ve Halk Kültüründeki Yeri*, Manisa 1998, s. 169.

³³² Altan, Akgül vd., *a.g.e.*, s 201.

2.1.5.6. Sana (Sancı, Sancılı) Dede

Hasta hayvanların getirildiği bir yatırdır. Kimliği belirsizdir.

2.1.5.7. Çitlembik (Canavar) Dede

Hakim Baba için anlatılan menkabenin bu yatır için de anlatıldığı tespit edilmiştir. Kimliği hakkında bilgi yoktur.

2.1.5.8. Kapaklı (Siğil) Dede

Bir çitlembik ağacının altındadır. Kimliği hakkında bilgi yoktur.

2.1.5.9. Yatırlı Çınar

Rivayete göre Çınar ağacının altında bir yatır olduğunu seferberlikte burada birliği ile konaklayan bir binbaşı keşfetmiştir. Keşiften sonra da çevreyi temizletip düzene sokarak gitmiş, bir daha da kendisini gören olmamıştır.³³⁴

2.1.5.10. Ethem Dede

Kimliği hakkında bilgi yoktur.

2.1.5.11. Beşparmak Dede

Kimliği hakkında bilgi yoktur.

2.1.5.12. İnci Dede

Kimliği bilinmemektedir.

2.1.5.13. Hasan Dede

Kimliği bilinmemektedir.

2.2. Ziyaret Mahalleri

Manisa'da velîlerin yattıkları yerlere bakıldığında üç mekandan bahsetmek mümkündür: Türbeler, mezarlar, ağaçlar.

Türbelerde yatan velîlerin en çok ziyaret edilenler olduğu söylenebilir. Bunların yerinin belli olması ve türbelerinin mevcudiyeti halkın buralarda yatan zatların daha yüksek bir mevkide olduğunu düşünmesine yol açmaktadır.

Mezarlar ise eskiden genellikle bir cami, mescid veya zaviyenin yanında imiş. Genellikle zaviyenin şeyhi veya caminin banisi burada yatmaktaydı. Bugün zaviyelerin pek çoğu yıkılmış; bazılarında mescid, bazılarında ise sadece baninin mezarı ayakta kalabilmiştir.

³³³ Altan-Akgül vd., *a.g.e.*, s. 198.

³³⁴ Altan-Akgül vd., *a.g.e.*, s.166.

Şehirlerde bazı ağaçların yatır şeklinde algılandığı bunların altında velînin yattığını görmekteyse de bunların sayısı türbe ve mezarlarla kıyaslandığında oldukça küçüktür. Bunun nedeni de zannımızca Manisa gibi resmi İslam'ın güçlü olduğu bir şehirde eski tabiat kültürlerinin İslamî bir kılık altına girme zorunluluğudur.

2.2.1. Türbeler

2.2.1.1. Saruhan Bey (Gurhane/Körhane) Türbesi

Türbe, Saruhan Bey mahallesi, İzmir caddesi üzerinde, Sultan ve Muradiye camileri arasındadır. Saruhan Bey'in torunu İshak Çelebi tarafından yaptırıldığı düşünülmektedir. Saruhan Bey 1345, İshak Çelebi 1388'de öldüğüne göre türbe bu tarihler arasında yapılmış olmalıdır. Çeşitli devirlerde tamir gördüğü anlaşılmaktadır.³³⁵ İçinde tek mezar vardır

1973-1977 yılları arasında restore edilirken³³⁶ yeterli araştırma yapılmadığından türbe ile ilgili bazı problemler çözülememiştir. Türbenin yanında eskiden var olduğu anlaşılan yapının bir zaviye mi yoksa bir başka türbe mi olduğu karanlıkta kalmıştır. Ancak türbenin bir aile mezarlığı olma ihtimali yüksektir.³³⁷

Türbenin sol köşesinde türbedar Şeyh Selim Efendi'nin (ö. H.1244/M.1828-29) mezarı vardır. Yine sol taraftaki açıklıkta bulunan tek mezar Kesikbaş (Leblebici) Dede'ye ait olup, bu kişinin Hızırşah Bey olduğu düşünülmektedir.

Türbeye Gürhane veya Körhane adı da verilmektedir. Gür, Farsça mezar demek olup zaman içerisinde halk tarafından Gür veya Kör olarak telaffuz edilmeye başlanmıştır. Hatta bir rivayete göre daha önce burada mescid ve çeşme olduğundan "Gürhane Dedesi" adını almıştır (K.K.33).

Yatırın içinde bulunan her şeyin okunmuş, dualı olduğu inancı vardır. Sandukanın üzerine örtülü çulhaya eller sürülüp vücudun her tarafına sürülür. Bunun şifa vereceğine inanılır (K.K.34).

Türbenin giriş kapısının yanındaki mezarın Lokman Hekim'e ait olduğuna inanılmaktadır. Türbedar, Kur'an-ı Kerim'de geçen Lokman Hekim mi yoksa başka birine mi ait olduğunu bilmemektedir. Ayrıca türbenin giriş kapısının sol tarafındaki

³³⁵ Acun, *a.g.e.*, s. 380; Hakkı Acun, "Manisa'daki Türbe Mimarisi," *Bulleten* XLIX/195 (Aralık 1985), s.480.

³³⁶ Bilgi, *a.g.t.*, s.220.

³³⁷ Acun, *a.g.t.*, s.381-382.

bahçenin arkalarına doğru üç şehit mezarı olduğuna inanılıyor. Burası Belediyenin düzenleme çalışmaları esnasında yok olmuştur (K.K.2).

2.2.1.2. İshak Çelebi Türbesi

Türbe, Ulu cami külliyesi içindedir. Türbe, muhtemelen, yanındaki medresenin bir odası iken H.790/M.1388'de İshak Çelebi'nin ölümü üzerine türbe haline getirilmiştir. Çeşitli devirlerde onarımdan geçtiği bilinmektedir. Yapının içinde kitabesiz dört mezar vardır. Büyük olanı İshak Çelebi'ye, küçük olanlar ise karısı ve çocuklarına aittir. Mimari açıdan Saruhan Bey Türbesine benzer³³⁸.

2.2.1.3. Revak Sultan Türbesi

Türbe, Çaybaşı mahallesi, Kumludere sokakta, Ağlayan Kaya karşısındadır.

Yapı, H.773?/M.1371 tarihli vakfiyesine göre tarihlendirilir. Türbenin giriş kapısının boşaltma kemeri üzerinde kırık bir kitabe parçası yer almakta olup Ayete'l-kürsi'den bir parça yazılıdır. Çeşitli tarihlerde onarılmıştır. Mimari açıdan sekizgen konik külahla örtülü olup Manisa'da bu tarzda yapılmış tek eserdir. Yapı içinde üç tane kitabesiz mezar vardır. Bunlardan biri Revak Sultan'a, biri bir erkeğe, diğeri ise bir kadına aittir. Kaynaklarda türbeye bitişik Halveti ve Bektaşi zaviyesinin varlığından söz edilmekteyse de türbenin hangi tarafında olduğu anlaşılamamıştır.³³⁹

Türbenin bahçesinde selvi ve palmye ağaçları vardır. Bu ağaçların kutsal olduğuna, Revak Sultan tarafından dikilip bir gecede büyüyüp yeşerdiğine inanılmaktadır (K.K.35). Türbenin içindeki sandukanın altındaki toprak da kutsaldır, çocuk olması veya şifa için bu toprak yutulmaktadır.

2.2.1.4. Yedi Kızlar (Gülgün Hatun) Türbesi

Türbe, Çaybaşı mahallesi, Yedi Kızlar sokağında yer alır.

Türbenin kitabesi yoktur. Gülgün Hatun tarafından yaptırıldığı anlaşılmaktadır. Türbe, Dere mescidi ve hamamla birlikte külliye şeklinde inşa edilmiştir. Türbe, dikdörtgen planı ve üzerinin kubbeyle örtülü olması, cephe düzenlemesi ve dış görünüşü bakımından Saruhan Bey Türbesine çok benzer.³⁴⁰

³³⁸ Acun, *a.g.e.*, s.396-397; Acun, *a.g.m.*, s.485-486.

³³⁹ Acun, *a.g.e.*, s.389-390; Acun, *a.g.m.*, s.483-484.

³⁴⁰ Acun, *a.g.e.*, s.400-401; Acun, *a.g.m.*, s.486-488.

Türbenin bulunduğu mahalleyi koruduğuna, trafik kazalarını engellediğine inanılmaktadır (K.K.31). Ayrıca türbenin önemli günlerde sallandığına inanılır (K.K.2).

2.2.1.5. Karaca Ahmed Türbesi

Türbe, Horozköy'ün kuzeyinde bağ ve bahçeler arasındadır.

Türbesi duvarla çevrilmiştir. Tekke ve türbenin avlusunu servi ağaçları çevirmiştir. Türbe yapı bakımından Revak Sultanı andırır, ancak konik çatıya sahip değildir. Türbede büyük bir sandukanın altında Karaca Ahmed yatmaktadır. Sandukanın yanındaki delikten eskiden şifa için toprak alınıyor ve mezara muska koyuluyormuş, türbedar bu deliği kapatmış. Türbenin sağındaki hazirede çeşitli mezar taşları bulunmaktadır. Türbenin kitabesi yoktur. Ancak Uluçay'ın 1930'lu yıllarda gördüğü bir ihtiyar eskiden türbenin içinde bir levha asılı olduğunu söylemiş ve hatırladığı kısımları nakletmiştir:

“Merdum didesidir cümle ricalı Allah'ın
Görünürse acap Karaca Ahmed Sultan
Medhini kabei suttur ezdigani hakır!
Denilirse yeridir Karaca Ahmed Sultan
Evliya çok bu cihan hali değil hiç velî
Arada ben gibidir Karca Ahmed Sultan”³⁴¹

Türbeye bitişik sağ ve solda birtakım hücreler vardır. Türbenin sol tarafında gelen adakların pişirilmesi için bir yer yapılmıştır. Bu haliyle türbenin eskiden bir zaviyenin parçası olduğu bellidir. Ayrıca bahçede mermer sütunlar bulunmaktadır.

Karaca Ahmed de Manisa'nın fethiyle irtibatlandırılmıştır. Bu konudaki efsane savaşın başladığı yerde Kırtık Baba Türbesinin, bittiği yerde de Karaca Ahmed Türbesinin olduğunu ifade eder.

Türbenin sağ tarafında bulunan ve karşıdan bakıldığında tek bir ağaç gibi duran serviler hakkında da bunların dıştan birbirine sarılmış gibi dursa da içten dallarının birbirine değmediğine inanılır. Ayrıca bu servilerin ve çitlembik ağacının altında Manisa esnafının “Damiye” dediği peştamal kuşatma merasimi yapılırdı.³⁴²

2.2.1.6. Ayn-ı Ali Türbesi

Türbe, Kuyualan mahallesinde, Ayn-ı Ali Camiinin kuzey tarafında, ona 50 metre kadar uzaklıktadır.

³⁴¹ Uluçay, a.g.e., s.31.

³⁴² Altun, Akgül, a.g.e., s.211.

Cami, tekke ve türbeden oluşan bir külliye iken tekkesi yıkılmış, geriye cami ve türbesi kalmıştır. Türbenin kitabesi yoktur. Ayn-ı Ali, Fatih ve II. Bayezid döneminde yaşadığından türbesinin 15. yüzyılın son çeyreğinde yapıldığını kabul etmek mümkündür. Türbe onarılmıştır ve içinde tek sanduka vardır. Altıgen planlı ve üzeri kubbeye örtülüdür.³⁴³ Çevresinde 1930'lu yıllarda kaldırılan bir mezarlık vardı.

Evliya Çelebi'nin Manisa'ya geldiği esnada zaviye, medreseye dönüştürülmüştü. Bu durumdan yakınan Evliya Çelebi, yapının yeniden kuruluş amacına uygun hale getirilmesi umudunu dile getirmektedir. Faroqhi, tekkenin tekrar Bektaşilere geri verildiğine dair bir işaret olmadığını zikretmekteyse de³⁴⁴ H.1088/M.1677-78 yılında zaviye bir Bektaşi şeyhine verilmiştir.³⁴⁵ Fakat 1826 yılında Bektaşi dergahlarının kapatılması esnasında Manisa'da müsadere edilen Bektaşi dergahları arasında bu zaviyenin adının geçmemesi,³⁴⁶ bu sırada zaviyenin başka bir tarikatın elinde olduğunu yahut yıkıldığını göstermektedir.

Türbe ve etrafındaki mezarlık, edebiyatımızda da bir iz bırakmıştır. Şehbenderzade Filibeli Ahmed Hilmi'nin "A'mak-ı Hayal" isimli romanında geçen mekanlardan birisi de burasıdır.³⁴⁷

Türbenin etrafı yakın tarihlerde Hüseyin Akgül ve Ethem Battal'ın girişimiyle Belediye tarafından düzenlenmiştir.

Türbenin mekanında çeşitli unsurların kutsal sayıldığını burada da görüyoruz. Sandukanın yanındaki delikten aşağı el uzatıldığında cennet kokusunun duyulduğuna (K.K.36), türbede bulunan zincirin Ayn-ı Ali'nin kurtardığı gencin prangası olduğuna inanılır (K.K. 27). Sanduka ve türbedeki örtüler temiz olsun diye hiç kullanılmamış leğende yıkanır (K.K.37).

2.2.1.7. Yirmi İki Sultanlar (Şehzadeler) Türbesi

Türbe, Saray Mahallesi, Konur Sokakta yer alır.

Türbenin kitabesi yoktur. Şehzadelerin Manisa'da sancak beyliği yaptıkları 1445-1595 yılları arasında, burada ölen kız ve erkek çocuklarının gömülmesi için, II.

³⁴³ Acun, *a.g.e.*, s.408-409; Acun, *a.g.m.*, s.488-489.

³⁴⁴ Suraiya Faroqhi, *Anadolu'da Bektaşilik*, Çev. Nasuh Barın, İstanbul 2003, s.50.

³⁴⁵ Gökçen, *Manisa Tarihinde Vakıflar...*, II, s.140.

³⁴⁶ Cahit Telci, "Saruhan Sancağı Bektaşi Zaviyelerinin Arazisi (1826 Tarihi itibarıyla), *Manisa*, 14 (Kasım 1997), s. 35.

³⁴⁷ Filibeli Ahmed Hilmi, *A'mak-ı Hayal*, haz. Sadık Albayrak, İstanbul (ty.), s. 127.

Bayezid'in oğlu Şehinşah (1490-1503) tarafından yaptırılmıştır. Yapı, muhtelif tarihlerde onarılmıştır. Sekizgen planlı olup üzeri kubbe ile örtülüdür. Yapı içinde, doğudan batıya doğru birbirine paralel dört, altı, yedi ve beş tane sanduka sıralanır. Bunlardan sekizi kavuklu erkek, ondört tanesi çocuk ve kadınlara aittir. Mimari özellikleri bakımından Osmanlı türbeleri geleneğini yansıtır.³⁴⁸

Bu türbede, diğer yatırlarla kıyaslandığında pek fazla uygulama olmamaktadır.³⁴⁹

2.2.1.8. Şeyh Ahmed Dede Türbesi³⁵⁰

Türbe, Peker mahallesi, Adalet sokağı, numara 34'de yer alır. Derviş Ali Camiinin kuzeyindedir.

Türbenin kitabesi yoktur. Yapıyı tarihlendirecek herhangi bir unsur da mevcut değildir. Şeyh Ahmed Efendi'nin H.1061/M.1650-51 yılında hayatta olduğu göz önüne alındığında bu tarihten sonra yapılmış olmalıdır. Mahalle sakinleri türbenin 150 yıllık olduğunu söylemektedir. Acun'un inceleme yaptığı Temmuz 1995'te yıkılmak üzere ve bakımsız olan türbe, bugün tamir edilmiş olup içi gayet temizdir ve ziyaretçilere açıktır.

İlhan Berk'in hatıralarında bu yatırla ilgili şöyle bir pasaj vardır:

“Dervişali mahallesindeki evimizin bir camisi, bir bakkalı bir de kimi vakitler kadınların söyledikleri ilahilerin bize kadar geldiği, bir yatırım gömüldüğü bir mescid vardı.”³⁵¹ Bu satırlardan 1930'lu yıllarda bu türbede kadınların toplandığı ve ilahiler söylediği anlaşılmaktadır. Ancak burasının bu yıllarda bir mescit olarak kullanıldığına dair elimizde başka bir bilgi yoktur.

Türbenin yıkılmak istendiği, ancak yıkılmadığına dair bir inanç mevcuttur (K.K.2).

2.2.1.9. Tezveren (Terzizade Ahmed Efendi) Dede Türbesi

Türbe, Ege mahallesinde, Sevinç sokağın tam ortasındadır.

Yapının kitabesi yoktur, ancak H.1409/M.1639 tarihli bir vakıf kaydı vardır. Türbenin onarım tarihleri belli değildir. Yarım kare planlı, üzeri kubbeye örtülüdür.

³⁴⁸ Acun, *a.g.e.*, s. 413-414; Acun, *a.g.m.*, s.489-491; tarihçe için bkz. Uluçay, *Saray-ı Amire ve Şehzadeler Türbesi*, s. 23-27.

³⁴⁹ Cumhuriyetin ilk yıllarında da durumun bu şekilde olduğunu dair bkz. Yeğinobalı, *a.g.e.*, s.57-58.

³⁵⁰ Acun, *a.g.e.*, s.431'de türbe adı yanlışlıkla “Tezveren (Ahmed Dede)”olarak yazılmıştır.

³⁵¹ İlhan Berk, *Uzun Bir Adam*, İstanbul 1993, s.50.

Yapının içinde iki tane mezar vardır. Bunlardan biri Terzizade Ahmed Efendi'ye aittir. 1940'lı yıllara kadar yanında bir mezarlık ve mescit vardı.³⁵²

2.2.1.10. Entekkeliler Dergahı Türbesi

Dergah, İbrahim Çelebi mahallesi, Tuncer sokakta İbrahim Çelebi Camiinin karşısında yer alır.

Tekke, giriş kapısı üzerindeki kitabeye göre H.1251/M.1835 tarihinde Antakyevizade Ahmed Vehbi Efendi tarafından yaptırılmıştır. 1838 yılında onarılarak genişletilmiş olup 1851 tarihli bir vakfiyesi vardır.³⁵³

Tekke tek katlı, kırma çatılı, alaturka kiremit örtülü bir yapıdır. İki bölümden oluşur: Semahane, türbe. Türbe, semahanenin batısında kare planlı, çatıları düz bir şekildedir. Üç sanduka vardır: Ahmed Vehbi Efendi, Hasan Rüşdî Efendi, Hüseyin Kemaleddin Efendi. Dergahın kuzey kısmında geniş bir bahçe ve bahçenin batı tarafında şeyh ailesine ait küçük bir hazire vardır.³⁵⁴

Tekkenin son onarımı 1994-1996 yıllarında yapılmıştır. Bu onarım esnasında bahçenin kuzeyine bir mutfak, tuvalet ve abdest alma yerleri ilave edilmiştir.³⁵⁵

Bu tekkede gerçekleştirilen zikir törenlerinden Y. Kadri Karaosmanoğlu oldukça canlı sahneler aktarmaktadır.³⁵⁶ Bu tekke, günümüzde faaliyet yapmıyorsa da Manisa ve Turgutlu'dan gelenler, ziyaret edenler hala vardır.

2.2.1.11. Falcı Dede Türbesi

Türbe, Mutlu Mahallesi, Falcı Dede Sokak'ta bulunmaktadır. Türbe sonradan yapılmıştır, herhangi bir mimarî özelliği yoktur. Yanıbaşındaki çitlembik ağacı ve mahsen çeşmesiyle eski bir ayazma olduğu izlenimini vermektedir.

³⁵² Acun, *a.g.e.*, s. 428; Acun, *a.g.m.*, s.493-494; Mezarlığın 1939 yılındaki fotoğrafı için bkz. Nusret Köklü, "Anılarda Yine Kısa bir Yolculuk", *Manisa*, 17 (Mayıs 1999), s.6.

³⁵³ Acun, *a.g.e.*, s.377.

³⁵⁴ Okumuş, *a.g.e.*, s.110-111.

³⁵⁵ Okumuş, *a.g.e.*, s.117-118.

³⁵⁶ Karaosmanoğlu, *a.g.e.*, s.168-171.

2.2.2. Mezarlar

2.2.2.1. İbrahim Seydî Dede

Ulu caminin hemen altındadır. Eskiden yapı Kadiri hane'nin yanında ve ahşap bir türbe biçimindeymiş.³⁵⁷ Kendisi, ailesi ve kızının gömülü bulunduğu türbenin bir duvarında bulunan tahta bir kılıç, buranın yegane süsünü teşkil eder.³⁵⁸

Türbe çeşitli onarımlardan geçmiştir. Şu tamir kitabesine göre Kadiri hane'nin banisi de İbrahim Seydî'dir:

“Kâdirîhâne Dergâh-ı Şerîfi
Çok zaman kaldı bu dergâh mâil-i türâb
Mücedded tamirine Şeyh Mehmed Emin'i kıldılar erbâb
Cihân kevineyinde bulmuş ma'mûr-ı eyleye harâb
Bânisi İbrahim Seydî nûş eylesün kevser şarâb
Pîr Abdülkadirî'den almak isterse feyz-yâb
İstikamet hem selâmet ... küşâdı böyle bir bâb
9 Şaban 1318 [2 Aralık 1900]”³⁵⁹

2.2.2.2. Hâkî Baba

Kaynak mahallesi, Yavaşali sokaktadır.

Esasen bir zaviye olan bu yapı grubu, Saruhan Beyliği zamanında Hâkî Baba adına kurulmuştu. Zaviyenin oldukça geniş toprakları vardı ve bunun geliri ile geçiniyordu.³⁶⁰ Ayrıca sahip olunan dükkanları gayr-ı müslimlere kiralıyorlardı.³⁶¹ 1826 yılında 179,5 dönüm araziye sahipti. Ayrıca vakıf arazisinden 213 kuruş gelir geliyordu.³⁶²

Bugün mescid olarak kullanılan yapı H.1062/M.1651-1652 yılında zaviyeden camiye çevrilmiştir. Kitabesi yoktur.³⁶³

Bu mekanla ilgili memoratlar bulunmaktadır:

“Bizim ev caminin hemen yanı, aramızda bir duvar var. Hâkî Baba, bazı sabahlar bizi namaza kaldırmak için cama, kapıya ve çatıya küçük küçük taşlar atardı.

³⁵⁷ Uluçay, *Saruhanoğulları...*, 58; Yörtükoğlu, *Manisa'nın Mimari Tarihi*, s.136-138; Aytürk-Altan, *a.g.e.*, s.245.

³⁵⁸ Yörtükoğlu, *a.g.e.*, s.138.

³⁵⁹ Yörtükoğlu, *a.g.e.*, s.136.

³⁶⁰ Eravcı-Korkmaz, *a.g.e.*, s.130.

³⁶¹ Faroqhi, *a.g.e.*, s.114.

³⁶² Telci, *a.g.m.*, s.35, 39-40.

³⁶³ Acun, *a.g.e.*, s.71.

Bazı namaz vakitleri ise camiden takunya sesleri, abdest alma sırasındaki su seslerini duyardık.” (K.K.38)

Ayrıca bazı geceler yatırın üzerine nur yağdığına inanılmaktadır. Bu yatırı İstanbul’dan gelip ziyaret edenler olmaktadır (K.K.9). Yatırın yanında bulunan iki servi ağacı da kutsal kabul edilmekte, başı ağrıyanlar buraya çivi çakmakta ve günahsızların bu ağaçların arasından geçebileceğine inanılmaktadır (K.K.27).

2.2.2.3. Kırtık Baba (Arap Dede)

Manisa’nın doğusunda Nurlupınar’daki Kırtık mezarlığının güneyinde bulunmaktadır. Etrafı tellerle çevrilmiş bir hayıt ağacının altında yattığına inanılmaktadır.

Saruhanogulları devrinde burada bir zaviye olduğu anlaşılmaktadır. İshak Çelebi tarafından muhtemelen Şeyh Âdil Paşa’ya evlatlık statüsünde vakıf olarak düzenlenmiştir.³⁶⁴

Hıdırellez’de ve diğer zamanlarda ziyaret edilen bu yatırın yanındaki ağacın üzeri dilek bezi doludur, ayrıca taştan ev maketleri yapılıdır. Taşlar üst üste konarak taş kümeleri oluşturulmuştur. Yatırın çevreleyen tellere de dilek bezleri asılmıştır. Yatırın çevresinin define aramak için kazıldığı anlaşılmaktadır. Ağacın altında iki büyük taş vardır; ama üzerlerinde herhangi bir yazı yahut işaret yoktur.

Ağacın altında bir şehidin gömülü olduğuna inanılmaktadır.

“Altında mezar var. Birisi şehid olmuş burada, sonra ağaç kendiliğinden çıkmış. Ağacın bir yeri kesildiği zaman, dalı kesildiğinde kan çıkıyormuş. Kapkara bir kan çıkıyormuş. Şehid olduğu için. Bu evin sahibi görmüş. Biz kiracıyız, damda yatıyormuş ağacın altında ateş yandığını görmüş, şehid yanıyormuş.” (K.K.39)

2.2.2.4. Hâcet Dede

Mezar, Manisa kalesinin dış surlarının dibinde bulunmaktadır.

Yatırın bulunduğu yerin Saruhanogulları devrinden kalma bir mescid olduğu, daha sonra yatıra dönüştüğü görüşü yaygındır.³⁶⁵ Yalnız Köklü, buranın bir türbe olabileceğinden bahsetmektedir.³⁶⁶ Acun, Hâcet mescidi ile Kütahya Hıdırlık

³⁶⁴ Eravcı-Korkmaz, *a.g.e.*, s.23.

³⁶⁵ Acun, *a.g.e.*, s.23

³⁶⁶ Köklü, *Saruhanogulları Devri...*, (2), s.41-42.

mescidinin planlarının birbirine çok benzediğini söylemektedir. Kütahya Hıdırlık mescidinin önceden bir türbe olma ihtimalini de³⁶⁷ göz önüne alırsak şöyle bir izah geliştirmek mümkündür: Anadolu'da Hızır'ın görüldüğü, namaz kıldığı yerlere namazgah ve mescidler yapılmış, buralar Hızır-İlyas mescidi, Hıdırlık gibi isimlerle nitelendirilmiştir. Bu iki yapı da bu cümleden kabul edilebilir. Hem ibadet hem de ziyaret yeri hüviyetinde olan bu yerler halkın ilgisine mazhar olmuştur.

2.2.2.5. Süt Dede

Gediz mahallesinde, Mevlevihane yolu üzerindedir. Taş ve tuğlalardan örülmüş olup üzeri mezar taşlarıyla kapatılmıştır.³⁶⁸ Yatırın bulunduğu alan, muhtemelen, eskiden mezarlıktı. Yatırın içinde sağ ve sola açılan yaklaşık bir buçuk metre yüksekliğinde iki koridor vardır. Çam ağaçlarıyla kaplı bir alanın içinde olup, yatırın sol çaprazında bir çeşme ve çınar ağacı bulunmaktadır.

Yatırın çaprazındaki çeşmeden eskiden her cuma süt aktığı rivayet edilmektedir. Bu sütün kesilip yerine su akmasının nedeni ise bir kadının çocuğunun tuvaletini yaptırdıktan sonra çocuğunu buradan akan süt ile yıkamasıdır (K.K.40). Burada açıkça görüldüğü üzere ilahi rahmete (çeşmeden süt akması) saygısızlık net bir biçimde cezalandırılmıştır. Bu tarz efsaneler kutsal mekanlara olan saygısızlığın bir şekilde cezalandırılacağı mesajını taşır ve ziyaretçilerin edepli olmasını sağlamaya yöneliktir.

Yatırın hemen ardındaki çınar ağacı ise 350-400 yıllık olup sütü kesilen kadınlar bu ağacın dibinde oturup su içmektedirler.³⁶⁹

2.2.2.6. Yiğitbaş Velî

Tekke, Seyyit Hoca mahallesinde, kırk basamak yokuşunun sağındadır. Dergah H.910/M.1505-1506'da ölen Ahmed Şemseddin Marmaravi tarafından yaptırılmıştır. Bugünkü yapının tamamı 1976'da yeniden yaptırılmıştır. Bugün mescid olarak kullanılmaktadır. Mescidin sol köşesinde duvarla çevrilmiş bir bölümde Yiğitbaş Velî'nin mezarı vardır. Üzerinde vasiyeti gereğince, kubbe yoktur. Kubbe olmamasının

³⁶⁷ Ara Altun, "Kütahya'nın Türk Devri Mimarisi 'Bir Deneme'", *Atatürk'ün Doğumunun 100. Yılına Armağan Kütahya*, İstanbul 1981-1982, s. 222.

³⁶⁸ Acun, *a.g.e.*, s. 434.

³⁶⁹ Altan-Akgül vd., *a.g.e.*, s. 168-169.

nedeni “her an yağan ilahi rahmete açık olsun” diyedir.³⁷⁰ Mezar çevresi yeşil kalebodurla döşelidir. Oldukça bakımlı ve güzel güllerle dolu bir bahçesi vardır.

Etrafındaki hazirede on bir tane mezar taşı vardır. Bunların en eskisi H.1136/M.1723-24 tarihli es-Seyyid el-Hac Bekir Ağa’ya aittir.³⁷¹ Mescid için burası kazılırken bu hazireden, Yiğitbaşı’nın müridlerinden olduğu söylenen kefeni bile bozulmamış, çürümemiş bir cesed çıkarıldığına dair (K.K.27) memoratlar mevcuttur.

Mezarın giriş kapısının üstünde şu kitabe vardır:

“Ya Hay
Keşf olur esrâr-ı ledün hubb-i Ali’den
Dergâha yüz sür âşıkâ himmet veliden
Saçılır envâr-ı ahmet ârife billâh
Gavsül vâsîlîn Yiğitbaş Mermerevî’den
Cemâlî-i Hamdi Turgudî
24.03.1981”

Mezarın yanbaşında içi su dolu testiler vardır. Bu testiler, gece yerinden kalkan velînin abdest alması ve gelenlerin kabri sulaması için konulmuştur. Bölüm 2.3.1.8’deki 11 numaralı menkabe ile bu testilerin bir bağlantısı olup olmadığı konusunda bilgi alınamamıştır.

2.2.2.7. Attar Ece

Topçuasım mahallesi, cami sokağında, Attar Hoca Camii avlusundadır.

İstiklal savaşında yakılan caminin orijinal kitabesi yoktur. Cami Attar Ece tarafından³⁷² 15. yüzyılın, muhtemelen, sonlarında yaptırılmıştır.

Attar Ece’nin kabri, mahfile çıkan merdivenin doğu köşesindedir. Mezartaşı yoktur. Mermerden yapılmış sandukasının üstünde üzeri ayet-i kerimelerle süslü yeşil çuhadan bir örtü vardır.

Pek fazla ziyaretçisi yoktur.

2.2.2.8. Örtülü Mehmed Efendi

Mutlu Mahallesi, Kavalçeşme sokağı ile Kumru sokağının kesiştiği köşede yer alan Hacı İvaz Paşa Camiinin haziresinin batı köşesindeki büyük çitlembik ağacının altında yatmaktadır. Mezar taşı yoktur.

³⁷⁰ Çıracı, *a.g.t.*, s.32; 29 Nisan 1972’de türbeyi gezen A. Lermioğlu da bu duruma dikkat çekiyor, bkz.

Lermioğlu, *a.g.e.*, s.127.

³⁷¹ Acun, *a.g.e.*, s. 373.

³⁷² Acun, *a.g.e.*, s.74.

Çitlembiğin koruyucusunun Örtülü Mehmed Efendi olduğuna inanılmakta, ağacın bir yaprağının bile koparılmasına müsaade etmeyeceği düşünülmektedir. Ağaca zarar vermek isteyenlerin başına hep bir musibet gelmiştir.³⁷³

2.2.2.9. Siğil (Kapaklı) Dede

Kocatepe mahallesi, Kaya altı sokaktadır.

Büyük bir çitlembiğin altında adak yeri görünümlü çivit yeşile boyalı bir mezardır. Mezar betondan dökülmüş olup yaklaşık bir metre boyundadır ve ön kısmında yarım metre eninde bir delik vardır. Çitlembik ağacının dibindeki toprak alınıp su ile karıştırılarak siğil tedavisinde kullanılır.

2.2.2.10. Murtaza Dede

Manisa eski mezarlığındadır. Her tarafı kalebodurla yapılmıştır. Mezarın üstünde demir bir kapak ve içerisinde de mum yakma yeri bulunmaktadır. Yatır, bu şekliyle Manisa'daki tek örnektir. Yanında eşi Gülşah Eker'in mezarı bulunmaktadır. Bu mezarda mum yakmak için bölüm yoktur, ama o da aynı tip kalebodurla yapılmıştır.

2.2.3. Ağaçlar

2.2.3.1. Sin Dede

İshak Çelebi mahallesi, Serin sokaktadır.

Bir çitlembik ağacının altında yattığına inanılan, ölümle karşı karşıya kaldığı için bu çitlembiklerin arasına gizlenmiş ve sonra burada ölüp gömülmüş, birisine aittir. Çok bilen ve ziyaret eden yoktur. Çitlembik ağacı takriben 200-250 yıllıktır.³⁷⁴

2.2.3.2. Yatırlı Çınar

Horozköy, Ormanönü tımarı, Bahçe sokaktadır.

Ağacın altında bir yatır olduğuna inanılıyorsa da kim olduğu bilinmemektedir. Buradaki çınar 350-400 yaşındadır. Bilindiği kadarıyla, Manisa'da ağaç içinde mum yakma sadece burada görülür.³⁷⁵

Aslında pek çok mezar veya türbede kutsal ağaçlarla karşılaşmaktayız. Ancak bunların kutsallığı daha çok vefnin mezarı etrafında olmalarındandır. Halbuki bu iki

³⁷³ Altan-Akgül vd., *a.g.e.*, s.195.

³⁷⁴ Altan-Akgül vd., *a.g.e.*, s.201.

³⁷⁵ Altan-Akgül vd., *a.g.e.*, s.166.

yatırda ağaç kültürünün varlığı daha net bir biçimde tespit edilebilmektedir (bkz. Bölüm 2.6.6.).

2.2.4. Günümüzde Mevcut Olmayan Yatırlar

Burada ele alacağımız yatırların bir kısmı türbe, çoğu ise mezardır. Bunlardan bir kısmının mezarı ortadan kalkmış olmakla beraber bunlarla ilgili menkabelerin halk arasında anlatılıyor olması, bu yatırları da konu kapsamına dahil etmemize neden oldu. Ayrıca oldukça hızlı bir kültür değişmesi geçiren toplumumuzla ilgili çalışmalarda bir tarihçe yapmak kaçınılmaz bir borç olmaktadır.

2.2.4.1. Kirdeci Baba Türbesi

Kirdeci mahallesindeki (Karahisar mahallesini batısında) Kirdeci mescidi civarındaydı.³⁷⁶

2.2.4.2. Akbaldır Dedesi

Çaybaşı mahallesinde Revak Sultan Türbesini güneyindeki bir mezardır. Bu isim ile ilgili menkabe ve efsaneler ilgili kısımda verilecektir.

Bu mezarın H. 1286/M.1869-70 tarihli tamir kitabesinde şu satırlar yer almaktadır:

“Bu vadide Sultan Akbaldır Oldur kabr bu Akbaldır
Bu debbağ tekkesi vardır Ruh-ı şerifiyçün el-Fâtiha”³⁷⁷

Bu kitabeye nazaran burada debbağlıkla ilgili bir tekkenin var olduğu anlaşılmaktadır. Çaybaşı deresi civarı debbağ dükkanlarının olduğu bir yerdir ve Ahilik teşkilatına bağlıdır.³⁷⁸ Dolayısıyla tekkenin Ahi geleneğine bağlı olduğunu söylemek mümkündür.

2.2.4.3. Kemal Ümmî Dede

Utku mahallesinde (Çapras-ı Sagir) bugünkü Arma otelinin bulunduğu yerde eskiden 8 Eylül İlkokulu vardı. Bu okulun güneydoğusundaki mezarlığın köşesinde (Dr. Cemil Bey apartmanı güneyinde) üstü açık, etrafı duvarlarla çevrili büyük çitlik

³⁷⁶ Gökçen, *Saruhan Zaviye ve Yatırları*, s.43.

³⁷⁷ Yörükoğlu, *a.g.e.*, s.38.

³⁷⁸ İbrahim Gökçen, *XV. ve XVII Yüzyıl Vesikalarına Göre Manisa'da Deri Sanatları Tarihi Üzerine Bir Araştırma*, İstanbul 1945, s. 26-31.

ağacının altında olduğu bilinmektedir.³⁷⁹ Günümüzde Utku mahallesi Çarşı Bulvarı No:78'deki apartmanın altında kaldığı söylenmektedir.

Daha sonra Manisa Müzesine nakledilen mezartaşında şunlar yazılıdır:

“Tamir:Sene 1270
Kemal Ümmî hazretlerinin
Kabr-i şerifidir. Tarihi
İrtihalleri takriben bade'l-elf”³⁸⁰

Kaynaklar Kemal Ümmî'nin gömüldüğü yer hakkında farklı bilgiler vermektedirler. Bu durum halk arasında ne derece sevildiğinin bir göstergesidir. Tahminimizce burada bulunan mezar adına izafeten yapılmış bir makamdır.

Bu yatıra bazı geceler nur indiğine inanılmaktaydı.³⁸¹

2.2.4.4. Yarhasan Dede Türbesi

Yarhasanlar mahallesinde, Emirler sokağındadır. Yarhasanlar Camiinin güneyindeki ev bloku içinde bulunmakta idi. 16. yüzyılın ortalarında yaptırılmıştır. H.999/M.1591 tarihli bir kayıttan bu yıllarda buranın Yar Hasan Dede Türbesi olarak anıldığını tespit edebiliyoruz.³⁸²

2.2.4.5. Kenzî Hasan Efendi

Akgün mahallesi, Kenzî caddesi altında kalmıştır.

Kenzî Hasan Efendi'nin mezarı tekkesinin haziresindeydi. 5 Recep 1122/30.08.1710 tarihli vakfiyesine göre vakıf yerleri şunlardı: Cami, tekke ve müstemilatı (halvethane, kütüphane, kiler ve iki küçük ev), fırın, kuyu, büyük bir bahçe ve muhtelif meyve ağaçları, yağhane, berber dükkanı, bakkal dükkanı, Hallac dükkanı, çül(cüllah) dokuyan işçilerin barındığı 30 adet bekar odası.³⁸³

Vakıflar müdürlüğü yıkık ve harap vaziyette olan mescid ve tekkeyi 1937 yılında Hasan Hasacar'a satarak elden çıkarmıştır. Okumuş'un Yusuf Korkmaz'dan derlediği bilgiyi aynen veriyoruz:

³⁷⁹ Nusret Köklü, "8 Eylül İlkokulu ve Bahar Anıları", *Manisa*, 12 (Kasım 1996), s. 44; Gökçen, *Manisa Tarihinde Vakıflar...II*, s.56, dn. 41.

³⁸⁰ Uluçay, Gökçen, *a.g.e.*, s126.

³⁸¹ Köklü, *a.g.m.*, s.44.

³⁸² Gökçen, *Saruhan Zaviye ve Yatırları*, s.52.

³⁸³ Okumuş, "Hasan Kenzî Efendi'nin Hayatı...", s.62; ayrıca bkz.Gökçen, *Manisa Tarihinde Vakıflar, II*, s.74-75.

“Çocukluğumda tekke yıkık vaziyetteydi. Mescid ibadete açıktı. Mescidin içinde sağ tarafta beş tane sanduka bulunmaktaydı. En baştaki sanduka daha büyük ve görkemliydi [Kenzi’ye ait olabilir]. Bütün sandukalar taçlı idi. Sandukaların sağ tarafında minare bulunmaktaydı. Minarenin bitişiğinde ise tarihi bir çeşme vardı. Daha sonraki yıllarda sandukalar mescidin dışında dört beş metre ileriye nakledildi ve etrafı çevrilerek aile mezarlığı şeklinde düzenlendi. Hasan Hasacar bu yeri bir başkasına sattı.”³⁸⁴

Lütfi Kırdar ilkokulu (bugünkü Halil Yurtseven İlköğretim Okulu) karşısında kuzeye (garaj yönüne) açılan cadde genişletmeleri sırasında mezarlar yıkılarak yolun ve kaldırımın altında kalmıştır. Mezar taşlarının akıbeti konusunda bilgi yoktur.³⁸⁵

2.2.4.6. Şeyh Osman Dede

Mezar, İkinci Anafarta Mahallesi’nde Şehitler Ortaokulu’nun arkasındaki sokağın köşe başındaydı. Bugün üzerinde apartman vardır.

Kendi adıyla anılan tekkenin haziresindeki bir mezardır. Tekke’de Rifai şeyhi Hasan Rüşdî Efendi’nin halifesi Seyyid İbrahim el-Mağnisi’nin şeyhlik yapmasından³⁸⁶ Rifai tekkesi olduğu düşünülebilir.

Manisa yangını esnasında türbe ve zaviyenin şeyhin ruhaniyetinin korunması sayesinde yanmaktan kurtulduğuna inanılmaktadır. 1993 veya 1994’te bir gece içinde mezar yok edilerek üzerine apartman yapılmıştır (K.K.27).

2.2.4.7. Kargılı Dede

Mezarı şimdiki Ziraat bankasının bulunduğu arsadaydı.³⁸⁷

2.2.4.8. Kepenekli Hamdi Baba

Uluparkın yerinde olan mezarlığa gömülmüş, zamanın Manisa kadısı Haydar Molla, kabir taşına şu ibareyi yazdırtmıştır:

“Vâkıf-ı esrâr-ı Hüdâ
Hamdi Baba ruhuna Fâtiha”

Bu taş 1937’de mezarlık tasfiye edilip park haline dönüştürülürken Paşalar mezarlığındaki bazı taşlarla birlikte müzeye götürülmüş, daha sonra 1981’de

³⁸⁴ Okumuş, *a.g.e.*, s.64.

³⁸⁵ Okumuş, *a.g.m.*, s.64.

³⁸⁶ Okumuş, *Manisa Rifai Dergahi...*, s.36.

³⁸⁷ Bedriye Aksakal, *Sızıyla Sözüyle Manisa*, Manisa 1987, s.97.

Mevlevihane de sergilenen mezartaşları ve kitabeler arasında yer almıştı. Şimdi Manisa müzesindedir.³⁸⁸

2.2.4.9. Çöplü Dede

Mezarı, İshak Çelebi mahallesinde Ulu caminin alt tarafında olan İbrahim Seydi mezarının yanında bulunan Kadirihane'nin haziresindeydi.³⁸⁹ Mezartaşı Nuri Yörükoğlu tarafından zabtedilmiş olup kimliği bahsinde iktibas edilmiştir.

2.2.4.10. Kayım Hoca

Kabrinin yeri tesbit edilememiştir.

2.2.4.11. Sana (Sancılı) Dede

İbrahim Çelebi mahallesi, Akkuş sokakta Boyahane Köprüsü arkasında dere boyuna doğru çıkarken sol taraftaydı (K.K.41).

2.2.4.12. Hakim (Yanı Yaralı) Baba

8 Eylül İlkokulu (bugünkü Arma Otel) 'nün karşısında bulunan Faik manifatura (bugün Koçbank ve sağındaki giyim mağazası tarafından paylaşılan yer) ışıklığındaydı. Buraya gittiğimizde ışıklığın içine havalandırma tertibatının kurulduğunu ve yatıra dair hiçbir işaretin kalmadığını gördük.

2.2.4.13. Çitlembik (Canavar) Dede

Kabrinin yeri tesbit edilememiştir.

2.2.4.14. İnci Dede

Ulus (Lalapaşa) mahallesi, İnci Dede sokaktaydı.³⁹⁰

2.2.4.15. Hasan Dede

Ulus (Lalapaşa) mahallesi, Hasan Dede sokaktaydı.³⁹¹

2.2.4.16. Beşparmak Dede

Dere (Çaybaşı) mahallesinde Revak Sultan Türbesinin güneyinde bulunan Beşparmak Dede kabristanının kenarında, üstü açık bir mezardı. Sokaktan mezarlığı ayıran duvardaki demir parmaklı pencereye bez parçaları bağlıydı.³⁹²

³⁸⁸ Akgül, "Kepenekli Hamdi Baba", s.44.

³⁸⁹ Yörükoğlu, *a.g.e.*, s. 129-130.

³⁹⁰ Bilgi, *a.g.t.*, s. 215-216. Veli kültürüyle ilgili yer adlarını tararken rastladığımız bu isimde bir yatrın, eskiden mevcut olduğu K.K.41 tarafından doğrulanmıştır.

³⁹¹ Bilgi, *a.g.t.*, s.215; Uluçay-Gökçen, *a.g.e.*, s.126' da "Hasan Dede Mahallesindeki" şeklinde geçmektedir.

³⁹² Uluçay-Gökçen, *a.g.e.*, s125

2.2.4.17. Çulsuz Yusuf

Kabrinin yeri tespit edilememiştir.

2.2.4.18. Eden Bulur Dede

Kabrinin yeri tespit edilememiştir.

2.2.4.19. Ethem Dede

Kabrinin yeri tespit edilememiştir.

2.3. Anlatmalar

Çalışmamız esnasında velfler ile ilgili anlatılan halk edebiyatı ürünlerinin iki başlık altında toplanabileceğini gördük: Menkabeler ve memoratlar. Aslında bu iki alt dal efsane türünün çatısı altında birleştirilebilirse de³⁹³ bu konudaki tartışmaların henüz durulmamış olması, bizim bölüm başlığı olarak “anlatma” kelimesini seçmemiz sonucunu doğurdu.

“Arapça nekabe (isabet etmek, bir şeyden bahiste bulunmak yahut haber vermek) kökünden türeyen menkabe (çoğulu menâkıb) sözlükte, ‘öğünülecek güzel iş, hareket ve davranış’ manalarına gelmektedir. Tasavvuf tarihinde, sufilerin izhar ettikleri hakikulade olaylar demek olan kerâmetleri nakleden küçük hikayeler manasında tahminen 9. yüzyıldan itibaren kullanılmaya başlanmıştır.”³⁹⁴

“Memorat, ‘tabiatüstü ferdi bir tecrübenin yaşayan veya ondan dinlemiş birisi tarafından anlatılan şahsa bağlı hikaye’ olarak tanımlanmaktadır. Bu tanımlamada yer alan ‘tabiatüstü’ ile kastedilen öncelikle ‘öteki dünya’ ve farklı bir boyutta olmanın yanısıra insanlarla beraber aynı mekanları paylaşan cin, peri, alkız, karabasan veya çeşitli ruhlardan oluşan ve sosyal bir hayat yaşadığına inanılan varlıklarla görme, konuşma, dokunma, hissetme, rüya veya bunlardan başka bir yolla kurulan bir

³⁹³ Menkabenin efsanenin bir alt türü olması hakkında bkz. Pertev Naili Boratav, *100 Soruda Türk Halk Edebiyatı*, İstanbul 1982, s. 105-107. Boratav burada menkabeyi “dinlik efsane” adı altında ele almaktadır; Bilge Seyidoğlu, *Erzurum Efsaneleri (Erzurum’da Belli Yerlere Bağlı Olarak Derlenmiş Efsaneler Üzerine Bir İnceleme)*, Ankara 1985, s.39-49. Seyidoğlu, menkabeyi “türbeler üzerine söylenen efsaneler” başlığı altında incelemiştir; Saim Sakaoğlu, “Şahsa Bağlı Menkıbelerin Anonileşmesi ve Bir Elazığ Menkıbesi”, *Efsane Araştırmaları*, Konya, 1992, s.83; Carl Welhelm Von Sydow, Memeorati efsanenin bir alt türü olarak kabul ederken, Juha Pentikainen tamamen kendine has bir tür olarak kabul etmiştir, bkz. Özkul Çobanoğlu, *Türk Halk Kültüründe Memoratlar ve Halk İnançları*, Ankara, 2003, s. 21. Bu türün Türkiye örnekleri üzerinde çalışan Çobanoğlu da Pentikainen ile aynı fikirdedir (s.245-246).

³⁹⁴ Ocak, *Kültür Tarihi Kaynağı...*, s.27.

iletişimdir. Memoratlar da, bu şekilde kurulmuş bir iletişimle yaşananların yaşayan veya ondan dinleyen birisi tarafından anlatılmasıdır.”³⁹⁵

2.3.1. Menkabeler

Manisa’da menkabe anlatma geleneğinin var olduğuna dair ilk yazılı kayda 19. yüzyılın sonlarını konu alan Y. Kadri Karaosmanoğlu’nun çocukluk hatıralarında rastlıyoruz:

“Babam, biraz keyfi yerinde olduğu günler, ikinci namazıyla akşam namazı arasında, beni ve kız kardeşimi yanına çağırıp bir takım mucize ve kerâmet kıssaları anlatmayı severdi. O yaşımda bize herhangi bir masaldan farklı görünmeyen bu hikayelerin bazılarıyla çok zaman sonra okuduğum ‘Kıssas-ı Enbiya’ arasında şöyle böyle bir münasebet bulmuştum ama, diğer bir çoğunu halk dilinde dolaşan hurafelerden hala ayırt edemiyorum”³⁹⁶, der ve bu menkabelerden bazılarını nakleder. Bu yıllarda tekkelerde menkabelerin anlatıldığını ve kendisinin bu tarz sohbetleri daha çekici bulduğunu nakletmektedir.³⁹⁷ Bizzat babası da dahil olmak üzere halkın bu anlatmalara inandığını da kaydetmektedir.³⁹⁸ Cumhuriyetin ilk yıllarında Manisa’da yaşayan N. Yeğınobalı da yatıra yatır denmesi için özel bir marifetinin olması gerektiğini, hakkında bir hikayenin anlatılmasının gerekli olduğunu ifade etmektedir ³⁹⁹

Günümüzde bu menkabelerin pek çoğu, aynı yatırlar gibi, kaybolmuştur. Bu unutmada en önemli neden menkabelerin bilenler tarafından başkalarına aktarılmamasıdır. Televizyon, radyo gibi iletişim araçları evlerdeki sohbetlerin yerini almış ve bu türlerin anlatılmaması sonucunu doğurmuştur:

“Bu hikayeleri eskiler biliyor; artık televizyon, radyo var. Bunları bilen olsa bile dinleyen yok.” (K.K. 1)

Ayrıca dini anlayışın “akılcı” bir yapı alması, bu tip anlatmalara inanılmaması bunların “hurafe, masal” olarak değerlendirilmesi neticesini doğurmuştur:

“O zaman inanç var, şimdi inanç yok. Mesela şimdi kalbi temiz olan inançlı oluyor. Şimdi gel, benim oğlan olsun bir başkası olsun ‘Hâkî Baba söylemiş,

³⁹⁵ Çobanoğlu, *a.g.e.*, s.21. Çalışmada yer alan evliya ve yatırlarla ilgili memoratlar için. bkz. s.165-188.

³⁹⁶ Karaosmanoğlu, *a.g.e.*, s.73.

³⁹⁷ Karaosmanoğlu, *a.g.e.*, s.166.

³⁹⁸ Karaosmanoğlu, *a.g.e.*, s.75.

³⁹⁹ Yeğınobalı, *a.g.e.*, s.57-58.

böyleymiş' dendiği zaman; 'Hadi ya, yatırdan, ölüden ne meded beklenir', der." (K.K. 9).

Bu ifadeler sadece menkabe gibi türlerin yok olmasını değil, aynı zamanda değişmeye başlayan "kozmoji" anlayışımızı da açığa vurmaktadır.

Bunun yanında, yukarıdaki tablonun tam aksine, bu konular ile ilgilenenlere, kitap okuyup çeşitli yatırları bir program dahilinde gezenlere de rastlanmaktadır.

2.3.1.1. Saruhan Bey

1. "-Bu cami [Ulu cami] pek eskiden bir kilise imiş; diye başladıydı. Görüyormusunuz ta orada yıkılan bir çan kulesinin yeri duruyor. Şu kocaman çatı binbir tane direk üstüne kurulmuştur. Bunun bir tarafından girip öbür tarafından çıkıncaya dek insanın beli iki büklüm olur. Fakat, bu devri yüz defa yapabildiniz mi, mutlaka her hâcetiniz de yerine gelir. Çünkü Manisa'yı fetheden İslam ordusunun Serdarı gavurların ovaya doğru kovalanışını buradan seyretmiştir. Şimdi size bizimkiler düşmanı nasıl kovalamışlar onu anlatayım: Bir gece yarısı, herkes uykudayken dağın arka tarafından tırmanıp çıkan askerlerimiz, sesizce gelmişler, o zaman kilise olan Ulu caminin öte yanındaki tepeyi tutmuşlar. Niyetleri işi velveleye vermeksizin tepeden inme bir baskınla bütün gavurları yataklarında kılıçtan geçirmiş. Ama, ortalık o kadar karanlıkmiş ki, önlerini göremiyorlarmış. N'edelim, n'eyleyelim diye düşünürlerken bir de ne görsünler, ak sakallı bir Pir, önüne bir sürü keçi katmış onlara doğru geliyor. Ak sakallı Pir yaklaşmış, ta yanlarına sokulmuş ve demiş ki; 'Evlatlarım, alın şu sırtımdaki torbayı, çıkarın içinden şu çingiraklarla çıraları. Çingirakları keçilerin boyunlarına takın. Çıraları da uçlarını tutuşturup boynuzlarına bağlayın. Hepsini birden aşağıya doğru salıverin. Haydi yolunuz aydın olsun!' Ak sakallı Pir, bunları söyleyerek sırta kadem basmış. Bizimkiler hemen bu evliyanın dediği gibi yapmışlar ve keçi sürülerini tepeden aşağıya koyuvermişler. Öbür yandan ise, biraz sonra yüzlerce çingirak sesleri ile uyanıp yataklarından fırlayan gavurlar, karanlığın içinden alay alay bir takım meşalelerin kasabaya doğru yaklaştığını da görünce neye uğradıklarını bilememişler; tabana kuvvet kaçmaya başlamışlar. Keçiler kovalar, bunlar kaçır. Nihayet soluğu ovada aldıkları vakit bir yerde hozorlar ötüp sabah olur. Bunlarında akılları başlarına

gelir ama, iş işten geçer. İşte o vakitten beri o vadaki bu yere, Horoz Köyü derler ve içinde hala gavurlar oturur.”⁴⁰⁰

2. “Saruhan Bey Manisa’yı fethetmek için askeriyle gelmiş surlara dayanmış. Bir yanında Süt Dede ile Hâkî Baba, bir yanında Karaca Ahmed Sultan... Bir hayli vuruşmuşlar, amma zaptetmek ne mümkün, günler geçmiş suru aşip girememişler. O gün de tam kandil imiş .Yanıdaki erlerle el açıp dua etmiş ki, “Ya Rabbi, şu mübarek gece hürmetine bizi muzaffer eyle!” Amma Saruhan Bey bakmış ki bu iş kılıç kuvvetiyle olmayacak, bir kurnazlık düşünmüş. Hemen emretmiş; şu ovada yayılan ne kadar koyun keçi varsa hepsini toplayın! Bu arada kafire de haber salmış: ‘Akşama takviye askerlerim gelecek, eğer teslim olmazsanız taş üstünde taş, omuz üstünde baş komam!’ demiş. Toplanan binlerce koyunun keçinin yarısını şimale, Gediz’in kenarına doğru; yarısını da gündoğusuna, Turgutlu tarafına göndermiş. Demiş ki, ‘Gece olunca her koyunun her keçinin boynuzlarına birer mum dikip yakacaksınız, sonra hepsini şehre doğru süreceksiniz. Bütün davullar sabaha kadar çalınacak. Ayrıca her asker büyük bir ateş yakacak!’ demiş. Gece bastırılmış, mehtap yok, etraf zifiri karanlık.. Derken ateşler yanmağa başlamış; ben diyeyim bin ateş, sen de onbin ateş. Kafir şaşırılmış, bu da ne? Derken uzaktan davul sesleri duyulmuş, bir de bakmış ki Gediz’den bu yana binlerce ışık geliyor. Gavurun aklı çıkmış, ‘Amanım’ , demiş, ‘eli fenerli asker bu kadarsa fenersizleri kimbilir ne kadardır!’ Sabah olmadan hemen haber salıp şehrin kapılarını açmış ve teslim olmuş”⁴⁰¹

2.3.1.2. İshak Çelebi

“Ulu caminin inşaatını yaptırmış. O zamanlar insanlar caminin arkasında kalede yaşarlarmış. Yakınında bulunanlar, ‘Sultanım camiyi şehrin en altında yapıyorsun kim gelecek?’ derler. İshak Bey de ovaya bir bakar ve ‘öyle bir gün gelecek ki şehir alta taşınacak camii tepede kalacak’ der.” (K.K. 2)

2.3.1.3. Revak Sultan

1. “...Revak Sultan, Akbaldır isminde birisi ile arkadaş idi. Daima Akbaldır deresi yakınında zevkle dolu vakit geçirirlerdi. Bunların zevk ve sefahatına Hristiyan

⁴⁰⁰ Karaosamoğlu, *a.g.e.*, s.43-45

⁴⁰¹ Özcan Ergiydiren, “Manisa’da Kandil”, *Kubbealtı Akademi Mecmuası*, 25/2(Nisan 1996), s. 57; diğer varyantlar için bkz. Uluçay, *Saruhanogulları, II*, S.8; Nusret Köklü, *Saruhanlılar Devrinde Manisa, Manisa*, 2/4 (Nisan 1983), s. 24; Akgül, *Manisa Folkloru*, S.102-104.

bir simitçi de karışmıştı. Bir gün yanlarına memleketin kır serdarı gelmişti. Onları içki ile meşgul bulmuştu. Önlerindeki içkiyi göstererek

-Bu nedir?

diye sormuştu, birisi

-Ak baldır.

Diğeri

-Revaktır

tarzında cevap vermişlerdi.

Bunun üzerine bunlar, kır serdarına hitap ile bir miktar içmesini teklif ettikleri halde serdar içmemiş, simitçi içerek iman etmişti. Bu simitçiye 'kirdeci' denilmişti."⁴⁰²

2. "Revak Sultan Türbesinin hemen yakınında bir tane havuz varmış, havuzun suyu ıslıl ıslılmış. Havuzun yanında oyun oynayan çocuklar varmış, onları izleyen simit satan Yahudi bir çocuk varmış. Bu çocuk oyun oynayan çocuklara imreniyormuş. O sırada Yahudi çocuğun yanında Revak Sultan belirmiş. Revak Sultan çeşmeden su doldurup Yahudi çocuğa yaklaşmış 'Bu sudan versem içer misin?' demiş. Çocuk 'İçerim' demiş. Suyu çocuğa içirmiş, suyun tadı çok güzelmiş, baldan şekerden daha tatlı imiş. Revak Sultan çocuğa 'Bu su elzem suyudur' demiş. Yahudi çocuk suyu içtikten sonra kelime-i şehadet getirip Müslüman olmuş. Yahudi çocuk öldükten sonra duvarların ara yerine gömülmüş." (K.K. 45)

3. "Yahudi çocuk Müslüman olduktan sonra simit satmaya devam ediyormuş. Simit satarken "Revak, Revak!" diye bağıriyormuş. Sokaktakilere 'Aman, benim için dua edin de simitimi satayım, evde üç kardeşim aç' demiş. Sokaktaki yaşlı iki ihtiyar çocuğun simitlerini okumuşlar, üflemişler. 'Hadi oğlum git sat simitlerini' demişler. Çocuk beş dakika içinde simitlerini satmış. 'Bu ne?' soranlara 'aktırak, revaktı revak' diyormuş. Revak, dervişlerin içtiği içkidir. Aktırak, beyaz şarapmış. Çocuk akşama kadar bir sürü para kazanmış, aç kardeşlerini doyurmuş." (K.K.45)

4. "Rivayetlere göre, Mısır kralı buna 'Türkiye'den kız alamadı, ermiş olamadı' diye söyleyip içinde pamuk olan bir küçük kutu yollamış. 'Bunun içine ateş koyup bana

⁴⁰² Yörükoğlu, a.g.e., s.37-38.

yollasın' demiş. Revak Sultan kutuya ateş koyup yollayınca kral bu sözünden utanmış.” (K.K. 46)

2.3.1.4. Hâkî Baba

“Hâkî Baba ve Attar Hoca Manisa'da buluşmuşlar. İkisi birlikte senelerce Manisa'da halka ders vermişlerdir. Bu arada bu iki ulu insan birbirine kalben bağlanmışlar. Bir ara Attar Hoca başka bir yere gitmek zorunda kalmış; ancak bu iki eren birbirine gönülden bağlı olduğu için sürekli birbirlerinin rüyasına girmek suretiyle görüşürlermiş.” (K.K. 10)

2.3.1.5. Kırtık Dedesi (Arap Dede)

“Kırtık Dedesi, Saruhan Bey'in komutanlarından bir tanesi. Saruhan bey, Kırtık'a geldiğinde bu defa ona soruyor 'Nasıl durum?' diye. O da “Beyim, kafiri kırdık elhamdülillah” diyor ve orada şehit oluyor. Türbesi de orada yapılıyor.” (K.K. 27)

2.3.1.6. Karaca Ahmed

1. “Zamanında Karaca Ahmed hem mahkum hem varlıklı biriymiş ve tahliyesine az bir zaman kalmış. Bir mahkuma 'Seni hapisneden kurtaracağım' diyor ve tahliyesi oluyor. Sonra o kişi de kurtuluyor. Aradan bir sene geçer, mahkum Karaca Ahmed'e verdiği sözü hatırlar. Mahkum Karaca Ahmed'i hapisneden çıktığında bulup, türbe yaptıracaktır. Mahkum Manisa'ya gelir ve Karaca Ahmed'i araştırmaya başlar. Onun yıllar önce öldüğünü öğrenir. Bunun üzerine mezarını bulur ve kendi elleriyle türbesini yapar.” (K.K. 13)

2. “Saruhan Bey'in askeriymiş, harpte kellesi kopmuş. Kellesini koltuğunun altına alıp şimdi mezarın olduğu yere gelerek burda ölüyor.” (K.K. 2)

2.3.1.7. Attar Ece

1. “Attar Hoca, caminin hemen yanında bulunan Kur'an-ı Kerim kursunun ve çevre dükkanlarının bulunduğu bölge Attar Hoca'nın kendisine aitmiş. Bu Kur'an kursunun bulunduğu yerde Attar Hoca testicilik yaparmış. Attar Hoca'nın testicilik zamanlarında zatın biri her gün Attar Hoca'nın testilerini kırar, zarar verirmiş. Bir gün Attar Hoca, bu testileri kıran şahsı yakalayıp yakasına yapışmış ve 'Şayet senin Hızır olduğunu bu insanlara, bu cemaate açıklarsam senin için iyi olmaz' demiş. Hızır: 'Benim Hızır olduğumu bu insanlara sakın açıklama' demiş. Attar Hoca: 'O zaman açıklamam, ama günde beş vakit namazın birini muhakkak suretle bu camide

kılacaksın' demiş. Attar Hoca, Hızır'ı halka açıklamıyor ve Hızır o günden itibaren beş vakit namazın bir vaktini Karaköy (Attar Hoca) camiinde kılıyor.” (K.K. 12)

2. “Attar Ece, caminin hemen yanında bir dükkanda testicilik yapıyormuş. Cemaat arasından bir kişi düzenli olarak Attar Hoca'nın testilerinden bir tanesini kırarmış. Bir gün Attar Hoca bu şahsı yakalayıp, ‘Senin Hızır aleyhisselam olduğunu biliyorum. Senin Hızır olduğunu cemaate söylersem senin için iyi olmaz’ demiş. Hızır: ‘Ne istersen yaparım, yeter ki benim Hızır olduğumu kimseye söyleme’ demiş. Attar Hoca'da, ‘Eğer beş vakit namazının birisini bu camide kılarsan senin Hızır olduğunu kimseye söylemem’ demiş. O günden beri halk Hızır'ın beş vakit namazının birisini bu camide kıldığına inanmaktadır.” (K.K. 47)

3. “Attar Hoca, camiye yaparken yaklaşık iki dönüm arazi üzerine yapmış. Attar Hoca, caminin avlusunu çok büyük yapınca o zamanki halk: ‘Aman hocam, n'apıyorsun? Bu caminin avlusunu bu kadar büyük yapmanın ne gereği var?’ demiş. Attar Hoca halkın itirazlarına rağmen: ‘İleride çocuklar caminin avlusunda oynarlar’ diyerek kimseye aldırış etmemiş. Caminin yapımından yıllar sonra caminin hemen yanına Kur'an kursu açılmış ve Kur'an kursunda okuyan çocuklar teneffüslerde Attar Hoca Camiiniin avlusuna gelmişler. Şimdiki halk ise Attar Hoca'nın ileriye görerek caminin avlusunu bu kadar büyük yaptırdığını düşünüyorlar.” (K.K.48)

2.3.1.8. Yiğitbaş Veli

1. “Bir kimesne Yiğitbaş Efendi hazretlerine gelip inabet rica etti. Ol dahi inabet verip ol gün halvete kodu. Ol gün ikindiden sonra içeriden bir sada gelip:

- Müslüman oldum, vaz geç, demiş. Aziz eyitmiş:

- Yalan söyler. Var, yine meşgul ol! İkinci gün ikindiden sonra yine cevap gelmiş ki:

- Vallahi ben müslüman oldum, vaz geç! demiş. Aziz de:

- Buna yine inanma! Ta öldüm, deyip ses kesilince; ‘vaz geçme!’ demişler.

Üçüncü gün:

- Ben öldüm, deyu cevap gelmiş;

- Şimdiden sonra kurtuldun, deyi cevap eylemişler. Ol kimesne azizin mayesi kuvvetiyle hannasın şerrinden kurtuldu.”⁴⁰³

2. “Bir aşık geldi, dedi ki:

- Bana bir mektub getirin! Siz tutun! İçinde ne var ise ben eyidivereyim, deyicek bir mektub getirdiler. Davud Halife elinde tuttu. Aşık içinde ne var ise eyidiverdi:

- Neden bahis eyledin? deyi sual ettiler. Aşık cevap verip:

- Kırk gün erbain çıkardım, Tanrı ismine meşgul oldum, dedi.

Pir bunu işitip geldi, eyitti:

- Gel sana bir nesne öğreteyim. Bunu dahi iyi bilsen olmaz mı? dedi. Aşık:

- N’ola? deyicek abdest aldırdı. Kulağına tevhid telkin eyledi. Ol mektubu yine tuttular. Okuyamadı.

- Siz beni mağbun eylediniz, dedi.”⁴⁰⁴

3. “Hazret-i sultan-ı enbiya (Sallallahü teala aleyhi ve sellem) Hak’la mi’racda doksan bin kelimat-ı marifet mükaleme olundu. Ba’zı ulemadan arifler otuz binine arif olmuşlar. Meşayihden ba’zılar altmış binine arif olmuşlar. Ondan öte geçmiş yoktur, derler idi. Amma Yiğitbaşı Efendi seksen binine arif oldu ki:

- Ve kalanı hazret-i enbiyaya mahsusdur, deyu buyururlar idi.

Ve bir kerâmeti budur ki:

Meczublar ve sıfat-ı cinnileri galib olan kimseler gelip tevhidinde mukarin olsalar, ifakat bulup giderler idi.”⁴⁰⁵

4. “Ve intikal ettiği gün bir alamet olmuştur ki dil ile takriri kabil değildir: Saray önündeki kavak yıkılıp ve nice ağaçlar gök ile dürülüp ve nice kişiler attan yıkıldı. Ve şehir halkı dehşete vardılar. Kıyametten bir alamet idi. İntihasında şöyle vaki oldu ve’s-selam.”⁴⁰⁶

5. “Ahmed Şemseddin hazretleri Manisa’da hocasının isteği doğrultusunda talebeler yetiştirmekle meşgul oldu. Ancak bu sırada Şah İsmail de Ehl-i sünnet itikadını, müslümanların peygamber efendimizden gelen doğru inancını yıkmak için harekete geçmişti. Bu gaye ile Anadolu’ya “dai” adı verilen halifeler göndermiş, sahte

⁴⁰³ Ögke, a.g.e., s. 61.

⁴⁰⁴ Ögke, a.g.e., s.61

⁴⁰⁵ Ögke, a.g.e., s.62.

⁴⁰⁶ Ögke, a.g.e., s.62.

şeyhler eliyle bozuk ve yanlış tarikatler kurduymuştu. Ayrıca Antalya'dan Bursa'ya kadar pek çok yerde isyanlar çıkartarak halkı silah gücü ile de sindirmek istemişlerdi. Karışıklık had safhada idi. Öyle ki bu sahte şeyhler Osmanlı merkezine kadar sızdılar. İstanbul sahte şeyhlerle doldu ve halk kime inanacağını şaşırıldı.

Velî padişah II. Beyazid Han sahte tarikatlerin ayıklanarak kapatılmasını istedi. Böylece halkın yanlış inanışlara kapılıp ehl-i sünnet itikadından uzaklaşmasına mani olmak üzere harekete geçti. Kurulan bir mecliste şeyhlerin imtihana tabi tutulmasını istedi. Bu düğümü çözmek için de Ahmed Şemseddin hazretlerini Manisa'dan İstanbul'a davet etti.

Ahmed Şemseddin hazretleri derhal bu ulvi görevi kabul edip İstanbul'da Sultan Bayezid-i velî hazretlerinin huzuruna çıktı ve Osmanlı sultanının da hazır bulunduğu imtihan heyetine reislik etti.

O gün Ahmed Şemseddin hazretlerinin tuttuğu şeriat süzgecinden hak ve doğru bulunan şeyhler rahatlıkla geçerken sahteleri tutuldu. Bunlar mahcup ve perişan oldular. Tekkeleri kapatıldı. Ve yaptıkları işten men edildiler. Ahmed Şemseddin hazretlerine, imtihan sırasında gösterdiği kemal, dirayet ve olgunluk sebebiyle "Yiğitbaşı" lakabı verildi. Padişah çok hoşnut kaldığı ve takdir ettiği bu büyük velîyi hediyelerle taltif etti. O ise bu hediyelerin tamamını fakirlere dağıttı. İstanbul'da kalması tekliflerine rağmen, tekrar Manisa'ya döndü. Bu hadise dilden dile, şehirden şehire yayıldı. Sohbetine kavuşmak isteyenler Manisa'ya akın ettiler ve çevresinde geniş bir sohbet halkası meydana getirdiler."⁴⁰⁷

6. "Sultan İkinci Bayezid zamanında İstanbul'da türeyen ve tarikat şeyhiyim diyen, halkı istismar ve manevi iğfal eden bir takım sahte şeyhlerin hakiki durumlarını tespit üzere bu işin ehli, alim mürşidler aranır ve Manisa'da ilmî derinliği ile maruf, tevazu sahibi ve uzlet ehli Ahmed Şemseddin hazretleri İstanbul'a davet edilir. Yalancı şeyhleri imtihana çeker. Sahtekarlıkları meydana çıkanların tac ve hırkalarını üzerinden çıkarır ve toplar ve bir gemisi hırkayı Marmara denizine atar." (K.K. 49).

7. "Zamanın padişahı o devirde olan bir savaşa katılmamak için hoca, derviş kılığına girenleri denemek için Yiğitbaş Velî'den yardım istiyor ve onu İstanbul'a davet

⁴⁰⁷ *Evlialar Ansiklopedisi*, 2, s.345-347; Lermioğlu, a.g.e., s.125.

ediyor. Yiğitbaşı, bütün sahte şeyhleri ortaya çıkarıyor ve tekrar Manisa'ya geri dönüyor. Şöhreti bu imtihan hadisesinden sonra artıyor, dini bilgilerinden istifade etmek için Manisa'ya çeşitli yerlerden gelenler olmuştur.” (K.K. 16)

8. “Ahmed Şemseddin hazretlerinin kerâmetleri Mısır'da Arab Molla namıyla tanınan bir zata kadar ulaştı. Arab Molla, ilmiyle mağrur bir zattı. Ahmed Şemseddin'i imtihan etmek üzere Mısır'dan Manisa'ya geldi. Ahmed Şemseddin hazretlerini çekemeyenler derhal Arab Molla'nın etrafında tazim, hürmet ve itibar halkası meydana getirdiler. Ona, Yiğitbaşı Velî aleyhinde pek çok sözler söylediler. Bu hal, Arab Molla'nın nefsinin ve gururunu okşadı. Onlara:

‘Siz onu bana bırakın. Onun hakkından ben gelirim ve şeyhlik ne imiş ona gösteririm.’ dedi. Benlik davası ile mağrur Arab Molla, ertesi gün Yiğitbaşı Velî'nin dergahına geldi. Dergahın bahçesinden içeri girmek üzereyken kapıda iki derviş kendisini karşıladı ve: ‘Ey Molla, Şeyh hazretleri dergahında sizi bekliyor.’ dediler. Arab Molla geleceğinden hiç bahsetmemiş ve bu dervişlerle de daha önce karşılaşmamıştı. Şaşırıldı ve dayanamayıp sordu:

‘Ey canlar! Yanlışlık olmasın. Siz kimi karşılırsınız. Ben ziyaret edeceğimi bildirmemiştim.’ Dervişler tatlı tatlı gülümseyerek sordular: ‘Mısır'dan gelen Arab Molla siz değil misiniz?’ Molla daha büyük bir şaşkınlıkla: ‘Evet’ diyebildi ve dervişlerin ikazıyla dergahtan içeri girerek kendisini bekleyen Şeyh hazretlerinin huzuruna vardı.

Yiğitbaşı hazretleri birkaç talebesiyle sohbet etmekte, onlara İslamiyet'in güzel ahlakından bahsetmekteydi. Molla Arab'ın oturması ile sözüne devam etti:

‘Ey dostlarım kibirden sakınınız. Peygamber Efendimiz sallallahü aleyhi ve sellem, kalbinde zerre kadar kibir olan cennet'e giremez, buyurdu. Kibir, Allah'ın kullarına hakaret, aşağılık gözü ile bakmaktır. Kendini herkesten üstün görmektir. Ebu Haşim Sufi hazretleri, dağı iğne ile kazıp yerinden yoketmek, kalpden kibri söküp atmaktan daha kolaydır, demektedir.

Bunca nasihata rağmen Arab Molla'nın hala inkar çukurunda olan nefsi, Yiğitbaşı ile yarışmak ister. Onun bir müddet duraklamasını fırsat bilerek gururlu bir eda ile ve kelimelerin üzerine basa basa:

‘Ey şeyh, sizin erbaininizi, çile çekmenizi, nefsinizi yola getirmekteki gayretinizi çok medhettiler. Birlikte erbaine, çile çekmeye girsek ne dersiniz?’ diye sordu. Ahmed Şemseddin hazretleri tebessüm ederek:

‘Hay hay... Biz misafirimizi kırmayız’ buyurdu.

Arab Molla:

‘Ancak benim bir şartım var. Yemek içmek serbest, fakat dışarıya çıkmak ve ihtiyacınızı görmek yasak olacaktır’ diye ekledi. Şeyh hazretleri:

‘Kabul. Her şartınızı kabul ediyorum’ deyince birlikte bir hücreye girdiler. Yiğitbaşı hazretleri talebelerine kendisine kuzu dolması getirilmesini ve misafirine de ne isterse verilmesini istedi. Ancak Arab Molla sadece birkaç zeytin ile iktifa etti. Şeyhin kuzu dolmasını yemesini seyrediyor ve biraz sonra dayanamaz dışarı çıkar diyerek için için gülüyordu. Ancak zamanın su gibi geçmesine, Şeyh hazretlerinin nefis, leziz yiyecekleri birbiri ardısına bitirmesine rağmen Molla’nın beklediği an bir türlü gelmedi. Bir, iki, üç ve nihayet dördüncü gün o nefis yiyecekleri yiyen sanki şeyh hazretleri değil de oymuş. Kendisini nasıl dışarıya atacağını bilemedi. İhtiyacını gördükten sonra dışarıda kendisini bekleyen dervişlere: ‘Yahu! Ben iki üç zeytin tanesiyle dayanamadım. Bu zat bunca yemeği nasıl yiyor ve nasıl duruyor?’ diye söylendi. Dervişler ise şu cevabı verdiler:

‘Bu, mollalıkla şeyhlik arasındaki farktır.’

Arab Molla hatasını anlamıştı. Derhal Yiğitbaşı hazretlerinin ellerine sarılarak affedilmesini diledi ve ‘Ey zamanın Yusuf’u sen Mısır’a sultan olmuşsun. Bu günahkârı da bendelerin arasına kabul et’ dedi. Tevbe ve istiğfar ettikten sonra talebeliğe kabul edilen Molla Arab, Ahmed Şemseddin hazretlerinin en büyük halifelerinden oldu.’⁴⁰⁸

9. “Yiğitbaşı Veli’nin ününü duyan Arap şeyhlerinden biri Yiğitbaşı’yı imtihan etmek için Mısır’dan onun yaşadığı yer olan Gölarmara’ya gelir. Yiğitbaş manevi bir kalp gözü ile şeyhin geleceğini görür ve onu karşılamaları için dervişlerini yollar.

Dervişleri karşısında gören Şeyh şaşkınlığını gizleyemez. Şeyh, bu şaşkınlık içerisinde Yiğitbaş’ın dergahına gider.

⁴⁰⁸ a.g.e., s.347-350; Lermioğlu, a.g.e., s. 125-126.

Şeyh'i karşılayan Yiğitbaş, Şeyh'e niçin geldiğini sorar. Şeyh ise ünü Mısır'a kadar yayılan bu zatı görmek, tanımak ve imtihan etmek istediğini söyler. Yiğitbaş bu teklifi kabul eder.

Şeyh, Mısır'da bulunan ve o zamana kadar hiç kimsenin kaldıramadığı taşı Yiğitbaş'dan kaldırmasını ister. Yiğitbaş Şeyh'in isteğini yerine getirir ve taşı kaldırır. Şeyh, Yiğitbaş'ın söylediğine inanmaz. Mısır'a geri döner. Oraya gittiğinde taşın yerinde olmadığını görür ve büyük bir heyecanla tekrar Yiğitbaş Velî hazretlerinin yaşadığı yere döner. Ondan af dileyerek Yiğitbaş Velî'ye intisab eder." (K.K.50)

10. "Fatih zamanında İstanbul'da sahtekarlık türemeleri olmuş. Fatih bunun içinden çıkamayınca alimleri, evliyaları çağırıyor. Herkesi imtihan ediyor; ama kimse bir şey söyleyemiyor. Bu evliyalardan biri de Yiğitbaş'dır. Yiğitbaş'ı imtihan edince 'Edirne, İstanbul, Manisa vs. şu sahtekarlıklar var' diye anlatır. Bunun üzerine Fatih bu sahtekarları görevden alıyor ve bir gemiye koyup Gölarmara'ya döktürüyor ve Yiğitbaş'ı da evliyaların başı yapıyor. Yiğitbaş'a 'Gel sana istediğin görevi vereyim burda kal' diyor, ama o kabul etmeyip Manisa'ya gelir. Talebeler yetiştiriyor ve burada ölüyor." (K.K. 51)

11. "Aslen Marmaralı olan Yiğitbaş Velî Manisa'ya geldiğinde etrafına gençleri toplamış zikre başlamış. Ancak zikir esnasında konu komşu gidip, rahatsız olmuşlar kendisini şikayet etmişler. Onun üzerine kolcular dergahı kapatmış. Zikri engellemeye çalışmışlar; fakat o, çarşıya gidip kırk tane zavrak almış. Zavrak, Manisa tabiriyle zavrak denilen içine su konan sapsız testi, zavraklara su doldurmuş ondan sonra zikre başlamış, ortalarına oturmuş zikre başlamış. Evine kimse girmesin diye kapıdaki nöbetçi kolcular bakmışlar ki içerden 'Lâ ilahe illallah' diye zikir sesleri geliyor. N'oluyor dediğinde pencereden bir tanesi şöyle eğilmiş bakmış ki zavrakların ortasında Yiğitbaş Velî zikrediyor, destiler de tavana kadar gidip yere düşüyor ne kırılıyor ne de sular dökülüyor. Nedir bu? Hayretler içinde kalmışlar ve doğru gidip o günkü yetkiliye, kadıya durumu anlatmışlar, ondan sonra da zikre devam etmiş zikri engellenmemiş." (K.K. 27)

2.3.1.9. Aynı Ali

1. "Aynı Ali evden camiye, camiden eve gidip gelen dışarı ile teması olmayan ve kendi halinde yaşayan bir zatmış. Aynı Ali'nin bulunduğu mahallede bir kadının oğlu askere gitmiş, esir düşmüş ve düşman onu bir kaleye hapsetmiş. Delikanlının annesi

oğlu için gece gündüz ağlıyormuş. Oğlunu esaretten kurtarabilecek yegane zatın Aynı Ali olduğuna inanan kadın ona müracaat etmiş. Aynı Ali Dede ona demiş ki: ‘Eğer bana kızarmış bir tavuk getirirsen oğlunu esaretten kurtarır, buraya getiririm’. Bunun üzerine kadın kızarmış bir tavuk getirmiş. Fakat Aynı Ali getirilen bu tavuğu kendisi yemeyip bir köpeğe atıvermiş. Köpek tavuğu kaptığı gibi kaçmış, o kadının oğlunun esir olduğu kaleye gitmiş. Kapıdaki düşman nöbetçilerine saldırmış. Nöbetçiler köpekle mücadele ederken kadının oğlu kaleden kaçmış ve annesine kavuşmuş. Bu vaka etrafta duyulunca Aynı Ali Dede’nin kerâmet sahibi olduğuna herkes inanmış. Ölünce onun namına bir türbe ve bir de cami yapmışlar. Türbesinin güney doğusunda bulunan zincir bu esirin ayaklarında bağlı bulunan zincirmiştir.”⁴⁰⁹

2. “Kadının birinin oğlu askerde esir düşmüş. Kadın oğlunu çok özlemiş, sürekli Allah’a dua ediyormuş oğluna kavuşabilmek için. Kadın bir gün gene dua ederken karşıdan biri geliyormuş. Gelen kişi aynı kadının oğluna benziyormuş. Kadın çok sevinmiş, geleni görünce. ‘Allah’ım şu karşıdan gelen aynı Alime benziyor’ demiş. Gelen kişi Aynı Ali Dede imiş. Aynı Ali Dede kadının yanına gelmiş, kadına söz vermiş. ‘Oğlunu getireceğim. Onu esirlikten kurtaracağım’ demiş. Aynı Ali Dede harp sırasında çocuğu buluyor ve ana ile oğlu kavuşturuyor. Daha sonra ana-oğul birlikte eriyorlar. Onların mezarları da Aynı Ali Camii avlusunda” (K.K. 52).

3. “Aynı Ali esas ismi. 700 sene evvel yaşamış. Bir kadın onu görmüş, oğlu Ali’ye benzetmiş. ‘Aynı oğlum Ali’ye benziyor’ demiş, Dede de kadına söz vermiş, ‘Oğlunu sana göstereceğim’, demiş. Dede harb zamanı çocuğu getirmiş.” (K.K. 20)

4. “Aynı Ali Sultan’ı hergün ziyaret eden bir kadın oğlunun askerde hayatta olup olmadığını sormuş. Mübarek, cübbesini açıp askerinin esir olarak ayağının zinciri ile taş ocağında çalıştırıldığını göstermiş. O esnada kadın ‘Baba sen bunu gösterdin, getirirsin’ demiş. O da çocuğu ayağında zincirle getirmiş.” (K.K. 53)

5. “Bir kadının oğlu harbe gitmiş, dönmemiş, Kadın çok üzülmüş, Aynı Ali’ye yalvarmış, oğlunu getirmesi için. Aynı Ali türbede ayağını kelepçeli olarak göstermiş. Daha sonra ana-oğul kavuşmuşlar birbirlerine.” (K.K.17)

⁴⁰⁹ Akgül, *a.g.e.*, s.136-137; farklı bir varyant için bkz. Uluçay, *Saruhanogullari...*, s. 50.

6. “Kosova savaşı sırasında esir düşen bir askerın annesi oğunu görmek istiyor. Ama ne yaptıysa oğunu görmeyi başaramıyor. Bu kadın Ayn-1 Ali adında (1500’li yıllarda) zamanın maliye işlerine bakan, maliye başkanı gibi birisine, oğunun esir olduğunu ne yaptıysa oğunu göremediğini ve onu görmek istediğini söylüyor. Bir gün karşısında oğunu görüyor, kadın ‘Seni kim getirdi?’ diye soruyor. Oğlu da ‘Ayn-1 Ali getirdi’, diyor. Kadın teşekkür etmek için Ayn-1 Ali’yi arıyor. Yerini tarif ediyorlar. Sonunda buluyor, ama bu Ayn-1 Ali’nin mezarıdır. Ayn-1 Ali’nin ölmüş olduğunu öğreniyor. Türbenin kapısının üzerinde asılı olan pranga bu yüzden var.” (K.K.18).

7. “Ayn-1 Ali Dede düşmana esir düşmüş. Düşmanların başı, kendi askerinin eline balta vermiş, Ayn-1 Ali’nin eline kr bir satır vermiş. Bilmem kaç yk odun kesip getirin, demiş hepsine. Ayn-1 Ali’ye ‘sen onlardan fazla getireceksin’ demiş. Ayn-1 Ali sırtında, askerler atla getirecekmiş odunları. Esir olduğu için ona haksızlık ediyorlarmış. Allah’ın sevgili kulu olduğu için Allah ona yardım etmiş, askerlerden önce odun kesip onlardan daha fazla yükle onlardan önce gelmiş. O sırada Ayn-1 Ali’nin annesi evinde oğluna kavuşabilmek için Allah’a dua ediyormuş. ‘Ey Allah’ım, bir kere bana çocuğun yüzünü göster, aynı anda ikimizin de canını al’ demiş. Allah kadının duasını kabul etmiş, oğlunu getirmiş. Kadın da Ayn-1 Ali de o sırada şehit düşmüşler. Kadın caminin yanında, Ayn-1 Ali de türbenin olduğu yerde şehit düşmüş.” (K.K. 52)

8. “Ayn-1 Ali türbesinin etrafındaki apartmanların yerinde eskiden yer evleri varmış. O evlerden birinde zincirlerle bağlanmış bir akıl hastası geç kız varmış. Bu kız ailesi nereye gtrdyse hastalığının çaresini bulamamış. Ayn-1 Ali Dede bir gün gelmiş bu ailenin kapısını vurmuş, yaşlı bir dede ve bir kadın açmış kapıyı. Ayn-1 Ali Dede kadından bir bardak su istemiş. Ancak kadına ‘Suyu sen getirme içeride yatan hasta kızcağız getirsin bana suyu’ demiş. Kadın ‘Hayır ihtiyar, o dışarı çıkamaz bize saldırır’ demiş. Ayn-1 Ali Dede ‘A kapısını gelsin çocuğun, çıksın o’ demiş. Olurdu olmazdı derken Ayn-1 Ali Dede ‘Onun ellerini ben açayım’ demiş. Kızın elini açmış, kız hiçbir şey yapmamış. İçeriden Dedeğe su getirmiş. Ayn-1 Ali Dede bir yudum su içmiş ‘Yarısını da sen i çocuğum’ demiş. Kız suyun yarısını içmiş. Ayn-1 Ali Dede ‘Hadi Allah iyilik versin yavrum’ demiş, dışarı çıkmış. Kız hemen iyileşmiş. O sırada herkes Ayn-1 Ali Dede’yi aramaya başlamış. Çok şaşırmışlar, kızın hemen iyileşmesine, Ayn-1 Ali Dede tam sokağın köşesini dönerken bir başka hastanın yakınları dedenin peşinden koşmuşlar, ama dedeyi görememişler.” (K.K. 52)

9. “Eskiden bir evde zincirli bir akıl hastası varmış. Durdine derman yokmuş. Ayn-1 Ali, bir gün kapıyı vurmış, Dede kadından su istemiş. Fakat içerdeki zincirli akıl hastası kızıdan istemiş. Ev sahibi, kız saldırıyor diye izin vermemiş, Dede ısrar etmiş. Kız çıkmış. Yarım bardak suyu ona, diğer yarım bardağı da kendi içmiş. Kız iyileşmiş.” (K.K 52)

10. “Ayn-1 Ali’nin şu an kabrinin olduğu yerde asırlık çitlembik ağacı var imiş. O ağacın altında sevenleri ile hergün sohbetler edermiş. Bir sonbahar akşamı dervışı Ahmet Raci ile bu ağacın altında sohbet ederken şöyle demiş: ‘Evladım Ahmet, biz bu fani âlemden beka âlemine göçüyoruz, sabahleyin gel, son vazifeni yap.’ Ahmet Raci sabah namazından sonra gelince Ayn-1 Ali Baba’nın çitlembik ağacına yaslanmış olarak vefat etmiş olduğunu görmüş, sanki uyuyor gibiymiş. Sevenleriyle ağacın altına defn etmişler, sonra da üzerine türbe yapmışlar.” (K.K.54)

2.3.1.10. Tezveren Dede

“Kayın validem burada yatan Dede için her şeyi tez veriyor der. Hemen verdiği için adına Tezveren Dede diyorlarmış. Bazıları Tezveren Sultan da diyormuş. Vakti zamanında bir zat kaftan dikmesini ister Tezveren Dede’den, o da terziymiş o zamanlar. ‘Hemen dikerim’ dermiş. Adam bir dakika gittikten sonra dirseği geçmiş, Dede peşinden koştura koştura gelmiş. Meğersem adamın kaftanını dikmiş bile. Her şeyi tezden yapıyormuş diye herkes ondan yardım istemiş.” (K.K.55)

2.3.1.11. Entekkeliler

2.3.1.11.1. Ahmed Vehbi Efendi

1. “Bir hasat mevsiminin sonudur. Tarlada buğdaylar yığın halindedir. Aşarcılar gelip öşrü alacaklardır. Sabahın olmasını bekleyen A. Vehbi Efendi, yığının bir tarafına yaslanmış dinlenmektedir. En güzeli, gecenin vahdetinde tefekkürde veya ezkardadır. Gecenin bir bölümünde üç karanlık hareketli gölge, harmana diğer taraftan yaklaşmaktadır. Götürebilecekleri kadar buğday yükünü çuvallara doldururlar. Bir el, A. Vehbi Efendi’nin eli, çuvalları sırtlamalarına yardım eder ve onları uğurlar. Fakat, bu yolculuk karanlıkta ancak tarlanın gediğine kadar sürer. Bu üç kişi, yaptıkları hareketin yanlış olduğunu anlayıp, ‘Çok ayıp ettik, dönüp çuvalları boşaltalım’ derler. Geri dönüp buğdayları boşaltırlar. A. Vehbi Efendi’nin ellerine sarılıp, ‘Çuvalımızı hem

doldurdunuz, hem de sırtlamamıza yardım ettiniz’ diyerek özür dilerler. Şeyh Efendi kendilerini dergaha davet eder. Ve tarikat nasiplerini verir.”⁴¹⁰

2. “Genç bir nazenin, Bektaşî Tarikatına girmeği çok arzulamaktadır. Yalnız bir ayağı kalçadan sakattır. Gencin bu sakat durumu, Bektaşî babasınca, tarikata girmesine uygun görülmemesine sebep olur. Anadan doğma zannedilen sakatlık Bektaşîliğe girmesine engel kabul edilmektedir. Vücut sakatlığı, iman sakatlığına yol açar düşüncesindedirler. Bu duruma çok üzülen genci A. Vehbi Efendi önce kendi tarikatına, yani Rifailiğe alır.

Bir gün dervişleriyle ve Hacı Bektaş yolunun aşığı gençle birlikte Bektaşî dergahına gider. Sohbet arasında sözü, Hacı Bektaş yolunun aşığı gence getirir. Ve sözü şöyle bağlar: ‘Bu evladımız çok küçük bir yaşta annesiyle gittiği kırdan ağaca çıkar, oradan düşer. Bu esnada ayağı kalçadan çıkar ve yerine getirilemez. Sakatlığı bu yüzdendir, doğuştan değildir. Ben tarikata aldım temizdir, buyurun size teslim ediyorum’ der. Böylece bir olayı açığa, bir amacı temizliğe, bir genci de ümidine kavuşturur.”⁴¹¹

3. “A. Vehbi Efendi, sağlığında tekkeye kendisinden sonra şeyh olacak kişi için bir işaretle bulunmaz. Onun vefatından sonra post bir süre boş kalmıştır. Sevenleri ve dervişleri bu duruma üzülürler. Dergahta, haftanın bir gününde, salı gecesi yapılan ayine, dervişler kendi aralarından seçtikleri birini postnişin olarak posta oturturlar.

Bir gece liyakatı olmayan birinin postta oturduğunu gören Pehlivan Dede, içeri girmez. Doğru türbeye geçer. Niyazdan sonra ayağı ile A. Vehbi Efendi’nin sandukasına vurarak ‘Kalk, yalancı Şeyh kalk, o adam postta oturdukça ben sana yalancı şeyh derim’ diyerek seslenir. Pehlivan Dede, türbeden çıkmadan posttaki kişiyi dört kişi kucaklayarak dışarı alırlar. Postnişin vefat etmiştir. Olay, birkaç defa aynı şekilde tekrar eder. En fazla yaşayan bir hafta ömür sürer.”⁴¹²

4. “Turgutlu Rifai Dergahı postnişini Hüseyin Şevki Efendi, bir ağustos sonu, bağda üzüm kesmektedir. Aniden işi bırakıp, dervişleri ile beraber Manisa’ya doğru yola çıkarlar. Ilıcak suyuna (Akpınar) gelince, H. Şevki Efendi, dervişleri orda bırakıp

⁴¹⁰ Okumuş, *a.g.e.*, s.24-25.

⁴¹¹ Okumuş, *a.g.e.*, s.25.

⁴¹² Okumuş, *a.g.e.*, s.25-26.

doğru Manisa'ya Entekkeliler dergahına gelir. A. Vehbi Efendi'in eği Meryem Hanımı bulur.

Ahmet Vehbi Efendi'nin sağlığında tekkeye halife olacak kiğiyi konuğuuklarını ve posta Kara Hasan (Hasan Rüşdî)'in oturacağını söyler. Konu böylece halledilir.”⁴¹³

5. “Dergahın yanındaki türbe yeri bir Rum'a ait fırındır, ancak dergaha da gereklidir. Çok cazip tekliflere dahi hayır cevabı verilir. Fırının ekmek pişirilmek için yakıldığı ve fırıncının fırından biraz uzaklağuı bir anda, Ahmed Vehbi Efendi, kızgın fırının içine girer. (Başka bir rivayete göre dervişlerinden biri fırına girer.) Bir müddet sonra işinin başına dönen ve Ahmed Vehbi'yi içeride gören Rum fırıncı feryadı basıp dergaha koşar. Bu olaydan sonra fırın bir daha ısınmaz. Rahib Efendi'nin de tavsiyesiyle fırın rayiç fiyattan satın alınarak tekkeye eklenir.”⁴¹⁴

6. “Erkekleri bele kadar soyarmış, bu has dervişlerden biri olurmuş. Bele kadar soyunca, semahanenin tahta tabanına yatırır, göbeğinden kılıç sokarmış o tahtayı derlermiş. Bu dervişin üzerine başka bir adamı bindirmiş, onun üzerinde “Allah illallah” diye zikrederlermiş. Sonra göbek deliğini tükürüğüyle sıvazlamış, yara filan kalmazmış.” (K.K. 28)

2.3.1.11.2. Hasan Rüşdî Efendi

1. “Sururi Paşa'nın Manisa'da valilik yıllarında tarikat-şeriat mensuplarının arasındaki sürtüşme devam etmektedir. Entekkeliler dergahında dervişlerin bir takım musiki aletleri çalarak zikir yaptıkları valiye şikayet edilir. Vali Paşa, bir tezkire yazarak, aletlerin ibadet yerinin (semahane) duvarından indirilmesini ister.

Hasan Rüşdî Efendi, tezkirenin arkasına, eslaftan böyle teslim alındığını, kendisinin yalnız indiremeyeceğini, ancak bir mukabele günü paşanın da teşrifi ile, beraberce musiki aletlerinin indirilebileceğini yazar. Zikir gecesi paşa, şikayetçi ve diğer misafirler dergaha gelirler. Yatsı namazından sonra Semahaneye geçilir, zikir başlar, ilahîler söylenmekte, musiki aletleri çalmakta ve dervişler hep bir ağızdan zikretmektedir. İyice varlıklarından sıyrılıp çoşulduğu bir anda (kıyam zikri) kılıçlar, şişler, lale ve güller, ateşler ortaya çıkarılır.

⁴¹³ Okumuş, *a.g.e.*, s.26

⁴¹⁴ Okumuş, *a.g.e.*, s.109; farklı bir varyant için bkz. Aksakal, *a.g.e.*, s.95-96.

Hasan Rüşdî Efendi, yarı beline kadar soyunmuş olan iki dedeyi mihrabın önüne yan yana yatırır. Birisi Ezgin Dede olarak tanınmaktadır. Diğeri Arnavut lakabıyla tanınan Yayaköylü Kemal Dede'nin babası Dede'dir. Başları topuzlu olan zarplar, dedelerin göbeklerinden, semahane tabanının tahtalarına çakılır. Ateşler, güller, laleler, kılıç ve şişler dağıtılır.

Hasan Efendi de zarpların topuzlarına basarak zikre başlar. Böylece çoşkuyla uzun süre ayin devam eder. Ayinden sonra Vali Paşa ve diğer misafirler, zarpların tabandaki izlerini gözleri ile görüp elleri ile yoklarlar. Post odasında bir süre sohbetten sonra Süruri Paşa, bildikleri gibi hareket etmelerini, kimsenin bundan sonra kendilerine karışmayacağını söyleyerek vedalaşır.”⁴¹⁵

2. “Buranın mutasarrıfı Süreyya Paşa'ya ateş gösterilerinden dolayı şeriatçılarca şikayet edilirler. Paşa bir tezkire yazıp ‘aletleri kaldırın’ demiş. Paşa'nın tezkiresinin arkasına ‘Biz bunları böyle teslim aldık, gelin asıldıkları yerden siz indirin’ diye yazarlar. Bunun üzerine Paşa, bir ayin günü yanındakilerle gelip erkeklerin oturduğu yerde oturur. Namaz sonrası ayin başlar; ateşler, şişler hazırlanır. O zaman uzun saçlı dervişler de varmış ve ayin günü saçlarını açıp sallarlarmış. Ayin günü H. Rüşdî iki uzun saçlı dedeyi yarı bele kadar soyar (Biri Ezgin Dede, diğeri Arnavut Dede'dir). Mihrabın önüne çapraz yatırılıyorlar. Uçları topuzlu uzun şişler de varmış, ikisinin göbeğinden bu şişi saplıyor ve tabana kadar saplıyor, Şeyh de şişin topuzuna ayağıyla çıkar. Bir süre öyle zikir sürer. Zikir ve ayin bitince paşa ile etrafındakiler, şişin battığını görünce ‘Siz bildiğiniz gibi usulünüze devam edin’ diyor.” (K.K. 56)

3. “Hakim Haydar Bey (ö.1333/1914) rahatsızlanmış. Efendi kendisine nefes edince de iyileşmiş. Sonra derviş olmuş. Çevresi hakime hafif alaylı bir şekilde: ‘Biz geldiğimizde yayılıyorsun, Efendi geldiğinde ayağa kalkıp saygı gösteriyorsun’ demişler. Hakim Haydar Bey de ‘Ne yaparsın, onun on bin dervişi var, sonra beni sürdürür.’ demiş.”⁴¹⁶

4. “Horozköy’de Karaca Ahmed taraflarında çok büyük bir yılan görülür. Tarlada çalışanlar ve çevredeki insanlar Hasan Rüşdî Efendi’ye şikayette bulunarak bu yılandan kendilerini korumasını isterler. Hasan Efendi, güçlü, kuvvetli ve uzun boylu

⁴¹⁵ Okumuş, *a.g.e.*, s.31-32.

⁴¹⁶ Okumuş, *a.g.e.*, s.32.

iki dervişine cübbesini verir ve ne yapacaklarını anlatır. Karaca Ahmed'e giden dervişler, yılanın her zaman görüldüğü yere gelerek cübbeyi yere sererler ve beklemeye başlarlar. Belli bir süre sonra yılan gelerek cübbenin içine çöreklenir. Dervişler cübbenin kollarını düğmeleyerek uzun bir sırığa geçirerek çöreklenmiş olan yılanı omuzlarında tekkeye getirirler.

Hasan Efendi, yılanı uzun uzun nasihatta bulunur. İnsanlara zarar vermemesini, onları korkutmamasını tenbihleyerek serbest bırakır. Birkaç metre boyundaki yılan, o zamanlar boş olan Bozköy (Uncubozköy) yaylasına doğru giderek gözden uzaklaşır ve bir daha görülmez. Bir başka rivayete göre de uzun nasihat ve dualardan sonra, açık olan yılanın ağzına Efendi tükürüğünü bırakır ve yılan o anda ölür. Civardaki mezarlığa gömülür.”⁴¹⁷

5. “Karaca Ahmed taraflarında çok büyük bir yılan görünmüş, ordaki bütün yolları kaplıyormuş. Ordan geçenleri korkutunca gelip bu muhtereme şikayet ederler ki ejderha diye tarif ederler. O zaman uzun boylu iki dervişine cübbesini veriyor. ‘Bunu yılanı rastladığınız yerde yere serip çekilirsiniz’ der. Birazdan yılan gelip cübbenin içine çöreklenir. Torba yapıp uzun çomağa geçirerek dergaha getirilir. Eskiden namaz kılınan yerin yanında post odası varmış ve orada torbayı açıyorlar. Yılan başını kaldırır ve şeyhle yüzyüze gelir. Efendi dualar okur ve yılanın ağzına tükürür ve yılan ölür. Bunu Karaköy mezarlığına gömüyorlar.” (K.K. 56)

6. “Dergahta bir yaz gecesi, dervişlerin önüne karpuzlar kesilip konulur. Hasan Efendi, ahçı Mehmed Dede'ye hitapla, ‘Derviş Mehmet, sen karpuz yemezsin değil mi?’ der. Derviş Mehmed de ‘Eyvallah efendim’ diyerek yedi sene karpuz el sürmez.

Bir gün efendi sofrada ‘Buyrun karpuz yiyin’ der ve böylece yedi sene sonra karpuz yemeğe başlar. Derviş Mehmed bu yedi sene içinde kendini öldürebilecek şiddette üç hastalık geçirmiştir. Doktorlar, kurtuluşunun sebebini karpuz yememesinde bulurlar.”⁴¹⁸

7. “Ali Asgar Dede, oruçludur. Dergaha efendisinin ziyaretine gelir. Nafile orucunu gizlemektedir. Eğer ikram edilirse orucunu bozmak niyetindedir. Efendi ise bir hasta ziyaretine gitmek için hazırlanmıştır. Yanında Ali Asgar Dede'yi de götürür.

⁴¹⁷ Okumuş, *a.g.e.*, s.32-33.

⁴¹⁸ Okumuş, *a.g.e.*, s.33.

Gittikleri yerde iki kap sütlü tatlı ikram edilir. O zaman Hasan Efendi: ‘Asgar’ın yemeğe pek niyeti yok, onunkini götürün’ der. Böylece Dede’yi kurtarır.”⁴¹⁹

8. “Çerkez İsmail adında bir derviş, rüyasında ayakkabısının tekini kaybeder. Ertesi gün, Muradiye taraflarındaki bağda bulunan efendisini ziyaret eder. H. Rüşdî ile karşılaşma merasimi ve sohbetten sonra Kur’an-ı Kerim’in Taha suresinin: ‘İşte Musa ona gidince kendisine şöyle nida olundu: -Ey Musa, şüphesiz benim ben! Senin Rabbi’n, haydi pabuçlarını çıkar. Çünkü sen mukaddes vadide, Tuva’dasın’ (Taha: 20/11-12) ayetlerini açıklar. Sonra da ‘Bazıları rüyasında ayakkabılarını kaybeder, bundan bir şey çıkmaz’ der.”⁴²⁰

9. “Bir gece Hasan Rüşdî Efendi otuz kırk kadar dervişi ile beraber Ulu cami yakınında bulunan Kadiri tekkesine (Vakvak Tekkesi) giderken karşılarına Deli Hamdi çıkar. Gecenin zifiri karanlığını yarararak elini kaldırır. Deli Hamdi ‘Dur’ der. ‘Söyle Kara Hasan (Hasan Rüşdî Efendinin lakabı) söyle sen mi büyüsun ben mi?’

H. Rüşdî Efendi: ‘Şu görünen zindan sana göre cennet, senin nurun kendinden. Bana bağlı olanlar, benden bir şey bekliyorlar. Benim önümde ise iki fener yol gösteriyor, tabii ki sen büyüsun’ diye cevap verir. Kalabalığın önünde iki fener, gecenin karanlığını delmek için kullanılmaktadır.

Bu defa Deli Hamdi: ‘Hasan, ben senin gözlerinden korkuyorum’ diyerek gecenin karanlığında kaybolur gider.”⁴²¹

10. “1908 Hürriyet olaylarından sonra siyasetçiler Galip Paşa’yı Manisa’dan sürdürmek isterler. Esnaftan imza toplanır. Çaybaşı İttihat Terakki ocağından Arnavut Mehmed efendi, Eğriboyun Binbaşı Şakir Bey, Tapucu Ali Efendi bir ramazan günü Entekkeliler dergahına Hasan Rüşdî Efendiyi ziyarete gelirler. Uzun süre hiç konuşulmaz. Belli bir süre sonra efendi, ziyaretin sebebini sorar. Binbaşı Şakir Bey ‘Devr-i dilara-yı hürriyet ilan oldu. Galip Paşa’yı sürdürmek için imza topluyoruz, size de geldik, desteğinizi istiyoruz’ der.

Hasan Rüşdî Efendi: ‘Bu dünya işidir, maddi bir iş. Biz karışmayız, manevi yönden bir suçunu da görmedik’ diye cevap verir. Binbaşı Şakir bey: ‘Tekkeyi başınıza

⁴¹⁹ Okumuş, *a.g.e.*, s.33.

⁴²⁰ Okumuş, *a.g.e.*, s.34.

⁴²¹ Okumuş, *a.g.e.*, s. 34-35.

dar getiririz' diye tehditler savurur. Bu defa Efendi: 'Dar getirmek gerekirse ben bu memleketi sana dar getiririm' der. Bu sırada kapı yanındaki iri yarı güçlü kuvvetli iki derviş ayağa kalkınca, malum ziyaretçiler kurtuluşu kaçmakta bulup oradan sıvışırılar.⁴²²

2.3.1.11.3. Hüseyin Kemaleddin Efendi

1. "H. Kemaleddin Efendi, keşfi açık bir zattır. Bir gün Turgutlu'dan bir grup insan kendisini ziyarete gelir. Niyetleri hem sohbet etmek, hem de tarikattan nasiplenmektir. İçlerinden Kemal isimli şahsın kardeşi Recep Hoca: 'Mürşid, dervişin avucunun içine bakar da onun halini okur, ayrıca dervişleri namaz kılıyor mu?' diye konuşur. Topluluk Kemaleddin Efendi'yi ziyaret eder. Sohbet esnasında efendi, topluluğa: 'Mürşid, dervişin avucunun içine bakınca onun halini okurmuş, biz öyle miyiz bakalım?' deyiverir. Sonra namaz konusunu açıklar:

'Akıl isen kıl manazı çün saadet tacıdır
Sen namazı şöyle bil ki mü'minin mi'racıdır'

diyerek beytin yazılı olduğu levhayı eliyle işaret ederek gösterir. Bunun üzerine Kemal, ağlayarak yere kapanır ve nasibini alır."⁴²³

2. "H. Kemaleddin Efendi, 1949 yılında hacca niyetlenir. Vapurla yolculuk yapılacaktır. Kendisini tanıyanlar, sevenler ve yakınları birer ikişer ziyaretine gelir, iyi yolculuk dileklerinde bulunurlar.

Horozköy'den iki kardeş bahçıvan Ahmet Dede ve Salih Ağa da niyetlenirler. Salih Ağa Muradiye pazarı için biraz mal da toplamıştır. Geçim sıkıntısı da vardır. Ağabeyine, 'Sen git, benim de hürmetlerimi ilet' der. Sonra da ziyarete gitmediğine pişman olur. Günlerce üzüntüsünü çekerek 'Ah keşke gitseydim' der.

Salih Ağa bir gece rüyasında kendisini Cidde limanında bulur. Büyük bir çınar ağacının gölgesindedir. Hacı vapuru rıhtıma yanaşır. Hacı adayları birer ikişer vapurdan inmeğe başlarlar. H. Kemaleddin Efendi de arkasında Salih Ağa'nın tanıyamadığı birisi ile iner. Salih Ağa mürşidini heyecanla karşılar ve 'Ah azizim çok müteessir oldum, sizi geçiremedim ama şükür burada karşıladım' der, ellerini öper.

⁴²² Okumuş, a.g.e., s. 35.

⁴²³ Okumuş, a.g.e., s.52.

Efendisi de Salih Ağa'nın arkasını sıvazlar. Salih Ağa büyük bir heyecanla sıçrayarak uyanır.

Aradan günler geçer. Artık Hacılar dönmektedir. Yine ziyaretine ağabeyi Ahmet Dede ile gidemez. Bu defa Karaoğlanlı pazarına gitmiştir. Ağabeyinden H. Kemaleddin Efendi'nin döndüğü haberini alır, ziyaretine gider. Evde kalabalık bir ziyaretçi grubu vardır. 'Hoş geldiniz' der ve ellerini öper, gösterilen yere oturur. Bağdaş kurmuş vaziyette oturan Efendi, birden sıçrayarak diz çöker ve uzun bir murakabaya dalar. Derin bir sessizlik odaya hakim olur. Sonra Salih Ağa'ya dönerek 'Derviş, anlat bir şeyler, ne gördün?' der. Salih Ağa 'Eyvallah efendim' der. Susar. Konuşma üç defa tekrar eder. H. Kemaleddin Efendi, 'Anlat anlat' der. Salih Ağa olayı ve rüyayı anlatır. Efendisi 'Tamam' der, gözlerinden öper, Salih Ağa da mürşidinin ellerini öper. Odada bulunan bir hacı da 'Evet, vapurdan inildiğinde H. Kemaleddin Efendi'nin arkasında ben vardım' der."⁴²⁴

3. "Tevfik Efendi, Arnavutluk'dan çok genç yaşta Anadolu'ya gelmiştir. Türkçe'yi burada öğrenir. Nice zaman sonra efendiye gönül bağı ile bağlanır. Her hafta sonu Manisa'ya gelerek ziyarette bulunur, sohbet ederler, gider. Turgutlu'da bir grup Uşşaki ile tanışır. Sık sık buluşup tasavvufi sohbetlerde bulunur.

Manisa'ya Efendilerine ziyarete giden bir grup Rifai: 'Tevfik yoldan çıktı, bizden ayrıldı', diyerek efendiye şikayette bulunurlar. Turgutlu'ya dönünce de efendinin kendisine kızdığını Tevfik Efendiye söylerler.

Hafta sonunda Manisa'ya gelen Tevfik Efendi, dergah kapısının önünde durur. Fakat bir türlü kapının tokmağına vuramaz. Neden sonra içeriden efendi gelir, kapıyı açar ve 'Yarım saattir seni bekliyorum evladım niye gelmiyorsun?' der. Birlikte içeri girerler. H. Kemaleddin Efendi: 'Evladım seni şikayet ettiler' deyince Tevfik Efendi çok üzülür, ama efendisi: 'Ne yapıyorsunuz, oturup sohbet ediyorsunuz. Allah'ı anıyorsunuz, hiç kimsenin aleyhinde konuşmuyorsunuz, kötülük düşünmüyorsunuz, sohbetinize devam edin' der. Böylece Tevfik Efendi rahatlar."⁴²⁵

4. "Tevfik Efendi Arnavutluk'tan küçük yaşta tanıdığı Rifai Şeyhi Ahmet, İşkodra'dan bahsetmek istemektedir. Bunun için hem fırsat bulamamakta, hemde lisansı

⁴²⁴ Okumuş, a.g.e., 52-53.

⁴²⁵ Okumuş, a.g.e., s.53-54.

yetersiz olduğu için cesaret edememektedir. Yine bir pazar ziyaretinde yalnız buldukları bir gün H. Kemaleddin Efendi anlatmağa başlar:

‘Bizim Maarifi kolumuzun bir benzeri Arnavutluk’tadır. Ahmet babası tarafından tahsil için Avlonya’ya gönderilir. Babası çiftlik sahibidir, dervişleri sevmez. Oğlu Avlonya’da Rifai dervişi olur. Babasının sağlığında artık İşkodra’ya dönemez. Daha sonra döner, çiftliği satar ve dini eserler yayınlar.’ Bunları anlatacak olan Tevfik’dir; ama efendi onun istediği, fakat söyleyemediğini onun adına dile getirir.”⁴²⁶

5. “Ahmet Efendi, henüz on altı on yedi yaşlarında bir gençtir. Manisa’da Bedesten kapısı yanında hazır elbisecilik yapmaktadır. Heveslenir, namaza başlar. Bir müddet sonra bakar ki bu işin sonu yok, namazı bırakır.

H. Kemaleddin Efendi de aynı Bedesten’de hazır elbise ve halı satmaktadır. Genci takip etmektedir. Bir gün genç yolda giderken yetişir, konuşmağa başlarlar. Efendi: ‘Oğlum Ahmet, bu namazın bitip tükeneceği yok, bir ömür boyu nasıl sürecek değil mi?’ deyip tatlı bir dille genci takip ettiğini sezdirir. Genç çok mahcup olur. Hareketlerinin takip edildiğini anlar. O gün bugün namazı terk etmez.”⁴²⁷

6. “Melezkade Kemal Efendi, bir Ramazan günü efendiyi ziyarete gelir. Fakat vakti biraz geçirir, müsaade alıp ayrılmak ister.

Efendi: ‘Ne ile gideceksiniz?’ diye sorar. Kemal Efendi: ‘Trenle’ diye cevap verir. Efendi: ‘Zannımca trene yetişmen zor, bugün burada kalalım’ der. Melezkade kalmak istemez. O zaman efendi: ‘Yolda bir taksi seni yetiştirsin’ der. Yola çıkan Kemal Efendi, Sultan Camii virajına gelince taksi gelir, yanında durur. Kapıyı açarak şöföre ‘Ne istiyorsun?’ der. Kemal Efendi geri çekilir. ‘Hayır, binmeyeceğim’ der. Taksi gider. O anda efendi ile yaptığı konuşma aklına gelir. Ama artık iş işten geçmiştir.

İstasyona geldiğinde in cin top atmaktadır. Mahcup ne yapacağını bilemez, geriye dönüş yok. Yaya olarak Turgutlu’nun yolunu tutar ve saatler sonra Turgutlu’ya ulaşır.”⁴²⁸

7. “Yayaköylü Tenekeci Kemal Dede, Arnavut lakabıyla anılan Ezgin Dede ile tekkedeki bir ayine gelirler. Yatsıya kadar İbrahim Çelebi Camiinin avlu kapısı önünde

⁴²⁶ Okumuş, a.g.e., s.54.

⁴²⁷ Okumuş, a.g.e., s.55

⁴²⁸ Okumuş, a.g.e., s.55.

serinlerler. Sonra babası ile Hasan Rüşdî Efendi'nin huzuruna çıkarlar. Genç, niyaz eder; ellerini öper ve efendinin karşısında durur.

Efendi, genci bir iyice süzer; nazar eder. Genç: 'İşte o zaman bir akşam, yakıcı bir aşkın düştüğünü duydum' der. Kemal Dede, daha sonra da Hüseyin Kemaleddin Efendi'den nasip alır. Besmele ve Ayete'l-kürsi'ye çok bağlıdır. İşaret üzere bazı dertlere çare bulduğu söylenir.

Merkebiyle bir gün çok erken saatte ovaya çalışmaya gider. Sure-i Feth'i ve Haşr'ın son ayetlerini devamlı okur, izinle 'Yâ Basîr' esma-i hüsnasına çok miktarda devam ederdi. Bir gün yine ova dönüşü Kasaba'ya (Turgutlu) giderken, mezarlık yanında merkepten iner, hayvanı yedeğine alarak tanıdık, ahabab, dost ve akrabaya fatihalar gönderir. Son olarak kendinde olmadan ağzından 'Hüseyin Kemaleddin Efendi ruhuna fatiha' çıkar. Hemen toparlanır. İçine bir ateş düşer.

Gerçekten Hüseyin Kemaleddin Efendi'nin aynı gün 7 Temmuz 1951 günü Hakk'a yürüdüğünü öğrenir.”⁴²⁹

8. “Bir gün, Turgutlu'da Fatma Hanım var, Fatma Hanım'ın eşi, müsaade ister. 'Oğlum bak' demiş, 'Önüne bostan gelirse sakın yeme!' Adam şaşırılmış kalmış, anlamı yok. Manisa'da Turgutlu'dan Ankara'ya, Turgutlu'dan Eşme'ye yol ayırtı var. Bu Turgutlu tarafına bineceğine Akhisar tarafına biniyor. Yanlış trene bindiğini anlayınca ilk durakta iniyor. Hava da çok sıcakmış. Trenden inince adımını atmış, bostan tarlasına inmiş. Kocaman kocaman karpuzları görmüş. Canı çekmiş. Ama 'Efendim bana bunu söyledi' diye hatırlayınca hiç yemeden geri dönmüş.” (K.K. 28)

2.3.1.12. Kayyım Hoca

“Manisa mutasarrıfı Süruri paşa, Kayyım Hoca'ya bir sebepten ötürü kızmış. Onu o camiden sürmeyi düşünmüş. Ama belli bir suçunun olması lazım. Suç aramaya başlamış. Vaktinde geliyor mu? Temizliği iyi yapıyor mu? Ne gezer. Kayyım Hoca kendini camiye adamış. Sabah namazına geliyor, yatsıda camiyi kapatıp gidiyor. Kandilinden camlara, seccadelerden kapı içlerine bir zerre toz yok. O zamanlar Sultan Medresesinde molla olan babam anlatırdı. Hergün camiyi mutlaka süpürürmüş. Her

⁴²⁹ Okumuş, a.g.e., s.56.

Cuma halıları, kilimleri mutlaka dışarı çıkartır. Tozunu aldırır, havalandırmış. Sonra da gayet muntazam şekilde yayılmış. Mollalar canlarından bezermiş.

Bir türlü suç unsuru bulamayan Süruri Paşa bir arefe günü akşam camiye geliyor ve emrediyor: 'Yarın sabah namazından sonra şurdan şuraya cami avlusunu sulayacaksın. Filan kişiler de müşahidin. Onların nezarentinde bayram namazına kadar sulayacaksın, ben de gelince göreceğim.

Kayyım Hoca ne yapsın? Almış eline sulamalığı, şadırvanın kapaklarını açmış, sulamağa başlamış. Yaz günü, hava açık... Bir tarafı sulamaya başlamış ama hemen kuruyor. Bir miktar yer suladıktan sonra bir bulut peyda oluyor ve yağmur yağmaya başlıyor. Başlıyor ama sadece evet sadece Sultan Camiinin avlusuna ve etrafına, mutasarrıfın işaretlediği yerlere... Başka yere yok. Paşa geliyor. Bakıyor emri yerine gelmiş, sulanmış. Kısa zamanda bir kişinin gücünün yetmiyeceğini bildiğinden soruyor. Olayı anlatıyorlar. Paşa başını önüne eğiyor. Bayram namazına giriyorlar, bitiyor. Müderris Cevdet Efendi'nin odasına -kapıdan girişle yüksek yer- giriyor. Kayyım hocayı çağırmasını ve kahveci Abdurrahman'a üç tane koruk şerbeti yaptırıp getirmelerini söylüyor. Koruk şerbetleri gelince birini paşa, birini Cevdet Efendi alıyor. Birini de Kayyım'a verip 'Şuraya otur bakalım, sen iç' diyor.

-Aman efendim ne haddime sizinle beraber koruk şerbeti içmek.

-Otur, dedim. Otur ve iç. Senin burada maaşın kaç kuruş?

-Efendim benim maaşım kırk üç kuruş.

-Başka?

-İmaretten pidem var. Ramazanda şekerim, unum, yağım var.

-Bundan sonra senin maaşın bir sarı lira oldu.

-Aman efendim buna sebep yok.

-Aa ben bugün buna imkan buldum da o kadar veriyorum. Sebebine gelince ben bugün bir imtihan-ı ilahiye mazhar oldum. Beni Allah imtihan etti. Suçunu aradım bulduramadım. En sonunda bu işi vereyim de altından kalkmasın, ben de kovalayayım dedim. Ama Allah bana öyle bir imtihan gösterdi ki senin yerine o sulayıverdi. Sen de beni affet. Ver elini öpeyim.⁴³⁰

⁴³⁰ Akgül, "Kayyım Hoca", s. 47.

2.3.1.13. Örtülü Mehmed Efendi

1. “Örtülü Mehmed Efendiyi padişah İstanbul’a çağırır. O da Manisa’dan İzmir’e gider, oradan İstanbul’a hareket eden bir vapura binip yola çıkar. Vapurda Namık Kemal’le karşılaşır.

Pejmürde kıyafeti, saç ve sakalının karışıklığı yanında olgun kişilere mahsus davranışı Namık Kemal’in ilgisi çeker. Yanına yaklaşır sohbet eder. Sorulan her sorunun cevabını veren Mehmet Efendi, Namık Kemal’e şöyle sorar:

-Evlad, şimdi de ben sana bir soru sorayım. Ama cevabını çok kısa olarak bir cümlede ver.

-Hadi sor bakalım

-Allah neyi sever, neyi sevmez?

Namık Kemal şaşırır cevap veremez. Bunun üzerine Örtülü Mehmet Efendi şöyle söyler:

-Evlad Allah adaleti sever, zulmü sevmez.

Namık Kemal bu zatın boş olmadığını anlar, gereken saygıyı gösterir. Ölümüne kadar dostlukları devam eder.”⁴³¹

2. “Bu Arap Dede’yi padişah İstanbul’a çağırılmış. Kendi halinde vapurla giderken, Namık Kemal döneminde Namık Kemal ile karşılaşır vapurda beraber seyahat ederler. Namık Kemal Arap Dede’yi görüyor: ‘Şu saçlı sakallı alim kişiyle bir şeyler konuşayım’ diyor. Neler konuşuyorlar bilmiyorum, ama Namık Kemal sürekli soruyor, soruyor. Sürekli iyi cevaplar alıyor. Arap Dede de: ‘Ben de sana bir soru sorayım’ diyor. ‘Allah neyi sever neyi sevmez?’ diye sorulmuş. Namık Kemal şaşırıyor. ‘İki kelimeyle cevap vereceksin’ diye de sıkıştırıyor. Namık Kemal bilemiyor. Arap Dede de cevap veriyor: ‘Allah adaleti sever, kötülüğü sevmez’ diyor. Çünkü Namık Kemal ona sürekli soru soruyor, sıkıştırıp ızdırap vermeye çalışır. Cevap sonrasında Namık Kemal, Arap Dede’nin ne kadar alim olduğuna karar verir.” (K.K. 5)*

2.3.1.14. Kepenekli Hamdi Baba

1. “Babam anlattı. Kırtık’ta bir yağmur duası yapılacaktı. Hazırlıkları yapan heyet ‘Hamdi’yi de çağıralım. O gelmezse olmaz’ demişler. Gitmişler, davet etmişler.

⁴³¹ Altan-Akgül, a.g.e., s.195.

* Kaynak kişi Örtülü Mehmed Efendiyle Arap Dede’yi birbirine karıştırmaktadır.

Cemaat toplanmış, dua yapacaklar, yemekler yenecek ama Hamdi yok. Beklemişler. Nihayet uzun bir aradan sonra çıkagelmiş. ‘Nerede kaldın yahu?’ demişler. Cevap vermiş:

-N’olcek?

-Yağmur duası yapacaktık ya!

-Çok mu lazım?

-Baksana otlar kurudu.

Ellerini açmış:

-Veriver Allah’ım şu asi kullarına veriver.

Hemen bir bulut peyda oldu. Bardaktan dökülürcesine yağmur yağdı. Hatta öyle ki hazırlanan yemekler yenemedi.”⁴³²

2. “Evimiz Körhane mahallesindeymiş. Babamla Sultan camiinin önünde karşılaşıyorlar: ‘Keşfi, anan evde işkembe pişiriyor. Git al gel de o işkembeden yiyelim.’ Babam eve gidiyor. Hakikaten bakıyor annesi işkembe pişiriyor. Annesine anlatıyor. O da,

-Aman oğlum, kıyayım da al götür’, diyor.”⁴³³

3. “Kurşunlu Han’ın karşısında eskicilik yapan Hacı Süleyman adında bir ihtiyar vardı, ondan dinlemiştim. Babası Hacı İbrahim de aynı dükkanda eskicilik yaparmış, ona takılmışlar: ‘Sabah namazını Hâkî Baba’da kıl, sen oradan hacca gidecen’, demişler. Saf bir adammış inanmış. Sabah namazına Hâkî Baba’ya gitmiş. Fakat orada kimse kendisiyle ilgilenmemiş, namazdan çıkınca Kepenekli’ye uğramış. Başından geçenleri anlatmış. O da ‘Bir kağıt kalem al da gel’, demiş. Kağıt ve kalemi alıp gelmiş. Hamdi Baba da kağıda bir şeyler yazıp, ‘Hadi şimdi git’, demiş. Hacı İbrahim, dükkanına gelmiş bir bakmış ki müşteriler kapının önüne birikmiş onu bekliyor. Hac mevsimine kadar her hafta minderin altına birer sarı lira atmış, o para ile Hicaz’a gitmiş.”⁴³⁴

4. “Benim adımlı Hamdi Baba koymuş. Bir gün dayım eve gelirken:

-Hilmi, Hilmi bak sırrı geliyor!

⁴³² Akgül, “Kepenekli Hamdi Baba”, *Manisa ve Mesir Dergisi*, yıl:1, s.1.s.44.

⁴³³ Akgül, a.g.m., s.44.

⁴³⁴ Akgül, a.g.m., s.44.

demiş. Dayım eve gelmiş, annesine anlatmış. Sabahleyin kapı çalınmış. Kızlarının bir oğlunun dünyaya geldiği haber verilmiş. Babam Nakşi idi. Birkaç gün sonra ad koymak için şeyhi ve arkadaşları eve geliyorlar. Yemekler yeniyor. İsim koyması için ağabeyimi şeyhin kucağına veriyorlar. Şeyh babama soruyor:

-Babanın ismi neydi?

-Halil

-Biz bunun ismini Halil Sırrı koyalım diyor.

Aradan beş sene geçiyor. Kepenekli Hamdi yolda dayıma şöyle sesleniyor:

-Hilmi Efendi, bana bak, her sırrın bir keşfi lazım.

Dayım bir şey anlamıyor. Ama düşünüyor. Aradan bir müddet geçiyor. Ben doğmuşum. Yine babamın şeyhi geliyor. İsim koyacağı zaman soruyor:

-Ötekine ne ad koymuştuk?

-Sırrı diyorlar.

-O zaman her sırrın bir keşfi lazım. Buna da Keşfi adını koyalım diyor.”⁴³⁵

5. “Zamanın Manisa kadısı Haydar Molla Hamdi Baba’yla eğlenirmiş. Sultan önü civarında bulunan konağının önünden geçerken bunu çağırması:

-Hamdi, gel buraya. Otur şuraya.

demiş Kendi cübbesini giydirip kavuğunu başına koymuş. Hamdi Baba:

-Haydar, n’oldu şimdi diye sormuş.

-Kadı oldun, diye cevap vermiş. Bunun üzerine

-Ben kadı oldumsa, bir postta iki arslan oturmaz. Sana burdan gitmek düştü. demiş. Haydar Molla da kakhaha ile gülmüş.

Aradan iki gün geçmiş Haydar Molla’ya ‘Kütahya’ya tayin edildiniz’ diye bir telgraf gelmiş. Kütahya’ya gitmiş. Orada üç ay kalmış. Rica minnet tekrar tayinini Manisa’ya yaptırmış. Gelince ‘Bundan sonra Hamdi’nin her sözü gece veya gündüz demeden yerine getirilsin’ diye etrafına emretmiş.”⁴³⁶

6. “Hamdi Baba, Manisa Kadısıyla çok samimiymiş. Sık sık kadı efendinin yanına gider, onunla hasbihal eder, oturup konuşmuş. Bir gün kadı efendi, Hamdi Baba’ya: ‘Hamdi, gel buyur benim makamıma otur’ der. Hamdi Baba Kadının

⁴³⁵ Akgül, *Manisa Folkloru*, s.134;Aksakal, *a.g.e.*, s.126.

⁴³⁶ Akgül, *a.g.e.*, s.134-135; Akgül, *a.g.m.*, s.44;Aksakal, *a.g.e.*, s.98.

makamına geçer, oturup: ‘Eee! Ne olacak şimdi?’ der. Kadı Efendi de: ‘Sen kadı oldun, söyle bakalım’ der Hamdi Baba: ‘O zaman bir şehre iki kadı fazla’ der. Ve bir haftaya kadar kadı efendinin Kütahya’ya tayini çıkar. Kadı efendi tayini çıkınca Hamdi Baba’yı bulur ve ‘Ne yaptın sen?’ der. Hamdi Baba: ‘Ben bir şey yapmadım, aklımdan geçeni söyledim’ der. Kadı efendi üç-dört ay sonra dönemin padişahıyla görüşerek tekrar Manisa’ya tayinini ister ve tekrar Manisa’ya kadı olarak gelir. Kadı efendi, Manisa’ya gelince hanımına ve etrafındaki uşaklarına: ‘Ne zaman olursa olsun, Kepenekli Hamdi ne zaman kapıma gelirse gelsin, gece gündüz demeden kapıyı açın’ der.” (K.K. 5)

7. “Soğuk bir gecede Hamdi Baba, Haydar Molla’nın kapısını çalmış:

-Hanımı kaldırın, demiş. Kaldırmamışlar. Kapıyı pencereyi taşlamaya başlamış.

Gürültüye Haydar Molla uyanmış. Sebebini öğrenince şöyle demiş:

-Ben size demedim mi, bu adamın bir dediği iki edilmeyecek.

Hamdi Baba içeri girince,

-Söyleyin hanıma benim paralarımı versin, demiş.

Hamdi Baba’yı çarşıda gören esnaf çağırır ve koltuğunun altındaki mendile para koymağa çalışmış. Ancak o herkesden para almazmış. İşte o paraları getirir ve hanıma teslim edermiş.

Hanım paraları çıkın içinde getirip vermiş. Çıkınca Veysel’e takip etmesini ne yapacağını iyice tetkik etmesini tembihlemişler.

Hamdi Baba, Lala Paşa Mahallesi’ne gitmiş. Orada etrafı çalı ile çevrili bir avlucuğun ortasındaki küçük evin önünde durmuş. Duvarın dışından para çıkını evin kapısının önüne atmış, sonra da çekip gitmiş. Bunları Veysel, kadıya anlatınca evin sahibinin sabahleyin çağırılmasını emretmiş.

Sabahleyin ihtiyar bir kadıncağızı paytona bindirip kadıya getirmişler. Onu görünce kadın korku içinde,

-Aman efendi ben hırsız değilim, sabah kapıyı açınca bunu önünde buldum, diye çıkını uzatmış. Kadı:

-O para senin. Sen kimsin, kimin kimsen yok mu anlat bakayım? demiş.

-Bir oğlum vardı. Askerde şehit oldu. Akşam da torunum dünyaya geldi. Onu saracak bez, yiyecek ekmeğimiz yoktu. Gelinimle ‘yâ Rabbi ne yapayım?’ diye dua ettik. Sabahleyin bu parayı buldum.

Kadı hanımına, ben ne yiyiyorsam kırk gün bu eve aynısı gidecek, hem de git lohusayı ziyaret et ve ihtiyaçlarını gör demiş.

Sonra o çocuğun bütün masraflarını Haydar Molla üstlenmiş, okutmuş. Ben Sultan camiinde müezzinken gösterdiler, gördüm Şark vilayetlerinden birinde vali imiş. Emekli olunca Manisa'ya gelmişti.”⁴³⁷

8. “Kepenekli Hamdi öyle herkesten para istemezmiş. Sadece kendi isteğiyle para veren olursa onları almış. Topladığı bu paraları götürür kadının karısına verirmiş. Bir gün gecenin üçü dördü gibi Kepenekli Hamdi kadının kapısını çalar ve hanımdan verdiği emanetleri ister. Bunun üzerine kadı adamlarını Hamdi Baba'nın peşinden gönderiyor ve bu paraları nereye götürdüğünü öğrenmek istiyor. Kepenekli Hamdi Baba bu aldığı paraları Dış Mahalle civarında bir evin bahçesine atıyor. Kadının adamları bunu görüyor ve gidip hemen kadıya olanları anlatıyorlar. Bunun üzerine kadı sabah olur olmaz ev sahibini huzuruna çağırıyor. Kadın ve gelini korka korka Kadı Efendinin huzuruna çıkıyorlar ve: ‘Aman, efendi biz hırsız değiliz, sabah kapıyı açınca bulduk bu çıkıyı’ diyorlar. ‘Korkmayın, o para sizin. Benim merak ettiğim bu hikmet nedir? Neden Hamdi Baba bu çıkıyı sizin evin önüne attı? Kadın: ‘Ben bilmiyorum. Benim oğlum doğuda asker ve torunum olacaktı, gelinim doğum sancıları çekerken oğlumun öldüğü haberi geldi. Bizim de beş kuruş paramız yoktu. Birisi evin önüne para attı.’ diyor. Parayı getirip hemen kadının önüne koyuyor. Kadı evin bütün masraflarını üstleniyor ve çocuğu himayesine alıyor. Kadı Efendi himayesine alıp okutuyor, çocuk da okuyup vali oluyor. Çocuk yakın bir döneme kadar Cumhuriyetin ilk yıllarında, Malatya tarafında valilik yapmış.” (K.K. 5)

9. “Manisa'da bir Kepenekli Hamdi varmış Manisa'da gezermiş. Sultan camiinin arkasında kadı sarayı varmış. Zaman zaman gider kadıyı yerinde ziyaret edermiş. Herkesten para almaz, ihtiyacı dışında elindeki paraları saklaması için kadının hanımına getirirmiş. Bir gün kadı, muziplik olsun diye, ‘gel makamımda otur’ demiş. Kepenekli Hamdi'ye. ‘Sen şimdi kadısın’ demiş. Bakalım ne yapacak, diye beklemiş. Aradan biraz zaman geçiyo, kadının tayini Kütahya'ya çıkıyor. ‘Aman ben ne yaptım’ diyor. Yalvarıp yakarınca padişaha, Manisa'ya geri dönüyor. Döndüğünde ferman çıkarıyor. Kepenekli

⁴³⁷ Akgül, *a.g.e.*, s.135-136.

Hamdi mekana gelince kapılar sonuna kadar açılacak. ‘Ne zaman olursa olsun hanımım hemen uyandırıla’ diyor. Çünkü Kepenekli Hamdi para muhabbeti nedeniyle kadının hanımıyla oldukça sıkı fikri olmuş. Hanımın yanına gidip geliyor, paralarını ona veriyor. Bir gece saat 03.00’de geliyor. ‘Kim o?’ diyorlar. ‘Ben Kepenekli Hamdi’ diyor. ‘Ablayı uyandırın’ diyorlar. Hamdi paralarını istiyor, alıyor, oradan ayrılıyor. Kadı emir kullarına ‘Şu adamı takip edin, bakalım ne yapacak’ diyor. Hamdi önden, takipçiler arkadan gidiyorlar. Ta dış mahalleden Hâkî Baba Camiinin oralarda, -şimdi hala o evler hala var- evlerin önünden geçerken elindeki para kesesini bir evin bahçesine atıyor ve yoluna devam ediyor. Sabah oluyor, kadıya geliyorlar, durumu anlatıyorlar. Ertesi gün kadı evi bulduruyor, ev sahibini çağırıyor. Bir kadıncağz getiriyorlar, korkudan titriyor. Kocasını ölmüş olan kadına sabaha karşı neler olduğunu soruyorlar. Kadın ‘Benim bir şeyden haberim yok’ diyor. Sonra şunları anlatıyor: ‘Ben gelinle otuyordum, oğlum askerdeydi. Bugün komutandan haber aldık, oğlum şehid olmuş. Bir çocuğu olmuştu, ağlaşıyorduk, o ara bahçeye kese atıldı. Biz çalmadık, bakın işte burada onu size getirdim’ diyor. Kadı çok şaşırıyor, duygulanıyor. Kadı o evdeki çocuğun bakımıyla ilgileniyor, onu okutuyor. Osmanlı’nın son döneminde doğan o çocuğun cumhuriyet döneminde Elazığ’da valilik yaptığı söyleniyor.” (K.K.5)

10. bkz. Bölüm 2.3.1.11.2., 9 numaralı metin.

2.3.1.15. Kargılı Dede

1. “Kargılı diye adlandırılan meczub bir zat. Kargılı bildiğimiz kargı yahut değişik yerlerin tabiriyle saz diye ifade edilmiş. Kargıya at gibi binmekte, şehrin Manisa’nın içinde dolaşıp durmaktadır. Yeni Cami mahallesindeki bir nalbanta da sık sık uğramakta nalbanta ‘Nalbant, şu atı bir nallayıver gari’ diye dilekte bulunmakta nalbant da hiçbir zaman bunu kırmamış, her geldiğinde küçük bir çivi çakıp nallar gibi yapıp kargısını nallayıp gönlünü hoş etmiş, göndermiş. Günün birinde Hac mevsimi geldiğinde hacılar Manisa’nın içinde toplanmışlar vedalaşmışlar ve Hac kafilesi Manisa’dan hareket edip dualarla uğurlanmış. Bu nalbantın da gönlünde Hacca gitmek yatmaktaymış ve çok da arzulamaktaymış; fakat mali durumu müsait olmadığından bir türlü Hacca gidememiş. Hacıların uğurlandığı bir gün yine dükkanına çekilmiş uğraşırken Kargılı gelmiş, ‘Nalbant şu atımı bir nallayıver’ demiş. Ama [nalbantın] her zamanki hali yok. Yine de kırmamış; üzgün, gidememenin vermiş olduğu, kutsal topraklara gidememenin verdiği bir huzursuzluk içinde bir üzüntü içinde yüzü asık. Atı

nallayıvermiş kargıya bir çivi çakmış; ama Kargılı bu defa demiş ki: ‘Bak! Senin bir derdin var. Nedir?’. ‘Yahu yok bir derdim’ falan diye dertleşmeye başlamışlar. Neticede ısrar edince Kargılı, Nalbant demiş ki ‘Yahu Kargılı, ben Hacca çok gitmek istiyordum. Ama bir türlü nasib olmadı. Bak arkadaşlarım da gittiler, hepsiyle vedalaştım. Ben gidemedim. Biraz da üzüntüm ondan. Cenab-ı Allah nasib etmedi. Cenab-ı Allah bizi çağırmadı. Buna tevekkül lazım, bunu bilmek lazım, ama insan bu işte üzülmekten de geri kalmıyor. Üzüntüm ondan. Hadi, demiş, sen atına bin de git.’ Bu sefer Kargılı demiş ki ‘Bak sen hacca gitmek istiyormusun?’. ‘İstemez miyim! demiş, deminden beri söylediğim bu!’ O zaman, demiş, yengeme söyle yarına bir börek çıkın etsin, yol azığı çıkın etsin, börek yapsın, yol azığı yapsın. Yarın da sen gel. ‘Nereye geleyim’ demiş ‘Kırtığa namazgaha gel’ demiş. Namazgah deyince bunu da ifade edeyim, Manisa’da cumhuriyet öncesinde iki tane namazgah var, birisi Ziraat Bankası Vakıflar İşhanının bulunduğu mıntika ki sonradan Mustafa Kemal Paşa caddesi olarak geçmiştir, orası şehir içindeki namazgah, ama küçük. Diğer namazgah da Kırtık’taki büyük namazgah. ‘Namazgaha gel’ demiş. Nalbant: ‘Peki’ demiş. Saf adam, temiz adam. Akşam eve gelmiş hanımına anlatmış. Demiş ‘Böyle böyle böyle bir durum oldu’. Kadıncağız ne desin, o da pek anlamamış. ‘Kargılının canı börek istedi galiba. Hadi ben üşenmeyeyim de yapıvereyim, al’. Gecenin, akşamın o saatinde hamur karmış yufkalar yapmış böreği yapmış. Ondan sonra çıkına vermiş sabahleyin götürecektir. Nalbant çıkını almış, sabah ezanı okunmadan önce doğru Kırtık’a yürüye yürüye Yeni Camiden Kırtık namazgahına yürüye yürüye gelmiş orda beklemeye başlamış. Biraz sonra bakmış ki uzaktan bir at sesi, beyaz bir at gecenin o şafak vaktine yakın zamanında karşıdan pıtır pıtır pıtır geliyor. Üstünde de bakmış ki Kargılı. Adamcağızın yanına gelince orada durup: ‘Selamün aleyküm nalbant, nalladığın atı gördün mü?’ demiş. Adam şaşkın. ‘Hadi, demiş, ver elini bin bakalım terkime’. Bindirmiş. ‘Kapat, demiş, gözlerini bakalım’. Ondan sonra gözlerini kapatmış, sıkı sıkı da tenbih etmiş: ‘Sakın kimseye bir şey söyleme! Kapat gözlerini’. Gözlerini kapatmış. ‘Aç’ dediğinde açmış ki Kabe’de. Hac vazifesini bitirmiş, Medine’ye gelmişler. Ondan sonra Medine’deki kırkinci vakit namazından sonra, Manisalılar hep görüyorlar ‘Nalbant bizimle gelemedi; ama nalbant orda. Herkes soruyor, nalbant hiçbir şey söylemiyor. ‘Geldim işte’ diyor, gidiyor. Ondan sonra kırkinci vakitten sonra bakmışlar ki Manisalılar, nalbant ortadan kayıp. Neyse meğer tekrar Kargılı Medine’ye gelmiş, nalbantı Manisa’ya getirmiş. Gelmiş

hanımına anlatmış, durumu söylemiş ama ‘hiç kimseye bir şey söylemeyin’ diye de sıkı sıkı tenbih etmiş hanımına. O da söylememiş, aradan zaman geçmiş. O zaman hacılar tabii at sırtında deve sırtında yaya gidip geliyorlar. Manisa hacılarının yaklaştığı haberi gelince karşılamaya çıkmış millet yola. Hacıları karşılamışlar. Bütün hacılar nalbantı sormaya başlamışlar: ‘Nalbant nerde, nalbant?’ demişler. ‘Dükkanında, evinde gidip geliyor’ demişler. ‘Esas hacı o, biz onu Kabe’de de Mekke’de de gördük. Biz gidicez onu tebrik edicez’ demişler. Hiç birisi evine gitmeden topluca Yeni Cami mahallesindeki nalbantın evine gitmişler. Gitmişler ama onlar içeriye girerken minareden sala verilmeye başlamış, ‘Nalbant Ağa Hakk’ın rahmetine kavuşmuştur. Cenazesi bugün kalkacaktır’ diye sala verilmiş.” (K.K. 27)

2. “Manisa’da Kargılı Dede varmış. Kargılı Dede, bir kargının üzerine biner, at niyetine kullanırmış. İnsanlar Dede’ye deli gözüyle bakarmış. Kargılı Dede birgün atını nallatmak istemiş. Bir nalbanta gidip, ‘Şu benim atı nalla’ demiş. Nalbant ses çıkarmadan atı nallar gibi yapmış. Kargılı Dede de yoluna devam etmiş. Bu nalbant hacca gitmeyi çok istiyormuş; ama hacca yetecek kadar evinin idaresi yokmuş. Yine bir hac mevsiminde hacca gitmeyi isterken Kargılı Dede gelmiş, nalbanta ‘Atımı nalla’ demiş. Nalbant yine ses etmeden nallar gibi yapmış. Bunun üzerine Kargılı Dede ‘Sen hacca gitmeyi istiyorsun; ama evinin idaresi yok. Sen kendine yetecek kadar erzak al, kalanını eve bırak. Yarın Kırtık Deresine gel’ demiş. Adam dediği gibi yapmış. Kargılı Dede ‘Arkama bin’ demiş. Adam kargının arkasına binince Kargılı, ‘Kapa gözünü, aç gözünü’ demiş. Adam bir de bakmış ki Mekke’de. Haccını yapmış, artık dönüş vakti gelince tanıdıkları, ‘Haydi hep beraber gidelim’ demişler. Kargılı Dede adama gelip: ‘Benim bir işim var deyip arkada kal’ demiş. Adam Kargılı Dede’nin dediği gibi arkada kalmış. Kargılı Dede, adamı tekrar kargının arkasına bindirip: ‘Aç gözünü kapa gözünü’ demiş. Adam bir de bakmış ki yine Kırtık’ta. Kargılı Dede adama: ‘Şimdi eve gitmeden Yunt Dağı’nda bir kadın var. Herkes onu kötü biliyor. Onu ziyaret et, evine öyle git’ demiş. Adam önce kadını ziyaret etmiş. O kadın ermiş imiş. Onu sadece erenler ziyaret edermiş.” (K.K.57)

3. “Bir gün nalbanta gidip ‘Beygirimi (kargısına beygir diyor) nalla’ diyor; o da ‘Tamam nalladım’ diyor. Bir gün yine oraya gidiyor. Adamın yüzü asık: ‘Herkes hacca giderken ben fakirim, gidemiyorum’ der. Dede: ‘Atıma bin, gözünü kapat ve söylemeden açma’ der. Gözünü açınca kendisini hacda buluyor: ‘Karım çorba yapmıştı’

deyince, Kargılı Dede ‘Sen dur, ben alıp geleyim’ diyor ve kadın çorba tasına yüzüğünü atıp Kargılı Dedeylen yolluyor. Dede, nalbanta: ‘Bu yüzüğü tanıdın mı?’ diyor ve o da tanıdığını söylüyor. Hacdakiler kendinden önce nalbantın geldiğini görüp nalbantın elini öpmeye gelirler. O da ‘Kargılı Dede’ye gidin o ermiş kişi’ diyor.” (K.K.2)

4. “Kargılı Dede hergün kargı atına binip dolaşmış. Çarşıdaki nalbanta gidip kargı atını gösterip: ‘Atıma bir mih çak’ dermiş. Nalbant onu kırmaz, her gün mih çakarmış.

Hac mevsimi yaklaşmış. Manisa’da hacıya gidecekler hazırlanıyormuş. Nalbant da hacıya gitmek istiyormuş. Fakir olduğu için gidemiyormuş. Bir gün sabahtan nalbant dükkanını açmış. Kendi kendine de konuşuyormuş: ‘Ah param olsa da hacıya gitsem.’ O an Kargılı gelmiş. ‘Sen hacıya mı gitmek istiyorsun?’ Nalbant şaşırmış: ‘Sen nereden biliyorsun hacıya gitmek istediğimi?’ Çünkü bu düşüncesini karısına dahi açmamışmış.

Kargılı devamla: ‘Yarın sabah Hatuniye Camiinde namazı kıl, bahçesinde beni bekle’ demiş.

Sabah olur. Namazdan sonra Kargılı kargısıyla gelir. Nalbanta: ‘Bin atıma’ der. Nalbant kargıya biner. Bir bakıyor ki Kabe’deler. Nalbantı orada görenler, şaşırırlar. Hac bitiminde Kargılı’nın kargısıyla dönerler. Bu olayı nalbant kimseye söylemez, ama herkeste bir merak. Bu fakir hacca nasıl gitti geldi diye.

Bir gün nalbant hacıya Kargılıyla gittiğini anlatır. O zamanda Kargılı ruhunu teslim eder.”⁴³⁸

2.3.1.16. Çulsuz Yusuf

“Vaktiyle Manisa’da Çulsuz Yusuf adında bir meczup varmış. Şunun bunun verdiği sadakayla yaşar, sabahtan akşama kadar yalınayak başı kabak şehirde dolaşır durmuş. Geceleri de ya bir cami, ya bir medrese köşesinde kıvrılır yatarmış. Ama, yine halinden şikayet ettiği ve kimseye avuç açtığı görülmezmiş. Gönlü o kadar gani imiş ki, sair yoksullar gibi ara sıra imarethaneden bir tas çorba içmeyi dahi bir açgözlülük sayarmış. ‘Sıcak aş bana ne gerek, bir lokma ekmek neyime yetmez’ dermiş. Hatta bazen kendi sadakasının artıklarını bile daha fakir bildiği kimselere dağıtmış. İşte, babamın kavline göre, bu adam bir defa bütün Manisa halkını iki büyük afetten

⁴³⁸ Aksakal, a.g.e., s.97-98; Akgül, a.g.e., s.136.

kurtarmış imiş. Bakınız nasıl: Yıllardan bir yıl Manisa’da öyle bir kuraklık olmuş ki, toprak yazın çatır çatır çatlayayazmış. Her gün, taraf taraf yağmur duaları, camilerde, mescitlerde tövbe ve istiğfarlar, evliya ve enbiyalara kurban adakları, hiç biri kar etmemiş. Ekinler vaktinden evvel sararıp solmaya başlamış, bağlarda kütükler kapkara kesilmiş, hatta, şehrin içinde bile sular çekilip elâlem Kerbela’da gibi kalmış. İşte, tam bu sırada bir gün, Çulsuz Yusuf’un elinde bir çömlek sade yağla gelip pazar yerine oturduğu görülmüş. Çulsuz Yusuf, avazı çıktığı kadar durmadan dinlenmeden: ‘Yağ-mür, yağ-mür! Bir meteliğe yağ-mür!’ diye bağırmış ahali hayretle etrafına toplanmış. Herkes bir birine sorarmış: ‘Yağ anladık ama, mür de ne demek oluyor?’ Oradan geçmekte olan alim bir hoca: ‘Mür, demiş, arapçada ‘acı’ manasına gelir’. Bunun üzerine halk, Çulsuz büsbütün aklını oynattı zanniyle işi alaya dökmüş: ‘Yahu Çulsuz, sen bizi avanak yerine mi koydun? Acı yağı kim alır?’ diye soran sorana. Lakin o, hiç aldırılmaz, hep: ‘Yağ-mür, yağ-mür bir meteliğe!’ diye bağıır durmuş. Derken—şu Allah’ın hikmetin bakın- birden bire gökyüzü bulutlarla örtülmeye ve şimşekler çakıp yağmurlar boşanmaya başlamasın mı? Hem öyle bir yağmur, öyle bir yağmur ki, günlerce dinmesini bilmemiş. Geceli gündüzlü şakır şakır yağmış, yağmış. Gediz taşmış. Ovayı sular basmış ve bir çok kişi tufan olur korkusuyla dağlara kaçmış. Bu seferde yine iş Çulsuz Yusuf’a düşmüş. Mübarek zat, yağmur altında sıırsıklam gelip yine pazar yoluna çömelmiş, önünde duran bir torbadan avuç avuç cevizler alarak gelene geçene dağıtır ve: ‘Yağma, yağma!’ diye bağıırmış. Bu suretle yağma edilen ceviz torbası büsbütün boşalmağa vakit kalmadan birdenbire yağmur duruvermesin mi?’⁴³⁹

2.3.1.17. Eden Bulur Dede

“Vaktiyle Manisa ilinde yaşayan bir Allah dostu varmış. ‘Nasılsın’ diyene ‘Eden kendine eder’ dermiş. Halk onu meczup olarak bilirmiş, fakat manevi görevi gereği o şekilde görünürmüş, hakikatini o şehirde belki de hiç bilen yoktu...

İşte Eden Bulur Dede de bu şekilde ömrünü sürdürmekte ve verilen görevi yapmakta idi. Aklı kısa bir hanım bu hazrete kafayı takmış ‘Şunu bir deneyeyim de eden bulur deyip durmasın, ben ona bir şey edeyim bakalım kim bulur?’ demiş. Hanım

⁴³⁹ Karaosmanoğlu, *a.g.e.*, s.73-75.

evinde ekmek yapmış, işini bitirmiş tam o sırada Eden Bulur Dede hanımın evinin önünden geçmekte imiş. Hemen dedeye seslenmiş: ‘Dedeceğim, taze ekmek yaptım biraz bekle de sana ekmek vereyim’ demiş. Dede de beklemiş, hanım ekmeğin yüzünü yağlamış içine de bir miktar zehir koyarak dedeye vermiş. Dede de dua ederek ayrılmış. Dedenin kaldığı kulübe şehrin biraz dışında imiş. Evine gitmek üzere yola koyulmuş. Şehirden çıkmış, karşısına bir genç çıkmış. Dede, yolcuya nereden geldiğini sormuş. Genç de askerden döndüğünü, çok uzak yollardan geldiğini, aç ve yorgun olduğunu söyleyince dede de elindeki ekmeği ona vermiş ve ayrılmışlar. Asker de hem yürümüş hem de ekmeği yemiş. Nihayet evlerine varmış, ekmek tam tamam olmuş. Asker evine varmış varmasına ama hemen hastalanmış. O asker dedeye ekmek veren kadının oğluymuş. Netice askerin zehirlendiğini annesi anlamış; fakat iş işten geçmiş, bütün çabalarına rağmen oğlunu kurtaramamış ve oğlu ölmüş.

Birkaç gün sonra dede yine o mahalleden ‘Kim ne ederse kendine eder’ diyerek geçmekte imiş. Bunu işiten kadın sokağa fırlayarak dedenin ellerine sarılarak af dilemiş.”⁴⁴⁰

2.3.1.18. Yedi Kızlar

1. “Yedi Kızlar Ağlayan Kaya’nın kızlarıdır. Ağlayan Kaya önceden bir kadınmış. Düşman askerleri yedi tane çok güzel kızını kaçırmış. Düşman askerleri kadını ve yedi kızını yakalamışlar ve kızların başını kesmişler. Kadın, Allah’a dua etmeye başlamış: ‘Yâ Rab beni taş yap, yavrularımın acısını duymayayım’ demiş. O sırada kadın olduğu yerde taş olmuş. Kızlarının mezarı da sonradan türbe haline getirilmiş.” (K.K. 42)

2. “Bir kadının yedi tane kızı varmış. Gavurlar Manisa’yı işgal etmiş. O da ‘Çocuklar susar su alayım’ diye düşünüp kapıyı çocukların üstüne çekerek suya gider. Gavurlar su alırken kadını görürler ve taşın altına gömerler. Bu taş her pazartesi ve cuma’ya bağlayan gece ağlar” (K.K.26)

3. “Yedi Kızları, Yunanlılar burayı işgale geldiklerinde kesmiş. Anneleri de ‘Ben buna dayanmam’ demiş. Ağlamış, ağlamış, ‘Allahım taş yap beni’ diye yakarmış.

⁴⁴⁰ Eminoğlu, a.g.e., s.262-263.

Sonra taş kesilmiş. En küçükleri, en küçük sandukada yatıyormuş. Ağlıyormuş, ağlama sesleri duyulurmuş. Ama artık gelmiyormuş.” (K.K. 43)

4. “Bu Yedi Kızlar bir annenin evladımış. Yedisi de ölmüş. Bu kızları ölünce annesi dayanamamış. ‘Beni taş yap’ diye yalvarmış, dua etmiş. Bu taş, Ağlayan Kaya diyorlar ya o, sela ile Cuma arası ağlar.” (K.K. 37)

5. “Bu Yedi Kızlar bir annenin evladımış. Babaları yedisi de kız oldu, diye bunları kesmiş. Bu kızlar ölünce anneleri dayanamamış ‘Beni taş yap’ diye yalvarmış, dua etmiş. Bu taş Ağlayan Kaya diyorlar. (K.K. 37)

6. “Burada yatan kızların babası Türk değil, anneleri Türkmüş. Ağlayan Kaya yani Niobe anneleriymiş. Babası evlatlarını karısının gözü önünde teker teker kesmiş. Kesince ‘Ben acıya dayanamam Allahım, beni taş yap’ diye dua etmiş. Sonra taş olmuş. Kızları da buraya gömmüşler.” (K.K. 44)

7. “Bir gün Yedi Kızlar, dışarıda top oynuyorlarmış. Onlara hizmet eden bir kadın varmış. O kadına ‘Anne bizim elimize kına yak’ demişler. Kadın da kocasına söylemiş: ‘Kızların eline kına yakacağım, kına al’ demiş. Kocasına iki altın vermiş. Kocasını sarhoşun tekiymiş. İki altını aldıktan sonra sevinmiş: ‘İki günlük şarap parası çıktı’ demiş. Kadının kocası verilen altınlarla şarap içmiş, eve gelirken bir mendile hayvan pisliği koymuş, kadına götürmüştü. Kadın adama inanmış. Hayvan pisliğini kına yerine kızların eline sürmüştü, kendi eline de sürmüştü kadın. Sabah kalktıklarında ellerini yıkadıklarında kına gibi bir renk varmış ellerinde, koku da kına kokusu gibi imiş. Adam karısının ve kızların ellerinin kına gibi tuttuğunu görünce karısına herşeyi anlatmış. Kadın bunun üzerine adamdan ayrılıyor, helalleşiyor, kızlarının yanına gidiyor. Kızlar buldukları odaya kendilerini kilitliyorlar ve: ‘Anne biz bu odadan hiç çıkmayalım’ diyorlar. Kızlar kadını da yanlarına alıyorlar ve orada kalıyorlar, bir daha hiç dışarı çıkmıyorlar.” (K.K.45)

8. “Yedi Kızlar, yedi kız kardeşmiş ve birbirlerini çok seviyorlarmış, ayrılmak istemiyorlarmış. Bunlar aynı anda ölmek istiyorlarmış. Allah’a: ‘Aynı anda canımızı al’ diye dua etmişler. Cenab-ı Allah canlarını orada almış.” (K.K. 2)

9. “Yedi Kızlar güzelmiş, iyiymiş, hamaratmış, akıllıymış ama gelgelelim kismetleri kapalıymış. Yedi kardeş sabah olup uyandılar mı hoş beş onbeş...Yıkayıp yunup hemen gergeflerinin başına oturur, bu yorgan örtüsü, bu yastık örtüsü. Dünyanın en güzel çeyiz eşyasını işlerlermiş.

Ama gelen giden, kızları soran arayan olmamış ve kimbilir ne hikmetle hiç bir er: ‘Ben de seninle evlemek istiyorum’ diye kızların kapısını çalmamış.

Ümit dünyası derler ya, kızlar yıllar boyu gergef başından kalkmamışlar ve ilk günkü gibi güle oynaya masallar türküler söyleye söyleye çeyiz işlemeye devam etmişler. Günün birinde bir de bakmışlar ki yedi genç kız murad alıp murad veremeyen yedi yaşlı kadındır. Her birinin ardında dağlar gibi yığılı işleme, örtü, örgü... Ayakları suya ermiş gariplerin. İçlerinden en ferasetlisi: ‘Aman kızlar bizi çeyiz bastı, kısmetlerimizi bağladı. Gelin bu ağırlıktan kurtulmak için bugüne kadar işlediklemizi muhtaç gelin kızlara dağıtalım’ diye öneride bulunmuş. Bu da yedi kardeşin pek hoşuna gitmiş.

O günden sonra, Manisa şehri içinde kim evleniyorsa yedi kızlar, onun çeyiz sandığına paha biçilmez armağanlarda bulunmuş. Ta ki işleyip, topladıkları çeyizler tükeninceye kadar.

Bir gün dere mahallesinde oturanlar, ortalıkta bir tuhaflık, acayip bir sessizlik hissetmişler. Etrafa kulak verip iyice dinlemişler ki yedi kızların evinde ses seda yok. Ne gülüşme, ne söyleşme, ne şarkı, ne türkü... Koşup baksınlar da ne görsünler? Yedi kardeş, gergeflerinin başında o güzel, o nurlu yüzleriyle canlarını Tanrı’ya teslim etmişler.

Mahalleli elbirliği edip o evi türbe haline getirmiş, Yedi kızı tıpkı hayatlarında olduğu gibi, sarıp sarmalayıp, yedi sandukaya yan yana yerleştirmişler. Ve üstüne işlemeli örtüler, çeyiz telleri koymuşlar.”⁴⁴¹

2.3.1.19. Hâcet Dede

“Orada yatan zat, yeğenine: ‘Aradan zaman geçtikten sonra burada gömülü altınları yavaş yavaş al. Bir tane de elmas var; ama onu alma’ demiş. Ama yeğeni, zat öldükten sonra, altınları da elması da alarak kaçmış.” (K.K. 58)

2.3.1.20. Süt Dede

“Manisa kalesinin fethi sırasında Saruhan Bey’in komutanıdır. Saruhan Bey kendisine fetih sırasında soruyor: ‘Durum nasıl?’ O da: ‘Elhamdülillah Bey, ortalık süt liman’ diyor ve o arada şehit ediliyor. Onun için Süt Dede adı veriliyor.” (K.K.27)⁴⁴²

⁴⁴¹ Nezihe Araz, *Anadolu'nun Kadın Erenleri*, İstanbul 2001, s.209-210.

⁴⁴² Ayrıca bkz. Altan-Akgül vd., *a.g.e.*, s.169.

2.3.1.21. Hakim Baba (Yanıyaralı Dede)

1. “Manisa’da kadılık yapmış. Hatta o kadar ki Manisa’da kadılık yaparken değişik şekilde yemin ettirmiş. Hemen oturduğu postun arkasında bir dülger zembili (torbası), şimdiki nesil hatırlamaz, eskiden dülgerler yani duvar inşaat ustaları desteresi, rendesini ve takımlarını taşıdığı bir torba taşırlardı ona dülger zembili denirdi. O, arkasında asılı durmuş. Kendisine gelen şahitlere yemin ettirirken ‘Doğru söylücen mi? Bak doğru söylemezsen bu zembil evine girsin.’ O kadar çekmiş.” (K.K.27)

2. “Hakim Baba’ya bir gün bir köylü gelmiş, köylünün iki tane hayvancağızı varmış, bunları otlamaya saldığında bir tanesini dağdaki kurtlardan bir tanesi yemiş. Adamcağız da kime şikayet edecek, ne yapcak. Köylüler birazcık saf olan bu adama: ‘Git kadıya şikayet et’ demişler. ‘Yav’ demiş Manisa tabiriyle, ‘Canavar hayvanı yedi kadı ne karıştır?’. ‘Olsun, demişler, kadı karıştır sen git.’ Yund dağından çıkmış bu, yazık. Gelmiş. Kadıya, Hakim Baba’ya anlatmış bu durumu, böyle böyle şikayetçi olmuş: ‘İki tane hayvancağızım vardı başka geçimim yoktu. İşte falan dağdaki kurt bir canavar peyda oldu. Benim hayvanımdan birini yedi. İkincisini de yemesin. Ne yapçam ben?’ diye gelmiş, şikayet etmiş. O da: ‘Peki’ demiş, hemen ordan bir kağıt almış: ‘Git, demiş, ‘Karar vermem için git sen onu çağır.’ ‘Aman kadı efendi nasıl onu çağırayım?’. ‘Dur sen’ demiş, kağıt almış yazmış: ‘Al bunu onun dolaştığı yere as, yarın da seninle birlikte gelsin’. Adamcağız şaşkın, adamcağız korku içinde. Gitmiş. ‘Sen gel, demiş, arkana bakmadan yarın buraya gel. O da seninle birlikte gelir. Ama sakın arkana bakma’. Adamcağız gitmiş kurdun dolaştığı yere bir ağacın dalına o kağıdı iliştiirmiş, tembihli olduğu üzere de sabahleyin sabah namazından sonra çıkmış gelmiş. Yolda onu görenler telaş içinde yoldan çıkıyormuş. O da tembihli ya Hakim Baba’dan, bir türlü arkasına bakmamış. Meğer o geldikçe o hayvanı yiyen, köylü garibin malını gaspeden kurt da arkasından gelmekteymiş ve kurdu orada mahkeme etmiş. Bir daha da kurt o dağlarda gözükmemiş, kimseye zarar vermemiş.” (K.K.5).

2.3.1.22. Çitlembik (Canavar) Dede

“Çitlembik Dede, Manisa’da kadıdır. Adaletiyle herkes tarafından sevilen, sayılan bir kişidir.

Bir gün kadının kapısı çalınır. Gelen temiz yüzlü bir köylü vatandaşdır. Elinde bir dilekçe vardır. Kadı sorar:

-Derdin nedir, şikayetinin nedir?

Köylü:

-Canavar öküzümü yedi, tarlamı sürececek hayvanım kalmadı, canavardan şikayetçiyim.

Kadı köylüye bir dilekçe yazar.

-Al bunu tarlanın ortasına as. Canavar gelip okuduktan sonra sana bir öküz parası kazandırıcaya kadar senin yanında kalacak ve çalışacak. Yalnız canavarı iyi besle, demiş.

Köylüye bir de şöyle tenbihlemiş:

-Sakın bunu kimseye anlatma.

Köylü köyüne dönüp, tarlanın ortasına direk koyup dilekçeyi asar. Biraz sonra canavar gelir, dilekçeyi okur. Köylü öküz parası kazanıncaya kadar canavar yanında çalışır. Sonra da canavar çekip gider. Köylüler adama durmadan sorarlar:

-Bu parayı nasıl kazandın? diye. O da söylemezmiş uzun bir süre, adamcağız susar. Köylü direnip sorar. Nihayet bir gün adam dayanamayıp söyler. O anda da Manisa'da kadı efendi ölür. Ermişliği de böylece ortaya çıkıyor.”⁴⁴³

2.3.1.2.3. Sin Dede

1. “Çok zulüm gören ve bir gün ölümle karşı karşıya geldiğinde, saklanmak için çitlembiklerin içine sinen bu insan, kendisini öldürmeye gelenlerden kurtulur. Ancak ecel ona çitlembiklerin içinde erişir ve ruhunu teslim eder.”⁴⁴⁴

2. “Sin Dede, düşman işgali sırasında çoluğunu çocuğunu bütün mahalle halkını: ‘Burada sinin, sinin’ diyerek gizlemiş ve onları korumuş. O yüzden kendisine Sin Dede demişler.” (K.K. 5)

2.3.2. Memoratlar

Memoratlar, Velî kültürünün yaşayıp yayılması için çok önemlidir. Memoratlar sayesinde mahalli bir velî tipinin şöhreti artar ve kült alanı genişler. Dileklerin gerçekleşmesine ilişkin olanlar, şifa verme özelliğine vurgu yapanlar, sıkıntılı anlarda yardıma koştuğuna dair anlatılar memaratlar içinde en etkili olanlardır. Bunların

⁴⁴³ Aksakal, a.g.e., s.96.

⁴⁴⁴ Altan-Akgül, a.g.e., s.201.

genellikle yaşayan kişi tarafından anlatılması, bu türün etkisini artıran en önemli faktördür.

Manisa'da sık ziyarete gidilen yatırlar hakkında daha çok memorat anlatılmaktadır. Pek tabii olarak bugün yeri unutulmuş, sadece menkabeleri bilinen zatlar hakkında bu tip anlatmalar üretilmemektedir. Memoratların naklinde türbedarların önemli bir rol yüklendikleri görülmektedir. Ziyaretçiler tarafından kendilerine anlatılan memoratları başka ziyaretçilere nakletmekte, böylece türbedarı oldukları yatırım popülerliğini arttırmaya çalışmaktadırlar. Bu gayretin ardında sadece maddi menfaat aramak hatalı olur; çünkü türbedarların pek çoğu hizmet ettikleri velîye inanmakta olup bunun muhabbetten kaynaklanan bir çaba olduğunu söylemek daha doğrudur.

2.3.2.1. Saruhan Bey

1. “Üç yıl önce [1999] rüyama Saruhan Bey girdi. Saruhan Bey, bütün heybetiyle, saçmış olduğu ışık ile önümde durdu ve bana yataktan kalkmamı emretti. Korkarak kalktım. Saruhan Beyle birlikte türbenin bulunduğu yere gittik. Saruhan Bey, bu türbenin kendisine yakışmadığını söyleyip çevresinin yeşilliklerle, çiçeklerle süslenmesini istedi. Yeşilin temizlik, saflık, huzur anlamına geldiğini söyleyerek buraya gelen insanların huzurlu bir şekilde dönmelerini benden istedi. O günden beri türbeye çiçek ve ağaçlar dikip yeşillendiriyorum.” (K.K. 2)

2. “Yine bir gün rüyamda Saruhan Baba'nın gençliğini gördüm. Böyle sarışın, yok yok, kına rengine yakın saç rengi vardı, gözleri elaydı. Bana elini uzattı, ben de elini öptüm. Eli pırıl pırıl parlıyordu.” (K.K. 2)

3. “İki defa rüyamda gördüm. Ayrıca bazı zamanlar sesler duyuyorum. Bundan beş sene önce de ayak ucundan ses geldi. Rüyama girdiğinde asker kıyafetindeydi.” (K.K.2)

4. “Ramazan aylarında ziyarete açılan türbenin içinde köşede bir toprak testi dikkati çekmektedir. Türbenin hizmetkarı olanlara sorduğumuzda her gün destiyi doldurduklarını, fakat sabah geldiklerinde destide bulunan suyun yok olduğunu ifade etmişlerdir. Saruhan Baba gece bu destideki su ile abdest alıp namaz kılmaktadır.”⁴⁴⁵

⁴⁴⁵ Tokaş, *a.g.t.*, s.178.

5. “Türbenin sağ köşesine düşen ulu ağacın altında, Dede atın üzerinde Kore harbine giderken görülüyor. Kadına da duada bulunmasını istiyor. Kadın onun ziyaretine gitmiş.” (K.K. 2)

6. “Pencereden bakan kadın, türbenin ortasında daire çizildiğini görüyor. Ortada ateş yanıyor. Ateşin üstünde pilav var. Ellerini sokup sokup yiyor Dedeler ve elleri yanmıyor.” (K.K.2)

7. “Bir gün öğle namazından sonra uykuya dalmıştım. On yedi takım elbiseli genç ile birlikte yetmiş beş yaşlarında bir ihtiyar bana doğru geliyorlardı. Köşede duran kumbarayı gördüler ve ne işe yaradığını sordular. Ben de: ‘Türbenin hayrı için ziyarete gelenlerden gönlünden koptuğu kadar bıraktığı paraları burda topluyom’ dedim. O zaman elini cebine attı ve cebindeki bozuk paraları kumbaraya attı.” (K.K. 2)

8. “Üç – dört sene önce öğle namazı sonrası kapı kenarına yatmıştım. İnsanlar gelmesin diye de kapıya sandalye dayamıştım. Mezardan elinde bastonu yaşlı bir adamla, takım elbise giymiş genç bir adam çıktı. Ona baktığımda kendimi tam karşı köşede buldum. Yardım kutusunu gördü ve bana: ‘Bu ne oğlum?’ diye sordu. Ben de halka yardım amaçlı olduğunu söyleyince, cebindeki tüm bozuk paraları ağırlık yapıyor diye sandığa boşalttı. Sonra gençle çıkıp gitti.” (K.K. 2)

9. “Türbenin içinden sesler geliyordu. Kalkamadım. Sandukanın ortasından iki kişi çıktı. Siyah pardüseli, ince bastonlu, kırmızı sarıklı bir adam. Yanında yirmi yaşlarında takım elbiseli genç vardı. İki de yardım sandığına para attı.” (K.K. 2)

10. “Kardeşim için her cuma Saruhan Bey Türbesine gelip duada bulunurdum. Dileğim kardeşimin banka sınavlarını kazanmasıydı. Ancak kardeşimin her girdiği sınav başarısızlıkla sonuçlanmıştı. Kardeşime türbeye beraber gidip dilek dilemeyi teklif ettim. Ancak kardeşim inanmadığı için gelmedi. Bir gün kardeşim rüyasında yaşlı bir dede görmüş. Yaşlı dede ona Saruhan Bey Türbesini ziyaret ederse dileğinin kabul olacağını söylemiş. O da ertesi gün Saruhan Baba’ya gelip dua etmiş ve üç ay sonra sınavları kazanıp işe başlamış.” (K.K. 59)

11. “İki yıl önce [2000] bir cuma günü yaşlı, topal bir adam Saruhan Bey’i ziyarete gelmiş. Çevredekilerin yardımıyla zar zor yürüyen ihtiyar, türbenin içinde bir saatten fazla kalarak duasını okumuş. Elini türbenin çuhasına sürdükten sonra türbeden çıkmış. Çevredeki insanlar ona hayretle bakıyorlarmış. Çünkü bir saat önce insanların yardımıyla girdiği türbeden kimseye ihtiyaç duymadan yürüyerek ayrılmış.” (K.K.34)

12. “Saruhan Bey Türbesinin giriş kapısının sol tarafındaki bahçenin arkalarına doğru, köşede üç şehit mezarı var. Bu şehitlerden biri bana göründü. Ben köşeden, yerden, uzun boylu, yeşil kuşağı olan, üzerinde uzun bir kıyafet bulunan kısa sakallı birini gördüm. Sağ elinin derisi soyuktu, bana: ‘Kemal, ben yaşıyorum’ dedi. Oradaki mezarı toprağın altında kaldığı için bana göründü ve ‘Ben yaşıyorum’ dedi.” (K.K.2)

2.3.2.2. Lelebici Dede

“Huysuz, çok ağlayan, yaramaz bir çocuk varmış. Yurtta ne kadar doktor varsa bu çocuğa şifa bulamamış. Sonunda Saruhan Bey’in türbesinin bahçesinde bulunan Lelebici Dede’ye çocuğu getirirler. Lelebici Dede’ye üç cuma üst üste getirilen çocuğun huysuzluğu geçer.” (K.K.60)

2.3.2.3. İshak Çelebi

1. “Genç bir delikanlı ani olarak hareket yeteneğini kaybeder ve yatağa bağlı kalır. Ülkede ne kadar hekim varsa delikanlının hastalığına bir çare bulamaz. Oğlunun durumuna üzülen annesi her gün İshak Çelebi’ye gidip oğlunun sağlığına kavuşması için dua eder. Bir gün oğlu için yeni aldığı iç çamaşırları ile türbeye gider. Çamaşırlardan bir tanesini yatağın üzerine örter ve namazını kılar. Eve döndüğünde dualı iç çamaşırlarından bir tanesini oğluna giydirir.

Ertesi gün oğlu sevinçle: ‘Anne, ağrım hafifledi. Az da olsa kolumu hareket ettirebiliyorum’ der. Oğlunun müjdeli haberiyle anne, oğlunun evde bulunan iç çamaşırlarını da alıp türbeye gider. İç çamaşırlarının hepsini yatağın üzerine örtüp her iç çamaşırı için tek tek dua edip namaz kılar. Bir süre sonra oğlu iyileşir.” (K.K. 61)

2. “Ulu caminin yerlileri onu caminin etrafında dönerken görmüşler.” (K.K.62)

2.3.2.4. Yirmi İki Sultanlar

1. “Bundan on sene evvel üniversitede okuyan bir genç Yirmi İki Sultanlar Türbesinin önünden geçerken dua etmek istemiş. Dua etmek için türbenin içine girmiş, duası bitip gözlerini açtığında sandukaların kenarlarından aşağıya doğru kıpkırmızı kanların aktığını görmüş. Heyecandan ne yapacağını şaşırılmış çocuk. Hemen aşağı koşmuş, dışarıda bir ihtiyarla karşılaşmış, ihtiyarı türbeye götürüp sandukalardan akan kanları göstermiş. İhtiyar kanlara elini sürmüştü, kanlar hala sıcakmış. Sandukaların içinde yatanlarını vücudları hala diriliğini koruyormuş. Bu olaya şahit olan genç her zaman o türbeyi ziyarete gelir.” (K.K.63)

2. “Bir gün bir adam [kırk üç yaşında] Saruhan Bey Türbesine geldi. Yirmi iki yaşında öğrenciyken burada başına gelen bir olayı anlattı: ‘Yirmi iki yaşındayken Yirmi iki Sultanlar’ı ziyarete gittim ki o zamanlar mezarların yanlarında yalakları da vardı. Dua ederken bir baktım ki sandukaların hepsinden yalaklara kan akıyor. Bakıcısı olan yaşlı amca’yı çağırdım. Baktık ki o şaşkınlık içinde ellediğimde kanın ateş gibi olduğunu fark ettim’. Kırk üç yaşında annesi ve eşiyle türbeyi yeniden ziyaret etti.” (K.K.2)

3. “Eskiden burayı yıkmaya çalışırlar, ama hepsini fırlatarak türbenin yıkılmasını önüyor.” (K.K.2)

2.3.2.5. Revak Sultan

1. “Babam bir gün çarşıya gidecekmiş, atı kapıda bağlı imiş, ata binip gidecekken atı hareket ettirememiş. At hareket etmeyince babam atı dövmeye başlamış. Ne kadar uğraştıysa da atı hareket ettirememiş. Sonra gece rüyasına Revak Sultan girmiş. Babama ‘Atın gitmesine ben izin vermedim. Hayvanı neden dövdün?’ demiş. Sabah olunca babam köyü kasabaya bağlayan köprünün yıkıldığı haberini almış. Eğer babam atına binip gitseydi, köprüyü götüren selle birlikte babam da gidecekti. Revak Sultan sayesinde babamın hayatı kurtulmuş.” (K.K.64)

2. “Çocuğu olmadığından dolayı üzülen ve eşi tarafından hakir görülen genç bir kadın Revak Sultan’a gider. Türbe duvarına yerden almış olduğu iki taşı çocuğunun olması dileğiyle yapıştırır. Daha sonra elini karnının üzerinde iki defa gezdirir. Bir süre sonra hamile olduğunu sevice öğrenen kadının ikiz çocuğu dünyaya gelir.” (K.K.65)

3. “Bir gün evin kapısından çıkarken bana göründü. Ancak bunu başkalarına anlattığım için bir daha göremedim.” (K.K.46)

4. “Girişin solunda eskiden sancak varmış. Bir gün türbedar bakar ki sancak yerinde değil, çünkü o sırada olan Kıbrıs harbine gitmiş. Harp sonrası bir bakıyor ki sancak tekrar geri gelmiş.” (K.K.2)

5. “İki komşu burada adaklarımızı yaptık. Komşum: ‘Hadi Revak’a gidelim, orada dilekler çok güzel oluyor’ dedi. Gittik: ‘Benim evim var, ama bir kat istiyom’ dedim. ‘Ben de kirayı veremiyorum, yarım da olsa bir arsa ver.’ dedim. Hiç paramız, niyetimiz yokken ikimizde hem kat, hem yarım arsa sahibi olduk.” (K.K.66)

6. “Bundan iki sene önce [2000] rüyamda beyaz gömlekli, zayıf, uzun boylu bir adam namaz kılıyordu: ‘Oğlum, bir desti su doldur ayak ucuma koy’ dedi. Bunu diyen şahıs Revak Sultan’ın sağ yanındaki mezarda yatmaktadır” (K.K.2)

2.3.2.6. Hâkî Baba

1. “Hâkî Baba dergahına hizmet eden fukara bir derviş var. Hemen yan tarafında da bir kulübesi var. Gece hırsızın teki geliyor, dervişin biriktirdiği üç beş kuruşu alıyor. Kaçarken derviş uyanıyor, feryadı basıyor: ‘Aman şeyhim hırsız yakala! Paramı aldı!’ diye can havliyle, yatan Hâkî Baba’ya, şeyhine yalvarıyo, yakarıyo. Hırsız kaçarken hemen yanından geçtiği iki selvi kapanıyor, adamı sıkıştırıyor. Adamı yakalayıp götürüyor. İşte o günden bu güne günahı olanların o iki selvi arasından geçemeyeceği inancı mevcut.” (K.K. 27) ⁴⁴⁶

2. “Yunan harbinde gece harbe gidip sabah gelirmiş, at sesleri duyulmuş; ama at görünmezmiş.” (K.K. 67)

3. “Savaş sırasında Hâkî Baba Camiinin kapısından atlılar çıkmış ve yaturın üzerine bazı geceler nur yağarmış.”(K.K. 7)

4. “Muayyen günlerde türbenin üzerine bir aydınlık ve nur düştüğü oluyor. [K.K. bu olayı bizzat görenler arasındadır.]” (K.K. 10)

5. “Eskiden hayır sever bir kadın varmış ve her sabah türbeyi temizlerken bir altın bulmuş. Beyi bu altınları sorar kadın da kocasının zorlamalarına katlanamaz: ‘Hâkî Baba’nın etrafını süpürürken her gün altın buluyorum’ der ve bir daha altın bulamaz.” (K.K. 67)

6. “Kurtuluş savaşı sırasında türbenin karşısında oturan bir teyze, türbenin kapısından beş-altı atlının elinde mızraklarla koşarak çıktığını görmüş ve ağlamaya başlamış. Bu arada atlılardan birisi teyzenin yanına gelerek: ‘Vatan elden gidiyor, ne duruyorsunuz?’ demiş.” (K.K. 10)

7. “Hâkî Baba Camiinin eski bir müezzini varmış. Bu şahıs bir gün Hâkî Baba hakkında olur olmaz laflar söylemiş. Tam bu sırada [o] şahsı, avlu içinden kaldırıp cami dışına kadar fırlatmış.” (K.K. 85)

8. “Bazı zamanlarda ise cemaat namaz kılmak için camiye girdiğinde dışarıdan Hâkî Baba’nın takunya sesleri ve abdest aldığı sırada çıkan su sesleri gelirmiş. Cemaat dışarı çıktığında bütün takunyalardan yaş olduğunu görmüş. Halk, Hâkî Baba’nın cemaate katılıp sürekli namaz kıldığına inanmaktadır.” (K.K.85)

⁴⁴⁶ krş. Altan-Akgül vd., *a.g.e.*, s. 208.

9. “Çocukluğumda mahalle taşlanırdı, ‘Dede hayır istiyor’ derler ve hayır yapıp dua ederlerdi.” (K.K. 67)

2.3.2.7. Karaca Ahmed

1. “Yıl hicri 1328. Manisa Mutasarrıfı Tevfik Beydir. Tevfik beyin yanında annesi vardır.

Anlatılanlara göre, bir gece Mutasarrıfın annesi, rüyasında Karaca Ahmed’i görür. Karaca Ahmed, anaya şöyle seslenir:

-Ben Karaca Ahmed, türbem harap durumda. Horozköy yakınlarındayım. Kalk çabuk uyan, türbemi onart.

Ana büyük bir heyecanla uyanır. Sabahı zor eder.

Kadıncağzı sabahleyin oğluna, gördüğü rüyayı anlatır.

Tevfik Bey ile annesi Karaca Ahmed’in yerini bilmemektedirler. Sorarlar. Öğrenip mekana giderler. Gerçekten türbe bakımsız, duvarları yıkılmış, haraptır. Derhal türbe onarılır. Anne vasiyetinde, ‘Ölürsem beni Karaca Ahmed’in yanına gömün’ der. Annesi ve Tevfik Bey öldüğünde Karaca Ahmed Mezarlığına gömülür.”⁴⁴⁷

2. “Aliğa’dan bir adamdan duyduğum olay şöyledir: Bu kişi askerlik döneminde, savaş sırasında onu bir kişi korumuş. O da askerlik bittiğinde arkadaşını görmeye Manisa’ya gelmiş. Sadece Manisalı olduğunu ve adının Karaca Ahmed olduğunu biliyormuş.” (K.K. 13)

3. “Karaca Ahmed beni çok sınadı. Hizmete mi, maddeye mi bağlıyım diye. Ben bu türbede dört senedir görevliyim. Buraya gelişimi de o mübarek sağladı. O, beni buraya getirdi. Karımla tanışmamı da sağladı. Karım rüyasında beni ve kendini bu türbede yan yana görür, Karaca Ahmed ona: ‘Bu benim evladım. Her şeyine kefilim. Git, onu gör ve evlen’ demiş. Karım ertesi gün türbeyi ziyarete geldi. Bana olanları anlattı. Ben, hiç şaşırmadım. Çünkü bu tip olaylar bana çokça oluyor.” (K.K. 13)

4. “Bir zaman benden habersiz buradan bir halı götürülmüş. Adam ertesi gün sabahtan halıyı geri getirdi ve oldukça korkmuştu. ‘Ne oldu?’ diye sordum. ‘Karaca Ahmed beni huzursuz etti’ dedi. Bu mübareğin bir şeyi götürülün mutlu yuvalar bozular. (K.K. 13)

⁴⁴⁷ Aksakal., a.g.e., s.95.

5. “Gezdiğini görenler var. Bir gece orda kalmıştım, kiremitlerden asanın tıkırtısını duydum. Çıkıp baktığımda kimse yoktu.” (K.K. 2)⁴⁴⁸

6. “Bu kişi bana görüntü olarak gündüzleri görünür. Görüntüsü iri yarı, heybetli biri, kara sakallı, kara lekeli yüzlü biridir. İki metre üzerinde boyu vardır.” (K.K. 2)

2.3.2.8. Attar Ece

1. “Caminin eski bekçilerinden birisi kabirden bir ışık çıktığını görmüş.” (K.K. 68)

2. “Ben yine her zamanki gibi camide dua ediyordum. Bu arada Attar Hoca kabrinden doğruldu. Akça pakça bir yüzü vardı. Gözleri renkli, yüzü nurluydu. Beyaz, pamuk gibi bir sakalı vardı ve kafasında hiç saç yoktu. Bu şekil kabrinden doğrulunca, ‘Sen ölmemişsin, dirisin sen yav’ dedim ve rüya birden kesiliverdi.” (K.K. 12)

2.3.2.9. Yiğitbaş Veli

1. “Yunan işgali sırasında türbenin bulunduğu yer tahrip edilir. Daha sonraki zamanlarda burayı bir zat alır ve ahır yapar. Belli bir süre sonra Yiğitbaş hazretleri salih bir zatın rüyasına girerek burayı satın almasını ister. Salih bir zat da burayı satın alır.” (K.K. 69)

2. “Rüyasında Salihli’den bir adama görünüp: ‘Gel benim mezarımı yaptır’ diyor. O da hiç bilmediği bu yere gelip kabrini yaptırıyor. Fakir bir kiracı onun evi diye nitelenen türbenin yanındaki eve yerleşiyor. Ama bakmadığı için onu sıkıyor ve evden çıkmak zorunda kalıyor.” (K.K. 2)⁴⁴⁹

3. “Türbenin onarım çalışmaları sırasında görevliler türbenin üzerini kapatmak istemişler. Ancak her girişimleri başarısızlıkla sonuçlanmış.

Yiğitbaşı’na Allah tarafından nur yağdırıldığı ve bu yüzden Yiğitbaşı’nın türbenin üstünün kapatılmasına izin vermediğine inanılır.” (K.K. 70)

4. “Türbenin bahçesinde bulunan çınar ağacından şiddetli bir rüzgar sonrasında oldukça kalın bir dal kopar. Dal, tam yatırın üzerinde bulunmaktadır ve düşmesi halinde

⁴⁴⁸ Aynı K.K.’nin başka bir anlatımı: “Birinden duyduğum kadarıyla dört-beş sene önce gece vakti, bana anlatan kişi temizlik yaparken kiremitlerin üstünden asa sesi geliyormuş.”

⁴⁴⁹ Aynı K.K.’nin başka bir anlatımı: “Fakir bir kiracı onun evi diye nitelenen türbenin yanındaki eve yerleşiyor. Ama bakmadığı için onu sıkıyor ev evden çıkmak zorunda kalıyor. Sonra buraya yerleşenlerden eve iyi bakanlar her gün bir altın bulurlarmış. Böylece altınları biriktirip ev alırlarmış.”

çevresinde bulunan binaları yıkacaktır. Ancak dal binaların üzerine düşmez, tam yolun ortasına düşer.

Belli bir zaman sonra düşen dalı satın alacak bir müşteri aranır ve sonunda o müşteri bulunur. Fakat müşteri bu dalı hile ile ucuza alır. Dallar bıçkıcı tarafından kesilmeye başlandıktan sonra satın alan kişinin hanımı gelir, evlerinin yandığını söyler.” (K.K.69)

5. “Asker çağına gelen bir delikanlı her gece rüyasından korkarak uyanıyor ve tuvaletini devamlı kaçırıyormuş. Ailesi tarafından gencin bu korkusuna bir türlü çözüm getirilememiş. Bir gece Yiğitbaş Türbesine getirilen gence ailesi dua etmesini söylemiş. Yiğitbaş’ın ruhu ile tek başına kalan delikanlı bu dualarla cesaret kazanmış. Yiğitbaş’ın kendisindeki cesareti, gücü, bu gence verdiği söylenir.” (K.K. 71)

6. “Türbenin karşısında oturan bir adama bir köylü kılığında gidip: ‘Benim için ne hayır yaparsın, bugün Cuma’ demiş ve adamdan ekmek istemiş. Adam ekmeği alıp geldiğinde kimseyi göremeyince bir de bakıyor ki Yiğitbaş hazretleri mezarının olduğu yerde dikilmiş.” (K.K. 2)

2.3.2.10. Ayn-ı Ali

1. “Osmanlı-Rus (1877) savaşı esnasında Ayn-ı Ali Dede Türbesinde bir kadıncağız türbedarlık yapmaktadır. Evi de türbenin hemen yan tarafındadır. Bu kadıncağızı çok yaşlılardan birisinin tanıdığına şahit oldum. Osmanlı-Rus savaşı sırasında Saruhan sancağından 6000 kişinin harbe katıldığı da tarihi kaynaklarda mevcut. Bu kadıncağızın oğlu da bu savaşa katılmış, 1877 Osmanlı-Rus savaşına. Ancak savaş bittikten sonra şehid olanların haberleri gelmiş, gaziler ailelerine evlerine dönmüşler, fakat kadıncağızın çocuğu hakkında hiçbir bilgi yok. Aradan yıllar geçmiş, günler geçmiş. Analık hasretinin bir gün doruklara çıktığı bir anda Ayn-ı Ali’nin sandukasının baş ucunda akşam eve dönerken ağlayarak demiş ki: ‘Yıllarca bu türbeye, sana hizmet ettim. Türbeni tertemiz tuttum. Sen de eren, evliyan, erensen oğlumdan bir haber! Yoksa bu kapıdan bir daha içeri adımımı atmayacağım!’ deyip evine gitmiş. Gece yattıktan sonra bir ses: ‘Ana, anacağım!’ Kadıncağız yatağından kalkmış, kapıya koşmuş. Analık bu ya, oğlunu sesinden tanımış. Sarılmışlar, ağlamış sızlamış o hasretin vermiş olduğu duygular içerisinde birbirine kenetlenecek şekilde sarılmışlar. Daha sonra kendine geldiğinde bakmış ki oğlanın tırnakları uzamış, saç sakal birbirine karışmış, kir pas içinde. ‘Oğlum nerdeydin? Nerelerdeydin? Hiç haber alamadım, ne oldu sana?’

deyince ‘Ana, demiş, ben Moskof’a esir düştüm. Bir kaleye götürdüler ayaklarımdan taşa bend ettiler. Daha sonra bazan su verdiler, bazan ekmek verdiler. Yıllar böyle geçti dün geceye kadar zaman nasıldı, kaç yıl geçti bilemiyorum. Dün gece uzun boylu, bembeyaz elbiseli tertemiz bir insan [kelime anlaşılamamıştır] gibi kuvvetli, aynı Ali gibi kuvvetli. Geldi. ‘Oğlum, dedi, seni kurtarıcam, dedi, merak etme. Yâ Allah Bismillah’ dedi. Duvardan zinciri çıkardı. Aynı Ali gibi kuvvetliydi. Ve buraya geldim. Bütün mesele bu.’ Kadıncağız bakmış ki oğlunun ayağında kocaman bir demir zincir ayağına bağlanmış. Demirciye gitmişler, o demiri söktürmüşler. Hatıra olarak da türbenin kapısının üzerine asmışlar. Hala o demir zincir orada durur. Ondan sonra kadıncağız sandukanın başına gelmiş: ‘Ben, demiş, kusur ettim, tövbe ettim, af et’ niyazda bulunmuş, duada bulunmuş, ondan sonra etrafına vasiyette bulunmuş: ‘Ben öldüğümde beni türbenin eşğine gömün’ demiş. Şu anda eşikte o kadın yatmaktadır.” (K.K. 27)

2. “Rus harbi döneminde türbenin temizliğini yapan bir kadın varmış. Kadının oğlu asker olmuş, gelmemiş. Ölü mü, diri mi bilmiyor. Bir gün dua ediyor: ‘Yâ dede, senin o kadar temizliğini yapıyorum, benim oğlum gelmiyor, sen de Allah’a yalvar. Diri mi, ölü mü? Ben de oğlumdan bir haber alayım.’ Gecenin bir yarısı uyurken kapı çalınıyor. ‘Ana, ana’ diye bir ses duyuyor. Kapıyı açıyor bakıyor ki saç sakal birbirine karışmış, pislik içinde bir erkek. ‘Oğlum bu halin ne?’ diyor. O da Ruslara esir düştüğünü, orada ayaklarından zincirlenmiş olduğunu; fakat önceki gece aynı Ali’ye benzeyen birisinin gelip bu zincirleri kırdığını söylüyor. Ayn-ı Ali türbesinin girişindeki zincirin anlamı da işte bu menkıbeden ileri geliyor. Hatta o zincirin rivayetteki zincir olduğu söylenir. Menkıbede anlatılan kadının da türbenin önündeki boşluğa defnedildiği söylenir.” (K.K. 5)

3. “Ayn-ı Ali Dedenin bulunduğu yere yakın bir kadının evi varmış, bu ihtiyar kadıncağızın bir oğlu Kafkas savaşında Ruslara esir düşmüş.

Bu kadıncağız her gün Aynı Ali Dede’ye gelip, etrafı temizlermiş. Temizlikten sonra oğlunun bulunup, kurtulması için dua edermiş bu işi hergün usanmadan yaparmış.

Kadıncağızın oğlu zindanda bir gün rüya görür. Rüyasında oğlana melekler şöyle dua ezberletirler:

‘Lailahe illa, ente süphaneke inti küntü minez zalimin’

Oğlan sabah uyandığında rüyasını yanındakilere anlatır. Kırk gün durmadan bu duayı okur.

Bir gün sabah olduğunda ihtiyar kadıncağız sabah namazını kılıp Aynı Ali Dede'yi temizlemek için evden çıkar. Bir bakar ki kapısında saçlı sakallı biri oturur. Bu oğludur. Oğlunu sesinden tanır. Sarılıp öpüşürler. Nasıl geldiğini sorar.

Oğlu:

-Melekler getirdi, yalnız ayağımdaki bukalyı [zinciri] nasıl kıracağız, diye sorar.

Anacığıyla tutuşarak Aynı Ali Dede'ye gelirler. Kadıncağız her gün yaptığı gibi etrafı temizler. Temizledikten sonra Aynı Ali Dede'ye dua eder:

-Dede sen ulu kişisin, aracı ol. Tanrıma yalvar, şu oğlumun bukalisı açılsın.

O an mucize olur. Zincirin en büyük halkası ortadan çatlar, ondan sonra kadıncağız oğlu ile mutlu olarak yaşamını sürdürür." ⁴⁵⁰

4. "Eskilerden duyduğumuza göre bir kadının oğlu harbe gitmiş, esir olmuş, onu zincirlerle falan bağlamışlar. Ayn-ı Ali evliyaymış oğlanı esirlikten kurtarmış. Zincirlerini kırıp orada vefat etmiş. Hatta zincirleriyle gelmiş de diyorlar. Sonra annesi rüyasında görmüş, bu, oğluma benziyor demiş. 'Aynı Ali'ye benziyor' demiş. Aynı Ali deyince buraya da öyle demişler." (K.K.1)

5. "Ayn-ı Ali Dede Çanakkale harbi sırasında türbesinden çıkarak Çanakkale harbine katılmış. Türbenin kubbesi açılmış, beyaz atına binmiş, uçarak beyazlar içinde harbe gitmiş. O sırada gökten nur yağıyormuş. Savaştan tekrar beyaz atıyla uçarak beyazlar içinde geri dönmüş ve türbesine girmiş." (K.K. 72)

6. "Çanakkale harbinde türbe kubbesi açılmış, ata binip uçarak gitmiş. Gökten nur yağıyormuş, aynı şekilde savaştan gelmiş." (K.K. 72)

7. "Ayn-ı Ali Dede, delikanlılara, genç kızlara, kalbi temiz olanlara görünür. Onu gören delikanlı türbenin yakınında bir evde oturuyor. Delikanlı bir gün evinin balkonunda otururken Ayn-ı Ali Dede'nin camiye gidip abdest alıp tekrar geri türbeye girdiğini görmüş. Gören delikanlı şu anda asker." (K.K. 72)

⁴⁵⁰ Aksakal, a.g.e., s.97.

2.3.2.11. Şeyh Ahmed Dede

1. “Bir adam komşusunun arabasını çalmış. Arabayı Elazığ’dan bulmuşlar. Türbedeydim, türbeye bir kadın geldi. Ben türbeyi süpürdüm gidiyordum, kadın: ‘Gitme kızım, sen bu dedeye hizmet edeceksin’ dedi, ‘bu dedenin mükafatı çok’ dedi. Bana böyle diyen kadının kardeşinin kamyonunu çalmışlar. O kadın Tezveren Ahmet Dede’ye gelip yalvarmış, Allah’a dua etmiş. Üç tane Yâ-sin okumuş: ‘Allah’ım ne olur kardeşimin arabasını kırk gün içinde buldur’ demiş. Kadının kardeşi fakirmiş, inşaatlarda omzunda kum taşıyormuş. Kamyon parasını sırtında kum taşıyarak kazanmış. Kadının dualarından sonra kamyon, Elazığ’ın dörtyol ağzında durmuş, kamyonu polisler oynatamamışlar. Sonra emniyet müdürü gelmiş: ‘Bu kamyon niçin oynamıyor’ demiş. Dede o zaman görünmüş: ‘Bu kamyon Manisa’dan adliyenin orada 12 numaralı evin önünden çalındı’ demiş. ‘Yarhasan Camiinin karşısındaki evde oturuyor, bu adam hırsız’ demiş. Manisa emniyetine haber verilmiş. Arabayı kimse hareket ettirememiş. Sahibi gelip almadan kimse arabaya yaklaşmamış. Dedenin verdiği bilgiler ışığında hırsız karakola götürmüşler. Hırsız dedenin söylediği her şeyi doğrulamış. Sonra Manisa’yı, kamyonun sahibini, aramışlar. Telefonu adamın eşi açmış, emniyet müdürü kadına: ‘Kaybolan bir şeyiniz var mı?’ diye sormuş, kadın: ‘Olmaz mı? Kamyonumuz, ekmeğimize kayıp’ demiş. Kadının kocası yeniden inşaatlarda sırtında kum taşımaya başlamış. Emniyet müdürü kadının kocasını Elazığ’a çağırılmış. Adam ablasından borç yolu parası alarak Elazığ’a gitmiş. Adam arabasını görünce çok sevinmiş. Arabanın kapısını açmış, rahatça arabasına binmiş, Manisa’ya gelmiş.” (K.K. 74)

2. “Ahmet Dede, kimin başı dertte ise ona yardım ediyormuş. Yaşlı bir teyze: ‘Kızım’ demiş, ‘ben yedi yaşındayken babam şehit oldu. Ben sonradan öğrendim ki babam şehit değilmiş, yaralanmış. Babam yedi sene sonra geldi’ demiş. Yaşlı teyze yedi yaşından beri türbeye gidip dua ediyormuş: ‘Dedeciğim ben öksüz kaldım, babasız büyüyorum ne olacak benim halim?’ demiş. Dede hemen kapıya çıkmış: ‘Korkma kızım ben dedeyim’ demiş. ‘Baban akşam saat 12’de gelecek’ demiş. Dedenin dediği gibi adam o gece saat 12’de evine gelmiş.” (K.K. 74)

3. “Görüştüğümüz vatandaşlardan birinin oğlunun çocuğu olmuyormuş, bu yüzden dilekte bulunulmuş ve bu zat dilekte bulunanın rüyasına girmiş ve bir oğlan

çocuğunun olacağını söylemiş. Erkek çocuğu olunca da bu kişi adak kesmiş ve halka dağıtmıştır.” (K.K. 21)

4. “Ne dilenirse gerçekleşiyor. Torunum yedi sene yürüyemedi, dua edip ondan yürümesini diledim, şimdi yürüyor. Rüyamda çok defa gördüm.” (K.K. 75)

2.3.2.12. Tezveren Dede (Terzioğlu Ahmed)

1. “Dedeye çocukken bakan bendim. Süpürmeye geldiğimde namaz kılarken seccadede gördüm. Evimize devamlı geldiğini görürdüm. Ama sadece ben görürdüm. Uzun boylu, yüzü nurlu, yüz hattı belli değil, başı yeşil sarıklı, elleri nurdan.” (K.K. 76)

2. “Kızım, çocukken açık gezerdim. Bir tek üç ay orucumu tutarken kapalı geziyordum. Fakat dindarım. Orta birdeyken örtünmeme vesile oldu. Evdeyim abimle birlikte oturuyorduk. O sırada çatı açılıp ucuğunu gördüm. Mübarek geldi, ‘Sen beni sevmiyorsun de mi?’ dedim. O da başını salladı. ‘Ben hatamı biliyorum, namaz kılıyorum, orucumu tutuyorum; ama başım açık de mi, o yüzden sen beni sevmiyorsun’ dedim. Sonra da: ‘Ben örtünürsem nasıl olur?’ dedim. O da eliyle şahane işareti yaptı. Söz verdim kendi kendime yarın kapanacağım diye. O gün bu gündür kapalıyım kızım.” (K.K. 76)

3. “Yine çocukluğumda dedenin yerini süpürüyorken sınıf arkadaşım Hasan beni korkuttu. Az kalsın aklımı bozacaktım. Dede: ‘Korkma kızım korkma’ dedi de delirmekten kurtuldum.” (K.K. 76)

4. “Mübareğin kapısının önünde bir kabir vardı. Devecisi yatıyordu. Önceden testiler vardı, nalınlar, havlu, yerleri hep ıslak görürdüm. Geceleri hep kalkar namaz kılardı. Havluyu ben kuruturdum o ıslatırdı. ‘Abdest aldıktan sonra herhalde kurulanıyor’ derdim kendi kendime.” (K.K. 76)

5. “Aydın’a gelin gittim. Çok üzülüp sıkıldığımda beyaz giysi içinde kapıda gördüm. Gece üç-dört gibi bir yılbaşı gecesiydi. Çok acıkmıştık. Çaresizlikten ağlıyordum. O sırada ‘Kapı çalınıyor’ dedim. Eşim inanmadı. Köşe camın perdesini ‘Bismillah’ diyerek açtı. Mübarek görüldü. Yukarıda yiyecek var diye işaret etti. Eşime anlattım: ‘Yukarıda yiyecek var diye işaret ediyo’ dedim. Yukarı kata çıktık, bi de baktım ki bir sepet var. Sepetin içinde yok yoktu. Ama bu, onu son görüşüm oldu. E n’apalım kızım evlendik, yaş ilerledi, günahlar arttı. Artık benim gibi günahkara görünür mü?” (K.K. 76)

6. “Bir ay önce bir kadın kapalı olan türbenin penceresinden [Perşembe akşamı] dua ederkene Tezveren Dede’yi oturmuş görüyor. Kadına dileği olup olmadığını soruyor.” (K.K. 2)

7. “Otuz beş sene önce bir bekçi iki arkadaşıyla buraya gelmiş. Türbenin arkasında da o zamanlar bir çeşme varmış. Biri bakkala içki almaya gider. Arkadaşı geciken bekçinin yanındaki su ibriğini havada görüyor ve arkadaşının şaka yaptığını sanıyor. İbriğin önüne geçeyim der; ama dede bir tokat atar, adam kendini bit pazarında bulur. Bekçi ise, evine dönmek isteyince yolun demirle kapalı olduğunu görüp başka yola sapıyor.” (K.K. 2)

8. “Kore harbinde tahta kapıyı boyamak isterler. Tezveren Dede boyacıya görünüyor ve ‘Muhammet ümmeti Kore harbinde, harp bitince ben seninle yine görüşürüm’ diyor. Kılıcıyla ona görüldüğü andan itibaren adam içkiyi bırakmış.” (K.K. 2)

9. “Burada üç tane dede yatıyor. Evlenmeden önce bu üç dedeyi de rüyamda gördüm. Bir tanesi Deveciyan dedesi, biri Tezveren Ahmet, diğeri de Tezveren dedeydi.” (K.K. 77)

10. “Evimde oturuyordum. Tezveren Dede’yi rüyamda gördüm. Abdülkadir Geylani tarikatına mensubum. Dede sayesinde Konya’ya gittim.” (K.K. 78)

11. “Ben geçen yıl kalbimden rahatsızdım, çok hastaydım. Rüyamda bir dede gördüm. Dede’ye diyorum ki: ‘Amcacım ben yürüyemiyorum. Çok hastayım. O kadar kötüyüm ki gerçekten de yürüyemiyorum. Allah için bana bir dua söyle de ben okuyayım’ diyorum. O da bana Abdülcelilminazim’i çekmemi söylüyor. Bana ‘Yavrum bekarlar okursa muradları olur. Evliler okursa cennet mekanları olur. Hastalar okursa şifa bulur’ dedi. Yemyeşil bir elbise giymiş, kafasında beyaz bir sarık vardı, elinde o büyük kalın tesbihlerden vardı. ‘İşte bunu çek sen’ dedi. Ondan sonra hep ben bunu okudum ve düzeldim. İtikad etmek lazım. Sonra aynı dedeyi bir daha rüyada gördüm. Tezveren Dedeymiş. Bu duayı Ulu Camii de kadına söyledim. Kocasının işi yokmuş, onun için geliyormuş. Üç hafta sonra rast geldik. Kocası iş bulmuş. Kadın itikat etmiş okumuş, bana ‘Allah razı olsun’ dedi. Yine bu duanın bir faydası daha oldu. Benim kızım otuz bir yaşında, öğretmen kağıdı var, güzel de; ama ne olduysa evlenemedi. Abdülcelilminazim’i okudum. Şimdi nişanlı, evlendireceğiz.” (K.K. 79)

12. “Bir yıl önce [2001] böbreğim şiddetli bir şekilde ağrıyordu. Hastaneye gittim, doktorlardan şifa istedim. Ama ne fayda! İlaç parası verdiğime mi yanayım, acımın dinmediğine mi? Bir türlü karar veremedim.

Bir gece rüyama Tezveren Dede girdi, türbenin içindeki yatırın üstünde bulunan örtüyü alıp ağrıyan yerime sürmemi söyledi. Uyanır uyanmaz kendimi türbede buldum ve rüyama giren Tezveren Dede'nin dediklerini bir bir yerine getirdim, üç cuma sonunda böbreğimdeki ağrı tamamen yok oldu.” (K.K. 80)

13. “Bir gün Tezveren Dede'ye gidip oğlum ve gelinim için dua ettim ve Allah'tan onlar için bir bebek istedim. Günler, haftalar geçti. Bir gün gelinim beni arayarak ilk torunumun müjdesini verdi.

Ancak her gece gelinimin rüyasına Tezveren Dede giriyormuş. Tezveren Dede dileklerini gerçekleştirdiğini, ancak hala adaklarını gerçekleştirmediğini söylüyormuş.

Gelinim, beni arayarak Tezveren Dede'ye gidip adakta bulunup bulunmadığımı sordu. Ben de, bir yıl öncesini hatırlayarak hemen Tezveren Dede'ye gittim ve adağımı yerine getirdim.” (K.K. 81)

14. “Manisa Belediyesi orda cadde açarken o türbeyi kaldırmak istemiş, kaldırmaya gittiklerinde ya aletlere bir şey oluyor ya da işçilerin başına bir şey geliyor. ‘Bu işte bir hayır var’ diyor türbeyi caddenin ortasında bırakıyorlar.” (K.K. 5)

15. “Buralar hep kabirdi, yıkmak için gelen kepçeler çalışmadı. Bir tane olsun mahallemizde kötü olay olmadı, bak ben burda elli iki senedir oturuyorum. Çok büyük bir zat gerçekten.” (K.K. 76)⁴⁵¹

16. “Yolun ortasındaymış, yolun ortasında olduğu için bunu yıkmaya çalışmışlar; fakat grayder kırılmış, yıkamamış. Şimdi yolun ortasında öyle duruyor yolun ortasında kaldıramıyor bu zat-ı muhteremi.” (K.K. 82)

17. “Kızım bu türbe çok mübarek anladın mı? Dozer bile gelmiş de yıkamamış, engel olmuş, dozerinin dili tutulmuş, dozer devrilmiş, buradan kalkmak istemiyor, niye rahatsız ediyorlar.” (K.K. 83)

⁴⁵¹ Aynı kaynak kişinin diğer bir anlatımı: “Belediyeden bissürü insan geldi, bir türlü yıkamadılar.”

18. “Eskiden Ankara yolu buradan geçiyormuş ve türbesini kaldırmak istiyorlar. Ama kepçe kırılıyor, bir kişi de ölüyor ve türbeyi kaldıramıyorlar.” (K.K. 2)

19. “Tezveren Dede Türbesi Manisa’nın imarı yapılırken üzerinden yol geçecek şekilde imar yapılmış ve kabirlerin başka bir yere nakledilmesi düşünülmüş. Fakat belediye kepçeleri kabrin başına defalarca yıkma için gelmesine rağmen motorları çalışmamıştır. Bu olay bütün Manisalılarca bilinmektedir. Bu nedenle Tezveren Dede’nin türbesi yolun tam ortasındadır. Zamanın belediye başkanı bu olayı gözleriyle görünce imar planı Tezveren Dede’nin kabrine dokunulmadan yapılmıştır.”⁴⁵²

20. “1930’lu yıllarda Ulu camideki Kadriye Hanım’ın kocası çatıdaki kiremitleri sökmek için türbenin çatısına çıkmış; fakat yukarıdan ayağı kaymış, ayakları kırılmış altı ay yatakta yatmış.” (K.K. 27)

2.3.2.13. Ahmed Vehbi Efendi

“Manisa yangınında bütün evler yanmış, Yunanlılar yakmış gitmiş. Evler, şehir tamamen yanmış evinde [bitişik olan ev] bölümleri yanmış, ama tekke öylece yanmadan kalmış. Yangın çıkınca insanlar hepsi dağa kaçarlar, bir de gelirler ki her taraf yanmış bir tek tekke duruyor. Sonra kışı tekkede geçirmişler. Dervişlerin abdest alacağı, yalaklar varmış tekkede halıların hepsini [bu] suya atalım demiş, [Ahmed Vehbi Efendi] zarar görmesin. Havuza atınca o yalaklara, halıların köşeleri [su dışında kalan yerleri] meydanda kalan yerleri yanmış. Tekke yanmamış yerde yazılı olsaymış sağlam kalacakmış halılar.” (K.K. 28)

2.3.2.14. Hamza Baba

“Grayderler gittiğinde kabrin kapağını açtığında henüz daha Hamza Baba’nın saçlarının sakallarının bile durduğunu, çürümediğini greyderin şoförü kendisine söylemiş ve kapağı kapatmışlar.” (K.K. 27)

2.3.2.15. Yedi Kızlar

1. “Altı yedi yaşında bir çocukken buraya kadınlar mevlit okumaya gitmişler. Teyzesi de Akide Şener Hanımefendiyi yanına alıp götürmüş: ‘Biz oraya gittiğimizde toplandık. Mevlit henüz okunmaya başlamadan önce sandukaların birinden bir ağlama sesi geldi. Hocahanımlardan biri durdu herkes hayret etti, o zaman hocahanımlardan

⁴⁵² Takaş. *a.g.t.*, s. 179.

birisi dedi ki: ‘Kızım içinizden biri tanesi temiz değil, hasta olan çıksın dışarıya da biz okumaya başlayalım.’ Onun üzerine genç bir gelin, hemen yüzü kıpkırmızı oldu dışarı çıktı ve o ağlama sesi kesildi. Kadınlar da Mevlit ve Kur’an okuyarak oradan ayrıldılar.” (K.K. 27)

2. “Dört yıl önce Yedi Kızlar Türbesine temizlik yapmaya gittim, o zaman genç bir çocuk geldi. ‘Sen burda yoktun, kapı açıktı’, dedi. Yedi kızın yedisinin de gelinlik elbiselerini giymiş bir şekilde, köşede biriktiklerini, hepsine baktığını ve ağladıklarını söyledi.” (K.K. 2)

3. “Bir perşembe günü oğlumla kaynım evin önünde balık ağı örüyorlarmış, o sırada Yedi Kızlar Türbesinin içinden nağil [takunya] sesi duymaya başlamışlar. İki birden susup gelen sesleri dinlemeye başlamışlar. Oğlum dayanamayıp kalkıp bakmaya gittiğinde türbenin içinde yedi tane hanımın namaz kıldıklarını görmüş. Hepsinin üzerinde yeşil uzun elbiseler, başlarında da beyaz örtüleri varmış.

Her perşembe gecesi türbedekiler, diğer türbeleri ziyaret ediyorlarmış, birbirleriyle görüşüyorlarmış, ruhları perşembe geceleri birleşiyormuş. Bunları da kaynım duymuş.” (K.K. 84)

4. “Babam takunya sesleri duymuş. Yedi Kızlar perşembe geceleri türbeleri ziyaret ediyor.” (K.K. 30)

2.3.2.16. Hâcet Dede

“Şirnak’ta askerlik yapan oğlunun terhis edildikten sonra ruhi bozukluğunu gidermek için Hâcet Dede’ye gelmiş. Oğluna verilen ilaçlar ve doktor tedavisi ile iyileşmesi mümkün olmamıştır. Hâcet namazını kılıp dilekte bulduktan sonra ertesi günü izleyen kısa bir zamanda oğlunun eski sağlığına kavuştuğunu ve bir hafta içinde de nişanlandığını söylemiştir.”⁴⁵³

2.4. İnançlar

2.4.1. Velînin Özellikleri

Manisa’nın eski bir yerleşim alanı olması, pek çok tarihi eser ve mezarın şehir içinde yer alması sonucunu doğurmuştur. Halk, bilinen bilinmeyen pek çok velî

⁴⁵³ Çıracı, a.g.t., s.38.

mezarının şehirde olduğuna inanmaktadır. Halka göre velîler, Allah'ın kudretini temsil ederler, bu nedenle her istediklerini yapma gücüne sahiptirler. Onları ziyaret etmek sevaptır. Alan araştırması gözlemlerimizden ve anlatılan menkabe ile memoralardan çıkardığımız velîlere ait özellikleri şöyle sıralayabiliriz:

Velîler maddeten ölmüşlerse de canlı ve tasarruf sahibidirler. Halk bu canlılığın ruhen mi bedenlen mi olduğu noktasında farklı şekillerde düşünmektedir. Özellikle bu zatların göze görünmesi, seslerinin işitilmesi, takunya seslerinin duyulması, abdest almaları bedenlen hayatta olduklarına önemli bir kesimin inandığını göstermektedir. Hatta türbede fotoğraf çekmek bu nedenle tepkiyle karşılanmaktadır.

Velîlerin isteği hilâfına hiçbir iş yapılamaz. Özellikle yatırların yerlerinin kaldırılmasıyla ilgili anlatılanlar bu inancı örneklemektedir.

Velîler, hayatta olduğu gibi, ölümden sonra da tüm ibadetlerini eksiksiz yerine getirir. Hatta velîlerin gece kalktıklarında abdest alabilmeleri için pek çok türbede içi su dolu testi, ibrik, vs. bırakılmaktadır.

Kalbi temiz insanlara uykuda veya uyanırken görülürler. Gören kişi velîyi başkalarına söylese bir daha o velîyi göremez. Bu inanç derlemede çok büyük zorluklara yol açmaktadır.

Sadece kendilerini ziyâret edenlere değil, bazen çok uzaklarda yaşayanlara da yardım ederler. Genellikle isimlerini, yattıkları yeri söylerler. Ziyarete gelen kimse kendisine yardım edenin yüzyıllarca önce öldüğünü sonradan öğrenir.

Özellikle türbesinin yakınında yaşayanları ibadet saatlerinde (özellikle sabah namazında) uyarır.

Yatırların tüm Manisa'yı felâketlerden koruduğuna inanılır.

Dilekleri yerine getirirler. Dilekler daha çok mal-mülk, çocuk sahibi olma, evlilik veya şifaya yöneliktir.

Kurak zamanlarda yağmur yağdırırlar.

Tevazu sahibidirler. Bazıları yanındaki mescide minare yapılmasını istemez (Hâkî Baba), kimisi ise mezarının üstüne kubbe koydurtmaz (Yiğitbaş Velî).

Velîler birbirlerini ziyâret ederler. Özellikle Perşembe günleri bu ziyâretlerin olduğuna inanılmaktadır. Bu esnada bir türbeden diğerine nur indiğine inanılır.

Bazan buldukları mahalle sakinlerinden hayır isterler.

Feyz verirler. Özellikle mutasavvıf ziyaretçiler, diğer ziyâretçilerden ayrı olarak, bu türbeleri ziyaret ettiklerinde velînin ruhaniyetinden feyz almak için râbîta yaparlar.

Görüldüğü gibi velîlerin özellikleri bakımından Manisa, Türkiye geneliyle bir paralellik arz etmektedir.

2.4.2. Ziyaret Sebepleri

Her türlü dilek, yatırları ziyaret etmek için bir sebep oluşturur. Bu konuda bir iki tanesi dışında, yatırlar arasında belirli dallarda uzmanlaşmış olanlar yoktur. Özellikle iş, mal-mülk sahibi olma, evde bereket ve bolluk olması, kısmetin açılması, hastalığa şifa bulmak, sevdiğine kavuşmak, çocuk sahibi olmak, çocuğun iyileşmesi, çocuk çok ağlıyorsa (huysuzsa) uslu olması (Lelebici Dede), sütü az olan annenin sütünün bollaşması (Süt Dede), günahlardan arınmak, dargınları barıştırmak, evladının sınavı kazanması, deli olanların tedavisi (Karaca Ahmed), siğil tedavisi (Kapaklı Dede), sancılı hayvanların tedavisi (Sancılı Dede), fal baktırma (Falcı Dede), vs. nedenlerle yatırlar ziyaret edilmektedir. Bu ziyaret sebepleri, hemen dikkat çekeceği üzere, genellikle dünyevî isteklerdir. Zor hayat şartları nedeniyle halk bu yatırları ziyaret etmekte ve dertlerine çare aramaktadır. Ancak bu oluşumu, sadece zor hayat şartlarına bağlamak elbette mümkün değildir. Bu inancın, ortalama her Türk insanının kozmonolojisinde ciddî bir arka planı olduğu gözden kaçırılmamalıdır.

Manisa'da yaşayan mutasavvıflar ise yatırları feyz almak için ziyaret etmektedirler. Esasen İslâm tasavvufunda vefat eden velîyi vesile edinmek oldukça önemli bir konudur. Vesile, tasavvuftaki anlamıyla Allah'a yaklaşmak, bir dileğin kabul edilmesini yahut bir belanın giderilmesini sağlamak amacıyla velîlerin türbelerine gidip onların ruhlarından medet ummak anlamına gelir.⁴⁵⁴ Sâlik, bir tarikata intisâb ettikten sonra şeyhinden itibaren Hz. Peygamber'e kadar uzanan mürşid silsilesini tanır, toplu zikirlerde ve bireysel zikrinde devamlı bu silsileden feyz talebinde bulunur, çeşitli sûre ve duaları ruhlarına gönderir. Bu bağlamda ölmüş velîlerin de ruhlarından feyz talep edilir. Bu nedenle bu zâtların türbelerini ziyaret eder. Bu ziyaretlerde dikkati çeken husus, velîleri ziyaret eden sûflerin ölmüş zattan genelde maddî konularda bir

⁴⁵⁴ Uludağ, *a.g.e.*, s. 568; Cebecioğlu, *a.g.e.*, s. 757

beklentilerinin olmamasıdır. Zannımızca bu durumun nedeni, müritlerin bu tür problemlerini şeyhlerinin halledeceğine dair inançlarıdır.

2.5. Uygulamalar

2.5.1. Ziyaret Âdabı

Velîlerin, Allah'ın kudretinin dünyada cisimleşmiş hâli olduğuna inanıldığından türbeler belli bir âdaba göre ziyaret edilmelidir. Çünkü kutsal mekâna yapılan saygısızlık, velîye de yapılmış demektir. Esâsen mekânı kutsallaştıran velîdir. Ölülerin dirilerin selamını alması, yaşarken tanıdıklarını öldükten sonra da tanımaları, okunan dualardan faydalanmaları⁴⁵⁵ ile ilgili inançlar, ölümlere de diriymişçesine saygı gösterilmesine sebep olmuştur.

2.5.1.1. Zamanı

Manisa'da bulunan yatırlara (Hâcet Dede ve Karaca Ahmed hariç) ziyaret Cuma günleri yapılmaktadır. Özellikle Cuma salâsından hemen önce ve salâ okunurken dilekler dilenmekte ve uygulamalar gerçekleştirilmektedir (K.K. 2, 17, 19, 28, 37, 62, 82, vd.). Ayrıca dileğin gerçekleşmesi için üç Cuma üst üste yatırım ziyaret edilmesi gereklidir (K.K. 1, 3, 22, 30, 36, 45, 87, 88 vd.). Dilek üç Cuma'da gerçekleşmezse o zaman ziyaret sayısı yediye tamamlanır:

“Cuma günleri ziyaret edilir. Mutlaka üç olur, üçlenir ya da yedi olur. Yani üç Cuma arka arkaya gidilir. Birinci Cuma dilek dilenir, adak adanır; ikinci Cuma dileğin kabul olur; üçüncü Cuma ‘Erdim şükür, gördüm şükür’ namazına gidilir. Adak neyse gerçekleştirilir orda. Yedi olunca işte dileğin kabul olmasına bağlı. Ona göre üç veya yedi Cuma olur.” (K.K. 62)

Bu ziyaretler Manisa'daki yatırların üç Cuma boyunca gezilmesi şeklinde de olabilir. Bu durumda ziyaretçi yatırları üç haftaya taksim ederek her hafta bir grubu gezer. Bu ziyaret işlemi dileği kabul edilinceye kadar sürer. (K.K. 1)

Ziyaretlerin Cuma günleri yapılmasının temel nedeni, İslâmiyet'te Cuma gününün kutsal kabul edilmesidir. Bu gün, Müslümanlara Allah'ın bir hediyesidir ve

⁴⁵⁵ Ayrıntı için bkz. Gazâlî, *İhyâu Ulûmi'd-dîn*, 4, çev. Ahmet Serdaroğlu, İstanbul 1975, s. 873-880

yalnız Müslümanlara verildiğine inanılır.⁴⁵⁶ Bu gün diğer günlerden üstün ve şereflidir, aynı zamanda bayramdır. Bu günün kutsallığı ile ilgili pek çok hadis vardır. Bunlardan birini örnek olarak verelim:

“Güneşin doğduğu en hayırlı gün Cuma günüdür. Âdem o günde yaratıldı, cennete o gün girdi, yeryüzüne o gün indi, tövbesi o gün kabul oldu, o günde öldü, kıyamet o gün kopacak, Allah katında bu gün ‘yevmü’l-mezîd’dir. Hâlen göklerde melekler ona ‘yevmü’l-mezîd’ derler. Cuma günü cennet halkının Allah’a nazar edeceği gündür.”⁴⁵⁷

Cuma gününde dilekler Cuma salâsından hemen önce veya o esnada dilenir. Bunun nedeni ise bu anın tüm dileklerin kabul edildiği “eşref saat” olduğuna inanılmasıdır. Bu inanç şu hadise dayanmaktadır: “Cuma gününde makbul bir saat vardır. Duasını bu saate denk getiren Müslüman’a Allah dilediğini verir.”⁴⁵⁸ Her ne kadar bu makbul saatin cumanın hangi anında olduğu bilinmemekteyse de yaygın olan kabul, Cuma ezanının okunduğu an olduğu yönündedir.

Karaca Ahmed Türbesi ise genelde Pazar günleri ziyaret edilmektedir (K.K. 13, 39). Bu bir mecburiyet değil, anlaşıldığı kadarıyla hayat şartlarından kaynaklanan bir durumdur. Çünkü bu türbe şehir dışında olup özellikle çevre il ve ilçelerden gelen Aleviler tarafından ziyaret edilmektedir. Bu sebeple tatil günü olan Pazar günleri tercih edilmektedir. Yine ilkbahar mevsiminden itibaren ziyaretçi sayısının arttığını da belirtelim.

Hâcet Dede ise Hıdrellez gününden bir gün önce (5 Mayıs) ziyaret edilmektedir. Bu gün dilekler dilenmekte, gece Hızır’ın bu dileklerini görerek gerçekleşmesini sağlayacağına inanılmaktadır. Ayrıca bu yatrın Kurban Bayramı arifesinde ikindi namazı vaktinde ziyaret edildiği kayıtlıysa da⁴⁵⁹ bu rivâyeti doğrulayan bir bilgiye ulaşamadık.

Erkek mutasavvıflar türbeleri genellikle geceleri ziyaret etmektedirler. Bunun nedeni ise türbelerin gündüz kadınlar tarafından “işgal” edilmesidir. Bu türbelerde

⁴⁵⁶ Gazâlî, *a.g.e.*, s. 483-484

⁴⁵⁷ Gazâlî, *a.g.e.*, s. 486 (Hadis, Müslim’den alınmıştır).

⁴⁵⁸ Gazâlî, *a.g.e.*, s.505 (Hadis, Tirmizî ve İbn-i Mâce’den alınmıştır).

⁴⁵⁹ *Ekspres Manisa Özel Sayısı*, 1976 (Tek yapraklı gazete ilavesi).

yapılan uygulamalar hurafe ve bid'at olarak nitelenmekte, ayrıca kadınların bu ziyaretlerde mahremiyete dikkat etmedikleri “açık saçık” dolaştıkları ifade edilmektedir.

Tasavvufî anlamda türbede yatan velîleri ziyaret etmenin belli gün ve saatleri olduğu çeşitli eserlerde belirtilmiştir. Hatta bu eserlerde bazı velîler için “Perşembe günü ikindi ile akşam arasında yerinde olur” tarzında çok net rivayetler dahi vardır. Sûfinin bu vakitleri gözetmesi ve velî makamında iken onu ziyaret etmesi, feyzin gelişini sağlar. Manisa’da böyle bir durum tespit etmedik. Sûfiler bu tür ziyaretleri belli bir vakte bağlı olmaksızın yapmaktadırlar.

2.5.1.2. Giriş ve Çıkış

Yatırın bulunduğu mekâna girmek bir takım ritüelleri beraberinde getirir. Bu ritüellerde göze çarpan en önemli husus, velînin ölü kabul edilmeyerek yaşarmışçasına ona hürmet ve tazim edilmesidir. Öncelikle besmele çekilerek sağ ayakla eşikten içeri girilir. Ardından velîye “es-Selâmü aleyküm” denilerek selam verilir. Çıkarken geri geri gidilir ve eşikten önce sol ayak atılır. Türbeye arkayı dönmenin günah olduğuna inanılmaktadır (K.K. 89, 90). Bu giriş çıkış âdabına halk tam olarak uymamaktadır. Özellikle çıkışın geri geri yapılacağı ve eşikten önce sol ayağın geçirileceği çoğu kimse tarafından bilinmez. Ancak bazı türbedarların bu konuda ziyaretçileri uyardığını gözlemledik. Bazen de türbedarların bu konuda ziyaretçilerin yaptıklarına kayıtsız kaldıklarını; ama kendilerinin ziyaret âdabına uyduklarına şahit olduk.

Ziyaret âdabı hususunda yukarıdaki şekli tam uygulayanlar mutasavvıflardır. Tasavvufta şeyhe hürmet, öldükten sonra da –hatta daha da artarak- devam etmektedir. Bu bağlamda kabre sırt dönmenin “âdapsızlık” olarak isimlendirildiğini, hoş karşılanmadığını ve “Edeple gelen lütufla döner” düstûrunun benimsendiğini gözlemledik.

Aleviler ise âdaba dikkat konusunda mutasavvıflar gibi davranmaktadır. Ancak yapılan ritüeller oldukça farklıdır. Öncelikle yatırın eşiğine niyaz edilmektedir. Niyaz genellikle alt eşiğe secde edilmesi (Allah ismi içten anılır), sağ (Muhammed ismi içten anılır) ve sol (Ali ismi içten anılır) eşiklerin öpülmesi şeklinde gerçekleştirilir. Buradaki üçleme ile evrenin yaratılışındaki ana kavramlara gönderme yapılmaktadır. Bilindiği gibi Alevi anlayışında Allah öncelikle “nûr”u yarattı. Bu nur, Muhammed ile Ali’nin

nuru idi ve birdi. Dünyaya indiklerinde iki bedene taksim edildi.⁴⁶⁰ Daha sonra besmele çekilir ve sağ ayak ile makama girilir. Çıkarken yine geri geri gidilir, sol ayakla çıkılır, tekrar eşîğe niyaz edilir.

Eşîğe niyaz edilmesi, eşîğin kutsal kabul edilmesinden dolayıdır.⁴⁶¹ Alevilik-Bektaşılık'teki bu inancın Eski Türk inanç sistemi içerisinde yer alan Yer-Su kültürüyle ilgili olduğu görülmektedir.⁴⁶² Altay Şamanlarının Kayra Han'a ettikleri duada Kayra Han'ın eşîğin sağ ve sol taraflarını muhafaza ettiği zikredilmektedir.⁴⁶³ Ayrıca Anadolu Türk Halk bilgisinde eşikle ilgili inanç ve uygulamalar bu görüşü destekler mahiyettedir.⁴⁶⁴

Eşîğe niyaz etme, Karaca Ahmed Yatırının dışında sadece Şeyh Ahmed türbesinde tespit edilebilmiştir. Daha önceleri türbenin eşîğinin veya kapısının üç kez öpülerek içeri girildiği ifade edilmiş ise de (K.K. 89) bugün böyle bir durum yoktur.

2.5.1.3. Hazırlık

Bu safhada yatan zatın ruhu için üç adet İhlas ve bir adet Fatıha sûresi (K.K. 17, 30, 34, 86), Yâ-sin sûresi (K.K. 20, 88) okunur, yatan zâtın ruhuna dua edilir. Genellikle Allah rızası için iki veya dört rekat namaz kılınır (K.K. 2, 37, 91, 92, 93), tesbih çekilir (K.K. 2, 82). Türkiye'de genellikle mezar ve yatır ziyaretlerinde yatanın ruhuna üç İhlas ve bir Fatıha sûresi okunmaktadır. Fatıha suresi, bizzat Hz. Peygamber tarafından Kur'an-ı Kerim'in en faziletli suresi olarak nitelendirilmiştir. Ayrıca hem Peygamber, hem mutasavvıflar tarafından Fatıha suresi iç-dış, maddî-manevî tüm dertlerin devâsı olarak görülmektedir, bu nedenle İslâm tıp tarihinde çeşitli şekillerde kullanılmıştır.⁴⁶⁵ İhlas sûresi için de Kur'an'ın en faziletli sûresi nitelemesi yapılmakta olup bu sûrenin Kur'an'ın üçte birine denk olduğuna ve günahkarın affına vesile olacağına dair hadisler

⁴⁶⁰ *İmam Cafer Buyruğu*, Şahkulu Sultan Külliyesi Mehmet Ali Hilmi Dede Baba Araştırma Eğitim ve Kültür Vakfı Yayınları, İstanbul 2001, s. 172; Fığlalı, burada velâyeti Ali'nin temsil ettiğini; ancak Şii-Bâtınî tesiriyle velâyetin sadece Ali'ye ve soyuna tahsis edildiğini belirtmektedir. bkz. Ethem Ruhi Fığlalı, *Türkiye'de Alevilik ve Bektaşılık*, İstanbul 1996, s. 228.

⁴⁶¹ Mehmet Eröz, *Türkiye'de Alevilik ve Bektaşılık*, İstanbul 1977, s. 370; John Kingsley Birge, *Bektaşılık Tarihi*, çev. Reha Çamuroğlu, İstanbul 1991, s. 195

⁴⁶² Eröz, *a.g.e.*, s. 370

⁴⁶³ İnan, "Türk Şamanizmi Hakkında", *a.g.e.*, s.393

⁴⁶⁴ Örnekler için bkz. Sedat Veyis Örnek, *Sivas ve Çevresinde Hayatın çeşitli Safhalarıyla İlgili Bâtlı İnançların ve Büyüsel İşlerin Etnolojik Tetkiki*, Ankara 1966, s. 114-115.

⁴⁶⁵ Şeyh Hâkim Muînüddin Çiştî, *Süfi Tıbbı*, çev. Hayrettin Tekümit, İstanbul 1997, s. 175-177.

bulunmaktadır.⁴⁶⁶ Yâ-sin sûresi Kur'ân-ı Kerîm sûreleri içinde faziletine dair en çok kalem oynatılmış sûrelerdendir. Özellikle ölüm anında ve kabirlerde okunduğunda kişinin ruhunu sükûnete kavuşturduğuna ve mağfirete vesile olduğuna inanılmaktadır.⁴⁶⁷

Namaz da bu edimlerin bir tamamlayıcısı olarak Allah'ın rızâsını kazanmak için kılınır. Bu eylemlerin içeriğine bakıldığında dilek dileme işleminden önce yapılan hazırlık ritüeli işlevini yerine getirdikleri görülmektedir.

2.5.2. Şifa ve Sağlık Talebine Yönelik Uygulamalar

1. Çocuğu yaşamayanlar, çocuğu doğmadan önce Karaca Ahmed Türbesi'ne gider ve çocuğu yaşarsa hayvan kesmeyi adar. Kurban hayvanı genellikle koyun veya dana olur (K.K. 95). Doğan çocuk erkek olursa adı Ahmet koyulur. Kız olursa verilen belli bir isim yoktur (K.K. 82, 95).

2. Cinler çocuğu değiştirmişse [Albastıysa] Şeyh Osman Dede'ye Çarşamba günü gidilerek çocuk oraya bırakılır. Çocuk ağlamaya başladığı zaman bir başkası onu alır ve eve dönülür. Ağlamazsa cumartesi günü tekrar gidilir ve aynı işlem yapılır. Ağlayıncaya kadar üç hafta çarşamba ve cumartesi günü devam edilir. Ağlarsa çocuğun kurtarıldığına inanılır.⁴⁶⁸

3. Hasta çocuk, Ayn-ı Ali'ye getirilir. İç çamaşırları sandukanın üzerine bırakılır (K.K. 36).

4. Hasta çocuğun iç çamaşırı Entekkeliler Türbesinde sandukalardan birinin üstüne konulur. Cuma namazından sonra giydirilir (K.K. 92).

5. Huysuz çocuk, cuma günü salâ vaktinde Lelebici Dede'ye götürülerek oradaki taşa yatırılır. Üzerine bez örtülür ve bıçağın sırtı baş, gövde ve ayak kısımlarına sürülerek üç kere 'huyuna kıyıyorum' denilir. Yatırın etrafında üç defa dönülür. Giderken götürülmüş lelebiler üç eşit parçaya ayrılır, ikisi yatırın üstündeki çukurlara, biri de kuşların yemesi için etrafa saçılır. Dönerken 'kötü huyunu orada bıraktım' denilir. Lelebi taneleri ortadan yok olunca, çocuğun kıyılan kötü huylarının da yok olacağına inanılır.⁴⁶⁹

⁴⁶⁶ Arif Pamuk, *Resûlullâh'ın Dilinden Sûrelerin Esrârı, Hikmeti ve Fazileti*, İstanbul 1985, s. 176-177.

⁴⁶⁷ Ayrıntı için bkz. Pamuk, *a.g.e.*, s. 108-113.

⁴⁶⁸ Akgül, *a.g.e.*, s.27

⁴⁶⁹ Akgül, *a.g.e.*, s.32

6. Çocuğun uslanması için Lelebici Dede'nin mezarındaki oyuklara besmele ile lelebi konur. Sonra o lelebiler çocuğa yedirilir (K.K. 82).

7. Çocuğun uslanması için Lelebici Dede'ye gidilir. Çocuk ve götürülen lelebiler mezarın etrafında üç kez döndürülür. Mezarda bulunan oyuklara avuçla lelebi koyarlar. Lelebileri koyarken de 'Çocuğumun lelebilerini al, iyi huylarını ver' der. Sonra çocuğu alır, arkasına bakmadan gelir. Arkasına bakarsa kötü huyları da onunla birlikte gelir (K.K. 62).

8. Bu uygulama ilkbaharın sonu veya yaz aylarında yapılır. Yıkanıp temizlenen çocuk, Cuma salâsı vaktinde Lelebici Dede'ye getirilir. Burada elbiselerinin hepsi çıkarılır ve gelirken beraberinde getirilen yenileri giydirilir. Eski elbiseleri, 'Kötü huyları burada kalsın, iyi huyları alsın' denilerek orada bırakılıp dönülür.⁴⁷⁰

9. Çocuğu çok zayıf ve hasta olanlar çocuklarını Tezveren Dede'ye getirirler. Çocuğun ağlarsa ölmeyeceğine, ağlamazsa öleceğine inanılır (K.K. 26).

10. Sütü kesik anneler Süt Dede'ye gider. Bir parça somun, bir tutam tuz, bir baş soğan yatırın girişinin çatısına konur. Böylece sütünün olması, kesikse tez gelmesi sağlanmaya çalışılır (K.K. 40).

11. "Sütü kesilen anne: 'Sabaha gidip adanacağım' der. Akşamdan kuru börtölce pişirip bir baş da soğan koyarak komşulardan birkaç kadınla Süt Dede'nin başında yemek yiyip adanır." (K.K. 26)

12. "Lohusanın sütü gelmiyorsa Süt Dede'ye gider. Lohusanın beline bir kuşak bağlanır. Dede'nin yanına yaklaşınca kuşak çözülür ve yerde sürünecek şekilde buradan uzaklaşılır. Yatırın yanına tekrar yaklaşılır ve devamlı akan sudan içilir, el yüz yıkanır, bir bardak su alınarak eve dönülür. Evde loğusa getirdiği suyu göğsüne sürer. Bu ziyarete üç hafta devam edilir."⁴⁷¹

13. Tezveren Dede'nin sandukasının üstündeki örtü, ağrıyan yere sürülürse o yerdeki ağrı geçer (K.K. 80).

⁴⁷⁰ Akgül, *a.g.e.*, s.33

⁴⁷¹ Akgül, *a.g.e.*, s.26. Manisa'da lohusanın sütünün bol olması için bol soğan, patates, börtölce yedirilir, süt içirilir. Börtölce kaynatılır, göğsüne konur. bkz. aynı yer.

14. Saruhan Bey Türbesindeki Kâbe'den gelmiş tastaki suyla yüzünü yıkayanlar iyileşir: “Çocuğum hastaydı. Doktora götürmedim. Bu tasla yüzünü yıkadım. İyi oldu.” (K.K. 3)

15. Eskiden Saruhan Bey Türbesinin yanında bulunan çeşmenin suyundan içenler şifa bulurmuş (K.K. 2).

16. “Dışarıdaki mezara (Lelebici Dede), lelebi koydum, şifa versin diye.” (K.K. 2)

17. Karaca Ahmed'in sandukasının sağ tarafındaki delikten bir avuç toprak alınıp yalanır, yiyilir veya eve götürülür. Böylece hastalığın iyileşeceğine inanılır. (K.K. 90)

18. Baş ağrısından kurtulmak için 5 Mayıs günü öğleden sonra Hâcet Dede'ye gidilir. Önce hâcet namazı kılınır. Sarmaşıktan ya da otlardan örtülmüş çember şeklindeki tâcı kafalarına takarlar. Hâcet Dede'nin etrafında yedi kere dönülür. Dönerken üç İhlas, bir Fâtiha okunur.⁴⁷²

19. Geçmeyen baş ağrısından yakınanlar, Hâkî Baba Yatırının bahçesindeki servilere üç cuma gelip çivi çakar.⁴⁷³

20. Entekkeliler Dergâhı şeyhlerinin torunu olan Özgül Başoğlu, “Yarım baş ağrısı için çivi çakmakta”dır:

و و ك ظ ل م ن

Yukarıdaki harfler dikdörtgen, beyaz, küçük bir kağıt üzerine yazılır. Kağıt, dikdörtgen ince bir tahtanın üzerine konur. Ocaklı ve başının belli belirsiz yerleri ağrıyan hasta karşı karşıya oturur. İkisi de abdestli ve başları örtülüdür (kadın hastalar için). Ocaklı, yere bir kağıt serdikten sonra tahtayı, kağıdı, küçük bir çivi ve keseri de üzerine koyar. Hastaya başının ağrıyan yerlerinde elini gezdirmesini söyler. Hasta başının ağrıyan yerlerinde elini gezdirirken ocaklı da içinden üç İhlas, bir Fatiha sûresi okur ve tahtanın üzerine konulan kağıtta yazılı harflerin yukarıda gösterilen yerlerine bir çivi çakar. Bu işlem bittikten sonra hastaya bir dua verilir ve bunu yedi gün okuması

⁴⁷² Çıracı, *a.g.t.*, s. 37-38.

⁴⁷³ Altan-Akgül, *a.g.e.*, s. 208.

istenir. Yedi gün sonunda da Ahmet Vehbi Efendi'nin ruhuna bir Fatiha okunur. Yukarıdaki harflerin hangi ayetlerden alındığını Hüseyin Kemaleddin Efendi, tarikatten Kasım Efendi'ye söylemiş; ancak bu bilgi günümüze ulaşmamıştır (K.K. 56).

21. Akıl hastaları Karaca Ahmed Türbesine götürülür.⁴⁷⁴ eskiden burada nasıl bir tedavi yapıldığı bilinmemektedir. Ancak hastanın sandukanın yanında yatırıldığına dair bilgi kırıntıları, bir nevi şok tedavisi uygulandığı izlenimini uyandırıyor. Günümüzde türbede ocaklı olarak bu işi yapan yoksa da bazı saralı hastaların sandukanın yanında birkaç gece kaldığı bilinmektedir (K.K. 13).

22. Sıtmaya tutulan hastaların Falcı Dede'nin türbesi yanındaki Mahsen Çeşmesinin suyunda yıkandıklarında şifa bulacaklarına inanılmaktadır.⁴⁷⁵

23. Siğil tedavisi için Kapaklı (Siğil) Dede'ye gidilir. Boş bir testi alınır. Devamlı akan bir çeşmeden su doldurularak çarşamba ve cumartesi günleri öğleden önce yatıra gidilir. Üç İhlâs ve bir Fatiha okunduktan sonra çitlembik ağacının dibindeki toprak, götürülen su ile çamur haline getirilip siğile sürülür. Arkaya bakmadan döndürülür. Bu işlem üç kere tekrar edilir ve son dönüşte testi orada bırakılır⁴⁷⁶ (K.K. 2, 5).

24. Tüm türbelerde yapılan genel bir uygulama ise hastalığın iyileşmesi için yatır vesile edilerek dua edilmesidir. Eğer dua kabul edilirse ne adanmışsa yerine getirilir. Bu adak hayvanı kesmek olabileceği gibi, hayır (lokma, lokum vs.) dağıtmak biçiminde de olabilir.

25. Çocuk sahibi olmak için yapılan uygulamalar: Beşik yapıp asılır (hemen her türbede vardır), Hâkî Baba servilerine çivi çakılır, mum yakılır (Hâkî Baba, Yirmi iki Sultanlar), türbe duvarına taş yapıştırılır (Revak Sultan, Hâcet Dede), yatırların pencere demirlerine veya bahçelerindeki ağaçlara bez bağlanır (hemen her yatırda), sandukanın etrafında yedi kez dönülür (Ayn-ı Ali).

26. Ramazan ve Kurban bayramının arifesinde öğleden sonra Hâcet Dede'ye gidilir. İki rekat namaz kılınp dilek dilenir ve adak adanır. Bir parça toprak alınarak eve

⁴⁷⁴ Akgül, *Manisa'daki Horasan Erenleri*, s.13; Akgül, *a.g.e.*, s. 89.

⁴⁷⁵ Altan-Akgül, *a.g.e.*, s. 198.

⁴⁷⁶ Altan-Akgül, *a.g.e.*, s. 192.

dönülür. Çocuk olunca adak yerine getirilir ve toprak geri götürülerek oraya serpilir.⁴⁷⁷ Benzer bir işlem, Revak Sultan Türbesi'nde de yapılır (K.K. 45).

27. Revak Sultan'ın sandukasının baş ucundaki delikten toprak alınır, dua okunur, toprak eve götürülür. Suyu karıştırılır, dua okunarak bu su ile banyo yapılır. Banyo yapılan su, ayak değmeyen çok temiz bir yere dökülür. O zaman dilek kabul olur. Çocuk olduğunda türbeye adanan adak yerine getirilir (K.K. 64).

28. Beşikteki çocukların kulakları ağrıdığı zaman, Hâkî Baba Yatırı bahçesindeki servilere, nalbantlardan bir mih çalınarak çakılır ve bu suretle kulak ağrısının geçeceğine inanılır.⁴⁷⁸

29. Yürümeyen çocuklar Ayn-ı Ali sandukası etrafında üç kez döndürülür, daha sonra dua edilir. Çocuğu tutan kişi elini önce sandukaya daha sonra da yürüyemeyen çocuğun ayaklarına sürer. Çocuk türbenin giriş kapısına yüzüstü emekler vaziyette bırakılır ve sonunda bir kutu lokum dağıtılır (K.K. 97).

30. “Şeyh Osman Dede'ye gidilir, orada bir pamuk ipliğine her birine üç İhlâs bir Fâtiha okunmuş dokuz düğüm atılır. Bu iplik bele bağlanır. Dua edilip istek ve adakta bulunulur. Çocuk olunca anne, çocuğu ile birlikte Dede'ye gider ve adağını yerine getirir. Adak çocuğun cinsiyetine göre değişir. Erkekse koç veya horoz; kız ise koyun veya tavuk kesilir.”⁴⁷⁹

2.5.3. Bereket, Bolluk, Uğur Talebine Yönelik Uygulamalar

Ziyaretçiler evlerinin bolluk ve bereket içinde olması için hemen her yatırda dua eder ve adak adarlar. İstekleri olduğunda adaklarını yerine getirirler. Manisa'da bereket, bolluğa yönelik uygulamaların daha çok Hıdırellez'de yapıldığı gözlenmektedir. Hıdırellez'de evlerin balkonlarına boş yağ tenekeleri konulur, Hızır'ın bunları dolduracağına inanılır. Bereket için alış-veriş edilir, sabah ekmek yapılır, yumurta yenir ve süt içilir. Ancak bu uygulamalar Velî kültünden ziyade Hızır kültürüyle ilgilidir. Yatırlar bugün çok sayıda insan tarafından ziyaret edilir. Bunun nedeni Hızır'ın bu yatırları ziyaret edeceğine inanılmasıdır. Bu yüzden aslında Hızır'la ilgili pek çok uygulama yatırların (özellikle Hâcet Dede) yanında yapılmakta, böylelikle Hızır'ın bu

⁴⁷⁷ Akgül, *a.g.e.*, s. 22.

⁴⁷⁸ Uluçay, *Saruhanogulları ...*, I, s. 90.

⁴⁷⁹ Akgül, *a.g.e.*, s. 22.

dileklere eli ile değeğine inanılmaktadır. Bereket talebine yönelik yatırırlarla bağlantılı en önemli uygulama, 5 ve 6 Mayıs'ta yedi karınca yuvasından toprak alınmasıdır. Her ne kadar toprak alınan yuvaların yerinin çok önemli olmadığı dile getiriliyorsa da yatırı bahçeleri tercih edilmektedir (örneğin Revak Sultan). Bu sâyede toprağın “bereket verme” özelliği arttırılmaktadır.

2.5.4. Mal, Mülk, Servet Talebine yönelik Uygulamalar

Yatırırlardaki uygulamaların büyük kısmı maddî isteklerle ilgilidir. Mal ve mülke yönelik istekler, dileklerin önemli bir bölümünü oluşturmaktadır. Daha çok istek velî vasıtasıyla Allah'a arz edilmekte, üç Cuma üst üste gelinmekte ve istek gerçekleşmişse, adak yerine getirilmektedir. Özellikle ev, araba, servet sahibi olmak çok sık görünen dileklerdir. Bu dileklerin yerine gelmesi için özel bir uygulama yoktur. Yalnız yine Hıdırellez'de yatırı bahçelerinde ev, araba maketleri yapılmakta ve Hızır'ın bu istekleri gerçekleştireceğine inanılmaktadır.

2.5.5. Talih ve Kısmet Açmaya yönelik Uygulamalar

1. Kısmeti kapalı kızlar evlenmek için dilek dilerler, eğer dilekleri kabul olursa, adaklarını yerine getirirler (hemen her yatırıda).

2. Evlenemeyen genç kızlar, nişanlı iken ölen bir genç kızın yüzüğünün kurdelesinden veya gelin telinden alıp koynunda saklar, birkaç gün sonra Yedi Kızlar Türbesine gelip kapının sağ ya da sol üst köşesine bağlar, özellikle kırmızı renk olmasına dikkat edilir. Halk arasında kırmızı renk, “gelin olabilmenin” bir ifadesi olarak algılanır. Eğer nasibinin açılmasını isteyen genç kız yukarıdaki işlemi yerine getirmekte utangaç olursa, kırmızı kurdele yerine bunu temsil eden püskül şeklinde ipler bağlar.⁴⁸⁰

3. İshak Çelebi, Tezveren, Ayn-ı Ali türbelerinde “kilit açma” işlemi yapılır. Bu işlem farklı şekillerde olabilmektedir:

a. “Üç cuma salâ vaktinde İshak Çelebi Türbesine hiç kullanılmamış bir kilitte yeni evli bir kadının yemeni veya şarapası (eşarby) alınarak gidilir. Burada yedi Yâ-sin sûresi okunur. Sonra kızın başında kilit iki kere açılır ve kapatılır; üçüncüsünde açılır, kapatılmadan gelişte olduğu gibi şarpaya sarılır ve eve dönülür. Üç cumadan sonra üç ay beklenilir. Bir başlangıç emâresi görülürse “helva hayrı” yapılır. Gerçekleştiğinde de

⁴⁸⁰ Çıracı, a.g.t., s. 21.

yatırım başında şeker veya lokum dağıtılır. Kilit de anahtarı ile birlikte açık olarak eşarbin içinde türbeye bırakılır ve dönülür.”⁴⁸¹

b. Evlenemeyen genç kızlar, İshak Çelebi Türbesinin kapısına bir asma kilit takarlar. Gece İshak Çelebi'nin kalkarak türbeyi dolaştığına ve dilekleri olacak kişilerin kilitlerini açtığına inanılır. Kilit takan genç kızlar her Cuma gelerek astıkları kilitlerin açılıp açılmadığını kontrol ederler (K.K. 98).

4. Evlenemeyen genç kızın giysisi İshak Çelebi'nin sandukasının üzerine konur, daha sonra kıza giydirilir (K.K. 49).

5. “İshak Çelebi Türbesi'ne üç cuma gelinip burada iki rekat Allah rızası için; sevabı Peygamber Efendimizin ruhuna, iki rekat da dedenin ruhuna, dileğinin kabul olması için toplam altı rekat namaz kılınır. 786 Besmele, 100 İhlâs, 100 Kelime-i Tevhid çekilir. Okunabildiği kadar Yâ-sin okunur. Üç cuma tekrar edilir. Dilek yerine gelirse Yâ-sin okunup şeker veya lokum dağıtılır ve türbenin içine genellikle yeşil olan bir örtü bırakılır.”⁴⁸²

6. Ayn-ı Ali Türbesinde “tespih çözülür”. Üç İhlâs, bir Fatiha okunur. Türbenin kapısındaki demire veya pencere parmaklıklarına tespih bağlanır. bu işlem Cuma ezanı okunurken üç kez tekrarlanır. Son seferinde başka biri “Niyetin ne için?” diye sorar. İşlemi yapan içinden dileğini geçirir ve tespihi çözer. Bu sırada içinden istediği sûre ve duaları okur (K.K. 99).

7. İş sahibi olmak için Hâkî Baba Yatırındaki servilere çivi çakılır.

8. İş sahibi olmak için Ayn-ı Ali sandukasına fanila veya tülbent bırakılır, üç İhlâs ve bir Fatiha okunur ve bırakılan giysi giyilir. Bu işlem üç cuma tekrarlanır (K.K. 96).

9. İş bulmak için tüm yatırlarda üç cuma üst üste dua edilip dilek dilenir. Dilek gerçekleştiğinde adak yerine getirilir.

10. Eskiden Ayn-ı Ali Türbesinin önündeki kuyuya nasibi kapalı kızlar seslenerek kısmet isterlermiş⁴⁸³ (K.K. 100).

⁴⁸¹ Akgül, *a.g.e.*, s. 52; Aksakal, *a.g.e.*, s. 106.

⁴⁸² Akgül, *a.g.e.*, s.53.

⁴⁸³ Gökşen, *Saruhan Zaviye...*, s. 57.

11. Eskiden Falcı Dede Türbesinin yanındaki Mahsen Çeşmesi'nin suyundan içilir, yakında bulunan Çardak Kahve'den kahve getirilerek yudumlanır, sonra da çitlembik ağacının altında devamlı oturan falcılara fal baktırılmış.⁴⁸⁴

12. “Biz bütün çocuklarımızın göbek bağıny oraya [Entekkeliler Dergâhı haziresine] gömdük. ‘Göbek bağı nereye gömülürse oraya bağıly olur’ derler.” (K.K. 28) Manisa’da çocukların göbek bağıly okul, cami, yatır gibi yerlere gömülmektedir.

13. Kısmeti kapalı olan genç kızlar Hıdırellez’de Hâcet Dede Yatırında iki rekat namaz kılar, daha sonra dua ederek yatırın etrafında yedi defa dönerler.⁴⁸⁵

2.5.6. Feyz Talebine Yönelik Uygulamalar

Bu tip uygulamalar, daha ziyâde mutasavvıflar tarafından gerçekleştirilmektedir. Bu uygulamalar ziyaretçinin mensup olduğı tarikatın usullerine göre bir takım farklılıklar içerebilmekte, ayrıca ziyaretçinin mensup olduğı tarikatın âdâbına dâir bilgisi de bu uygulamaları şekillendirmektedir. Bazı mutasavvıflar, üç İhlâs ve bir Fâtiha okuyup “yatan velînin yüzü suyu hürmetine” bağışlanmalarını ve manevî feyze nâil olmayı isterken; âdâba hâkim bir başka mürid onbir İhlâs, bir Fâtiha, bir Felak ve bir Nâs sûresini okuduktan sonra kendi şeyhini orada yatan zât ile arasında aracı kılarak râbıta yapabilmektedir. Bu râbıtalarda müridin kalbi kendi şeyhine bağıly olduğı halde orada yatan zâtın ruhaniyetini bir çadır şeklinde zihninde tutar ve kendini de nurdan çadırın içinde bir direk şeklinde göz önüne getirir. Bu hâl, beş ile on beş dakika sürer. Burada tarif ettiğimiz Nakşibendi tarikatının râbıtasıdır.

Ayrıca Tezveren, Revak Sultan, Karaca Ahmed türbelerinde inziva ve itikafa çekilenler olduğıny duyduksa da bu durumu alanda gözleme imkânı bulamadık.

2.5.7. Özel Günlere Mahsus Uygulamalar

2.5.7.1. Namaz (Çıtır Pıtır) Gecesi

Namaz veya Çıtır Pıtır Gecesi, Manisa’da Regâib gecesine verilen isimdir. Efsaneye göre Saruhan Bey yönetimindeki Türk ordusu Manisa’yı bu gecede feth etmiştir. (bkz. Bölüm 2.3.1.1.) Bu günü kutlamak için Manisa’da bir hafta önceden hazırlıklar yapılır, dükkanlarda susamlı helvalar, irili ufaklı rengarenk kağıt fenerler,

⁴⁸⁴ Altan-Akgül, *a.g.e.*, s.198.

⁴⁸⁵ Aksakal, *a.g.e.*, s.106.

maytap ve mantarlar “Namazlık” avazeleri ile satılmaya başlar, çarşı pazar bayram yerine dönerdi.⁴⁸⁶ Çocuklara fener, mantar tabancası, yıldızlı maytap, havai fişek, şimşir, vs. alınırdı.⁴⁸⁷

Fener ve içindeki mum, kandilin en önemli unsuruydu; çünkü Manisa mum sayesinde fethedilmişti. Bu fenerlerin en küçüğü yarım, en büyüğü ise bir buçuk metreden uzun olup dört şerefeliye kadar çıkardı. Kalınca bir kağıttan yapılmış iki üç santim çapındaki bir boruya geçirilmiş iki ilâ beş adet daire şeklindeki kartonlar; bunların etrafını çevrilen oymalı, tırtıklı birer korkuluk, her daireden aşağı sarkan ve dantel perdeleri andıran, katlanarak kesilmek suretiyle oyulmuş renkli kağıtlar; ortadaki borunun baş tarafı konikleşmiş ve ucuna raptedilen ipten bir ilmek yapılmış. Boru ile ilmek arasındaki üç dört santimlik ipin üzerine ince bir mum tabakası kaplanmış. Bütün bunlar etekleri kırkmalma yeşil, sarı, mavi, pembe renkli şeffaf jelatin kağıdına sarılarak süslenmiştir.⁴⁸⁸ Eskiden elişi kağıdından yapılan bu fenerler, 1990’lı yıllarda kırpık kağıdı ile yapılıyordu ve Manisa’da bu işi günümüzde yalnızca bir kişi yapmaktadır. Önceden çok ehil ustalar tarafından evlerde ailece bu işi yapmaktaydı.⁴⁸⁹ Eve getirilen mum, misafir odasının bir köşesinde bir yıldan beri tavanda asılı duran eski mumun yerine asılırdı.⁴⁹⁰ Yalnız Namaz Gecesine mahsus olan susamlı helva bir lokmalık olur; eve iki kese halinde getirilen bu helva, kandil akşamı çocuklara dağıtılır, diğer kese ailece yenirdi.⁴⁹¹

Çocuklar için alınan şimşirler, durgun sulara yetişen bir nevi saz olup yetmiş seksen santim uzunluğunda ince çubuklardı. Ucundaki yaklaşık on beş santimlik koyu kahverengi tüylü kısım bir gün önceden gazyağı dolu bir kaba daldırılır ve ertesi gece tam bir meşale işlevini görürdü.⁴⁹²

⁴⁸⁶ Semahat Gençer, “Manisa’da İlk Namaz”, *TFA*, 1/22 (Mayıs 1951), s. 340; Özcan Ergiydiren, “Manisa’da Kandil”, *Kubbealtı Akademi Mecmuası*, 25/2 (Nisan 1996), s. 55 (Bu makalede zühul eseri olarak Regâib yerine Berat Kandili denilmektedir.); Hüseyin Akgül, “Manisa’da Regâib Kandili”, *Manisa*, 1/2 (Ağustos 1982) s. 51; Köklü, *Saruhanlılar Devrinde Manisa*, I, s. 24; Aksakal, *a.g.e.*, s.121; Uluçay, *Saruhanlılar II*, s. 8.

⁴⁸⁷ Akgül, *a.g.m.*, s.51;Ergiydiren, *a.g.m.*, s.55.

⁴⁸⁸ Ergiydiren, *a.g.m.*, s. 55-56.

⁴⁸⁹ Akgül-Karadaşman, *a.g.s.*, s. 69.

⁴⁹⁰ Ergiydiren, *a.g.m.*, s. 56.

⁴⁹¹ Ergiydiren, *a.g.m.*, s. 56.

⁴⁹² Ergiydiren, *a.g.m.*, s. 56.

Kandil günü nişanlı delikanlılar kız evine hediye gönderirlerdi. Bu hediyeler iki tepsi halinde düzenlenirdi. Birinci tepside aile tarafından özel olarak yaptırılmış, kağıttan renkli çiçekler ve küçük aynalarla süslenmiş, adam boyunda ve üç şerefeli bir fener, ayna, etrafı yeşil ve kırmızı şekerlerden yapılmış yapraklarla süslü susamlı helva ve maytaplar bulunurdu. İkinci tepside ise elbiselik kumaş, terlik, çorap, kolonya vs. bulunan bu tepşiler jelatin ile kaplı olup kurdele ve çiçeklerle süslenirdi. Erkek tarafı bu hediyeleri bir alay halinde kız tarafına götürür ve fazla oturmadan geri gelirdi. Gece, erkek tarafı kız tarafına gider, kandil tebrikinden sonra nişanlılar erkek tarafının gönderdiği maytapları beraberce patlatırlardı.⁴⁹³

Gece tüm Manisa mevliden sonra sokağa çıkar, tüfek ve tabancalar atılır, çocuklar maytap ve çıtır pıtır patlatırlar, fenerler yakılır, yatırlarda yüzlerce mum yakılırdı. Gecenin geç saatlerinde bir sene önceki Regâib Kandilinde tavana asılan mumlar indirilir, hepsi sokağın ortasında toplanarak yakılır ve “hayırlı senelere” denilerek evlere dönülürdü.⁴⁹⁴ Yeni alınan fener ise bir sonraki Regâib Kandiline kadar tavanda asılı durur, anne babalar fenerin Allah’ı zikrettiğini söylerlerdi.⁴⁹⁵

Manisa’nın fethinden beri kutlandığı söylenen bu törenle ilgili en eski kayıt, 17 Ekim 1839 tarihli olup Regâib Kandilinde maytap ve havai fişek atılması ile ilgilidir.⁴⁹⁶ Bu tören 1970’li yıllardaki anarşi ortamı nedeniyle yasaklanmış,⁴⁹⁷ daha sonra canlandırılmaya çalışılmışsa da eski rağbeti görmemiştir.

2.5.7.2. Peştamal Kuşatma (Damiye) Merasimi

Tarihi kaynaklara bakıldığında, Manisa’da esnaf teşkilatı ve Ahilik ilişkisinin oldukça sıkı olduğu anlaşılmaktadır. Başlıca dört ana grupta toplanabilen, toplam otuz dört (1574 yılı) ilâ yirmi bir (1575 yılı) adet meslek tespit edilmiştir.⁴⁹⁸ Bilindiği gibi Ahilikte çıraklıktan kalfalığa geçiş “Peştamal Kuşatma” denilen bir törenle yapılmaktadır ki törenin Manisa’daki adı “Dâmiye (eski kayıtlarda ‘Taamiye’)

⁴⁹³ Ergiydiren, *a.g.m.*, s. 56; Akgül, *a.g.m.*, s. 52; Akgül-Karadanişman, *a.g.s.*, s. 69.

⁴⁹⁴ Ergiydiren, *a.g.m.*, s. 56-57; Akgül, *a.g.m.*, s. 51; Gençer, *a.g.m.*, s. 340.

⁴⁹⁵ Akgül-Karadanişman, *a.g.s.*, s. 69.

⁴⁹⁶ Uluçay, *a.g.e.*, s. 9-10.

⁴⁹⁷ Akgül, *a.g.m.*, s.51.

⁴⁹⁸ Nejdet Bilgi, “Manisa’da Ahilik ve Esnaf Teşkilatı”, *II. Uluslararası Ahilik Kültürü Sempozyumu Bildirileri (13-15 Ekim 1999 / Kırşehir)*, Ankara 1999, s. 50.

Merasimi”dir. Bu merasim Karaca Ahmed Tekkesinde veya Çapaçarık Dede Yatırında cuma günü yapılırdı. Tabak esnafının peştamal kuşatma merasimi aşağıdaki gibidir:

“Ustalık merasimi için beş – on yetişmiş kalfanın aynı güne tesadüf ettirilmesine dikkat edilirdi. Bir gün evvelden yiğitbaşı masrafları görür diğer esnafın ustabaşılarını esnaf şeyhini ve duacıyı davet ederdi. Cuma günü öğleye yakın bütün davetli esnaf intihab edilen mevkie toplanmış bulunurdu. Oturulacak yerlere halı, kilim ve seccadeler serilir; bunların üzerlerine gelenler bir nizam dahilinde oturlardı. Hazırlanan yemekler gayet sade olurdu: 1. Çorba, 2. Nohutlu et yahnisi, 3. Pilav, 4. Helvadan ibaretti.

Cuma namazı eda edildikten sonra, yemekler yenir; kahve ve şerbetler içilirdi. Bunu müteakip de, merasim başlardı. [...] Hilal şeklinde halılar üzerine oturan ustabaşılarının tam ortasında esnaf Şeyhi bulunurdu. Bunların arkalarında da diğer davetli esnaf azası vardı. Usta olacak kalfalar, hilalin ortasında ve şeyhin tam karşısına gelecek surette derin tek kolda sıralanırlardı. Bunların omuzlarında birer peştamal bulunurdu. Bu peştemallar kalfanın iktidarına ve mali durumuna göre, ipek veya sair maddelerden yapılmıştı. Bunları kalfalar tedarik ederdi. Burada görülen kalfa nizamını çavuş verir ve derin tek kolun önünde dururdu. Bunun yanında da duacı mevki alırdı. Duacı davetlilerin ve şeyhin önüne gelerek:

— Esselamün aleyküm ya ehleş şeria, der; halk ve davetliler:

— Ve aleykümüs selamü ve rahmetullahü ve berekatühu mukabelesinde bulunurdu. Arkasından, herkes fatiha okurdu. Duacı, tekrar:

— Esselamün aleyküm ya ehlet tarika, der, gene fatiha okunurdu.

— Esselamün aleyküm ya ehlel marife

— Esselamün aleyküm ya ehlel hakika. Diyerek duacı, dört defa selam verir ve herkes fatiha okurdu.

Duacı, bu işi yaptıktan sonra derin kolun başındaki kalfanın peştemalını omzundan alır ve sorardı:

— Ustan kimdir? Kalfa cevap verir:

— Ustam, Hasan Ustadır. Duacı ustaya hitaben:

— Bu kalfa senin mi? Diye sorar.

Usta — Benimdir.

Duacı — Bu kalfaya ustalık hakkı verir misin?

Usta — Verdim.

Duacı — Ustalık hakkını helal et (bu suali üç defa tekrarlar).

Usta — Helal olsun.

Duacı (Kalfaya dönerek) — Sen de çıraklık hakkını helal et.

Kalfa — Helal ettim.

Bunu müteakip fatiha okur ve tekbir getirerek peştemalın düğümü öne gelmek üzere, kalfanın beline bağlardı. Bu işten sonra, usta olan kalfaya nasihat edilir; yalan söylememek, işini doğru yapmak, büyüklere hürmet göstermek, fakirlere yardım etmek gibi bir takım esnaf gelenek ve görenek kaideleri telkin olunurdu. Bunlardan sonra usta olan kalfa, önce kendi ustasının elini öper ve hazırladığı hediyeleri verirdi. Bunlar, havlu, çitarî, kumaş gibi şeylerdi. Sonra, şeyhten başlayarak diğer esnaf büyüklerinin ellerini öper ve hazırladığı uygun hediyelerden onlara da verirdi. İşini bitirdikten sonra, usta olan kalfa, giderek cemaatin yanında yer alır, otururdu.

Diğer kalfalar da, bu minval üzere merasime tâbi tutulurlar ve Dernek, hepsi bitinceye kadar devam ederdi. Bütün Kalfalar, Ustalık hakkını aldıktan sonra, oradaki esnaf birbirleriyle musafaha yaparlar; umumî bir dua okunur, Pirlar anılır, esnaf arasında dargın olanlar barıştırılırdı.”⁴⁹⁹

2.5.7.3. Dana Bayramı (Arap Kabağı)

Manisa’da yaşayan zencilerin Haziran ayında Kırtık (Arap) Dede’de yaptıkları bir törendir.⁵⁰⁰ Esasen İzmir’de de yapılan⁵⁰¹ bu tören hakkında bildiklerimiz çok azdır. Zencilerin Manisa şehri ve hatta köylerini dolaşarak para ile bir dana satın alarak onu süsleyip gezdirmeleri, sonra kesip pilav ve zerde ile beraber yemeleri ve eğlenmeleri İzmir’deki törene benzemektedir. Aynı kökenden gelen bu grubun törenlerinin ufak tefek farklarla birbirine benzediğini varsayabiliriz. Bu konudaki en ayrıntılı bilgi şu şekildedir:

“Yarhasanlar Mahallesi’nin Tekke Sokağı’nın ara çıkmazında Aşure aylarında ‘Arap Kabağı’ denilen yarı mezhebî bir âyin yapılırmış. Bir dana alınır, süslenir

⁴⁹⁹ Gökçen, *Manisa’da Deri Sanatları...*, s. 23-25; Dikici esnafının peştemal kuşatma merasimi için bkz. Akgül, *a.g.e.*, s.48-51; ayrıca bkz. Çağatay Uluçay, *XVII. Yüzyılda Manisa’da Ziraat, Ticaret ve Esnaf Teşkilatı*, İstanbul 1942, s. 105-110; Aksakal, *a.g.e.*, s. 121.

⁵⁰⁰ Uluçay, *Saruhanoğulları ...*, s. 80; Gökçen, *Saruhan Zaviye ve Yatırları*, s. 42; Aksakal, *a.g.e.*, s. 130-131.

⁵⁰¹ Pertev Naili Boratav, “Türk Folklorunda Zenciler ve Türkiye’de Zenci Folkloru Üzerine”, *Folklor ve Edebiyat* (1982), I, İstanbul 1991, s. 126; Bu törenin renkli bir anlatımı için bkz. Reşat Nuri Güntekin, *Miskinler Tekkesi*, İstanbul 1958, s. 60-62.

püslenir, sokak sokak, ev ev dolaştırılır, bulgur, tarhana, nişasta ve muhtelif sebzeler toplanmış. Sonra Kırtık Deresine gidilir, dana boğazlanır, başı ayakları ayrılarak et ile toplanan maddelerden yemek pişirilir, güle oynaya yenilmiştir. Sonra ‘Arap Kabağı’na gelinir; danadan ayrılan ayaklar ile, dananın başına tokmak gibi vurarak, bir nevi darbuka ahengi ile türküler söylenir, oynanır ve bu tören günlerce sürermiş.”⁵⁰²

Kırtık Dede Yatırı zenciler tarafından büyük saygı gösterilen bir ziyaretgahtı.⁵⁰³ Anlaşılan “Dana Bayramı”nı bu nedenle Kırtık Dede Yatırında yapıyorlardı. Bu bayrama, aynı İzmir’deki gibi, akın akın seyircilerin geldiği ve çok coşkulu geçtiği yine Yörükoğlu tarafından ifade edilmektedir.

2.5.8. Diğer Uygulamalar

Yedi kızlar Türbesi’ne genç yaşta ölen kız veya oğlanı simgeleyen kara bez ya da naylon parçaları asılır. Siyah renk yakınların matem içinde olduğunu, ölenlerin arkasından ağıt yakıldığını ve yaşamları boyunca hasret kalacaklarını anlatır.⁵⁰⁴

Bir şeyini kaybeden Ethem Dede’ye gider ve şöyle seslenir:

“Ethem Dede, Ethem Dede
Gömleği keten dede
Eğer kaybım bulunursa
Sana göbek atam dede”

Eğer kaybı bulunursa Dede’ye vaad ettiği kadar göbek atar. Ethem Dede’nin, göbek atmaktan hoşlandığı için bu uygulamanın yapıldığına inanılır.⁵⁰⁵

Büyü yapanlar, muskanın daha tesirli olması için, muska kağıdını Karaca Ahmed sandukasının içine atarlar (K.K. 13). Bu uygulamayı engellemek için türbedar sandukanın yanındaki deliği tıkamıştır.

2.5.9. Adaklar

“Adak (nezir) pek çok dinde görülen, herhangi bir konuda Tanrıya gönüllü olarak taahhütte bulunma; dinen mükellef tutulmadığı halde kişinin kendi isteğiyle üzerine vacip kıldığı ritüel”⁵⁰⁶ şeklinde tanımlanmaktadır. Terim, Eski Türkçe’deki

⁵⁰² Hasan Fehmi Erginöl, “Bir Rum Efsanesinin Söyledikleri”, *Gediz*, 3/33 (Ocak 1940), s. 6.

⁵⁰³ Yörükoğlu, *Manisa Tarihi*, s. 74.

⁵⁰⁴ Çıracı, *a.g.t.*, s. 21.

⁵⁰⁵ *Ekspres Mesir Özel Sayısı*, 1976.

⁵⁰⁶ Şinasi Gündüz, *Din ve İnanç Sözlüğü*, Ankara 1998, s. 15.

“Idhuk” kelimesinden gelir.⁵⁰⁷ Kan dökülmek suretiyle gerçekleştirilene kanlı kurban; süt, içki, kırmız, gibi içeceklerin serpilmesi veya yatır, ağaç gibi yerlere çaput, bez, ip bağlanması ise kansız kurban olarak isimlendirilir.⁵⁰⁸

Manisa’da Velî kültü etrafında her iki adak türü de gerçekleştirilmektedir.

2.5.9.1. Kansız Kurban

2.5.9.1.1. Dua

1. Genellikle velînin ruhu için (Yâ-sin, üç İhlâs, bir Fatıha) okunur ve dua edilir. Daha sonra dilek söylenir (Bütün yatırlarda / K.K. 15, 70, 101, 102, 103 vd.).

2. Sabah namazına kalkılır, abdest alınır. 21 İhlâs, 21 Estağfirullah okunur, daha sonra Eûzü Besmele çekilerek 1000 “Allâhümme derecâti” okunur. Bu işlem 4444 kere gerçekleştirilir. Ardından Yâ-sin okunup dua edilerek, bir garibana ekmek verilir (Ayn-ı Ali / K.K. 99).

3. Her gece saat birden sonra 41 gün 1005 defa İhlas sûresi okunup niyet edilerek namaz kılınır (Ayn-ı Ali / K.K. 99).

4. İki rekat Allah rızası, iki rekat Peygamberin ruhu, iki rekat da velînin ruhuna dileğinin kabul olması için namaz kılınır. 786 Besmele, 100 İhlâs sûresi, 100 Kelime-i Tevhîd, okunabildiği kadar Yâ-sin sûresi okunur. Bu işlem üç cuma yapılır (İshak Çelebi).⁵⁰⁹

2.5.9.1.2. Namaz

Dileğinin olması için yatırda namaz kılmayı adayanlar varsa da (tüm yatırlar) esasen namaz dileklerin gerçekleşmesinde bir yardımcı unsur görünümündedir. Genellikle iki rekat kılınır.

2.5.9.1.3. Bez Bağlama

1. Yatırın pencere demirlerine, bahçesindeki veya yanındaki ağaca bez bağlanması çok sık görülen bir adaktır. Eskiden tüm yatırlarda görülen bu adak, günümüzde kırsal alanda olan yatırlarda devam etmektedir. Şehir merkezinde ve özellikle bu tip adaklara izin vermeyen türbedarların olduğu mekanlarda bu uygulama

⁵⁰⁷ Mehmet Eröz, “Türk Boylarında ‘Kansız Kurban’ Geleneği”, *Türk Kültürü*, XVIII/211-214 (Mayıs-Ağustos 1980), s.112.

⁵⁰⁸ Gürbüz Erginer, *Kurban, Kurbanın Kökenleri ve Anadolu’da Kanlı Kurban Ritüelleri*, İstanbul 1997, s. 139-140.

⁵⁰⁹ Akgül, *a.g.e.*, s.53.

pek görülmemektedir. Ancak bu durumu uygulamanın zayıfladığının bir işareti olarak görmek yanlıştır; çünkü ziyaretçiler fırsatını buldukları yadırlarda hemen eski alışkanlıklarına dönmektedirler. Özellikle bahçesi olan yadırlarda bezlere rastlamak daha mümkündür. Bez adağı olan yadırlar: Hâkî Baba, Kırtık Dede, Süt Dede, Karaca Ahmed, Hâcet Dede, Revak Sultan, Yedi Kızlar'dır. İshak Çelebi, Şeyh Ahmed, Yirmiiki Sultanlar, Yiğitbaş Velî, Entekkeliler, Saruhan Bey, Tezveren Dede⁵¹⁰ yadırlarına birkaç sene öncesine kadar bez bağlanıyormuş; ancak günümüzde, türbedarların gayretleriyle, bu uygulama görünmemektedir. Türbedarların bir kısmı bu konuda hassasken, bazıları ziyaretçilere karışmamakta; ancak onlar gittikten sonra etrafi toplamaktadır.

“Türbenin önünde eskiden büyük bir ağaç vardı ve gelenler dilek dileyip ağaca çaput bağlardı. Ağaç sonradan kestirildi. Ben olmadığım zaman, bazıları güllere bez bağlıyor.” (K.K. 75)

“Önceden pencereye iplik bağlarlar, çapıt bağlardı. Sonra [eşini göstererek] babası gelir, keserdi.” (K.K. 56)

Bağlanan bez, yazma, eşarp veya yağlığın dilek sahibine ait olması gereklidir (K.K. 35, 39). Sevgilisine kavuşmak isteyen genç kızlar ise Yedi Kızlar Türbesine, işledikleri çevre ve yağlıları asarlar.⁵¹¹

2. Revak Sultan Türbesi bahçesinde bulunan en büyük ağaca bez bağlanır. Dilek gerçekleştiğinde bezin bağlandığı yerden düşeceğine inanılır (K.K. 35).

3. Kırtık Dede Yatırının başında bulunan çitlembik ağacı ve yatırı çevreleyen tel çitlere bez ve yazmalar bağlanır.

2.5.9.1.4. Dilek Kağıdı Asma

Aslında bez bağlamanın bir çeşidi olarak değerlendirilebilir. Dilek kağıtlarında kişinin dilekleri yazılıdır. Bazan bu kağıt, bir dilekçe veya mektup şeklinde de olabilir. Daha çok maddi isteklere değindirler: Ev, araba, hayırlı kısmet, bilgisayar, iş, sınavdan geçme, üniversiteyi kazanma gibi.

Bu adak daha çok Hidrellez'de Hâcet Dede Yatırında karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca Karaca Ahmed, Ayn-ı Ali, Tezveren, Revak Sultan yadırlarında da bu adağı

⁵¹⁰ 1983 yılında bu türbelerin pencerelerinde bağlı bezlerle ilgili bir tanıklık için bkz. Bilgin, *a.g.m.*, s. 46.

⁵¹¹ Uluçay, *Saruhanoğulları .., II.*, s. 27.

gözledik. Karaca Ahmed Yatırında dilek kağıtları sandukanın yanındaki delikten içeri atılır, ancak türbedarın bu deliği kapatmasından sonra uygulanmaz hâle gelmiştir.

2.5.9.1.5. Giysi Koyma

Ayn-ı Ali, Tezveren, Yedi Kızlar, İshak Çelebi, Entekkeliler, Saruhan Bey, Revak Sultan yatırlarında bu adağa rastlanmıştır. Bırakılan objeler genellikle uygulamadan etkilenmesi istenen kişinin kullandığı eşyalardır: Havlu, fanila, tülbent, iç çamaşır, şapka, çorap, çocuk yorganı, mendil vs.. Bu objeler önce yatırla temasa getirilir, daha sonra sahibi tarafından giyilir. Bu işlem üç cuma devam eder (K.K. 2, 36, 49, 56, 92, 96, 104).⁵¹²

Elbette yapılanları doğru bulmayan ziyaretçiler de vardır:

“İçeri fanila koymak iyi değil, mezara dokunmak bile iyi değil. Sadece Dede'nin ruhuna üç Kulhü, bir Elham okuyacaksın. Ama çocukları hasta olanlar ve bazıları geliyor, mezara fanila atıyor, sonra da alıyor.” (K.K. 99)

2.5.9.1.6. Çeyiz Asma

Yedi Kızlar Türbesinde genç ölen gelinlik kızlar veya gelinlerin çeyizlerinden bir parça (havlu, tülbent vs.) sandukaların üstüne konur. Gelinin beyaz duvağından veya gelin telinden bir parça da sandukanın baş tarafına veya türbenin duvarına asılır. Bu adak, gelinlik giyemeyen veya gelinliğe doyamayan kızların hasretlerini dindirmek için yapılır.⁵¹³

2.5.9.1.7. Beşik Yapma

Çocuk sahibi olmak isteyenlerin adağıdır. Karaca Ahmed, Yedi Kızlar, Hâkî Baba, Hâcet Dede, Ayn-ı Ali, Revak Sultan yatırlarında bu adağı tespit edebildik. Birbirinden az çok farklarla adak, şu şekilde gerçekleştirilmektedir:

1. Özellikle kız çocuğu olmasını isteyenler türbe giriş kapısına 20-25 cm. uzunluğunda naylon torbadan yapılmış bir beşik bağlar, eğer isteği kabul olursa adağını yerine getirir (Yedi Kızlar).⁵¹⁴

2. Sandukanın sağ yanındaki deliğe veya türbenin sol tarafında bahçenin en köşesindeki ağaca beşik yapılır (Karaca Ahmed / K.K.90)⁵¹⁵

⁵¹² Akgül, *a.g.e.*, s. 53; Çıracı, *a.g.t.*, s. 29; Köklü, *Saruhanlılar Devrinde Manisa (2)*, s. 47.

⁵¹³ Çıracı, *a.g.t.*, s. 20-21; Uluçay, *Saruhanoğulları ...*, s. 60.

⁵¹⁴ Çıracı, *a.g.t.*, s. 21.

3. Hıdrellez günü Hâcet Dede'ye gidilir, salıncak yapılır ve yedi sene kurban kesme adağında bulunulur.⁵¹⁶ Bu salıncak yatırın etrafındaki çalılıklara veya yatırın üstündeki hayıt ağacına yapılır.

4. Hâkî Baba Türbesi'nin bahçesinde bulunan (şu anda kesilmiştir) dut ağacına asılıp bir gece burada tutulduktan sonra, ertesi gün dilek sahibi tarafından ağaçtan indirilir (K.K. 93). Diğer ağaçlarda da yapılabilir (K.K. 8).

5. Ayn-ı Ali'nin sandukasının yanına bırakılır. Çocuk olduğu zaman beşik oradan geri alınır.

2.5.9.1.8. Taş Yapıştırma

Revak Sultan, Karaca Ahmed, Süt Dede, Hâcet Dede yatırlarında tespit edilmiştir. Dilek dilenerek türbenin duvarına taş yapıştırılır. Taş yapışırsa dileğin kabul olacağına yorulur. Ancak üç taş yapıştırma hakkı vardır (K.K. 90). Revak Sultan Türbesinde bu adak üç cuma üst üste yerine getirilmelidir (K.K. 65). Bu adak, özellikle Hâcet Dede Yatırında çok yaygındır. Hıdrellez'den bir gün öncesinde yüzlerce insanın mescidin duvarına taş yapıştırdığını gözlemek mümkündür.

2.5.9.1.9. Taş Koyma

Kırtık Dede, Revak Sultan, Hâcet Dede, Karaca Ahmed yatırlarında tespit ettik. Kırtık Dede ve Revak Sultan'da dileğin gerçekleşmesi için yatırın çevresine üst üste yığılmış taşlar konulur. Hâcet Dede'de ise mezarın üstüne konulmaktadır. Karaca Ahmed'de türbenin duvar çıkıntılarının üzerine çakıl taşı büyüklüğünde taşlar konulmuştur.

2.5.9.1.10. Para Yapıştırma

İshak Çelebi Türbesi'nde rastlanmıştır. Demir para, türbe duvarına yapıştırılmaya çalışılmakta; yapışırsa dileğin kabul olacağına, yapışmazsa olmayacağına inanılmaktadır (K.K. 62). Esasen taş yapıştırma adağıyla aynı mantık çerçevesinde işleyen bir adaktır.

2.5.9.1.11. Çivi Çakma

Entekkeliler ve Hâkî Baba Yatırlarında mevcuttur. Hâkî Baba Yatırında geçmeyen baş ağrısı, çocukların kulak ağrısı, iş bulmak, çocuk sahibi olmak için; yatırın

⁵¹⁵ Akgül, *a.g.e.*, s. 22.

⁵¹⁶ Akgül, *a.g.e.*, s. 22; Çıracı, *a.g.t.*, s. 36; *Ekspres Mesir Özel Sayısı*, 1976.

ayak tarafında bulunan yan yana iki servi ağacına nal çivisi çakılmak suretiyle yapılır. (K.K. 9, 93)⁵¹⁷ Günümüzde bu adak yapılmamaktadır. Entekkeliler de ise şeyh ailesinden olan bir kişi tarafından yapılmaktadır.

2.5.9.1.12. Leblebi Bırakma

Sadece Lelebici (Huy) Dede'ye mahsus bir adaktır. Mezarın etrafında yedi (K.K. 94) veya üç (K.K. 60) defa dönülür ve her seferinde bir avuç leblebi mezardaki oyuklara koyulur. Artan leblebi olursa çocuklara dağıtılır.

2.5.9.1.13. Mersin Dalı Götürmek

Arife veya bayram günü haricinde Revak Sultan Türbesine götürülür. Bu uygulamaya, Hz. Peygamber'in mezara hurma dalı dikmesine bağlanmaktadır. Böylece mezarda yatan kişinin azaptan kurtulacağına, mersin dalı götüren kişinin de bu nedenle sevap kazanacağına inanılır. Bu uygulamaya Manisalı olmayanlar karşı çıkmakta: "Ölüler bize Yâ-sin gönderin, demişler; onlar da Yâ-sin'i mersin anlamış, mersin götürüyorlar." diyerek Manisalıları tenkit etmektedirler.⁵¹⁸ Bu uygulamayı doğrulayan herhangi bir bilgi tarafımızdan derlenememiştir.

2.5.9.1.14. Kabre Su Dökme

Sadece Yiğitbaş Yatırında tespit ettik. Ziyaretçiler namaz kılıp, dilek diledikten sonra kabre su dökmektedirler. Bunu yanlarında getirdikleri şişeler veya yatırın ayak ucunda duran testiler vasıtasıyla yapmaktadırlar.

2.5.9.1.15. Mum Yakma

Manisa'nın fethinde keçilerin boynuzlarına yakılan mumlar ve bugünün hatırasını yaşatan "Namaz Gecesi"nden yukarıda bahsedilmişti. 1950'li yıllarda tüm yatırlara mum yakıldığı ve ertesi gün yatırların pencerelerinin kalın bir mum tabakası ile kaplı olduğu S. Gençer tarafından nakledilmektedir.⁵¹⁹ Günümüzde yatırlara mum yakma giderek azalmaktadır. Özellikle bu adağın Hıristiyan dininden kalma olduğu yönündeki telkinler etkili olmaktadır. Günümüzde mum yakılan yatırlar şunlardır: Şeyh Ahmed Dede, Atar Hoca, Yedi Kızlar, Saruhan Bey.

⁵¹⁷ Uluçay, *Saruhanoğulları ...*, s. 90; Çıracı, *a.g.t.*, s. 30.

⁵¹⁸ Çıracı, *a.g.t.*, s. 25.

⁵¹⁹ Gençer, *a.g.m.*, s. 340.

Genellikle yatırın yanındaki pencereye (Ayn-ı Ali, Tezveren) veya yatırın bahçesindeki bir taşın üzerine (Hâkî, Karaca Ahmed) mum yakılmaktadır. Bunun tek istisnası Murtaza Dede Yatırıdır. Bu yatırın mum yakmak için özel yapılmış bir yeri vardır. Bu durum İzmir'deki yatırlarla (örn. Arap Dede) benzerlik gösterir.

Tezveren Dede'de 1930'lu yıllarda mum adağının olduğuna dair şu alıntı ile bu bahsi kapatmak istiyoruz.:

"... Tam arka tarafımızın doğusunda bakımsız, kullanılmayan bir mezarlığı bulunan ve bizim sokağa ismini veren bir türbe vardı. Bizim de yerine gelen dileğimiz için adadığımız mumu yakmak için şükran duygularıyla annemle gittiğimiz Terzioğlu evliyasını bugün bile aynı hislerle anıyorum."⁵²⁰

2.5.9.1.16. Kilit Asma

İshak Çelebi, Ayn-ı Ali, Tezveren yatırlarında tespit edilen bu adak, nasip için yapılmaktadır. Nasibi kapalı (kilitli) olan kişinin başının üzerinde asma bir kilit açılmakta, böylece "benzer benzeri etkiler" ilkesine göre kısmeti kapalı olan kişinin bahtı açılmaya çalışılmaktadır. Bu işlem, üç cuma günü yapıldıktan sonra kilit açık olarak türbede bırakılmakta, böylece kısmetinin tekrar kilitlenmesi önlenmiş olmaktadır.

2.5.9.1.17. Taştan Ev Yapma

Hâcet Dede, Revak Sultan, Kırtık Dede yatırlarında tespit ettiğimiz bir adaktır. Özellikle Hıdrellez'de yapılmakta olup daha çok Hızır-İlyas kültürüyle bağlantılıdır.

2.5.9.1.18. Toprak Alma

Revak Sultan, Ayn-ı Ali ve Hâcet Dede'de tespit edilmiştir. Ziyaretçi, dilek dileyerek Ayn-ı Ali ve Revak Sultan'ın sandukalarının baş tarafındaki delikten elini sokarak toprak, taş ne gelirse alır. Bu toprağa evde dua okunur ve evin temiz, gizli bir köşesinde saklanır. Dileği kabul olunca toprak tekrar alınan yere bırakılır (K.K. 26, 45). Hâcet Dede Yatırına ise Ramazan ve Kurban bayramının arifesinde öğleden sonra gidilir, iki rekat namaz kılınp dilek dilenir ve adak adanır. Yatırdan bir parça toprak alınır, dilek gerçekleştiğinde toprak geri yatıra serpilir.⁵²¹ Revak Sultan ve Hâcet

⁵²⁰ Köklü, "Anılarda Yine Kısa bir Yolculuk, s.4.

⁵²¹ Akgül, a.g.e., s. 22.

Dede'de bu işlem çocuk olması için, Ayn-ı Ali'de ise herhangi bir dilek için yapılır. Burada adak, toprağın geri getirilmesidir.⁵²²

2.5.9.1.19. İsim Verme

Karaca Ahmed Türbesi'ne çocuk için gelinip adanılır. Çocuk doğarsa adı mutlaka Ahmed konur ve adak yerine getirilir. Kız olursa istenilen isim konabilir. Çocuğa yatırın ismi verilerek, çocuğu yatırın koruması altına alması istenir.

2.5.9.1.20. Tespih Çözme

Sadece Ayn-ı Ali türbesinde tespit edilmiştir. Her türlü dilek için yapılmaktadır. Üç İhlâs, bir Fâtiha ve Kelime-i Tevhid okumaya başlanıp dilek tutularak, bir tespih türbenin kapısındaki demire veya pencere parmaklıklarına bağlanır, hayır için dua edilir. Tespih üç kere çözümlüp bağlanır, üçüncü çözmeden önce birisi tespihi çözene: 'Niyet ne için?' diye sorar. Uygulamayı yapan da içinden tuttuğu dileği geçirir. Bu işlem cuma günü, cuma salâsı okunurken yapılmalıdır (K.K. 99).

2.5.9.1.21. Tespih Okutma

Ayn-ı Ali türbesinde tespit edilmiştir. Dilek tutan kişi elindeki tespihin her bir tanesine, diğer ziyaretçilerden üç İhlâs bir Fâtiha okumasını ister. Her taneyi farklı bir kişi okur; bu işlemdeki amaç, kimin duasının makbul olacağını bilinmemesi nedeniyle dileğin olma ihtimalini güçlendirmektir. En son taneyi dilek sahibi okuyup dileğinin kabul olması için dua eder. Bu işlem üç cuma tekrar edilir (K.K. 105).

2.5.9.1.22. Tespih Çekme

Ayn-ı Ali ve Yiğitbaş Velf'de tespit edilmiştir. Dilek için tespih çekilir. Burada çekilen genellikle Kelime-i Tevhid ve çeşitli salavatlardır (K.K. 70, 106). Her zaman adak olmayabilir. Genellikle diğer adak veya işlemlerin bir tamamlayıcısı işlevini görür.

2.5.9.1.23. Göbek Atma

Manisa şehrinde sadece Ethem Dede'de tespit edilmiş olup bugün uygulanmamaktadır. Bu Dede, inanca göre göbek atılmasından hoşlandığı için böyle bir adak ortaya çıkmıştır.⁵²³

⁵²² Toprağın alınıp geri getirilmesinin adak olduğu için bkz. Tanyu, *a.g.e.*, s. 304.

⁵²³ *Ekspres Mesir Özel Sayısı*, 1976.; Göbek atılmasının adak olması ile ilgili bkz. Tanyu, *a.g.e.*, s. 146, 232

2.5.9.1.24. Tavaf

Hâcet Dede, Tezveren Dede, Sancılı (Sancı) Dede, Yiğitbaş Velî (şu anda burada bu adak yoktur), Karaca Ahmed yatırlarında yedi kez; İshak Çelebi ve Kırtık Dede yatırlarında ise üç kez dönülür. Ayn-ı Ali ve Leblebici Dede'de ise yedi veya üç defa dönülür.

Bu tavaf esnasında yatırım ruhu için çeşitli sûreler, dualar okunur, dilek dilenir. Neden bu adağın yapıldığı bilinmemektedir. Hâcet Dede'nin böyle istediği⁵²⁴veya İshak Çelebi'nin Ulu Camiin etrafında dönerken görülmesi (K.K. 62) gibi izahlar, sıkça karşımıza çıkan türden açıklamalardır.

2.5.9.1.25. Hayır Dağıtma

Kansız kurban uygulamaları içinde en önemli adaklardandır. Tüm uygulama ve adakların bir tamamlayıcısıdır. Manisa'da dilek gerçekleştikten sonra hayır dağıtmak veya adak hayvanı kesmek bir zorunluluktur. Bu hayrın çeşidi, kişinin neyi adadığına ve ekonomik durumuna göre belirlenir. Bu hayrı yerine getirmeyenin daha sonraki dileklerinin kabul olmayacağına inanılmaktadır. Bütün yatırlarda hayır dağıtanlar görülebilir; genellikle yatırım yanında hayır dağıtılması adanır.

Tespit edilebilen hayırlar şunlardır: Lokma, bisküvi, şeker (kesme veya misafir), lokum, pilav, börek, pişi, okunmuş şeker. Bu hayırlardan farklı olarak Entekkelilerde Muharrem ayının 10'unda aşure dağıtılmaktadır (K.K. 108), ancak bugün bu uygulama devam etmemektedir.

2.5.9.1.26. Mevlit Okutma

Hayır dağıtmaya göre daha az rastlanan bir adaktır. Yiğitbaş, Yedi Kızlar, Ayn-ı Ali ve Tezveren Dede yatırlarının ruhu için mevlit okutulduğunu tespit ettik, ancak diğer yatırlara da okunabilir, bu konuda herhangi bir engel yoktur (K.K. 62, 82, 101).

2.5.9.2. Kanlı Kurban

Dana, koç (koyun), horoz (tavuk) kesilmektedir. Kişi neyi adadıysa onu keser. Karaca Ahmed, Hâcet Dede, Şeyh Ahmed Dede, İshak Çelebi, Revak Sultan, Hâkî Baba, Tezveren Dede, Ayn-ı Ali, Şeyh Osman Dede yatırlarında kanlı kurban uygulaması

⁵²⁴ Çıracı, *a.g.t.*, s. 38.

tespit edilmiş ise de diğer yatırlarda da yapıldığı çeşitli kaynak kişiler tarafından ifade edilmiştir.

Karaca Ahmed Türbesinde sıkça kanlı kurban adağına rastlanır. Özellikle Aleviler tarafından ziyaret edilen bu türbede, ilkbahar aylarından itibaren hemen her pazar adak kesilmektedir. Bu kesim esnasında hayvanın kanı akıtılmakta ve kemikleri parçalanmaktadır. Bunun nedeni, bu kurbanın “dış kurban” olmasıdır. Bilindiği gibi “dış” veya “dışarı” denilen bu kurban, normal kurban uygulamalarına benzemektedir.⁵²⁵ Burada kesilen kurban beraberce yenir, postu ise genellikle türbeye bırakılır.

Şehir içindeki Tezveren, Ayn-ı Ali, Revak Sultan, Şeyh Ahmed yatırlarında ise genellikle horoz kesilmektedir. Bunun nedeni daha çok ekonomik gerekçelerdir. Adak uygulamasında önemli olan “kan akıtmak”tır. Bu nedenle esasen İslamî kurallara uygun olmayan horozun adak olarak kesilmesi yadırganmamaktadır. Hatta horoz bulunmadığında tavuk bile kesilebilmektedir:

“Evim yok, evim olsun diye burada yatanın [Tezveren] hatırı, hürmeti için Allah’tan istedim. Çabuk gerçekleşmesi için kurban, aman ne kurbanı! ‘Adak kesmelisin’ dediler. Biz de horoz niyetlenmiştik; ama eşim horoz bulamayınca tavuk almış. Acaba kabul olur mu ki? Olduktan sonra tekrar adayacam, tekrar keseceğim.” (K.K. 109).

Ayrıca bazı adaklar belirli bir süre boyunca kurban kesilmesine yöneliktir: Yedi yıl boyunca bir koyun kesmek gibi (Ayn-ı Ali / K.K. 26). Bazı zor durumlardan da adak kesilerek kurtulacağına inanılır:

“Bir asker gelmiş, ağacın [Hâkî Baba servilerinin] arasında kalmış ve o an horoz kesip öyle çıkabilmiş.” (K.K. 93).

Çocuk ile ilgili adaklarda adağın cinsiyeti, çocuğun cinsiyetine göre belirlenebilmektedir. Örneğin Şeyh Osman Dede Yatırına yapılan dilek neticesinde kız olursa koyun veya tavuk, oğlan olursa koç veya horoz kesilir.⁵²⁶

⁵²⁵ Alevilerde kurban çeşitleri için bkz. Erginer, *a.g.e.*, s.191-192.

⁵²⁶ Akgül, *a.g.e.*, s. 22.

2.5.10. Dileklerin Gerçekleşmesi ile İlgili Anlatmalar

Bu tür memoraatlar, geleneğin yaşaması ve devamı için çok önemlidir. Dileği kabul edilenler bunları komşu, akraba ve tanıdıklarına anlatmakta, bu suretle kült alanının genişlemesine katkıda bulunmaktadırlar:

“Dileğim kabul oldu. İki oğlum var, dua ettim. İkisi de iş sahibi oldu. Onları everdim. Ayağım kırılmıştı, türbeye geldim, dua ettim, ayağım çabuk iyileşti.” (Ayn-ı Ali / K.K. 101).

“ Dileğim kabul oldu. Oğlum işe girmişti, çıktı işten. Sonra tekrar kendine iyi bir iş buldu. Gelinin çocuğu olmuyordu, Ayn-ı Ali Dede’ye gelip dua ettik, gelinimin çocuğu oldu.” (Ayn-ı Ali / K.K. 106).

“Benim çocuğum dört yaşında; ama yürümüyor. Onun fanilasını getirdim. Ben de çocukken geç yürümüşüm, benim fanilamı da buraya getirip dua etmişler ve yürümeye başlamışım.” (Ayn-ı Ali / K.K. 110).

Bu tür uygulamalar sadece anlatmalarla değil, velîler üzerine yazılmış kitaplar yoluyla da teşvik edilmektedir:

“Yedi kızlar, henüz evlenmemiş Manisalı kızların adak yeri. Ben bilmem. Dediklerine göre, onlara gidip de, ‘Hal böyle böyle....’ diyenlerden eli boş dönen yokmuş.”⁵²⁷

2.6. İnanç Motifleri

Motif kavramı üzerine değişik düşünceler ileri sürülmüştür. S. Thompson motifi, alışılmamış ve çarpıcı özelliğiyle dikkati çeken ve konu içinde itici güce sahip en küçük unsur olarak tarif etmektedir.⁵²⁹ Esasen halk edebiyatında kullanılan bu kavramı halk inançları ile ilgili araştırmalarda da kullanmak mümkün görünmektedir; çünkü işlev açısından bakıldığında motif, “konu içinde itici güce sahip” olma özelliğini halk inançları içinde de barındırmaktadır.

2.6.1. Büyü

İnsanların pek çoğu kimi öğelerin ve varlıkların ötekilerden değişik bir “güç”le yüklü olduğuna inanır. Bu güç gözle görünmese bile vardır ve harekete geçirilirse büyüsel bir etkiyle kendini gösterir. Bu gücün olumlu ve olumsuz yanları vardır ve kişi

⁵²⁷ Araz, *Anadolu'nun Kadın ...*, s. 210.

⁵²⁹ Fikret Türkmen, *Tahir ile Zühre*, Ankara 1983, s.177.

yaşamında bu yanları dikkate almak zorundadır. Bu düşünce sistemi, “istem” ile “gerçek” arasındaki ontolojik ayrımı kabul etmez. Hatta istek ve düşüncenin gerçeğin ta kendisi olduğunu düşünür. Dünyadaki pek çok ilkel ve geleneksel topluluk bu düşünce sistemine sahiptir.⁵³⁰ Aslında bu anlayış, tüm yaratıkların yok olucu ve temelde tek hakiki varlık tarafından yaratılmış olduğunu savunan vahdet-i vücud anlayışı ile de bir takım benzerlikler taşımaktadır. İslam tasavvufunda “fark” ve “cem” terimleri ile ifade edilen bu durum şu ifadelerle özetlenebilir:

“Gerçekliğin tecrübeye dayalı kavranışına da ‘fakr’ denir, zira bu görüşe göre her şey birbirinden temel ayrımlarla ayrılmıştır. Dağ dağdır; nehir değildir ve olamaz da. Dağ ve nehir temel olarak birbirinden farklıdır. Varlıklar dünyası öznel fena mertebesine ulaşmış kişinin gözüyle bakıldığında bambaşka bir ışık altında görülür. Nesneleri birbirinden ayıran temel ayrımlar sözkonusu değildir artık. Kesret gözlenmez olmuştur. Geride hiçbir ego-şuuru kalmadığından, yani nesneleri görece hiçbir epistemolojik özne bulunmadığından, görülecek herhangi bir nesne de yoktur. Tüm psikolojik heyecan ve infialler fena tecrübesinden hiçlik noktasına indirildiği için, o ana kadar dış dünyayı karakterize etmiş olan ontolojik karmaşa da mutlak bir hâlâlık (Stillness) içerisinde dinginliğe ulaşır. Özne açısından egonun koyduğu sınırlar ortadan kalktığı anda, nesnel dünyadaki eşyanın fenomenal sınırları da gözden kaybolur ve geriye sadece, özne-nesne çatallaşmasından önce kendi saflığı içerisinde mutlak bir farkındalık (awareness) olarak duran hakikatin mutlak birliği kalır. İslam’da bu aşamaya ‘toplama’(cem) denir, zira burada nesnel dünyasını oluşturan tüm varlıklar bir araya ‘toplanır’ ve baştaki belirlenimsizlik hallerine irca edilir. Teolojik terminolojide bu, müminin başka hiçbir yaratık olmadan sadece cenab-ı hakk’ı müşahade ettiği derece olarak adlandırılır. Bu aynı zamanda ‘cenab-ı hakk vardı ve O’nunla beraber hiçbirşey yoktu’ mertebesi olarak da bilinir.”⁵³¹

“İstem” ve “gerçek”in ontolojik aynılığı ile “fark” ve “cem”in ontolojik aynılığı arasındaki benzerliği netleştirmek için daha önce sözünü ettiğimiz velînin “ayan-ı sabite”de belirli bir yaratma kudretine sahip olmasını hatırlatmalıyız. Burada velî, olmasını “istediği” şeyi zihninde “hayal” eder ve onu maddeler âleminde mevcut kılar.

⁵³⁰ Örnek, *100 Soruda İlkelerde ...*, s.1325-137.

⁵³¹ Toshihiko İzutsu, *İslam’da Varlık Düşüncesi*, çev.İbrahim Kalın, İstanbul 1995, s.29.

İşte bu varlık anlayışı pek çok doğaüstü olgu ve işlemi kabul etmekte herhangi bir zorluk çekmez. Büyüsel uygulamalar da bunlardan sadece biridir. Ancak burada şunu ifade etmemiz şarttır ki bu başlık altında ele aldığımız konu, büyücülerin yaptığı sihir (zauber) ile ilgili değildir. Burada olayları ve doğanın gidişatını etkilemek ve yönetmek için yapılan büyü (magie)⁵³² konu edinilmektedir.

Büyünün dayandığı temel düşüncüyü J.G.Frazer ikiye ayırmaktadır: Bunlardan birincisi “benzer benzeri meydana getirir” ilkesi; ikincisiyse, “birbiriyle bağlantılı ve ilişkili şeylerin, fiziksel ‘temas’ ortadan kalktıktan sonra da uzaktan birbirlerini etkileyecekleri” ilkesidir. Yani “bir şeyde bulunan güç”ün, o şeyin başka nesnelere teması dolayısıyla bir dereceye kadar onlara bulaşması ve geçmesi; bir kez birbirleriyle temas etmiş olan şeylerin her zaman için birbirlerine sempatik kalmalarıdır. Birinciye taklit, ikinciye ise temas büyüsi adı verilir.⁵³³

Taklit büyüsi, “taklit yoluyla istenilen sonucu meydana getirme, benzer işlemlerle istenilen şeyi ya da olayı öne alma, böylece o olayın yakın bir gelecekte gerçekleşmesini zorlama” denemesidir.⁵³⁴

Temas büyüsi, “parça bütüne aittir” şeklinde özetlenebilecek bir ilke çerçevesinde işler. Bir insanın vücut kalıntıları, kanı, elbiseleri, kullandığı eşyalar o kişinin “güç”ünü barındırır. Bunlara sahip kişi, hem o kişiye etki edebilir hem de onun gücünden kendi faydası için yararlanabilir.⁵³⁵ Ayrıca ad, soy, renkler de bu tür uygulamalarda önemli roller oynamaktadırlar.

Manisa’da yatırlar etrafında oluşan uygulamaların pek çoğu, büyüün temas ve taklit ilkelerinden faydalanmaktadır. Bunları toplu halde değerlendirirsek özellikle “şifa ve sağlık talebine yönelik uygulamalar”dan 2, 3, 4, 5, 6, 9, 13, 14, 15, 16, 17, 19, 22, 23, 24, 28, 30 numaralı uygulamalarda temas prensibinden faydalandığı görülmektedir. Bu uygulamalara bakıldığında etkilenmesi istenen kişiye ait bir eşya veya şahsın kendisi, yatırın sandukası veya ona ait olduğu düşünülen bir eşya ile temasa getirilmekte, böylelikle yatırda var olduğu düşünülen “şifa gücü” celb edilmeye çalışılmaktadır.

⁵³² Bu fark için bkz. Örnek, *a.g.e.*, s.134.

⁵³³ Örnek, *a.g.e.*, s.141-142.

⁵³⁴ Örnek, *a.g.e.*, s.142.

⁵³⁵ Örnek, *a.g.e.*, s.143-144.

Bereket için yapılan “yedi karınca yuvasından toprak alma” uygulaması iki yönden temas ilkesini içerir: Birincisi karınca gibi çalışkan ve yiyeceği devamlı olan bir hayvanın bu özelliğinden faydalanmak, ikincisi de yatırların “kutsal alanı” içinde bulunan karınca yuvalarının toprağını yeğlemek.

Mal, mülk talebine yönelik “ev maketi yapma” uygulaması taklit prensibiyle alakalıdır. Maket yapılarak (taklit) bu taklitle elini değdiren Hızır’ın “isteği”, “gerçeğe” dönüştüreceği düşünülmüktedir. Bu durum bizce velînin yaratma gücüne olan inancın bir tezahürü olmalıdır.

Talih ve kısmet açmaya yönelik “kilit açma” uygulamasında “kilit” ile “kapalı (kilitli) nasib” arasında bir benzerlik kurulmuş ve kilidin açıldığı gibi nasibin de açılması sağlanmak istenmiştir. Burada kilidin açılması taklit; asma kilit ile nasib arasındaki benzerlik ise temas ilkesi ile ilgilidir.

Yine nasibin açılması için sandukaya iç çamaşırı bırakmak (4 ve 8 numaralı pratikler) temas ilkesi ile ilgilidir.

2.6.2. Sayılar

Tüm kültür ve dinlerde belirli sayılar kutsal bir karakter taşımıştır. Dualar bu sayılarda tekrarlanmış, çeşitli ritüeller bu adette yapılagelmiştir. Bunun niçin böyle olduğu sorulduğunda, genellikle şu cevap alınmaktadır: “Nasıl ki bir anahtar, kilidi ancak doğru ise açar. Sayı da duaların kabulü için böyle bir etkiye sahiptir.” Bu tarz cevapların din adamlarının sözlerinden alınması mümkündür. Çünkü bazı kaynak kişiler bu izahı, din adamlarının vaazlarında duyduklarını söylemektedirler.

Manisa’da üç ve yedi sayılarının yatırlarla ilgili hemen her uygulamada önemli olduğunu tespit ettik. Tek bir yatırda (Şeyh Osman Dede) dokuz rakamı geçmektedir. Üç ve yedi rakamları bazı uygulamalarda birbirinin yerini alabilmektedir, bu da bize bu iki rakamın kutsal olma yönünden birbirlerinden çok farklı olmadığını düşündürmektedir.

2.6.2.1. Üç

Manisa’da yatırlarla ilgili beş uygulamada üç sayısı tespit edilmişti: a- Yatırın üç cuma üst üste ziyaret edilmesi, b- Velînin ruhu için üç ihlas okunması, c- Bazı yatırların etrafında üç kez dönülmesi, ç- Hâkî Baba Yatırında günahların dökülmesi için iki servi arasından üç defa geçilmesi, d- Dilek taşını yapıştırmak için üç hakkın olması.

Dünya kültür tarihine bakıldığında üçün yaratma ile ilgili sayılardan olduğu görülür.⁵³⁶ Nitekim Şamanizm’de evren üç katmana dayalı bir kozmos olarak tasarlanmaktaydı ve şaman bu üç katman arasında geçiş yapabilen kişilere verilen isimdi.⁵³⁷ Orhun yazıtlarında bu üç katman şu şekilde ifade edilmektedir: “Üze kök tengri as[ra yagız yir kılındukta ikin ara kişi ağı kılınmış]”.⁵³⁸ Altay Türklerine göre insanı üç tanrı yaratmıştır.⁵³⁹ Uygur metinlerinden anlaşıldığına göre yaratılış üç zamanda gerçekleşmiştir: 1- Geçmiş zaman: Ertmiş, 2- Şimdiki zaman: Közünür, 3- Gelecek zaman: Kelmedük.⁵⁴⁰

Türk kültüründe böyle bir arka planı olan üç sayısı, bu kutsallığı İslamiyet sonrasında sürdürmüştür. İslamiyet’in tek sayılara değer vermesi, bu arada namazda bazı duaların üç kez tekrarlanması bu sayının kutsallığını iyiden iyiye arttırmışa benzemektedir. Nitekim Anadolu Türk halk kültüründe üç sayısı ile ilgili pek çok uygulama karşımıza çıkmaktadır.⁵⁴¹

Bu arada Velî kültürle ilgili olarak “üçler, yediler, kırklar” inancını da hatırlatmak gereklidir. Tüm bu telakkiler, tüm Anadolu’da olduğu gibi, Manisa’da da üç sayısına bir kutsallık atfedilmesine neden olmuştur.

2.6.2.2. Yedi

Manisa’da yatırlarla ilgili dört uygulamada yedi sayısı tespit edilmiştir: a- Yatırın etrafında yedi kere dönmek, b- Dileği olanların yedi sene boyunca adak kesmesi, c- Dileği üç cumada gerçekleşmemişse ziyaretin yedi rakamına tamamlanması, ç- Dileğin kabul edilmesi için dilek sahiplerinin yedi yerden su toplaması.

Sümerlerden itibaren Orta Doğu’da kutsal olduğu belgelenen yedi sayısı, Babil’de bereket ve bolluk sembolü olarak düşünülmüş ve bu anlayış Mezopotamya’dan komşu medeniyetlere yayılmıştır.⁵⁴² Türklerde yedi sayısının kutsallığına ilk kez Batı Göktürklerde rastlamaktayız. Bu sayı ile Doğu Göktürklerinde karşılaşmamız Batı

⁵³⁶ Annemarie Schimmel, *Sayıların Gizemi*, çev.Mustafa Küpüşoğlu, İstanbul 1998, s.71 vd.

⁵³⁷ Eliade, *Şamanizm...*, s.297.

⁵³⁸ Muharrem Ergin, *Orhun Abideleri*, İstanbul 1983, s.77.

⁵³⁹ Bahaeddin Ögel, *Türk Mitolojisi*, I, Ankara 1993, s.491.

⁵⁴⁰ Ögel, *a.g.e.*, s.424.

⁵⁴¹ Listelenmesi bile ayrı bir çalışma olacak bu uygulamaların bir kısmı için bkz. Pertev Naili Boratav, *100 Soruda Türk Folkloru*, İstanbul 1984, s.92.

⁵⁴² Schimmel, *a.g.e.*, s.144; Saadettin Kocatürk, “Bazı Din ve Kavimlerde Özellikle İslamiyet’te Yedi Sayısı”, *II.Milletlerarası Türk Folkloru Kongresi Bildirileri*, IV, Ankara 1982, s.279-280.

Göktürkleri'nin Orta Doğu ve İran kültürlerinden etkilenmesi ihtimalini akla getirmektedir.⁵⁴³ Ancak yüzyıllar içinde yedi sayısı Türk kültüründe önemini giderek arttırmıştır. Bunda İslam kozmolojisinde (Yedi kat yer ve gök) ve inanç sisteminde (Kabe'nin yedi kez tavaf edilmesi vs.) yedinin önemli bir yere sahip olması etkili olmalıdır.⁵⁴⁴ Bu durum, Anadolu Türk halk bilgisinde yedi ile ilgili bir çok uygulamanın ortaya çıkmasına neden olmuştur.

2.6.2.3. Bir

Manisa'da velînin ruhu için üç ihlas ve bir fatiha okunmaktadır. Bir, sayılar içinde mutlak varlığın, ilahiliğin ideal sembolüdür.⁵⁴⁵ Eski Türk inanç sisteminde de gökte bulunan yaratıcı tek Tengri önemli bir yere sahiptir.⁵⁴⁶ İslamiyet'te Tanrı'nın mutlaklığı ve birliği çok önemsenir. Müslüman olabilmenin asgari şartı tek ve mutlak Tanrı'yı kabulden geçer.

2.6.2.4. Dokuz

Manisa'da gebe kalmak için Şeyh Osman Dede Yatırında bir pamuk ipliğinin her birine üç İhlas ve Fatiha suresi okunmuş dokuz düğüm atılır. Bu iplik bele bağlanır.⁵⁴⁷ Bu sayıya başka bir uygulamada rastlanmaması ve yukarıda zikredilen uygulamanın artık yapılmaması nedeni ile bugün Manisa'daki Velî kültürünün dokuz sayısı ile bağlantısı sadece tarihidir.

Esasen dokuz sayısı Türklerin dini ve efsanevi sayısıdır.⁵⁴⁸ Bu sayı daha çok Moğol, Hint-Cermen gelenekleriyle bağlantılıdır. Sami, Yahudi ve Hıristiyan dünyasında çok önemli bir yer işgal etmiş, eski Türk kozmolojisinde gökyüzü önce üç kat kabul edilirken daha sonra kozmik bölge sayısı dokuza çıkarılmıştır.⁵⁴⁹ Altay mitlerinde de milletlerin oluşu dokuz sayısı ile bağlantılıdır.⁵⁵⁰ Dünyanın yaratılması ve sonu ile ilgili pek çok tasavvurda dokuz sayısının önemli bir yeri vardır.

⁵⁴³ Ögel, *a.g.e.*, s.179.

⁵⁴⁴ Kocattürk, *a.g.b.*, s.282 vd.

⁵⁴⁵ Schimmel, *a.g.e.*, s.53.

⁵⁴⁶ Kafesoğlu, *a.g.e.*, s.295 vd.

⁵⁴⁷ Akgül, *a.g.e.*, s.22.

⁵⁴⁸ Tuncer Gülensoy, "Türklerde Dokuz Sayısı", *I. Uluslararası Türk Folkloru Kongresi Bildirileri, IV*, Ankara 1976, s.111.

⁵⁴⁹ Schimmel, *a.g.e.*, s.177-179.

⁵⁵⁰ Abdülkadir İnan, *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, Ankara 1995, s.15.

2.6.3. Taş

Manisa'da küçük taşların türbe duvarına yapıştırılması şeklinde gördüğümüz bu költ, oldukça eski bir geçmişe sahiptir. Uygurların Kutlu Kaya efsanesi ve yada taşına dair bilgiler bu konunun eski Türklerdeki önemini gözler önüne serecek mahiyettedir.

⁵⁵¹ Anadolu'da hakkında efsaneler teşekkül etmiş pek çok taş mevcuttur, bunların bir kısmı adak yeri olarak bilinmektedir. Ancak Manisa (merkez)'da, Ağlayan Kaya dışında, bir örneğine rastlamadık. Bizimle ilgili olan taş yapıştırma adağında, Tanyu'ya göre, taşta herhangi bir kutsallık yoktur, asıl olan yatırım kutsallığıdır. Taş, sadece bir araçtır.⁵⁵² Biz de bu görüşe katılıyoruz.

2.6.4. Tavaf

Yatırların etrafında çeşitli dileklerin gerçekleşmesi için üç veya yedi kere dönülmektedir. Ayrıca sancısı olan atlar Sancı Dede Yatırında yedi kez döndürüldüğünde hayvanın iyileşeceğine inanılmaktadır.*

Burada kutsal kabul edilen mekanın tazim edilmesi görülmektedir. Esasen tavaf ile ilgili uygulamaların Göktürk döneminden beri var olduğu bilinmektedir. Kadın ve erkek Türk kamları davul, çan gibi aletler çalıp alkış denen ilahiler söyleyerek kutsal yerler etrafında dönerek cezbe haline gelir ve kehanette bulunurlardı.⁵⁵³ Kağanlık törenlerinde ise kağanın otağı etrafında dokuz kez dönüldüğü bilinmektedir.⁵⁵⁴ Yine Göktürklerde ölenin otağı etrafında yedi kez dönülmektedir.⁵⁵⁵ İslamiyet öncesi Türk ayinlerinde önemli bir yeri olduğu anlaşılan tavaf, İslamiyet'le birlikte farklı bir anlam kazanmıştır. Bilindiği gibi İslam'ın beş şartından biri Hacca gitmektir. Hac ibadetinde de en önemli kısmı Kabe'nin yedi defa tavaf edilmesi oluşturmaktadır.

Anlaşılan bu durum, Türkler tarafından tavaf ile ilgili zaten önceden varolan anlayışın, fazla değişmeden devam etmesini sağlamıştır.

⁵⁵¹ Hikmet Tanyu, *Türklerde Taşla İlgili İnançlar*, Ankara 1987, s.38-39.

⁵⁵² Tanyu, *a.g.e.*, s.110-111.

* Bu uygulama ve yatır tarihe karışmıştır.

⁵⁵³ Emel Esin, *Türk Kozmolojisine Giriş*, İstanbul 2001, s.101-102.

⁵⁵⁴ Esin, *a.g.e.*, s.149-150.

⁵⁵⁵ Esin, *a.g.e.*, s.166.

2.6.5. Ateş / Işık

Manisa'da Velî kültü ile ilgili iki uygulama mevcuttur: Birincisi yatırlarda mum yakmak, ikincisi Regaib kandilinde fener asmak. Eski Türklerde ateş de kutsal sayılan unsurlardan biriydi. Umay ilahesinin sureti ateş ve neslin korunmasına bağlıdır. Ateş ile ilgili pek çok tören yapılmaktadır.⁵⁵⁶

Bu uygulamaların bir listesini çıkarmak dahi oldukça uzun sürecektir.⁵⁵⁷ Ölünün kabrinde mum (ışık) yakmanın kabir سوالini cevaplandırırken ölüyü rahatlatacağına inanılmaktadır.⁵⁵⁸ Anlaşılan mum yakma ile ilgili uygulamalarda ateşin aydınlık ve ferahlık verme özelliğinden yararlanılmaktadır. Dileğinin gerçekleşmesi için mum yakan kişinin, dileğin gerçekleşmesi ile mum (ışık)/ferahlama arasındaki büyüsel bir bağlantı kurmayı hedeflediği söylenebilir. Kandilde mum yakma pek çok yerde karşımıza çıkmaktadır. Ancak bunun beldenin fethiyle ilişkilendirilmesi, tespit edebildiğimiz kadarıyla, Manisa'ya özgüdür.

2.6.6. Ağaç

Manisa şehrinde ağaç kültürünün giderek zayıfladığını tespit ettik. Eskiden yapılan uygulamaların pek çoğu bugün pek görülmemektedir. Olanlar da Velî kültürünün ardına gizlenmiş, tamamen İslamlaştırılmıştır. Yatırların etrafındaki ağaçlar velînin gücünün bir yansıması olduklarından, bazı özelliklere sahiptir. Zaten konu ile ilgili bilgi veren kaynak kişilerin hemen hepsi bu noktayı belirtmişlerdir. Ancak köylerde yatır ve ağaçların daha eski telakkileri yansıttığını söylemek mümkündür. Ağaç kültü ile ilgili tespit ettiğimiz inanç ve uygulamalar şunlardır: Ağaçlara bez bağlama, Hâkî Baba servilerine çivi çakma, beşik yapma, ağaçlardan dal almama (Örtülü Mehmed Efendi), iki ağacın arasından geçenlerin günahlarının dökülmesi (Hâkî Baba).

Ağaçlarla ilgili tespit ettiğimiz üç anlatmada ağacın kutsallığı, velî tarafından dikilmesinden, bir kerâmetine konu olmasından ve yatırın bir şehid olmasından ileri gelmektedir.

⁵⁵⁶ Fikret Türkmen, "Eski Türklerin İnançlarında Tabiat Kültü", *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, III, İzmir 1999, s.179.

⁵⁵⁷ bkz.Hikmet Tanyu, "Türklerde Ateşle İlgili İnançlar", *I.Uluslararası Türk Folklor Kongresi Bildirileri*, IV, Ankara 1976, s.290-300; Ocak, *Bektaşî Menakıbnamerinde ...*, s.187-194.

⁵⁵⁸ Tanyu, *a.g.b.*, s.297.

Ağaç; evren, hayat, gençlik, ölümsüzlük ve bilgelik gibi pek çok şeyi sembolize eder: Hayat ağacı (Mezopotamya), ölümsüzlük ağacı (Asya,Tevrat), bilgelik ağacı (Tevrat), gençlik ağaçları (Mezopotamya, Hind, İran).⁵⁵⁹ Bu özellikleriyle tüm dünya kültürlerine yayılmıştır.

Ağaç, Türk inanç sisteminde öncelikle Ötüken’de karşımıza çıkmaktadır. Daha sonra evrenin hayatının temeli, evrenin direği rolü ile törenlere girmiştir. Geç tarihli metinlerde ise dua ve beddualarda kutsal bir ata gibi gösterilmekte, ⁵⁶⁰ hatta bazan tanrılaştırılmaktadır.⁵⁶¹ Bu kült, İslamiyetten sonra da gücünü muhafaza etmiş ve Vefî kültünün meydana getirdiği “kültürel karmaşa”nın bir parçası olmuştur. Bu yönüyle Anadolu hak bilgisinin önemli unsurlarından biri haline gelmiş olup Anadolu’nun her yerinde karşımıza çıkmaktadır.⁵⁶²

2.6.7. Su

Manisa’da yatırlar etrafında oluşmuş su ile ilgili dört uygulama tespit edilmiştir: Velînin kabrine su dökülmesi, İshak Çelebi Türbesinden çıktıktan sonra dileğin (Nasip açma) gerçekleşmesi için yedi yerden su alınarak evde içilmesi ve şifa getirmesi için evin her tarafına serpilmesi (K.K.101), Süt Dede Yatırının yanındaki çeşmeden su içilmesi.

Su, yaratılışın ana maddesidir. Dünya mitlerinin pek çoğunda evrenin öncelikle büyük bir su kütlesi olduğu, daha sonra toprağın yaratıldığı ifade edilmektedir. Bu yönüyle su, tüm varlık olasılıklarının hazinesidir.⁵⁶³ Altay ve Yakut Türklerinin yaratılış mitlerinde de başlangıçta su vardır.⁵⁶⁴ Anadolu’da Aleviler arasında derlenmiş bazı mitlerde de su motifi belirgindir. Bu mitlerden birinin Manisa ili Turgutlu ilçesi Urganlı köyünden derlendiğini görüyoruz.⁵⁶⁵ Bu durum yörede su ile ilgili mitlerin ve buna bağlı olarak bir kültün mevcudiyetini göstermektedir.

⁵⁵⁹ Mircea Eliade, *Kutsal ve Dindışı*, çev.Mehmet Ali Kılıçbay, Ankara 1991, s.127.

⁵⁶⁰ Türkmen, *a.g.m.*, s.177.

⁵⁶¹ Jean Paul Roux, *Türklerin ve Moğolların Eski Dini*, çev.Aykut Kazancıgil, İstanbul 1994, s.123.

⁵⁶² Ağaçla ilgilil inanç ve uygulamalardan örnekler için bkz.Boratav, *a.g.e.*, s.53-54.

⁵⁶³ Mircea Eliade, *İmgeler Simgeler*, çev.Mehmet Ali Kılıçbay, Ankara 1992, s.181 vd.

⁵⁶⁴ Bu metinler için bkz. Saim Sakaoğlu, Ali Duymaz, *İslamiyet Öncesi Türk Destanları*, İstanbul 2002, s.167-176.

⁵⁶⁵ Rıza Filizok, ”Manisa Folkloru”*1.Mesir Konferansları*, s.30.

Yörede pagan ve Hıristiyanlık devirlerinden kaldığını düşündüğümüz birtakım kutsal mekanlar vardır. Bunlardan en önemlisi Süt Dede Yatırıdır. Buradaki çeşmenin eski bir ayazma olduğu düşünülebilir. Zaten Türk kültüründe de mevcut olan su ile ilgili uygulamalar⁵⁶⁶, Anadolu'daki bu tür mekanların çok rahat benimsenmesini sağlamış olmalıdır.⁵⁶⁷

Suyun serpilmesi ise “saçı” uygulaması ile ilgilidir. Bilindiği gibi Eski Türklerde görülen bu adak⁵⁶⁸; Anadolu'da yaşamını sürdürmüş, özellikle Alevi topluluklar arasında yatır ve ölüm törenlerinde uygulanmaya devam etmiştir.⁵⁶⁹ Bu sayede ölünün ruhunun memnun edildiği ve şerrinden korunulduğuna inanılır.

2.6.8. Renkler

Renkler, insan psikolojisi üzerinde birtakım tesirlere sahiptir. Bu durum eski devirlerden beri bilindiği gibi; bugünkü psikoloji araştırmalarıyla da teyid edilmiştir.⁵⁷⁰ Manisa'da yatırlar etrafındaki uygulamalar ile ilgili olarak tespit edebildiğimiz dört renk vardır: Ak, kara, yeşil, kırmızı.

2.6.8.1. Ak

Manisa'da ak (beyaz) ferahlık, hayır, saflık, şans getiren bir renk olarak görülmektedir. Gelinlik beyazdır, ayrıca gerdek takımlarının da beyaz renkte olmasına dikkat edilir.⁵⁷¹ Yedi Kızlar Türbesinde nişanlı veya yeni evliyken ölen kızların gelinliklerinden parçaların asılması, bu rengin tek kullanımını oluşturur. Bu uygulamada beyaz saflığın, temizliğin ve hasretin rengi olarak anlamlandırılmaktadır.

Bu algılamalar, Eski Türk kültüründeki telakkilerle paralellik gösterir. Türk mitolojisinde ak-han, “meşru bir han” demektir. Yani devlet ile milletin başına hak ve kanun yoluyla gelmiş idarecidir.⁵⁷² Ak ata ise Altay yaratılış destanında ilk insandır.⁵⁷³

⁵⁶⁶ Mirali Seyidov, *Azerbaycan Mifik Tefekkürünün Kaynakları*, Bakü 1983, s.118 vd.

⁵⁶⁷ Örneğin su ve tabiat kültürleriyle çok yakın ilgisi olan Aya Yorgi (Saint Georges) kültürü ile Hızır kültürünün Anadolu'daki karışımı için bkz. Ahmet Yaşar Ocak, *İslam-Türk İnançlarında Hızır Yahut Hızır-İlyas-Kültü*, Ankara 1990, s.135 vd.

⁵⁶⁸ Eröz, *a.g.m.*, s.212..

⁵⁶⁹ Eröz, *a.g.m.*, s.314.

⁵⁷⁰ Carl Gustav Jung, *Bilinç ve Bilinçaltının İşlevi*, çev. Engin Büyükkinal, İstanbul 1994, s.124.

⁵⁷¹ Yeter Tanrıku, *Manisa İl Merkezinde Folklor Ürünlerinin İletişimde Kullanılması*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir 1986, s.31.

⁵⁷² Bahaeddin Ögel, *Türk Kültür Tarihine Giriş, VI*, Ankara 1984, s.381-382.

⁵⁷³ Ögel, *Türk Mitolojisi, I*, s.570.

Türk halk edebiyatında da ak rengi pek çok vesile ile geçmekte ve genellikle olumlu bir anlam taşımaktadır.

2.6.8.2. Kara

Manisa'da genellikle olumsuz bir anlamı vardır. Kötülüğün, ölümün ve yasın sembolüdür, çocuklara musallat olan boğmaca hastalığının Manisa'daki adı "Kara Öksürük"tür. Sevilmeyen insanlar için "içi kara" sıfatı kullanılmaktadır.⁵⁷⁴ Yedi Kızlar Türbesinde ölen gelinleri sembolize eden kara bez ya da naylonlar bu genel anlayışa uygundur. Ancak sınırlı da olsa iyi bir anlama sahip olduğu yerler de vardır. Örneğin gece göze gözüken uluların üzerinde uzun kara cübbeler olduğuna inanılması gibi.⁵⁷⁵

Türk kültüründe kara renginin anlamı oldukça farklılıklar gösterir. Bu konuda araştırmacılar üç gruba ayrılmıştır: Bir grup kara rengini uğursuz, kötülük dolu, meşru olmayan bir renk şeklinde değerlendirirken⁵⁷⁶, birtakım araştırmacılar ise büyük, kudretli, yüksek, saygı değer anlamı yüklemektedirler.⁵⁷⁷ Son grup ise yukarıda belirtilen tüm anlamları taşıdığını ifade etmektedir.⁵⁷⁸

2.6.8.3. Yeşil

Manisa'da yeşil baht, uğur, murad olarak yorumlanır. Rüyada yeşil görmek dileklerin gerçekleşeceğine, iyi haber alınacağına işaret kabul edilir. Hacca gidip gelenler, evlerinin bir kısmını veya tamamını "dede yeşili" yahut "yatır yeşili" denen bir ton ile boyamaktadır. Hacılar bir süre yeşil elbise giymekte, yeşil tül bent takmaktadır. Hatta ev eşyalarında dahi yeşil rengin bulunmasına özen gösterenler vardır.⁵⁷⁹ Yatırların duvar boyalarında ve kabir taşlarında yeşil renk hakimdir. Özellikle sandukaların tamamı yeşil çuha ile örtülüdür.

Yeşilin eski Türkçedeki şekli "yaşıl" idi. Bu kelimenin kökü olan "yaş" ise hem ıslaklık hem de suyun canlandığı yeşilliklerin adı oluyordu.⁵⁸⁰ Göktürk yazıtlarında

⁵⁷⁴ Tanrikulu, *a.g.t.*, s.34.

⁵⁷⁵ Tanrikulu, *a.g.t.*, s.34.

⁵⁷⁶ Ögel, *Türk Kültür Tarihine...*, VI, s. 381-382; Cevad Hey'et, "Türklerin Tarihinde Renklerin Yeri, *Nevruz ve Renkler*, Ankara 1996, s.57.

⁵⁷⁷ Kafesoğlu, *a.g.e.*, s.229.

⁵⁷⁸ Mustafa Kafalı, "Türk Kültüründe Renkler", *Nevruz ve Renkler*, s.49-55; Nuraniye Ekrem, "Hunlarda Renk ve Yön Bilgisi", *a.g.e.*, s.85-95.

⁵⁷⁹ Tanrikulu, *a.g.t.*, s.39-40.

⁵⁸⁰ Ögel, *a.g.e.*, s.471; Reşat Genç, *Türk İnanışları İle Milli Geleneklerinde Renkler ve Sarı-Kırmızı-Yeşil*, Ankara 1997, s.25.

ırmak isimlerinde gördüğümüz yeşil ismi, 11. yüzyılda Kaşgarlı Mahmut'un derlemelerinde de az görülüyordu. Kutadgu Bilig'de ise çoğalıyor ve artık göğe bile yeşil deniyordu.⁵⁸¹ Anadolu coğrafyasında ise bu renk, İslamiyet ve din ile özdeşleştirilmiştir. Peygamberin yeşil giydiği ve bu rengi sevdiği ile ilgili rivayetler esasen tabiatın hakim rengine duyulan ilgi ve saygının artmasına neden olmuş gibi görünüyor.

2.6.8.4. Kırmızı

Manisa'da kırmızı renk hem olumlu hem de olumsuz bir semboldür. Nişan kurdelasının ve geleneksel gelin başlığının kırmızı olması, gelinlerin beline kırmızı kuşak (Bekaret sembolü) bağlanması, kırmızı renk ile gelin olmak fiillerinin birbiri ile ilişkili biçimde ele alınması sonucunu doğurmuştur. Bu nedenle evlenmek isteyen genç kızlar, Yedi Kızlar Türbesine nişanlı iken ölen birinin nişan kurdelesini asarlar. Ayrıca rüyada kırmızı görmek, bir işin tez olacağını gösterir. Kırmızının olumsuz çağrışımları ile özellikle albasması ile ilgilidir. Ancak burada şunu da ifade edelim ki albasmasına karşı çocukları koruyan nesnelere arasında kırmızı kurdele de vardır. Dolayısıyla burada bile hem olumlu hem de olumsuz özellikler yan yanadır.

Manisa'daki bu durum aslında Türk kültüründe kırmızının işlevleriyle paralellik arz etmektedir. Eski Türkçede al veya kızıl kelimeleriyle ifade edilen bu renk, uğurlu ve kutsal olmasının yanında zararlı bir özelliğe de sahipti. Bunun en bariz örneğini albastı inancında görmekteyiz. Albastı'nın oluşmasına neden olan "Al Ruh" ile ilgili olarak Abdülkadir İnan şu açıklamayı yapmaktadır:

"Al Ruh eski zamanlarda 'hami ruh ve ateş tanrısı' iken daha sonra şerir, zararlı bir hal almıştır."⁵⁸² Onun bu çıkarımı al kanatlı Azrail, al orman, al kurt gibi verilerle de desteklenmektedir. Yani "al" zaman içinde aynı zamanda zararlı bir gücün sembolü olmuştur.⁵⁸³ Bu değişimin tarihini saptamak mümkün görünmemektedir. Ancak oldukça erken tarihlerde olduğunu söylemek mümkün; çünkü "al" kelimesiyle ilgili olarak Kaşgarlı Mahmud iki anlam vermektedir: Birincisi bayrak ve eğer örtüsü, ikincisi ise

⁵⁸¹ Ögel, *a.g.e.*, s.478.

⁵⁸² Abdülkadir İnan, "Al Ruh Hakkında", *Makaleler ve İncelemeler*, I, s.265.

⁵⁸³ Ögel, *a.g.e.*, s.405-406.

“hile, al”⁵⁸⁴. Bu da 11. asırda bile kelimenin farklı şekillerde anlamlandırıldığını göstermektedir. Bu durum da Manisa ve Anadolu’da bu rengin niçin olumlu/olumsuz şekillerde görüldüğüne dair bir takım ip uçları vermektedir.

⁵⁸⁴ Kaşgarlı Mahmud, *Divanü Lugat-it-Türk Tercümesi, I*, çev.Besim Atalay, Ankara 1998, s.81.

SONUÇ

Manisa şehir merkezinde gerçekleştirdiğimiz bu çalışma ile Velî kültürünün pek çok özelliklerinin canlı bir biçimde yaşadığı tespit edilmiştir. Bu canlılığın 19. yüzyılda çok daha fazla olduğu ve şehirde kırk kadar yatır olduğu anlaşılmaktadır. Manisa yangını ve cumhuriyet devrinde çıkarılan 30.11.1925 tarihli türbelerin kapatılmasına dair kanun ile bu yatırların bir kısmı yok olmuştur. Bugün şehir merkezinde yirmi üç yatır ziyaret edilebilir durumdadır. Kalanlar hakkında bazı bilgiler hafızalardadır; fakat çoğu unutulmuştur. Hafızalardaki mevcut bilgilerin de bir iki nesil sonra unutulacağı tahmin edilebilir. Çünkü mekanı yok olan velîlerin unutulduğu, pek çok araştırma ile tespit edilmiş durumdadır.

Çalışmamız boyunca, 1. bölümde ele aldığımız tasavvufi oluşumlarla halk uygulamalarının inanç boyutunda ortak bir zihin düzlemini paylaştığını tespit ettik. İbn Arabî ve birçok mutasavvıfın velîlerin nitelikleri ve dereceleri hakkında sardettikleri fikirler, halk tarafından da -daha basit şekilde de olsa- dile getirilmektedir. Özellikle velînin Allah'ın "özel bir kulu" olduğu ve "Allah'ın izniyle her dilediğini yapabileceği" inancı, bu paralelliğin can damarını oluşturmaktadır. Bu noktada Manisa'da Sünniler ile Aleviler arasında da herhangi bir farklılık yoktur. Kerâmet (dilekleri gerçekleştirmek), Velî kültürünün yaşaması için olmazsa olmaz bir ön koşuldur. Bir yatırın ünü dilekleri gerçekleştirmesi üzerine anlatılan memoraatlar sayesinde yayılmakta ve pek tabîdir ki kült alanı genişlemektedir.

Tarihi bir şehir olması nedeniyle oldukça çok sayıda devlet adamı, velî olarak algılanmakta ve türbeleri etrafında çeşitli uygulamalar vücuda gelmektedir. Ayrıca "Horasan Erenleri" adı verilen Türkmen babaları ile ilişkilendirilen Manisa'nın fethi efsanesi de yatırların kimliğini, halk nazarında belirlemede bir üst anlatma işlevini görmektedir. Pek çok velî, bu efsane ile ilişkilendirilerek kutsallık kazanmakta ve bu kimlik halk tarafından sorgulanmaksızın kabul edilmektedir. Halk nazarında bu kişiler sadece velî değil, kimi gazi ve kimisi de şehittir. Bu kişilerin Manisa'yı fethettikleri gibi, koruduklarına da inanılmaktadır. 19. yüzyılın sonlarında yaşayan Tevhîde Hanım, bu durumu şu dörtklükle güzel bir biçimde ifade eder:

“Çölünde Karaca Ahmed Sultan hazırken
Üstünde Saruhan Baba nazırken
Sağda Hâkî Baba solda Kırtık Sultan vezirken
Defter kayd olmaz vebali Mağnisa'nın”

Kimliği belli olmayan yatırların bir çırpıda “tabiat kültleriyle” bağlantılanmasının zor olduğu, bu tahminde bulunmak için bizzat yatırım etrafında araştırma yapılması gerektiği açıktır. Örneğin, “Çöplü Dede” isim itibariyle rahatlıkla bu tasnif içine alınabilecekken, hakkında Nuri Yörükoğlu'nun verdiği bilgilerle 19. yüzyılda yaşayan bir Mevlevi dervişi olduğu anlaşılmıştır. Masa başında oturarak bu kararı veren “tarihçi”lerin yanılması kaçınılmazdır. Bu nedenle din veya tasavvuf tarihi ile ilgilenenlerin alan araştırması yapma mecburiyeti vardır.

Menkabeler, günümüzde anlatılma ortamını kaybetmekte ve bu nedenle unutulmaktadır. Açıkçası bu çalışmada derlenmesinde en çok zorluk yaşanan konu da bu olmuştur. Mevcut anlatımlar hatırlanmamakta; yahut çok bölük pörçük parçalar halinde anlatılmaktadır. Pek çok defa bir yatır etrafında canlı bir ritüel manzumesi ile karşılaşıldığı halde menkabe metinleri noktasında, eli boş dönüldüğü olmuştur. Bu açığı kapamak için yazılı kaynaklara başvurulmuştur.

Memoratlar ise canlı bir biçimde anlatılmakta ve kişiden kişiye nakledilmektedir. Velîler etrafında oluşan memoratlar, başlı başına bir araştırma konusu olacak kadar zengindir. Ayrıca bu memoratlar velînin özelliklerini ve Velî kültürünün mahiyetini anlalmakta çok zengin ipuçları sunmaktadır. Zannımızca bu memoratların barındırdıkları işlev ve mesajlara dayanan bir inceleme yöntemi, motif incelemesine kıyasla, daha verimli sonuçlar verecektir.

Velî kültürünü oluşturan en önemli unsur, “dilek”lerdir. Çalışmamızda bu dileklerin daha ziyade maddi olduğunu gözlemledik. Yatırlar her türlü dilek için ziyaret edilmekte ve çok çeşitli uygulamalar gerçekleştirilmektedir. Açıkça söylemek gerekirse bu uygulamaların katı bir biçimi yoktur. Kişiden kişiye değişebilen bir yapıdadır. Örneğin aynı yatırda aynı istek için kimi ziyaretçiler yatırım etrafını üç, kimileri yedi kez dönebilmekte; kimisi yatırdan aldığı toprağı dileği olunca geri götürmekte, kimisi ise yıkandığı suyla birlikte ayak değmeyen bir yere dökmektedir. Bu çeşitlenmenin peşine düşmek, araştırmacı için oldukça yıpratıcı bir sürecin başlamasına işaret eder. Öyle bir süreç ki her zaman başarıya ulaştığı da söylenemez. Bu uygulamaların büyük bir

kısının büyüün temas ve taklit ilkelerine göre işlediği tarafımızdan tespit edilmiştir. Dileğin kabul edilmesi için yapılması gereken temel işlemler şu seyri takip etmelidir:

Velfiye hürmet → Dilek + ön adak (bez, mum vs.) → ana adak (hayır dağıtma, kanlı kurban)

Manisa'da, Türkiye'de daha önce tespit edilenlere paralel inanç motiflerine rastlanmıştır. Bu bağlamda, İslamiyet öncesi bazı inanç motiflerinin (ağaç, dokuz rakamı, taş, ateş gibi), en azından şehir merkezinde, zayıfladığından söz edilebilir. Özellikle İslamiyet'le paralellik gösteren bazı motiflerin (üç ve yedi sayıları, tavaf) daha dayanıklı olduğu/olacağı düşünülebilir.

Son olarak ziyaretçilerin tamamına yakınının dileklerini Allah'tan istediklerini, velfileri ise aracı kabul ettiklerini ifade edelim. Dileklerin istenme şekli, yapılan uygulamalar göz önüne alındığında, bu tip ziyaretleri İslam tasavvufunun "vesile/tevessül" kavramı içinde değerlendirmeyi mümkün kılmamaktadır.

Kaynak Kişi Dizini*

- 1-Saniha, Manisa, 1939, ev hanımı, okuması yok.
- 2-Kemal Göktepe, Manisa, 1959, türbedar, ilkokul.
- 3-Şadiye, Manisa 1949, ev hanımı, ilkokul.
- 4-İrfan Kaş, Manisa, 1956, lokantacı, ilkokul.
- 5-Yaşar Uğur, Antalya/Akseki, 1947, esnaf, ilkokul.
- 6-Refik Vatan.
- 7-Necati İnce, Manisa, 1946, muhtar, ilkokul.
- 8-Muammer Arıcıoğlu, Manisa, 1926, işçi emeklisi, ilkokul.
- 9-Sabri Erbek, Manisa, 1941, esnaf, ilkokul.
- 10-Sadullah Bulgulu, Manisa, 1941, esnaf, lise.
- 11-Recai Günay, Afyon, 1934, esnaf, okuması yok.
- 12-Ali İnsan Ütücüler, Manisa, 1962, imam, lise.
- 13-Bektaş Dikbağ, Manisa, 1970, türbedar, ilkokul.
- 14-Mithat Forsman.
- 15-Halide Gürbüz, Manisa, 1931, ev hanımı, ilkokul.
- 16-Ummuhan Elmacı, Manisa, 1962, ev hanımı, ilkokul.
- 17-Rukiye Kaçmaz, Manisa, 1952, ev hanımı, ilkokul.
- 18-Levent İşlanlar, Manisa, 1963, esnaf, lise.
- 19-Ayla Özdem, Manisa, 1969, ev hanımı, ortaokul.
- 20-Yılmaz, Manisa, 1942, esnaf, ilkokul.
- 21-Şinasi Tosuner.
- 22-İsimsiz, Manisa, 1952, ev hanımı, ilkokul.
- 23-Üstün Deveci, Manisa/Turgutlu, 1936, ev hanımı, ilkokul.
- 24-Safiye Tutumlu, Manisa, 1962, ev hanımı, ilkokul.
- 25-Ayten Erdal, Kayseri, 1967, ev hanımı, lise.
- 26-Mükerrem Benlioğlu, Manisa, 1939, ev hanımı, okuması yok.

* Sıralama şu şekildedir:Ad, Soyad, Doğum Yeri, Doğum Tarihi, Medeni Durumu, Eğitim Durumu. Bu şıklardan biri bilinmiyorsa diğeri gelecektir.

- 27-Hüseyin Akgül, Şarköy, 1946, öğretmen/eski milletvekili, üniversite.
- 28-Özgül Başoğlu, Manisa, 1939, ev hanımı, ortaokul.
- 29-Nevin Şenkaya, Manisa, 1958, ev hanımı, ilkokul.
- 30-İsimsiz.
- 31-İsimsiz, Manisa, 1967, esnaf, ilkokul.
- 32-Halil Boztaş, Manisa, 1956, esnaf, ilkokul.
- 33-Nazife Aydemir, öğrenci, üniversite.
- 34-Fatma Göktepe, Manisa, 1939, ev hanımı, okuması yok.
- 35-Ayşe Tan, Manisa, 1958, memur, üniversite.
- 36-İsimsiz, Manisa, 1967, ev hanımı, ilkokul.
- 37-Nevriye Malyer, Manisa, 1958, ev hanımı, ilkokul.
- 38-Fehmi Hasnomal, Manisa, 1948, esnaf, ilkokul.
- 39-Sinem Seyhan, Manisa, 1982, işsiz, ortaokul.
- 40-Nedime Vargör, Manisa, 1940, ev hanımı, ilkokul.
- 41-Şeref Kököz, Manisa, 1954, işçi, lise.
- 42-Fatma Çevik, Manisa, 1934, ev hanımı, ilkokul.
- 43-Ulviye Keskin, Manisa, 1936, ev hanımı, okuması yok.
- 44-Sevim Göksügür, Manisa, 1937, ev hanımı, okuması yok.
- 45-Münevver Altıntaş, Manisa, 1918, ev hanımı, okuması yok.
- 46-Elif Zengin, Manisa, 1937, ev hanımı, ilkokul.
- 47-Hasan Tuncay, Kütahya/Pazarlar, 1959, müezzin, lise.
- 48-Zeynel Pınar, Manisa, 1948, esnaf, ilkokul.
- 49-İsimsiz, Manisa, 1940, ev hanımı, ilkokul.
- 50-İsimsiz.
- 51-İsimsiz.
- 52-Gülveren Ofdemez, Manisa, 1954, ev hanımı, ilkokul.
- 53-İsimsiz.
- 54-İsimsiz.
- 55-Şemsiye Yılmaz, Manisa, 1954, ev hanımı, ilkokul.
- 56-Adnan Başoğlu, Manisa, 1929, öğretmen.
- 57-Abdi Çınar, Makedonya/Köprülü, 1935, türbedar.
- 58-Meto Ulutekin, Siirt, 1940, ev hanımı, okuması yok.

- 59-İffet Göktepe, Manisa, 1972, ev hanımı, ilkokul.
- 60-Sevim Yıldırım, Manisa/Akhisar, 1967, ev hanımı, ortaokul.
- 61-Nagehan Bozbay, Denizli, 1977, serbest meslek, üniversite.
- 62-Makbule Türkoğlu, Manisa, 1941, ev hanımı, ilkokul.
- 63-Emine Kahraman, Manisa, 1957, ev hanımı, ilkokul.
- 64-Hülya İyier, Siirt, 1960, ev hanımı, ilkokul.
- 65-Devrim Meşe, Ankara, 1978, işsiz, lise.
- 66-İsimsiz.
- 67-Muharrem Çıraklar, Manisa, 1924, esnaf, ilkokul.
- 68-Hasan Tuncay, Kütahya/Pazarlar, 1959, müezzin, lise.
- 69-İsimsiz.
- 70-Esen Tamiş, İzmir/Tire, 1975, ev hanımı, lise.
- 71-Hüseyin Akgül, Manisa, 1953, çiftçi, ilkokul.
- 72-Güler Atacan, Manisa/Kırkağaç, 1958, ev hanımı, ortaokul.
- 73-Fatma Dilek, Manisa, 1942, ev hanımı, ilkokul.
- 74-Neslihan Aydın, Balıkesir, 1942, ev hanımı, ilkokul.
- 75-İsimsiz.
- 76-İsimsiz, Manisa, 1969, ev hanımı, ortaokul.
- 77-Emine, Manisa, 1962, ev hanımı, ilkokul.
- 78-İsimsiz, Manisa, 1949, ev hanımı, ilkokul.
- 79-Fatma, Manisa, 1950, ev hanımı, ilkokul.
- 80-Fazilet Korku, Malatya, 1972, ev hanımı, ilkokul.
- 81-Ayşe Özdemir, Denizli, 1960, ev hanımı, ilkokul.
- 82-Aysel Atlı, Manisa, 1940, ev hanımı, ilkokul.
- 83-Kıymet Us, Manisa, 1970, ev hanımı, ilkokul.
- 84-Mürvet Aslan, Balıkesir, 1953, ev hanımı, ilkokul.
- 85-Ali Yerdoğan, Manisa/Kayapınar, 1926, esnaf, okuması yok.
- 86-Çiğdem Aras, Kars, 1975, ev hanımı, ilkokul.
- 87-Şehriye Tosun, Manisa, 1958, ev hanımı, ilkokul.
- 88-Ayşe, Manisa, 1952, ev hanımı, ilkokul.
- 89-İsimsiz.
- 90-Emine Güneş, Manisa, 1937, ev hanımı, okuması yok.

- 91-Mehmet İbrahim Arı, Manisa, 1933, türbedar, ilkokul.
- 92-Aysel Eskici, Manisa, 1940, ev hanımı, ilkokul.
- 93-Sabriye Bile, Manisa, 1930, ev hanımı, okuması yok.
- 94-Zeynep Yamaner, Manisa, 1962, ev hanımı, ilkokul.
- 95-Emine Mutlu, İzmir/Menemen, 1979, ev hanımı, ilkokul.
- 96-Ebru, İzmir, 1977, işsiz.
- 97-Senem Akyol, Manisa, araştırma görevlisi, üniversite.
- 98-Aysu Arpacıoğlu, İstanbul, 1978, serbest meslek, üniversite.
- 99-Kıymet, Manisa, 1947, ev hanımı, ilkokul.
- 100-Nuran Budak, Manisa, 1932, üniversite.
- 101-Şefika Erdoğan, Manisa, 1947, ev hanımı, ilkokul.
- 102-Hanife Şekerci, Manisa, 1949, ev hanımı, ilkokul.
- 103-Ayşe Kınık, Manisa, 1953, ev hanımı, ilkokul.
- 104-Menekşe Efe, Diyarbakır, 1979, ev hanımı, ilkokul.
- 105-Sevim, Manisa, 1941, ev hanımı, ilkokul.
- 106-İsimsiz, Eskişehir, 1935, ev hanımı, ilkokul.
- 107-Perihan Altın, Manisa, 1968, ev hanımı, ilkokul.
- 108-Aysen Aykut, Manisa, 1940, ev hanımı, ilkokul.
- 109-Ayşegül Sağlambaş, Kars, 1968, ev hanımı.
- 110-Kezban , Manisa, 1975, ev hanımı, ilkokul.
- 111-Hayriye Denizhan, Manisa, 1960, ev hanımı, ilkokul.

BİBLİYOGRAFYA

- ABDÜLHAMİD, İrfan, *İslam'da İtikadi Mezhepler ve Akaid Esasları*, 3. Baskı, çev. M.Saim Yeprem, İstanbul 1994.
- ACUN, Hakkı, "Manisa'daki Türbe Mimarisi", *Bellekten*, XLIX/195 (Aralık 1985).
———, *Manisa'da Türk Devri Yapıları*, Ankara 1999.
- AFİFİ, Ebu'l-Alâ, *Tasavvuf İslâm'da Manevi Hayat*, çev. Ekrem Demirli, Abdullah Kartal, İstanbul 1996.
———, *Fusûsu'l-Hikem Okumaları İçin Anahtar*, çev. Ekrem Demirli, İstanbul 2002.
- AKINCI, İbrahim Ethem, *Demirci Akıncıları*, Ankara 1989.
- AKYALÇIN, Necmi, *Balıkesir Yöresinde Yatır Efsaneleri Üzerine Bir Araştırma*, Balıkesir 1998.
- AKGÜL, Hüseyin, "Manisa'daki Horasan Erenleri", *Manisa*, 2 (Şubat 1993).
———, "Kepenekli Hamdi Baba", *Manisa ve Mesir*, 1/1 (Kasım 1995).
———, "Karaca Ahmed Sultan", *Manisa ve Mesir*, 1/5 (Mart 1996).
———, "Manisa'da Regâib Kandili", *Manisa*, 1/2 (Ağustos 1982).
———, Kayyım Hoca, *Manisa ve Mesir*, 1/3, (Ocak 1996).
———, *Manisa Folkloru*, Manisa (ty).
- AKSAKAL, Bedriye, *Sazıyla Sözüyle Manisa*, Manisa 1987.
- ALTAN, Yasin, Hüseyin Akgül, Yaşar Uğur, Hüseyin Solak, *Manisa Anıt Ağaçları ve Halk Kültüründeki Yeri*, Manisa 1998.
- ALTUN, Ara, "Kütahya'nın Türk Devri Mimarisi 'Bir Deneme' ", *Atatürk'ün Doğumunun 100. Yılına Armağan Kütahya*, İstanbul 1981-1982.
- ARAZ, Nezihe, *Anadolu Evliyalari*, İstanbul 1984.
———, *Anadolu'nun Kadın Erenleri*, İstanbul 2001.
- AŞIKPAŞAZADE, Tevârih-i Âl-i Osman, İstanbul 1332.
- ATEŞ, Ahmet, "Menâkıb", *İA*, VII, İstanbul 1993.
- AYTÜRK, Nihat, Bayram Altan, *Türkiye'de Ziyaret Yerleri*, Ankara 1992.
- BAKI, Edip Ali , *Karaca Ahmed ve Delileri Tedavi Yurdu*, İstanbul 1947.

- BARKAN, Ömer Lütfi, *Kolonizatör Türk Dervişleri*, Ankara (ty.).
- BARZUN, Jacques, Henry F. Graff, *Modern Araştırmacı*, İstanbul 1999.
- BAŞAR, Zeki, *Âdetlerimiz-İnançlarımız ve Erzurum İlindeki Ziyaret Yerlerimiz*, Ankara 1972.
- BAŞOĞLU, M. Adnan, Necdet Okumuş, *Hasan Rüşdî Divanı*, Manisa 2003.
- BAYAT, Ali Haydar, “Anadolu’da Akıl Hastalıklarının Tedavisi ve Karaca Ahmed Tekkeleri”, *1. Mesir Konferansları* (20-30 Nisan 1982), Manisa (ty).
- BAYAT, Fuzuli, *Korkut Ata Mitolojiden Gerçekliğe Dede Korkut*, Ankara 2003.
- BAYIR, Önder, *XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Manisa’nın Sosyal ve İktisadi Durumu*, İstanbul Ü. Sos. Bil. Ens. Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 2001.
- BAYRI, Mehmet Halit, “Kemal Ümmî Hakkında”, *Halk Bilgisi Haberleri*, 3/31(1933).
- BERK, İlhan, *Uzun Bir Adam*, İstanbul 1993.
- BİLGİ, Nejdet, *XX. Yüzyılın İlk Yarısında Manisa Kazası (1908-1950)*, Ege Üniv., Sos. Bil. Ens. Basılmamış Doktora Tezi, İzmir 1996.
- , “Manisa’da Ahilik ve Esnaf Teşkilatı”, *II. Uluslararası Ahilik Kültürü Sempozyumu Bildirileri (13-15 Ekim 1999 / Kırşehir)*, Ankara 1999.
- BİLGİ, Nejdet, Ünal Şenel, Erşen Akar, *Manisa 2000*, by. ty.
- BİLGİN, İlhami, “Manisa Saruhan Bey Türbesi ve Zâviyesi”, *Manisa*, 2/4 (Nisan 1983).
- BİRGE, John Kingsley, *Bektaşilik Tarihi*, çev. Reha Çamuroğlu, İstanbul 1991.
- BORATAV, Pertev Naili, *100 Soruda Türk Halk Edebiyatı*, İstanbul 1982.
- , *100 Soruda Türk Folkloru*, İstanbul 1984.
- , “Türk Folklorunda Zenciler ve Türkiye’de Zenci Folkloru Üzerine”, *Folklor ve Edebiyat (1982)*, I, İstanbul 1991, s. 124-127.
- BURCKHART, Titus, *Aklın Aynası Geleneksel Bilim ve Kutsal Sanat Üzerine Denemeler*, çev. Volkan Ersoy, İstanbul 1994.
- BURSALI MEHMED TAHİR BİN RIFAT, *Aydın Vilayetine Mensub Meşayih, Ulema, Şuara Müverrihin ve Etibbanın Teracim-i Ahvali*. Haz. M. Akif Erdoğan, İzmir 1994.
- , *Osmanlı Müellifleri, I-II-III Ahmed Remzi Akyürek, Meftahü’l-kütüb ve Esami-i Müellifin Fihristi*, tıpkı basım ve dizin, Haz. Cemal Kurnaz, Mustafa Tatçı, Ankara 2000.

- BÜYÜKAKSOY, Kazım, *Hak Yolunun Önderleri (Yüce Veliler)*, İstanbul 1973.
- CEBECİOĞLU, Ethem , *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, Ankara 1997.
- CHITTICK, William , *Varolmanın Boyutları*, çev. Turan Koç, İstanbul 1997.
- , *Hayal Âlemleri İbn Arabî ve Dinlerin Çeşitliliği Meselesi*, çev. Mehmet Demirkaya, İstanbul 1999.
- CHODKIEWICZ, Michel, *Sahilsiz Bir Umman-Hakikat Şeriat ve İbn Arabî-*, çev. Atilla Ataman, İstanbul 2003.
- Cumhuriyetin 50. Yılında Manisa 1973 İl Yıllığı*, Ankara 1973.
- ÇAĞATAY, Neşet, *Bir Türk Kurumu Olan Ahilik*, Ankara 1989.
- ÇETİN, Mustafa, “Vakıflar Eski Başkatibi Keşfi Karadanışman İle Bir Mülakat”, *Manisanın Sesi Mesir*, 1/1(Nisan 1979).
- ÇIRACI, Şerafettin, *Manisa İli Merkez İlçesindeki Türbe Yatırların ve Bunlarla İlgili İnanç Değer Yargılarının Toplum Yaşamındaki İşlevi*, Ankara Ü. DTCF, Sosyal Antropoloji Böl. Etnoloji Anabilim Dalı, Basılmamış Lisans Tezi, Ankara 1995.
- ÇİŞTİ, Şeyh Hâkim Muînüddin, *Sûfi Tıbbı*, çev. Hayrettin Tekümit, İstanbul 1997.
- ÇOBANOĞLU, Özkul, *Halkbilimi Kuramları ve Araştırma Yöntemleri Tarihine Giriş*, Ankara 1999.
- , *Türk Halk Kültüründe Memoratlar ve Halk İnançları*, Ankara 2003.
- Dede Korkut Kitabı, I*, Giriş-Metin-Faksimile, Haz. Muharrem Ergin, Ankara 1994.
- DÜZEN, İbrahim, *Aziz Nesefti'ye Göre Allah Kainat İnsan*, İstanbul 2000.
- ECE, Hüseyin K., *Kur'an'a Göre Üç Evliya*, İstanbul 2002.
- ED-DARKAVİ, *Bir Mürşidin Mektupları*, çev. İbrahim Kalın, İstanbul 1995.
- EKİCİ, Metin, “Araştırma Yöntemleri”, *Türk Halk Edebiyatı El Kitabı*, ed. M. Öcal Oğuz, Ankara 2004.
- Ekspres Manisa Özel Sayısı*, 1976 (Tek yapraklı gazete ilavesi).
- EKREM, Nuraniye, “Hunlarda Renk ve Yön Bilgisi”, *Nevruz ve Renkler*, Ankara 1996.
- ELIADE, Mircea, *Kutsal ve Dindışı*, çev. Mehmet Ali Kılıçbay, Ankara 1991.
- , *İmgeler Simgeler*, çev. Mehmet Ali Kılıçbay, Ankara 1992.
- , *Şamanizm İkel Esrime Teknikleri*, çev. İsmet Birkan, Ankara 1999.
- EMECEN, Feridun M., *XVI. Asırda Manisa Kazası*, Ankara 1989.
- , “Saruhanoğulları ve Mevlevilik”, *Ekrem Hakkı Ayverdi Hatıra Kitabı*, İstanbul 1995.

- EMECEN, Feridun M., “Saruhanogulları ve Uç Dünyası”, *İlk Osmanlılar ve Batı Anadolu Beylikleri Dünyası*, İstanbul 2001.
- , “Batı Anadolu Türkmen Beyliklerinin Son Direniş Devirlerinde Saruhanogulları ve Osmanlılar”, *İlk Osmanlılar ve Batı Anadolu Beylikleri Dünyası*, İstanbul 2001.
- EMİNOĞLU, Mehmet, *Geçmişin Penceresinden*, Konya 2002.
- ERAVCI, Mustafa, Mustafa Korkmaz, *Saruhanogulları ve Osmanlı Klasik Döneminde Manisa’da Yaşayan Kültürel İzleri*, Manisa 1999.
- ERAYDIN, Selçuk, *Tasavvuf ve Tarikatler*, 5. baskı, İstanbul 1997.
- ERGİN, Muharrem, *Orhun Abideleri*, İstanbul 1983.
- ERGİNER, Gürbüz, *Kurban, Kurbanın Kökenleri ve Anadolu’da Kanlı Kurban Ritüelleri*, İstanbul 1997.
- ERGİNOL, Hasan Fehmi, “Bir Rum Efsanesinin Söyledikleri”, *Gediz*, 3/33 (Ocak 1940).
- ERGIYDİREN, Özcan, “Manisa’da Kandil”, *Kubbealtı Akademi Mecmuası*, 25/2(Nisan 1996).
- ERGÜL, Teoman, *Kurtuluş Savaşında Manisa (1919-1922)*, İzmir 1991.
- ERHAT, Azra , *Mitoloji Sözlüğü*, İstanbul 1993.
- ERÖZ, Mehmet, “Türk Boylarında ‘Kansız Kurban’ Geleneği”, *Türk Kültürü*, XVIII/211-214 (Mayıs-Ağustos 1980).
- , *Türkiye’de Alevilik ve Bektaşilik*, İstanbul 1977.
- ERTUĞRUL, İsmail Fenni, *Vahdet-i Vücûd ve İbn Arabî*, Haz. Mustafa Kara, İstanbul 1991.
- ESİN, Emel, *Türk Kozmolojisine Giriş*, İstanbul 2001.
- Evlialar Ansiklopedisi*, 12.
- FAROQHI, Suraiya, *Anadolu’da Bektaşilik*, çev. Nasuh Barın, İstanbul 2003.
- FIĞLALI, Ethem Ruhi, *İmamiyye Şiası* , İstanbul 1984.
- , *Çağımızda İtikadi İslam Mezhepleri*, 3. Baskı, İstanbul 1986.
- , *Türkiye’de Alevilik ve Bektaşilik*, İstanbul 1996.
- FİLİBELİ AHMED HİLMİ, *A’mak-ı Hayal*, haz. Sadık Albayrak, İstanbul (ty.).
- FİLİZOK, Rıza, “Manisa Folkloru”, *1. Mesir Konferansları*, (20-30 Nisan 1982), Manisa (ty).

- GAZALÎ, *İhyâu Ulûmi'd-dîn*, 4, çev. Ahmet Serdaroğlu, İstanbul 1975.
- GENÇ, Reşat, *Türk İnanışları İle Milli Geleneklerinde Renkler ve Sarı-Kırmızı-Yeşil*, Ankara 1997.
- GENÇER, Semahat, "Manisa'da İlk Namaz", *TFA*, 1/22 (Mayıs 1951).
- GOLDSTEİN, Kenneth, *Sahada Folklor Derleme Metodları*, çev. Ahmet Edip Uysal, Ankara 1977.
- GÖKÇEN, İbrahim *XV. ve XVII. Yüzyıl Vesikalarına Göre Manisa'da Deri Sanatları Tarihi Üzerine Bir Araştırma*, İstanbul 1945.
- , *XVI. ve XVII. Asırlarda Saruhan Zaviye ve Yatırları*, İstanbul 1946.
- , *Manisa Tarihinde Vakıflar ve Hayırlar (Hicri 954-1060)*, I, İstanbul 1946.
- , *Manisa Tarihinde Vakıflar ve Hayırlar (H. 1060/Miladi 1650'den sonra)*, II, İstanbul 1950.
- GÖLPINARLI, Abdülbaki, *100 Soruda Tasavvuf*, İstanbul 1985.
- GÖZELOV, Fuzuli, Celal Mehmedov, *Şaman Efsaneleri ve Söylemeleri*, Bakü 1993.
- GÜLENSOY, Tuncer, "Türklerde Dokuz Sayısı", *I. Uluslararası Türk Folkloru Kongresi Bildirileri*, IV, Ankara 1976.
- GÜNAY, Mehmet , *XVII. Yüzyılın İkinci Yarısında Manisa'nın Sosyal ve Ekonomik Durumu (1650-1675)*, İstanbul Ü. Sos. Bil. Ens. Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 2000.
- , "XVII. Yüzyılda Manisa Mevlevihanesi ve Şeyh Ali Efendi'nin Faaliyetleri", *Birinci Uluslararası Mevlana, Mesnevi ve Mevlevihaneler Sempozyumu Bildirileri (19-21 Aralık 2001)*, Haz. Emrehan Küey, Manisa 2002.
- GÜNAY, Ünver , *Din Sosyolojisi*, İstanbul 1998.
- GÜNAY, Ünver, Harun Güngör, Vahap Taştan, Huzeyfe Sayım, *Ziyaret Fenomeni Üzerine Bir Dinbilimi Araştırması – Kayseri Örneği –*, Kayseri 2001.
- GÜNDÜZ, Şinasi, *Din ve İnanç Sözlüğü*, Ankara 1998.
- GÜNGÖR, Erol , *İslâm Tasavvufunun Meseleleri*, İstanbul 1993.
- GÜNTEKİN, Reşat Nuri, *Miskinler Tekkesi*, İstanbul 1958.
- GÜZEL, Abdurrahman, Şükrü Kaya Seferoğlu, "Milli kültürümüzde Babalar", *Bazı Müesseselerimiz ve Şahsiyetler etrafında Milli Kültür-Milli Birlik*, Ankara 1991.

- GÜZEL, Abdurrahman, “Anadolu Türk Tarihi İtibariyle Babalar”, *Bazı Müesseselerimiz ve Şahsiyetler etrafında Milli Kültür-Milli Birlik*, Ankara 1991.
- , *Abdal Musa Velâyetnâmesi*, Ankara 1999.
- , *Kaygusuz Abdal (Alaaddin Gaybî) Menâkıbnâmesi*, Ankara 1999.
- HAMILTON, Edith, *Mitologya*, çev. Ülkü Tamer, İstanbul 1996.
- HEY’ET, Cevad, “Türklerin Tarihinde Renklerin Yeri, *Nevruz ve Renkler*, Ankara 1996.
- IŞIN, Ekrem, “Ulu Ârif Çelebi’nin Seyahatleri; 14. Yüzyıl Beylikler Dünyasında Mevleviliğin Toplumsal Kurumlaşması”, 2. *Uluslararası Mevlânâ, Mesnevi ve Mevlevihaneler Sempozyumu* (18-20 2002), basılmamış tebliğ.
- İbn Batuta Seyahatnamesinden Seçmeler, Haz. İsmet Parmaksızoğlu, Ankara 1999.
- İPŞİRLİ, Mehmet, Ayn Ali Efendi mad., *DİA*, 4.
- IRMAK, Kemal, *Manisa Tarihi*, İstanbul 1937.
- İmam Cafer Buyruğu*, Şahkulu Sultan Külliyesi Mehmet Ali Hilmi Dede Baba Araştırma Eğitim ve Kültür Vakfı Yayınları, İstanbul 2001.
- İMAM-I BİRGİVİ, *Bid’at ve Müstehab Kabir Ziyaretleri*, çev. A. Muhammed Beşir, İstanbul 1997.
- İNAN, Abdülkadir, “Kitab-ı Dede Korkut Hakkında”, *Makaleler ve İncelemeler, I*, Ankara 1987.
- , “Al Ruhü Hakkında”, *Makaleler ve İncelemeler, I*, Ankara 1987.
- , *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, Ankara 1995.
- İZUTSU, Toshihiko, *İslam’da Varlık Düşüncesi*, çev. İbrahim Kalın, İstanbul 1995.
- , *İbn Arabî’nin Fusus’undaki Anahtar Kavramlar*, çev. Ahmed Yüksel Özemre, İstanbul 1998.
- , “Vahdet-i Vücûd’un Bir Analizi: Bir Doğu Felsefeleri Meta-Felsefesine Doğru”, *Yaratma ve Şeylerin Zamansız Nizâmı İslam Mistik Düşüncesi Üzerine Makaleler*, çev. Ramazan Ertürk, İstanbul 2002.
- JUNG, Carl Gustav, *Bilinç ve Bilinçaltının İşlevi*, çev. Engin Büyükinâl, İstanbul 1994.
- KAFALI, Mustafa, “Türk Kültüründe Renkler”, *Nevruz ve Renkler*, Ankara 1996.
- KAFESOĞLU, İbrahim, *Türk Milli Kültürü*, İstanbul 1992.
- KAM, Ferit, *Vahdet-i Vücûd*, Haz. Ethem Cebecioğlu, Ankara 1994.
- KAPLAN, Mehmet, “Veli Tipi”, *Tip Tahlilleri Türk Edebiyatında Tipler*, İstanbul 1991.

- KAPLAN, Mehmet, “Yunus Emre ve Nematlar”, *Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar*, 1, İstanbul 1995.
- Mehmet Kaplan, “İki Destan İki İnsan Tipi”, *Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar*, 1, İstanbul 1995.
- KARADANIŞMAN, Keşfi, “Manisa’da Mevlevilik”, *Manisa* 1/1 (Nisan 1982).
- KARADANIŞMAN, Tezcan, Hüseyin Akgül, “Manisa Hakkında Konuşmalar”, *Manisa*, 20 (Aralık 2000).
- KARAOSMANOĞLU, Yakup Kadri, *Anamın Kitabı*, İstanbul 1957.
- KAŞGARLI MAHMUD, *Divanü Lugat-it-Türk Tercümesi*, I, çev. Besim Atalay, Ankara 1998.
- KEKLİK, Nihat, *İbn’ül-Arabî’nin Eserleri ve Kaynakları İçin Misdak Olarak El-Futûhât El-Mekkiye*, Ankara 1990.
- KILIÇ, Mahmud Erol, “Manisalı Şeyh Memîcân-ı Saruhani (ö. 1008/1600) ve Eserlerinde Mevlana’dan Tesirler”, *Birinci Uluslararası Mevlana, Mesnevi ve Mevlevihaneler Sempozyumu Bildirileri* (19-21 Aralık 2001), Haz. Emrehan Küey, Manisa 2002.
- KOCATÜRK, Saadettin, “Bazı Din ve Kavimlerde Özellikle İslamiyet’te Yedi Sayısı”, *II. Milletlerarası Türk Folkloru Kongresi Bildirileri*, IV, Ankara 1982.
- KONUK, Ahmed Avni, *Fusus’ul-Hikem Tercüme ve Şerhi*, III, Haz. Mustafa Tahralı-Selçuk Eraydın, İstanbul 1991.
- KORKMAZ, Esat, *Ansiklopedik Alevilik Bektaşilik Terimleri Sözlüğü*, İstanbul 1993.
- KORKMAZ, Mustafa, “Evkaf Defterlerine Göre XVI. Yüzyılda Saruhanoğulları Vakıfları”, *Manisa Araştırmaları*, 1, Manisa 2001.
- KÖKLÜ, Nusret, “Saruhanlılar Devrinde Manisa(1)”, *Manisa*, 2/4 (Nisan 1983).
- , “Saruhanlılar Devrinde Manisa(2)”, *Manisa*, 2/5 (Ağustos 1983).
- , “Saruhanlılar devrinde Manisa (4)”, *Manisa*, 3/7(Nisan 1984).
- , “8 Eylül İlkokulu ve Bahar Anıları”, *Manisa*, 12 (Kasım 1996).
- , “Anılarda Yine Kısa bir Yolculuk”, *Manisa*, 17 (Mayıs 1999).
- , *Manisa İşgalden Kurtuluşu*, 2.Baskı, İzmir 1998.
- KÖPRÜLÜ, Fuad, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Ankara 1991.
- , *Osmanlı Devletinin Kuruluşu*, Ankara 1991.

- KÖPRÜLÜ, Fuad, “Anadolu’da İslâmiyet. Türk istilasından Sonra Anadolu Tarih-i Dinisine Bir Nazar ve Bu Tarihin Menbaları”, *Anadolu’da İslamiyet*, Haz. Mehmed Kanar, İstanbul 1996.
- , Baba mad., *İA*, 2.
- KUM, Naci, “Karaca Ahmed’ler Hakkında İncelemeler, Düşünceler –1–”, *TFA*, 4/94 (Mayıs 1957).
- KUŞEYRİ, Abdülkerim, *Kuşeyrî Risalesi*, çev. Süleyman Uludağ, İstanbul 1991.
- KUYULU, İnci, *Karaosmanoğulları Ailesine Ait Mimari Eserler*, Ankara 1992.
- KÜÇÜK, Sezai, “Manisa Mevlevihanesi”, *Manisa Araştırmaları*, 2, Manisa 2002.
- LERMİOĞLU, Ayten , *Tasavvuf Âleminde (Evliya Menkibeleri)*, İstanbul 1974.
- LINDHOLM, Charles, *İslamî Ortadoğu Tarihsel Antropoloji*, çev. Balkı Şafak, Ankara 2004.
- LINDISFARNE, Nancy, *Elhamdülillah Laikiz, İslam ve Türkiye Cumhuriyetçiliği*, çev. Selda Somuncuoğlu, İstanbul 2002.
- MARSHALL, Gordon, *Sosyoloji Sözlüğü*, çev. O. Akınhay, D. Kömürcü, Ankara 1999.
- MELIKOFF, İrene, *Hacı Bektaş Efsanesinden Gerçeğe*, İstanbul 1998.
- Menakıb-ı Hacı Bektâş-ı Veli “Vilâyetnâme”*, Haz. Abdülbâki Gölpınarlı, İstanbul, 1990.
- MUSLU, Ramazan, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf (18. yüzyıl)*, İstanbul 2003.
- MUSTAFA SAFAYİ EFENDİ, *Tezkire-i Safayî (Nuhbetü’l-Âsâr Min Fevâidil-Eşâr) İnceleme-Metin-İndeks*, Haz. Pervin Çapan, Ankara 1999.
- NAGATA, Yuzo, *Tarihte Âyânlar Karaosmanoğulları Üzerine Bir İnceleme*, Ankara 1997.
- NAGY, Gyula Kaldry, “Osmanlı İmparatorluğu’nun ilk Yüzyıllarında Kutsal Savaş (Cihad)”, çev. P. Emiralioğlu, *Söğüt’ten İstanbul’a Osmanlı Devletinin Kuruluşu Üzerine Tartışmalar*, der. Oktay Özel-Mehmet Öz, Ankara 2000.
- NICHOLSON, Reynold A., *İslâm Sufileri*, çev. M. Dağ, K. Işık vd. Ankara 1978.
- NOYAN, Bedri , “Karaca Ahmed Sultan”, *Türk Folkloru*, 3/33 (Nisan 1982).
- , *Bektaşilik Alevilik Nedir?*, İstanbul 1995.
- OCAK, Ahmet Yaşar, *Bektâşi Menâkıbnâmelerinde İslam Öncesi İnanç Motifleri*, İstanbul 1983.

- OCAK, Ahmet Yaşar, *İslam-Türk İnançlarında Hızır Yahut Hızır-İlyas-Kültü*, Ankara 1990.
- , “XII-XV. Yüzyıllarda Anadolu’da Türk-Hıristiyan Dini etkileşimleri ve Aya Yorgi (Saint Georges) Kültü”, *Belleten*, 214 (1991).
- , *Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Menâkıbnâmeler (Metodolojik Bir Yaklaşım)*, Ankara 1992.
- , “Türk Kültüründe Ahmed-i Yesevî:Hayatı, Şahsiyeti, Mesajı ve Etkileri”, *Türk Sûfilîğine Bakışlar*, İstanbul 1996.
- , *Babailer İsyanı*, İstanbul 1996.
- , *Osmanlı Toplumunda Zındıklar ve Mülhidler (15.-17. Yüzyıllar)*, İstanbul 1998.
- , “Düşünce Hayatı (XIV.-XVII. Yüzyıllar)”, *Osmanlı Medeniyeti Tarihi, I*, Ed. Ekmeleddin İhsanoğlu, İstanbul 1999.
- , *Osmanlı İmparatorluğunda Marjinal Sûfilik:Kalenderiler*, Ankara 1999.
- OCAK, Ahmet Yaşar, Mustafa Kutlu, “Menâkıbnâme”, *TDEA*, VI, İstanbul 1986.
- OĞUZ, M. Öcal, *Küreselleşme ve Uygulamalı Halkbilimi*, Ankara 2002.
- OKUMUŞ, Necdet, “Hasan Kenzî Efendi’nin Hayatı, Eserleri ve Vakfiyesi”, *Kubbealtı Akademi Mecmuası*, 21/2 (Nisan 1992).
- , “Manisa Rifai Dergahı (Entekkeliler) (Sanat Tarihi ve Tasavvuf Tarihi Açısından Bir İnceleme)”, *Kubbealtı Akademi Mecmuası*, 22/4(Ekim 1993).
- , “Yeni Kaynakların Işığında Ahmed Şemseddin Marmaravi (Yiğitbaşı) Hakkında Bazı Yanlışlıkların Düzeltilmesi”, *Kubbealtı Akademi Mecmuası*, 25/4 (Ekim 1996).
- , *Manisa Rifai Dergahı Entekkeliler (Bir Tekkenin Tasavufi ve Sosyal Tarihi)*, Manisa 2003.
- ORTAÇ, Hilal, *Tanzimattan Birinci Meşrutiyete Manisa (İdarî, Sosyal, Ekonomik ve Demografik Yapı)*, *Ege Ü. Sos. Bil. Ens. Basılmamış Doktora Tezi*, İzmir 1996.
- ÖGEL, Bahaeddin, *Türk Kültür Tarihine Giriş, VI*, Ankara 1984.
- , *Türk Mitolojisi, I*, Ankara 1993.
- ÖGKE, Ahmet, “Bir Tasavvuf Terimi Olarak Ricâcü’l-Gayb-İbn Arabî’nin Görüşleri”, *Tasavvuf*, 2/5 (Ocak 2001).

- ÖGKE, Ahmet, *Yiğitbaş Veli Ahmed Şemseddin-i Marmaravi Hayatı, Eserleri ve Tasavvufi Görüşleri*, İstanbul 2001.
- , “Yiğitbaş Veli'nin Vefat Tarihi Üzerine”, *Kubbealtı Akademi Mecmuası*, 30/3(Temmuz 2001).
- ÖRNEK, Sedat Veyis, *Anadolu Folklorunda Ölüm*, Ankara 1979.
- , *Sivas ve Çevresinde Hayatın Çeşitli Safhalarıyla İlgili Bâtıl İnançların ve Büyüsel İşlemlerin Etnolojik Tetkiki*, Ankara 1966.
- , *100 Soruda İlkelerde Din Büyü Sanat Efsane*, İstanbul 1988.
- ÖRS, Suat, “Manisa Özlemi”, *Manisa ve Mesir*, 1/6 (Nisan 1996).
- ÖZEN, Kutlu, *Sivas ve Divriği Yöresindeki Eski Türk İnançlarına Bağlı Adak Yerleri*, Sivas 1996.
- ÖZTÜRK, Mürsel, *Anadolu Erenlerinin Kaynağı, Horasan*, Ankara 2001.
- ÖZTÜRK, Nurettin, *Türk Edebiyatında İnsan*, Ankara 2001.
- PALA, İskender, “Kemal Ümmî”, *TDEA*, 5, İstanbul.
- PAMUK, Arif, *Resûlullâh'ın Dilinden Sürelerin Esrârı, Hikmeti ve Fazileti*, İstanbul 1985.
- ROUX, Jean-Paul, *Türklerin ve Moğolların Eski Dini*, çev.Aykut Kazancıgil, İstanbul 1994.
- , *Eskiçağ ve Ortaçağda Altay Türklerinde Ölüm*, çev. Aykut Kazancıgil, İstanbul 1999.
- SAFER BABA, *İstılâhât-ı Sofiyye fî Vatan-ı Asliyye Tasavvuf Terimleri*, İstanbul 1998.
- SAKAOĞLU, Saim, *Anadolu-Türk Efsanelerinde Taş Kesilme Motifi ve Bu Efsanelerin Tip Kataloğu*, Ankara 1980.
- , “Şahsa Bağlı Menkıbelerin Anonimleşmesi ve Bir Elazığ Menkıbesi”, *Efsane Araştırmaları*, Konya 1992.
- SAKAOĞLU, Saim, Ali Duymaz, *İslamiyet Öncesi Türk Destanları*, İstanbul 2002.
- SCHIMMEL, Annemarie, *Sayıların Gizemi*, çev.Mustafa Küpüşoğlu, İstanbul 1998.
- , *Tasavvufun Boyutları*, çev. Yaşar Keçeci, İstanbul 2000.
- SELVİ, Dilaver, *İslâm'da Velâyet ve Keramet*, İstanbul 1990.
- , *Kur'ân ve Tasavvuf-Tefsirlerin Tasavvufa Bakışı-*, İstanbul 1997.
- SEYİDOĞLU, Bilge, *Erzurum Efsaneleri (Erzurum'da Belli Yerlere Bağlı Olarak Derlenmiş Efsaneler Üzerine Bir İnceleme)*, Ankara 1985.

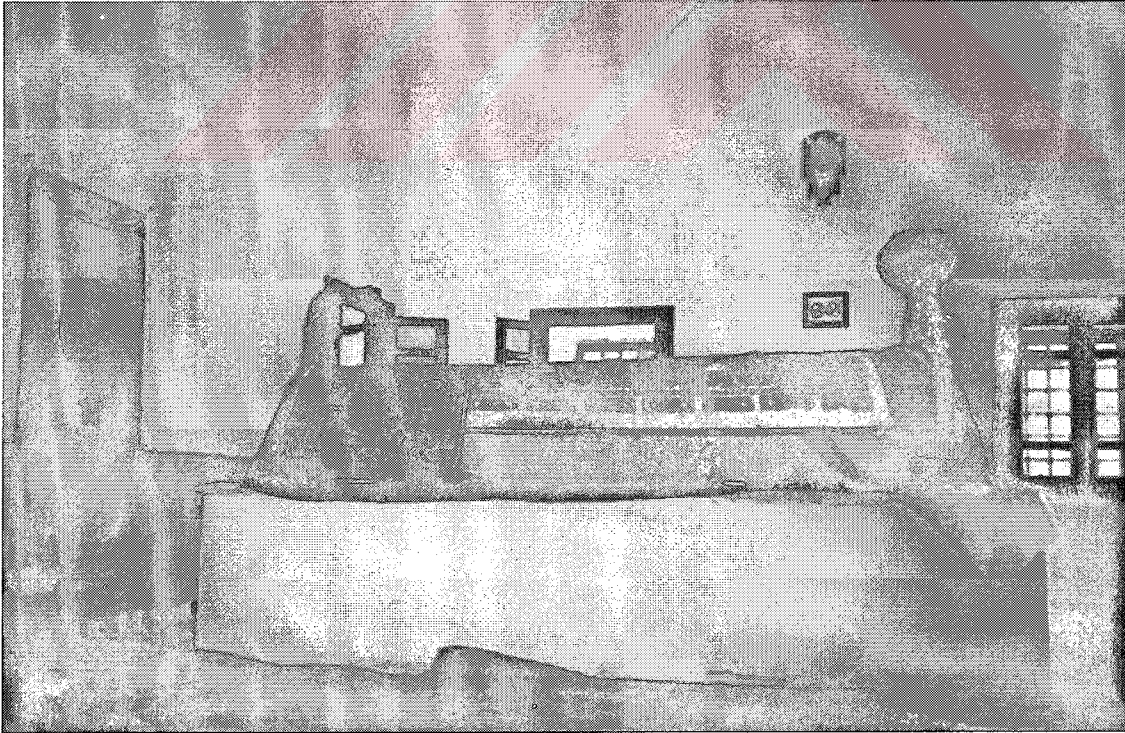
- SEYİDOĞLU, Halil, *Bilimsel Araştırma ve Yazma El Kitabı*, İstanbul 2000.
- SEYİDOV, Mirali, *Azerbaycan Miflik Tefekkürünün Gaynagları*, Bakü 1983.
- SU, Kâmil, *Manisa ve Yöresinde İşgal Acıları*, Ankara 1982.
- , “Gülfam Öteki Adıyla Gülgün Hatun’un Manisa’daki Vakıf ve Hayırları”,
1. Mesir Konferansları, (20-30 Nisan 1982), Manisa (ty).
- TAKAŞ, Bülent, *Manisa İli Ziyaret Yerleri*, Çanakkale Onsekiz Mart Ü. Sos. Bil. Ens.,
Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale 1998.
- TANRIKULU, Yeter, *Manisa İl Merkezinde Folklor Ürünlerinin İletişimde
Kullanılması*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir 1986.
- TANYU, Hikmet, *Ankara ve Çevresinde Adak ve Adak Yerleri*, Ankara 1967.
- , “Türklerde Ateşle İlgili İnançlar”, *I. Uluslararası Türk Folklor Kongresi
Bildirileri, IV*, Ankara 1976.
- , *Türklerde Taşla İlgili İnançlar*, Ankara 1987.
- TELCİ, Cahit, “Saruhan Sancağı Bektaşî Zaviyelerinin Arazisi (1826 Tarihi itibariyle)”,
Manisa, 14 (Kasım 1997).
- TUĞRUL, O., “İşgal Hatıraları-Manisa Yanarken”, *Yeni Doğu*, 11-12 (Eylül-Birinci
Teşrin 1934).
- TÜRKDOĞAN, Orhan, *Türk Tarihinin Sosyolojisi*, İstanbul 1996.
- TÜRKMEN, Fikret, *Tahir ile Zühre*, Ankara 1983.
- , *Sahada Folklor Derleme Teknikleri*, İzmir 1992.
- , “Eski Türklerin İnançlarında Tabiat Kültü”, *Türk Dünyası İncelemeleri
Dergisi, III*, İzmir 1999.
- , “Dede Korkut Hikâyelerinin Anadolu ve Rumeli’de Yaşayan Kolları”,
Türk Kültürü Araştırmaları, 29/1-2, Ankara 1991.
- , “Kırgızistan’da Ata Kültü ve Kutsal Yerler”, *Uluslararası Türk Dünyası
İnanç Önderleri Kongresi* (23-28 Ekim 2001, Ankara), Ankara 2001.
- ULUÇAY, Çağatay, İbrahim Gökçen, *Manisa Tarihi*, İstanbul 1939.
- ULUÇAY, Çağatay, *Saruhanoğulları ve Eserlerine Dair Vesikalar (773 H.-1220 H.)*,
İstanbul 1940.
- , *Saruhanoğulları ve Eserlerine Dair Vesikalar, II*, İstanbul 1946.

- ULUÇAY, Çağatay, *Manisa'daki Sarây-ı Âmire ve Şehzadeler Türbesi (849 H.-1296 H.)*, İstanbul 1941.
- , *Manisa Ünlüleri*, Manisa 1946.
- , *XVII. Yüzyılda Manisa'da Ziraat, Ticaret ve Esnaf Teşkilatı*, İstanbul 1942.
- , “Ayni Ali Kimdir?”, *Gediz*, 8/84(Eylül 1945).
- ULUDAĞ, Süleyman, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Ankara 1997.
- YEĞİNOBALI, Nihal, *Cumhuriyet Çocuğu*, İstanbul 2000.
- YILDIRIM, Ali , Hasan Şimşek, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, Ankara 2000.
- YILMAZ, Necdet, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf Sûfîler, Devlet ve Ulema (XVII. Yüzyıl)*, İstanbul 2001.
- YÖRÜKOĞLU, M. Nuri , *Manisa Yangını*, Manisa 2000.
- , *Manisa'nın Mimari Tarihi*, CBÜ Manisa Türk Tarihi ve Kültürünü Araştırma ve Uygulama Merkezi Nihat Yörükoğlu Kitaplığında bulunan yazma.
- , *Manisa Tarihi*, CBÜ Manisa Türk Tarihi ve Kültürünü Araştırma ve Uygulama Merkezi Nihat Yörükoğlu Kitaplığında bulunan yazma.
- YÜCEL, Yaşar, *Anadolu Beylikleri Hakkında Araştırmalar, 1*, Ankara 1991.
- YÜCER, Hür Mahmut, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf (19. yüzyıl)*, İstanbul 2003.
- WACH, Joachim, *Din Sosyolojisi*, çev. Ünver Günay, İstanbul 1995.
- WATT, Montgomery, *İslam Düşüncesinin Teşekkül Devri*, çev. Ethem Ruhi Fığlalı, Ankara 1981.

Ek: Fotoğraflar

Fotoğraf 1: Saruhan Bey Türbesi.

Fotoğraf 2: Saruhan Bey'in sandukası.

Fotoğraf 3: Lelebici (Kesikbaş, Huy) Dede.

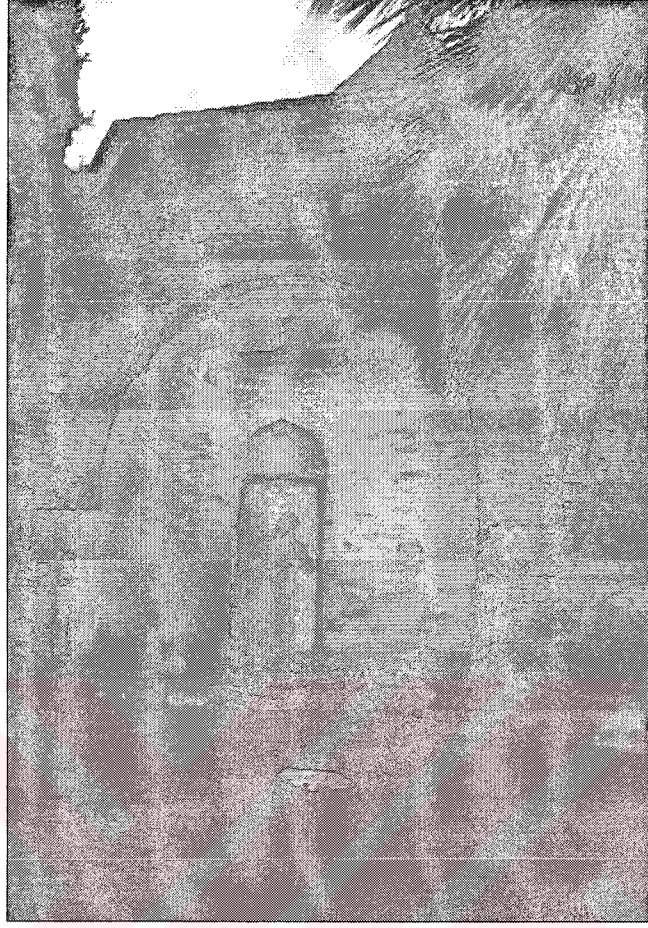
Fotoğraf 4: İşhak Çelebi Türbesinin kapısına asılan kilitler.

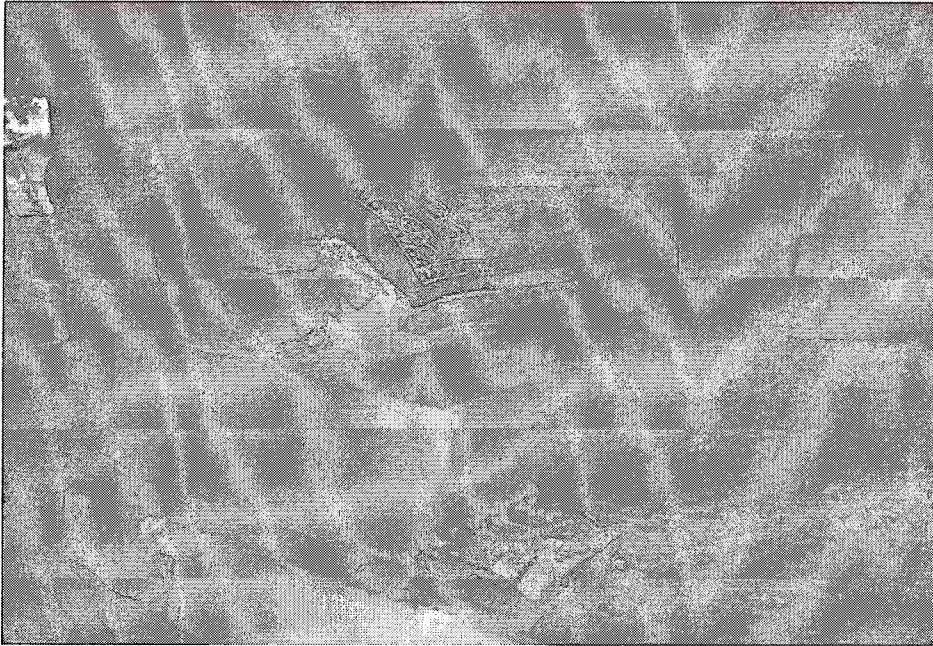
Fotoğraf 5: İshak Çelebi'nin sandukasına şifa getirmesi için konulan iç çamaşırılar.

Fotoğraf 6: İshak Çelebi Türbesinde özürlü bir çocuğun bir süre sandukaya dayalı tutulması.

Fotoğraf 7: Revak Sultan Türbesi.

Fotoğraf 8: Revak Sultan'ın kabri.

Fotoğraf 9: Yedi Kızlar Türbesi

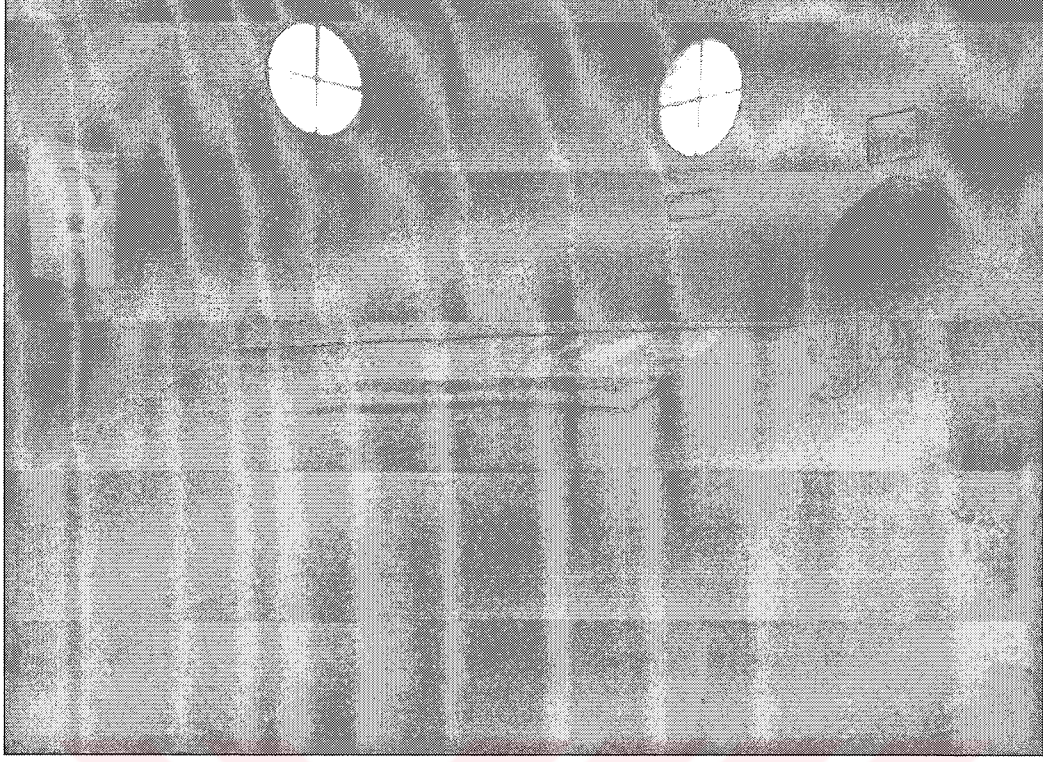
Fotoğraf 10: Yedi Kızların sandukaları.

Fotoğraf 11: Karaca Ahmed Türbesi.

Fotoğraf 12: Karaca Ahmed Türbesinin iç avludan görüntüsü.

Fotoğraf 13: Karaca Ahmed Sultan'ın sandukası.

Fotoğraf 14: Karaca Ahmed Türbesi avlusundaki ağaçlara yapılmış beşik.

Fotoğraf 15: Karaca Ahmed Türbesi avlusunda bulunan adak kesim yeri.

Fotoğraf 16: Ayn-ı Ali Türbesi ve ziyaretçiler.

Fotoğraf 17: Ayn-ı Ali Türbesinde tesbih çözmeye.

Fotoğraf 18: Yirmi iki Sultanlar Türbesi.

Fotoğraf 19: Yirmi iki Sultanlar Türbesinin içindeki sandukalar.

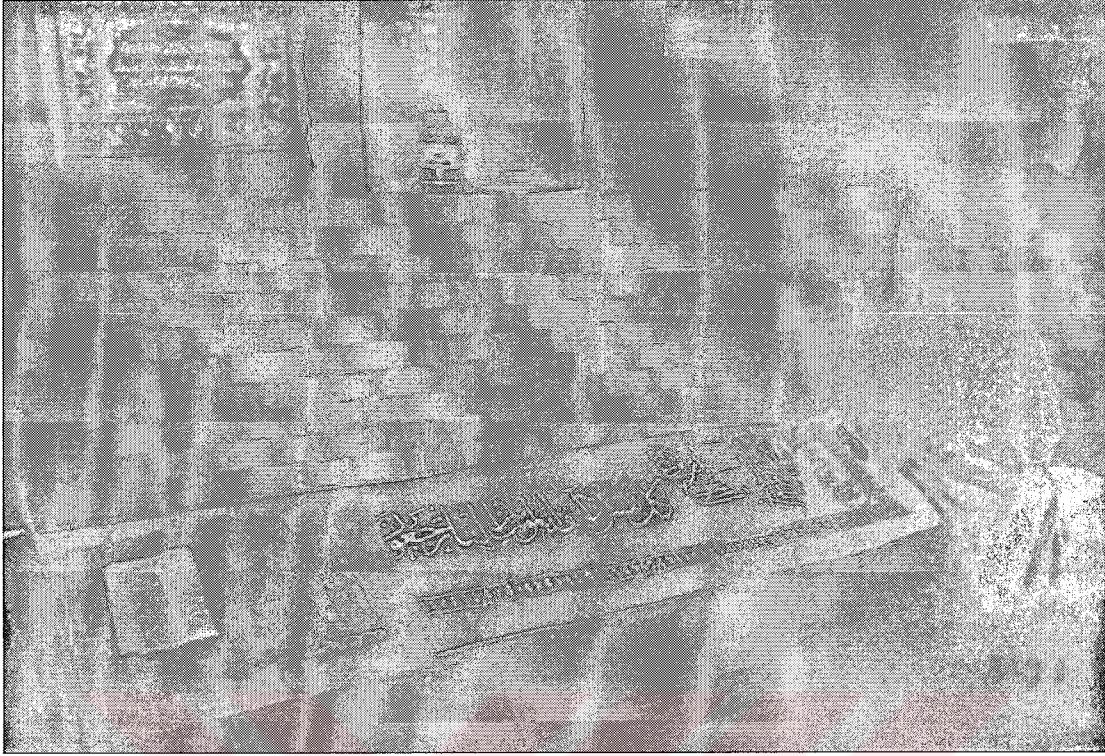
Fotoğraf 20: Şeyh Ahmed Dede Türbesi.

Fotoğraf 21: Şeyh Ahmed Efendi'nin sandukası

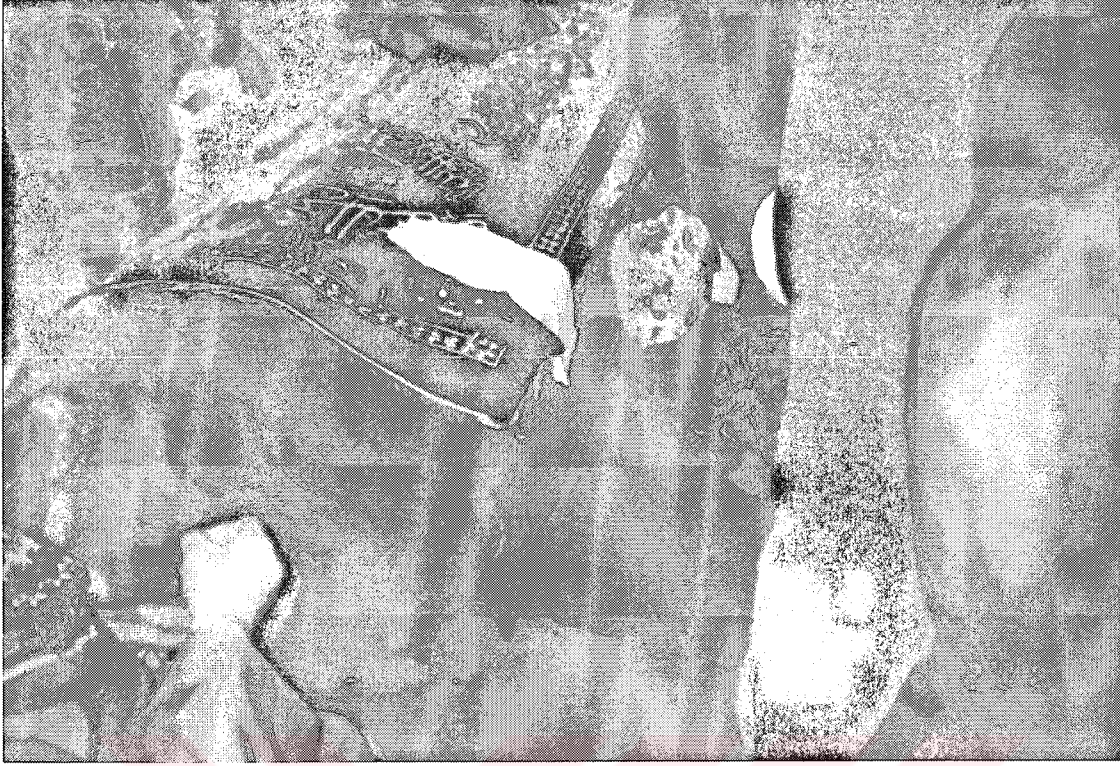
Fotoğraf 22: Tezveren Dede Türbesi.

Fotoğraf 23: Tezveren Dede'nin kabri.

Fotoğraf 24: Tezveren Dede'nin Türbesinin yanı başında Yâ-sin okuyanlar.

Fotoğraf 25: Tezveren Dede'nin kabrinin üstüne yürüyemeyen bir çocuğun çorapları konulmuştur.

Fotoğraf 26: Tezveren Dede Türbesinde horoz adağı.

Fotoğraf 27: Entekeliler Dergahı iç avlusu
(sağdaki mezarlar Hasan Rüşdi Efendi'nin oğlu ve kızınıdır).

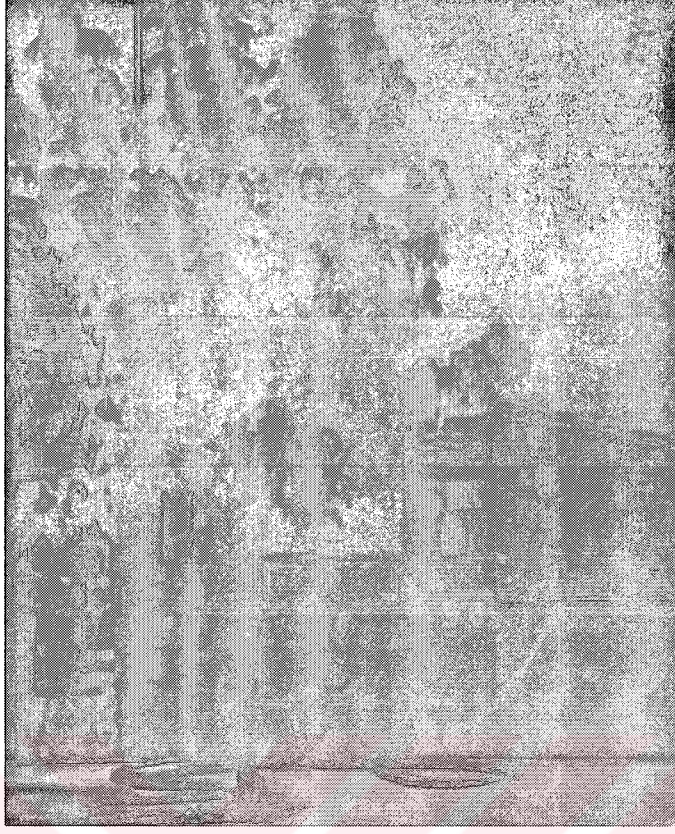
Fotoğraf 28: Ahmed Vehbi ve Hüseyin Kemaleddin Efendilerin sandukaları.

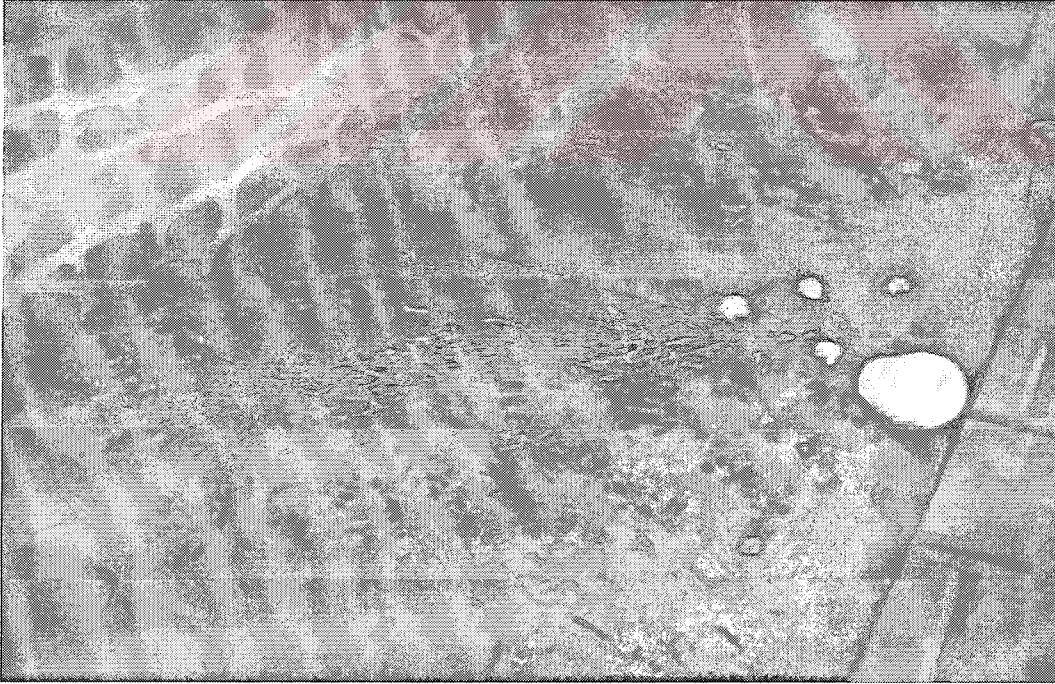
Fotoğraf 29: Hasan Rüşdi Efendi'nin sandukası

Fotoğraf 30: Falcı Dede Türbesi.

Fotoğraf 31: İbrahim Seydi Dede.

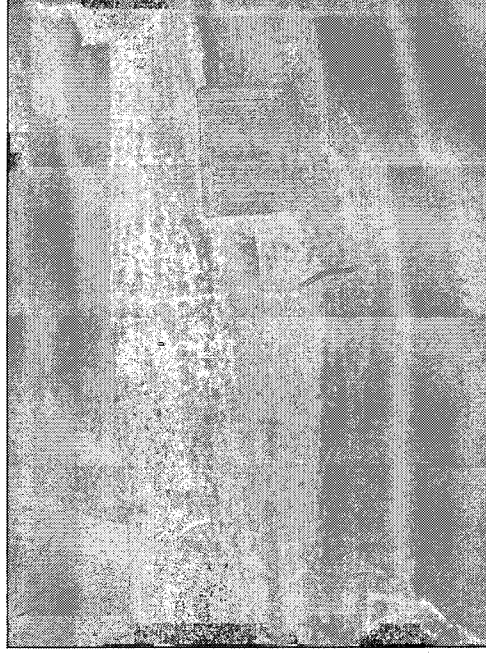
Fotoğraf 32: İbrahim Seydi Dede'nin kabri.

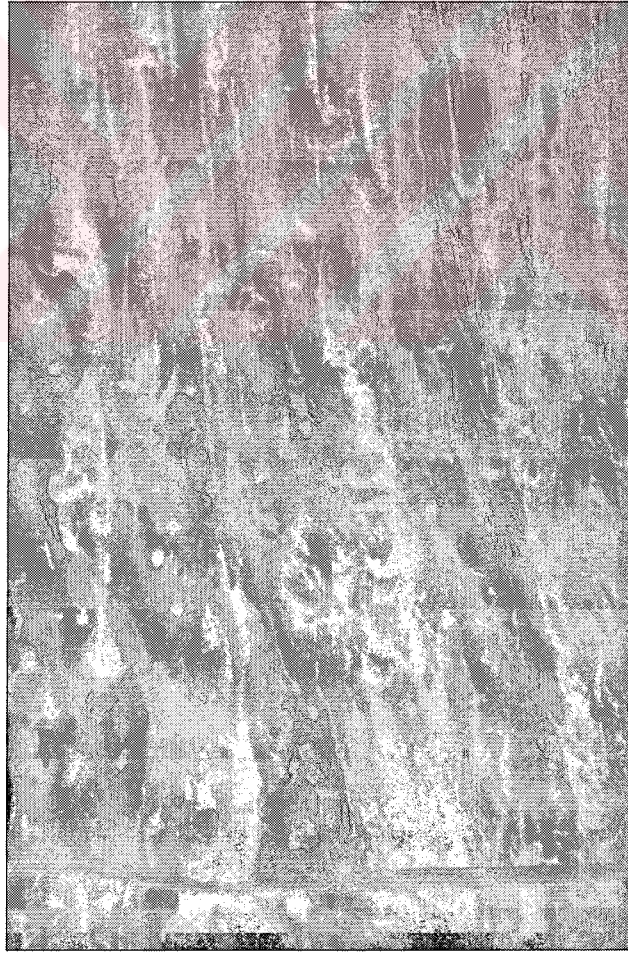
Fotoğraf 33: Hâki Baba'nın kabri.

Fotoğraf 34: Hâki Baba Yatırımın bahçesinde bulunan, arasından günahsızların geçebileceğine inanılan çifte servi.

Fotoğraf 35: Hâki Baba Yatırı bahçesindeki başağrısı ve dilekler için çivi çakılan servi.

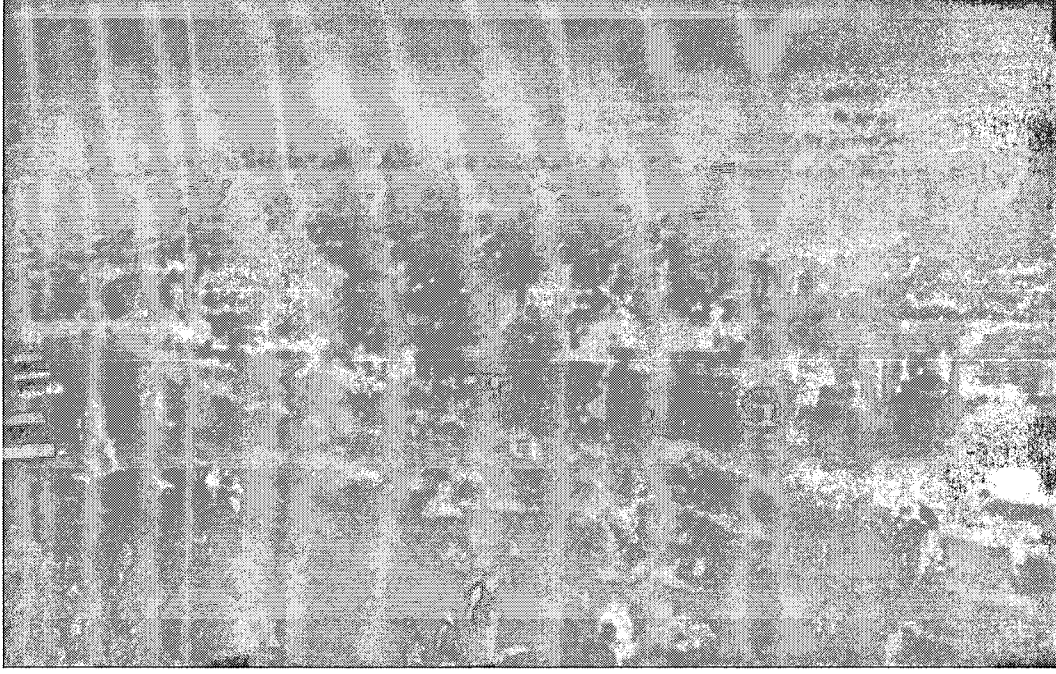
Fotoğraf 36: Serviye çakılan çiviler.

Fotoğraf 37: Kirtık Dedesi (Arap Dede).

Fotoğraf 38: Kirtık Dedesi'nin başucundaki çitlembik ağacına asılan dilek bezleri.

Fotoğraf 39: Hıdırellez'de Hâcet Dede Yatırı.

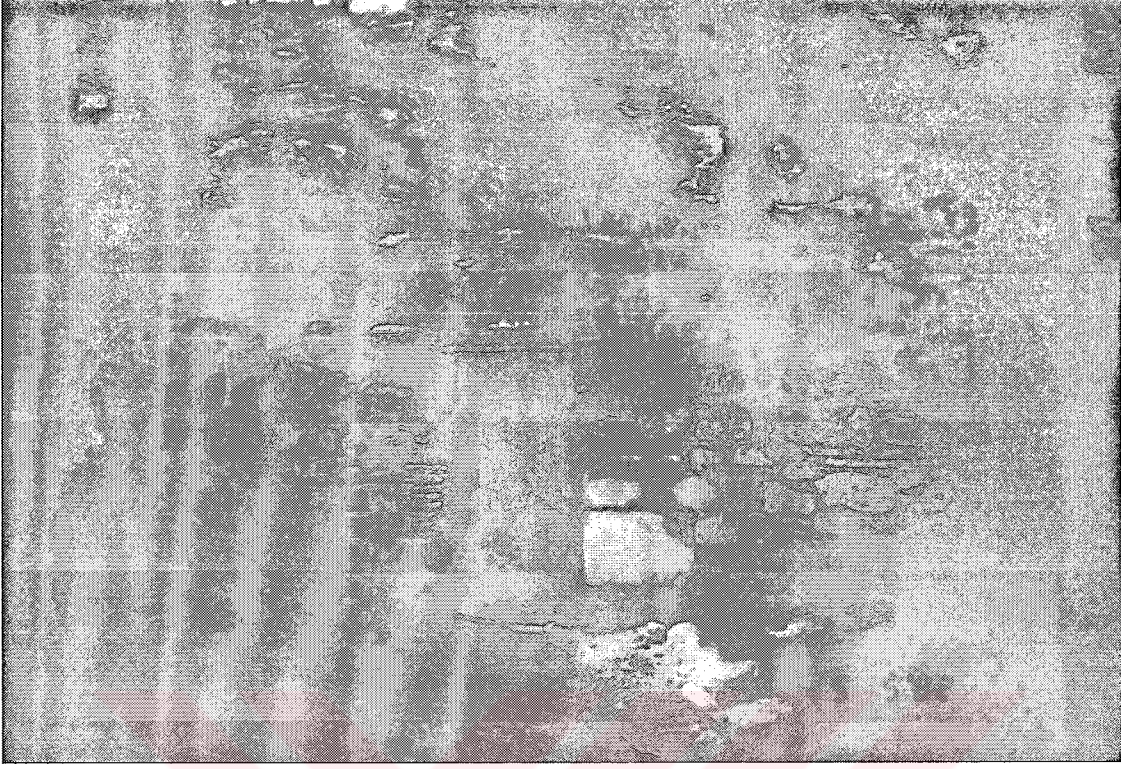
Fotoğraf 40: Hâcet Dede Yatırında dilek kağıtlarının asılması.

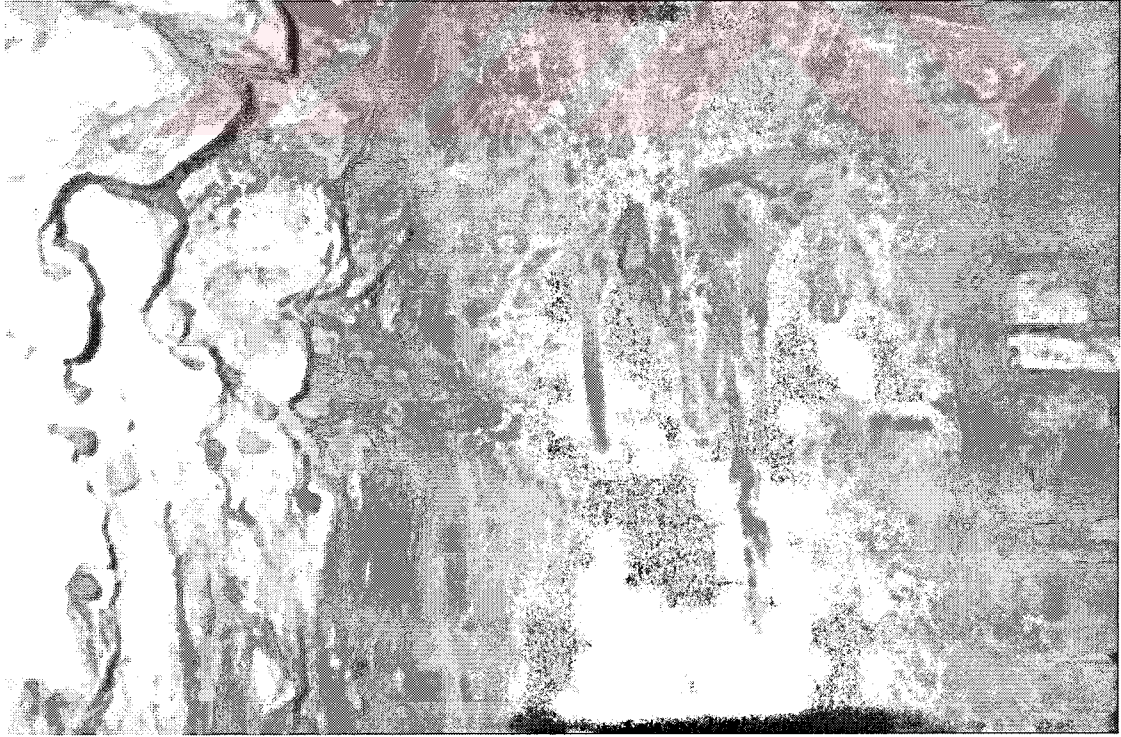
Fotoğraf 41: Hâcet Dede'nin kabri başında dua okuyup dilek dileyenler.

Fotoğraf 42: Hâcet Dede Yatırının yanındaki ağaca asılan bez ve beşikler.

Fotoğraf 43: Süt Dede Yatırı.

Fotoğraf 44: Süt Dede Yatırına bağlanan dilek bezleri ve yapıştırılan taşlar.

Fotoğraf 45: Yiğitbaş Veli'nin kabrinin giriş kapısı.

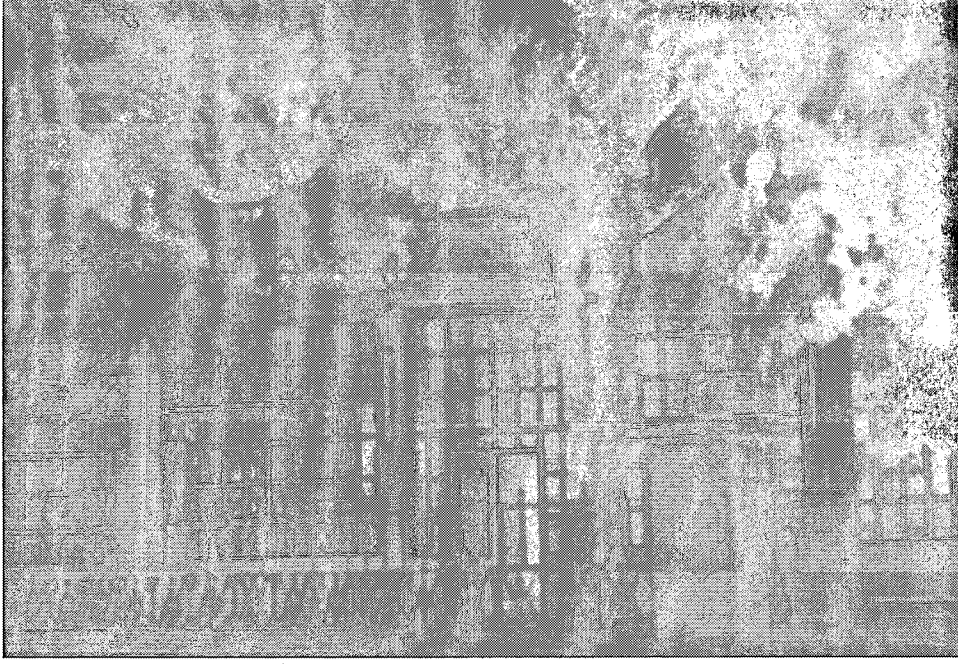
Fotoğraf 46: Yiğitbaş Veli'nin kabrinin baş tarafı.

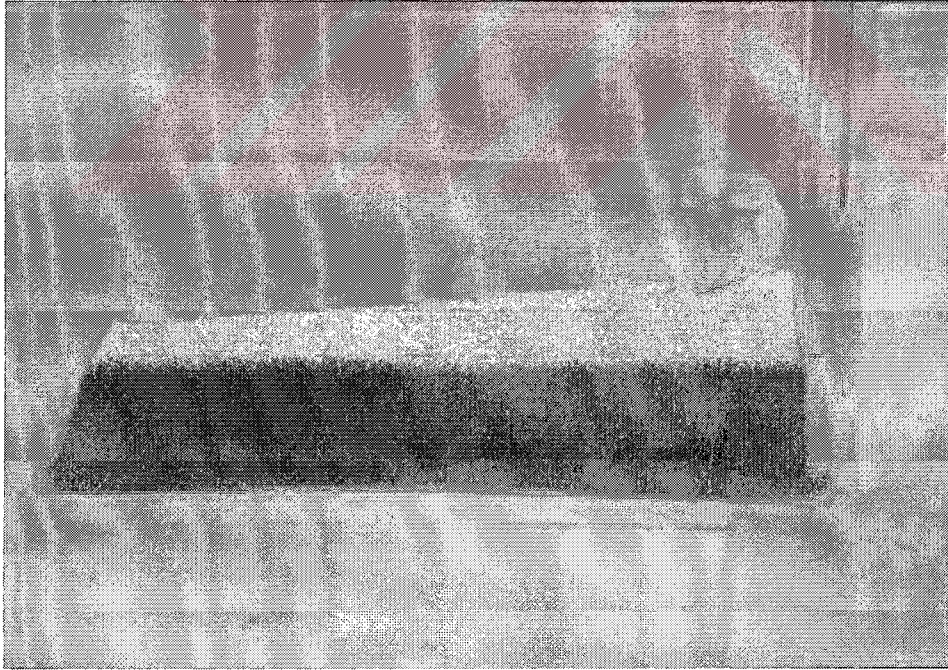
Fotoğraf 47: Yiğitbaş Veli'nin kabri.

Fotoğraf 48: Yiğitbaş Veli Mescidinin haziresi.

Fotoğraf 49: Attar Hoca Camii.

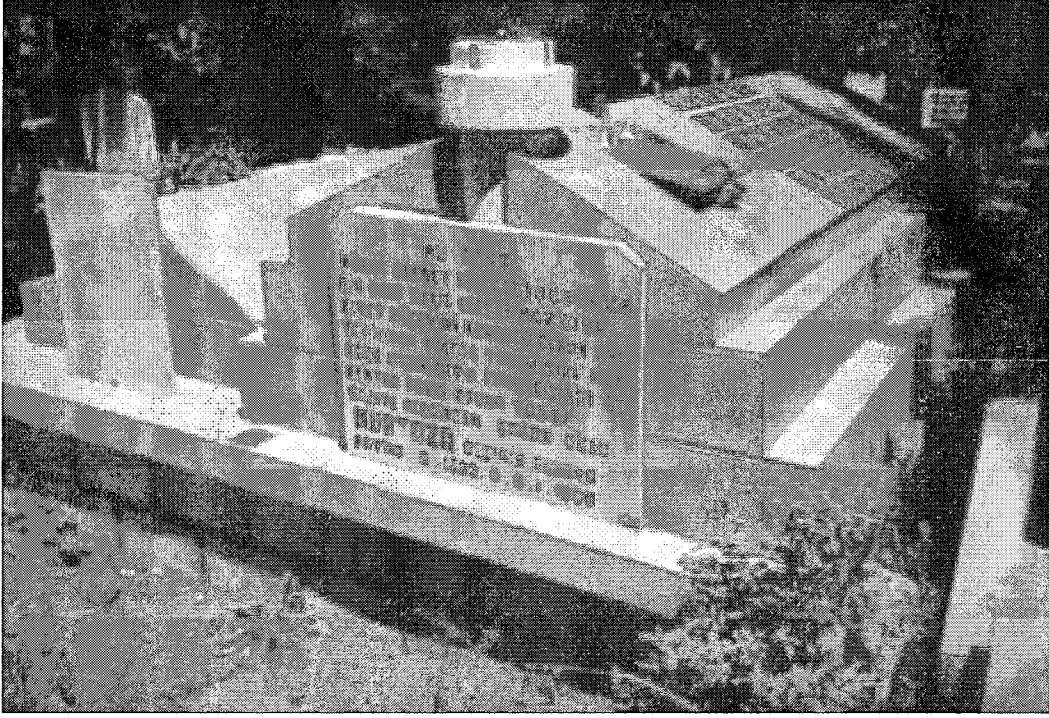
Fotoğraf 50: Attar Ece'nin kabri.

Fotoğraf 51: Örtülü Mehmed Efendi'nin başucundaki çitlembik ağacı.

Fotoğraf 52: Siğil (Kapaklı) Dede Yatırı.

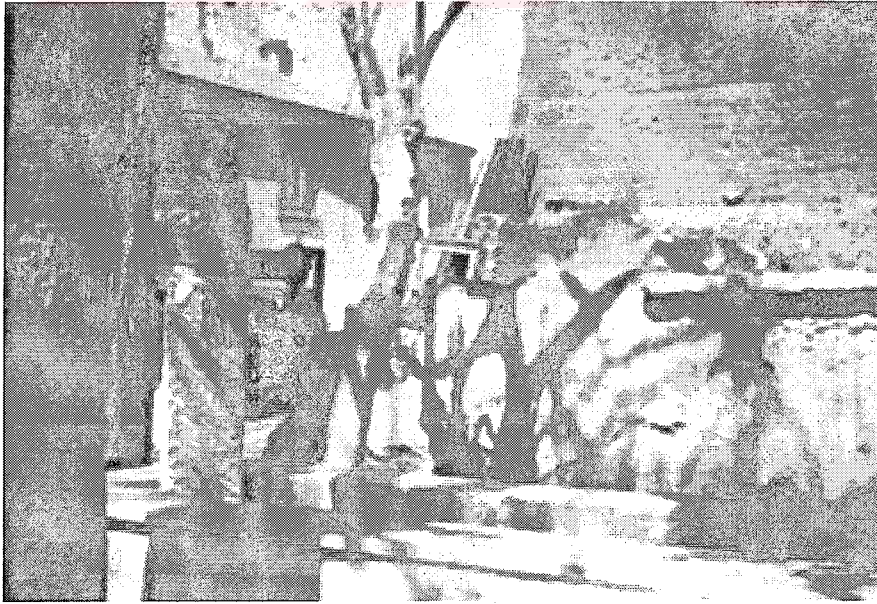
Fotoğraf 53: Murtaza Dede.

Fotoğraf 54: Sin Dede Yatırı.

Fotoğraf 55: Yatırlı Çınar.

Fotoğraf 56: Şeyh Osman Dede'nin bugün mevcut olmayan kabri (Hüseyin Akgül'den).

Fotoğraf 57: Kemal Ümmî Dede'nin kabrinin eski yeri ve üstüne inşa edilen bina.